

AVRUPA
BİRLİĞİ
KOMİSYONU

Gayriresmî tercüme

Brüksel, 12.10.2022
SWD(2022) 333 nihai

**Avrupa Parlamentosuna, Konseye,
Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesine ve Bölgeler Komitesine Sunulan Komisyon
Bilgilendirmesi**

AB Genişleme Politikasına İlişkin 2022 Bilgilendirmesi

{ COM(2022) 528 nihai } - { SWD(2022) 332 nihai } - { SWD(2022) 334 nihai } -
{ SWD(2022) 335 nihai } - { SWD(2022) 336 nihai } - { SWD(2022) 337 nihai } -
{ SWD(2022) 338 nihai }

dokümanına ekli

KOMİSYON İÇ ÇALIŞMA DOKÜMANI

2022 Türkiye Raporu

*Bu metin, AB Komisyonu tarafından hazırlanan 2022 Türkiye Raporu'nun gayriresmî tercümesidir.
Metindeki görüş, değerlendirme ve ifadeler AB Komisyonuna ait olup tercümesi ve yayımlanması
Başkanlığımızca kabulü anlamına gelmemektedir.*

1. GİRİŞ	3
1.1. ÇERÇEVE	3
1.2. RAPOR'UN ÖZETİ	4
2. GRUP 1: KATILIM SÜRECİNİN TEMEL İLKELERİ	12
2.1. DEMOKRATİK KURUMLARIN İŞLEYİŞİ VE KAMU YÖNETİMİ REFORMU	12
2.1.1. Demokrasi	12
2.1.2. Kamu Yönetimi Reformu	21
2.2. HUKUKUN ÜSTÜNLÜĞÜ VE TEMEL HAKLAR	24
2.2.1. Fası 23: Yargı ve Temel Haklar	24
2.2.2. Fası 24: Adalet, Özgürlük ve Güvenlik	46
2.3. EKONOMİK KRİTERLER	60
2.3.1. İşleyen bir piyasa ekonomisinin varlığı	61
2.3.2. Birlik içindeki rekabet baskısı ve piyasa güçleriyle baş edebilme kapasitesi	68
2.4. KAMU ALIMLARI, İSTATİSTİK, MALİ KONTROL	71
Fası 5: Kamu Alımları	71
Fası 18: İstatistik	73
Fası 32: Mali Kontrol	75
3. İYİ KOMŞULUK İLİŞKİLERİ VE BÖLGESEL İŞBİRLİĞİ	79
4. ÜYELİK YÜKÜMLÜLÜKLERİNİ ÜSTLENEBİLME YETENEĞİ	82
GRUP 2: İÇ PAZAR	82
Fası 1: Malların Serbest Dolaşımı	82
Fası 2: İşçilerin Serbest Dolaşımı	85
Fası 3: İş Kurma Hakkı ve Hizmet Sunumu Serbestisi	85
Fası 4: Sermayenin Serbest Dolaşımı	86
Fası 6: Şirketler Hukuku	87
Fası 7: Fikri Mülkiyet Hukuku	88
Fası 8: Rekabet Politikası	90
Fası 9: Mali Hizmetler	91
Fası 28: Tüketicinin ve Sağlığın Korunması	93
GRUP 3: REKABETÇİLİK VE KAPSAYICI BÜYÜME	95
Fası 10: Dijital dönüşüm ve Medya	96

Fasıl 16: Vergilendirme	98
Fasıl 17: Ekonomik ve Parasal Politika	100
Fasıl 19: Sosyal Politika ve İstihdam.....	101
Fasıl 20: İşletme ve Sanayi Politikası	104
Fasıl 25: Bilim ve Araştırma.....	106
Fasıl 26: Eğitim ve Kültür	107
Fasıl 29: Gümrük Birliği.....	109
GRUP 4: YEŞİL GÜNDEM VE SÜRDÜRÜLEBİLİR BAĞLANTISALLIK.....	110
Fasıl 14: Taşımacılık Politikası.....	110
Fasıl 15: Enerji.....	112
Fasıl 21: Trans-Avrupa Ağları	115
Fasıl 27: Çevre ve İklim Değişikliği.....	116
GRUP 5: KAYNAKLAR, TARIM VE UYUM	119
Fasıl 11: Tarım ve Kırsal Kalkınma	119
Fasıl 12: Gıda Güvenliği, Veterinerlik ve Bitki Sağlığı Politikası	120
Fasıl 13: Balıkçılık.....	121
Fasıl 22: Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu	122
Fasıl 33: Mali ve Bütçesel Hükümler	124
GRUP 6: DIŞ İLİŞKİLER.....	125
Fasıl 30: Dış İlişkiler.....	125
Fasıl 31: Dış, Güvenlik ve Savunma Politikası	126
EK I - TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİ.....	132

1. GİRİŞ

1.1. ÇERÇEVE

Türkiye¹, Avrupa Birliği için kilit bir ortak ve aday ülkedir. Türkiye ile AB, 1964'ten bu yana yürürlükte olan bir Ortaklık Anlaşması ile bağlıdır ve 1995'te Gümrük Birliği tesis edilmiştir. Aralık 1999 tarihli AB Zirvesinde Türkiye'ye aday ülke statüsü verilmiş ve katılım müzakereleri Ekim 2005'te başlamıştır. Katılım müzakereleri çerçevesinde, 16 fasıl müzakereye açılmış olup bunlardan biri geçici olarak kapatılmıştır. Aralık 2021 tarihli AB Genel İşler Konseyi sonuçlarında, mevcut koşullar altında, Türkiye ile yürütülen katılım müzakerelerinin fiilen durma noktasına geldiğine ve bundan sonra bir fasılın açılmasının ya da kapatılmasının mümkün görünmediğine işaret eden Haziran 2018 tarihli Konsey tutumu tekrar edilmiştir.² Rapor döneminde Türk Hükümeti, AB'ye katılım hedefi konusunda kararlılığını yinelemesine rağmen reform gündemine yönelik olumsuz eğilimi tersine çevirmemiştir. AB'nin, demokrasi, hukukun üstünlüğü, temel haklar ve yargı bağımsızlığının sürekli kötüye gitmesi ile ilgili ciddi endişeleri giderilmemiştir. Birçok alanda daha fazla gerileme olmuştur. Ekonomik yönetim ve piyasa ekonomisinin iyi işleyişine ilişkin endişeler artmıştır.

2021'de gerçekleşen bazı olumlu gelişmelerin ardından, Türk savaş uçaklarının Ege'de Yunan hava sahasını tekrarlayan şekilde ihlal etmesi ve Türkiye'nin Yunan adalarının egemenliğine ve Kıbrıs'a yönelik tehdit içeren açıklamaları neticesinde 2022'nin ilk yarısında AB ile ilişkiler kötüye gitmiştir. Buna ilaveten Türkiye, Kıbrıs'ın deniz yetki alanlarında askerî tatbikatlara devam etmiş ve Türk savaş gemileri, Kıbrıs'ın Münhasır Ekonomik Bölgesi'nde araştırma faaliyetlerini yasa dışı olarak engellemiştir. Uluslararası düzeyde kınamalara rağmen Türkiye, Kapalı Maraş'ı açma planına devam etmiştir. Ege Denizi'nde ve Doğu Akdeniz'de yaşanan gerginlikler iyi komşuluk ilişkileri açısından elverişli bir ortam oluşturmamış ve bölgesel istikrarı ve güvenliği zayıflatmıştır.

AB, son olarak Haziran 2022 tarihli AB Zirvesinde olmak üzere, iyi komşuluk ilişkilerini ve sorunların barışçıl çözümünü olumsuz etkileyen herhangi bir tehditten, ihtilafa neden olacak herhangi bir hareketten veya eylemden kaçınması için Türkiye'ye defaatle çağrıda bulunmuştur. AB, Doğu Akdeniz'de istikrarlı ve güvenli bir ortam sağlanması ve Türkiye ile işbirliğine dayalı ve karşılıklı çıkarları gözetilen bir ilişki geliştirilmesinin, Birlik'in stratejik menfaatine olduğunu tekrar teyit etmiştir.

AB ile Türkiye iklim, sağlık veya göç ve güvenlik gibi ortak çıkar alanlarında yüksek düzeyde angajmanı sürdürmüştür. Bu yaklaşım, AB'nin; Zirve tarafından öne sürülen koşullara tabi olmak kaydıyla bazı ortak çıkar alanlarında Türkiye ile kademeli, orantılı ve geri çevrilebilir şekilde işbirliği tesis etmeye hazır olduğunu ifade ederek AB-Türkiye ilişkilerinde daha olumlu bir gidişatı teşvik eden teklifiyle uyumludur. Enerji konusunda, Türkiye AB için önemli ve güvenilir bir geçiş ülkesi olmaya devam etmektedir.

Geçici koruma altındaki yaklaşık 3,6 milyon Suriyeli ve uluslararası koruma altında bulunan veya uluslararası koruma için başvuruda bulunan 330.000'den fazla Suriyeli olmayan mülteci sayısı ile Türkiye, dünyadaki en yüksek mülteci nüfuslarından birine ev sahipliği yapma konusundaki olağanüstü çabalarını sürdürmüştür. Türkiye'deki Sığınmacılar için AB Mali İmkânı bu çalışmaları

¹ Türkiye Cumhuriyeti'nin, ülkenin resmi adının İngilizce kullanımına ilişkin yeni talebi doğrultusunda, bu belgede "Turkey" yerine "Türkiye" ifadesi kullanılmıştır. Bu idari değişiklik, AB belgelerinde kullanılan adlandırmayla kısıtlı olup geriye dönük olarak uygulanamaz ve herhangi bir hukuki sonuç doğurmaz. Bu yaklaşım, Üye Devletlerin kullandığı adlandırmaya hâle getirmez.

² Aralık 2006 tarihli AB Zirvesi sonuçları hâlâ yürürlüktedir.

desteklemiştir; 6 milyar avroluk operasyonel bütçenin 4,7 milyar avrodan fazlası Haziran 2022 itibarıyla aktarılmıştır. Komisyon, başta temel ihtiyaçlar, sağlık hizmetleri, eğitim, koruma ve sosyo-ekonomik destek gibi temel alanlar olmak üzere, günümüze kadar verilen desteğin devamlılığını sağlamak için 2020-2023 dönemini kapsayan 3,5 milyar avroluk bir ek paket tahsis etmiştir.

Mart 2016 tarihli AB-Türkiye Mutabakatı, Türkiye'nin Mutabakat'ın güncellenmesine yönelik çağrılarına rağmen, sonuç vermeye devam etmiştir ve hâlâ göç konusunda işbirliğinin düzenlenmesi açısından kilit bir çerçeve teşkil etmektedir. Küresel salgın nedeniyle verilen kısa bir aranın ardından mültecilerin AB Üye Devletlerine yeniden yerleştirilmelerinin tekrar başlatılmasına rağmen, Türkiye Mart 2020'de başlattığı Yunan adalarından dönüşleri askıya alma uygulamasına devam etmiştir.

Haziran 2022 itibarıyla, Türkiye'de 15 milyondan fazla Kovid-19 vakası görülmüş; yaklaşık 100.000 kişi hayatını kaybetmiştir. Ülkede 2021'de iki dalga yaşanmış ve Omicron varyantının ortaya çıkmasıyla Şubat 2022'de vaka sayısında ciddi bir artış gözlemlenmiştir. Bu tarihten sonra Kovid-19 vaka sayısında azalma olsa da rapor döneminin sonuna doğru artış yeniden başlamıştır. Toplam nüfusun %64'ü iki doz aşı olmuştur. Ağustos 2021'de Komisyon, Türkiye'nin, aşı sertifikası sistemini AB sistemine bağlayan AB Dijital Yeşil Sertifikası'na katılımını teyit eden bir denklik kararını kabul etmiştir. Türkiye tarafından tanzim edilen Kovid-19 aşı sertifikaları AB'de, AB Dijital Kovid Sertifikası ile aynı şartlarda kabul edilmektedir. Aynı zamanda Türkiye, AB'den Türkiye'ye yapılan seyahatlerde AB Dijital Kovid-19 Sertifikası'nın tanınmasını kabul etmiştir.

1.2. RAPOR'UN ÖZETİ³

Türkiye'deki **demokratik kurumların** işleyişinde ciddi eksiklikler bulunmaktadır. Rapor döneminde, demokratik gerileme devam etmiştir. Cumhurbaşkanlığı sisteminin yapısal eksiklikleri devam etmektedir. Avrupa Konseyi ve organlarının kilit öneme sahip tavsiyeleri henüz yerine getirilmemiştir. Parlamento, hükûmetin hesap verebilirliğini sağlayacak gerekli araçlardan yoksun olmaya devam etmektedir. Anayasal yapı, yasama, yürütme ve yargı arasında sağlam ve etkili bir kuvvetler ayrılığı temin etmeden, yetkileri, Cumhurbaşkanlığında merkezileştirmeye devam etmiştir. Etkili bir denge ve denetleme mekanizması bulunmadığından, yürütmenin demokratik hesap verebilirliği seçimlerle sınırlı kalmaya devam etmiştir.

Olağanüstü hâl Temmuz 2018'de kaldırılmış olmasına rağmen, hükûmet yetkililerine sıra dışı yetkiler veren ve olağanüstü hâl dönemindeki birçok kısıtlayıcı uygulamayı sürdüren bazı yasal hükümler hâlâ yürürlüktedir. Olağanüstü Hâl İşlemleri İnceleme Komisyonu, olağanüstü hâl kapsamında çıkarılan kanun hükmünde kararnameyle ihraç edilen devlet memurlarıyla ilgili birikmiş dosyaların incelemesini henüz tamamlamamıştır. Türkiye'deki Parlamento, Temmuz

³ Bu Rapor, Haziran 2021 ilâ Haziran 2022 arasındaki dönemi kapsamaktadır. Rapor'da, Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti ve AB Üye Devletlerinin katkıları, Avrupa Parlamentosu raporları ile çeşitli uluslararası kuruluşlar ve sivil toplum kuruluşlarından gelen bilgiler de dâhil olmak üzere, pek çok kaynaktan faydalanılmıştır. Rapor, özellikle hukukun üstünlüğü alanında olmak üzere, diğer paydaşların oluşturduğu indeksler ve karşılaştırmalı değerlendirmelerin sonuçlarını da içermektedir.

Rapor'da mevcut duruma ilişkin olarak aşağıdaki değerlendirme ölçekleri kullanılmaktadır: başlangıç düzeyinde, belirli düzeyde hazırlıklı, orta düzeyde hazırlıklı, iyi düzeyde hazırlıklı ve çok ileri düzeyde. Rapor dönemindeki ilerlemeye ilişkin olarak aşağıdaki ölçeklendirme kullanılmıştır: gerileme, ilerleme kaydedilmemiştir, sınırlı ilerleme, bazı ilerlemeler, iyi düzeyde ilerleme ve oldukça iyi düzeyde ilerleme. Uygun olduğu durumlarda, ara adımlar da kullanılmıştır.

2021'de olağanüstü hâlin bazı kısıtlayıcı uygulamalarının süresini bir yıl daha uzatan bir kanunu kabul etmiştir.

Yargı, terörle bağlantılı suç iddialarına dayanarak Parlamento'daki muhalefet partilerinin milletvekillerini sistematik bir şekilde hedef almaya devam etmiştir. Seçimler ve siyasi partilere ilişkin yasal çerçevedeki sorunlar devam etmektedir. Seçim barajı %10'dan %7'ye indirilmiştir. Türkiye, AGİT Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Ofisinin ve Venedik Komisyonunun geri kalan tavsiyelerini hâlâ yerine getirmemiştir.

İktidardaki koalisyonun, muhalefet partilerinin belediye başkanları üzerindeki baskısı, yerel demokrasiyi daha da zayıflatmıştır. Muhalefet partilerinin belediye başkanları, idari ve adli soruşturmalara karşı karşıya kalmıştır. Güneydoğu'da, yerel demokrasinin ciddi bir şekilde engellenmesi sürmektedir. Güneydoğu'da, zorla görevden alınan belediye başkanlarının yerine hükûmet tarafından atanmış kayyumlar getirilmeye devam edilmiştir.

Güneydoğu'daki durum hâlâ oldukça endişe vericidir. Türkiye'deki Parlamento, Ekim 2021'de, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Suriye ve Irak'ta sınır ötesi terörle mücadele operasyonları yapmasına ilişkin tezkereyi iki yıl daha uzatmıştır. Türk Hükûmeti, Irak ve Suriye'deki ulusal ve sınır ötesi güvenlik operasyonlarına ve askerî operasyonlara devam etmiştir. AB'nin terör eylemlerine karşı kişi, grup ve kuruluşlar listesinde yer almaya devam eden Kürdistan İşçi Partisi (PKK) tarafından tekrarlanan terör eylemleri nedeniyle sınır bölgelerindeki güvenlik koşulları tehlikeli olmaya devam etmiştir. AB, PKK saldırılarını açık şekilde kınamış ve mağdurların aileleriyle dayanışma içinde olduğunu ifade etmiştir. Terörle mücadele, hükûmetin meşru hakkı ve sorumluluğu olmakla birlikte, bu mücadelenin, hukukun üstünlüğüne, insan haklarına ve temel özgürlüklere riayet edilerek yürütülmesi esastır. Terörle mücadele tedbirlerinin orantılı olması gerekmektedir. Sürdürülebilir bir çözüme ulaşmak için güvenilir bir siyasi barış sürecinin yeniden başlatılması konusunda herhangi bir gelişme kaydedilmemiştir.

Sivil topluma ilişkin konularda ciddi gerileme devam etmiştir. Sivil toplum kuruluşları giderek artan bir baskıya maruz kalmış ve bu kuruluşların özgür hareket etme alanları, ifade, örgütlenme ve toplanma özgürlüklerini kısıtlayacak şekilde daralmaya devam etmiştir. Kitle İmha Silahlarının Yayılmasının Finansmanının Önlenmesine İlişkin Kanun'un uygulanmasıyla sivil toplum kuruluşları daha da kısıtlanmıştır.

Güvenlik güçlerinin sivil gözetimi güçlendirilmemiştir. Asker, polis ve istihbarat birimlerin hesap verebilirliği hâlâ çok sınırlıdır. Parlamento'nun güvenlik kurumları üzerindeki denetiminin güçlendirilmesi gerekmektedir. Temmuzda, Parlamento, Genel Kurmay Başkanları için emeklilikte yaş haddini 67'den 72'ye uzatarak mevcut Genel Kurmay Başkanı'nın bir yıl daha görevde kalmasına imkân sağlarken Hava ve Deniz Kuvvetleri Komutanları emekliye sevk edilmişlerdir.

Türkiye, **kamu yönetimi reformu** alanında belirli düzeyde/orta düzeyde hazırlıklıdır. Rapor döneminde ilerleme kaydedilmemiştir. Ülkede, kamu yönetimi ve kamu mali yönetimi konusunda kapsamlı bir reform gündemi hâlâ mevcut değildir ve hükûmet, kapsamlı bir kamu yönetimi reformu başlatmamıştır. İdarenin hesap verebilirliği yetersizdir ve insan kaynakları yönetiminin iyileştirilmesi gerekmektedir. Politika oluşturma süreci kanıta dayalı yöntemler ve katılımcı mekanizmalardan yoksundur. İdarenin siyasallaşması devam etmiştir. Kamu hizmetinin yönetici pozisyonlarında kadınların temsil oranı hâlâ düşüktür.

Türkiye'deki **yargı sistemine** ilişkin hazırlıklar başlangıç düzeyindedir. Rapor döneminde, 2016'dan bu yana gözlemlenen ciddi gerileme devam etmiştir. Özellikle, sistemsiz olarak yargı

bağımsızlığının eksikliği ile hâkim ve savcılar üzerindeki usule aykırı baskıya ilişkin endişeler devam etmektedir. Özellikle Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarının uygulanmasının reddedilmesiyle bağlantılı olarak, yargının uluslararası standartlara ve Avrupa standartlarına bağlılığı ile ilgili endişeler artmıştır. 2021 İnsan Hakları Eylem Planı ile 2019 Yargı Reformu Stratejisi'nin uygulanmasına devam edilmiştir. Ancak, söz konusu iki belgede de Türk yargısının temel eksiklikleri ele alınmamış, ülkenin yargı sisteminin genel işleyişinde önemli iyileştirmeler yapılmasına yönelik bir plana yer verilmemiştir. Darbe girişiminin ardından ihraç edilen hâkim veya savcılardan bazıları beraat etmesine rağmen, sadece 515'i görevlerine iade edilmiştir. Hâkim ve savcıların mesleğe alınmasında ve terfisinde nesnel, liyakate dayalı, yeknesak ve önceden belirlenmiş kriterlerin bulunmaması hâlâ endişe kaynağıdır.

Türkiye, **yolsuzlukla mücadele**ye ilişkin hazırlıklar bakımından, hâlâ başlangıç düzeyindedir ve rapor döneminde ilerleme kaydedilmemiştir. Türkiye, uluslararası yükümlülüklerinin gereği olan yolsuzlukla mücadele birimlerini kurmamıştır. Yasal çerçeve ve kurumsal yapının, yolsuzluk davalarının kovuşturma ve karar aşamalarında siyasi ve usule aykırı baskı kurulmasını sınırlandıracak şekilde iyileştirilmesi gerekmektedir. Kamu kurumlarının hesap verebilirliğinin ve şeffaflığının iyileştirilmesi gerekmektedir. Yolsuzlukla mücadele stratejisi ve eylem planının olmaması, yolsuzlukla kararlı bir şekilde mücadele etme iradesinin bulunmadığını göstermiştir. Avrupa Konseyi Yolsuzluğa Karşı Devletler Grubunun (GRECO) tavsiyelerinin birçoğu yerine getirilmemiştir. Genel olarak, yolsuzluk hâlâ yaygındır ve endişe kaynağı olmaya devam etmektedir.

Türkiye, **örgütlü suçlarla mücadele** alanında belirli düzeyde hazırlıklıdır, ancak genel olarak bu alandaki ilerleme sınırlıdır. Türkiye'nin kişisel verilerin korunmasına ilişkin mevzuatı AB müktesebatıyla henüz uyumlu olmadığı için Europol ile ağır suçlar ve terörizmle mücadele konusunda yetkili Türk makamları arasında kişisel verilerin değişimine dair bir uluslararası anlaşma hâlâ yapılamamıştır. Kara paranın aklanması ve terörizmin finansmanı ile mücadeleyi düzenleyen yasal çerçevenin; Mali Eylem Görev Gücü (FATF) ve Venedik Komisyonunun, Kitle İmha Silahlarının Yayılmasının Finansmanının Önlenmesine İlişkin Kanun hakkındaki tavsiyeleri doğrultusunda iyileştirilmesi gerekmektedir.

İnsan hakları ve temel haklar alanlarındaki kötüleşme devam etmiştir. Olağanüstü hâl sırasında getirilen tedbirlerin birçoğu hâlâ yürürlüktedir. Yasal çerçeve, insan haklarına ve temel haklara riayet edilmesine ilişkin genel güvenceleri içermektedir, ancak mevzuatın ve uygulamasının Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) içtihadı ile uyumlu hâlâ getirilmesi gerekmektedir. Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi, Türkiye'nin insan haklarına, demokrasiye ve hukukun üstünlüğüne riayet edip etmediğini izlemeye devam etmiştir. Türkiye'nin özellikle Selahattin Demirtaş ve Osman Kavala davalarında AİHM'in bazı kararlarını uygulamayı reddetmeye devam etmesi, yargının uluslararası standartlara ve Avrupa standartlarına bağlılığına ve Türkiye'nin hukukun üstünlüğünün ve temel haklara riayet edilmesinin iyileştirilmesine yönelik taahhüdüne ilişkin ciddi endişelere neden olmaktadır. Avrupa Konseyinin, Kavala davasına ilişkin kararın uygulanmaması nedeniyle Şubat 2022'de Türkiye aleyhine başlattığı ihlal prosedürü, Türkiye'nin Avrupa Konseyi üyesi olarak kabul ettiği insan hakları ve temel özgürlükler konusundaki standartlardan uzaklaştığının bir başka göstergesi olmuştur. AİHM Temmuzda Türkiye'nin, Kavala davasına ilişkin 2019 tarihli kararını uygulamadığına hükmetmiştir.

2021'de kabul edilen İnsan Hakları Eylem Planı, uygulanmaya devam etmiştir ancak kritik konuları ele almamasının yanı sıra insan hakları alanındaki genel durumun iyileştirilmesine de katkı sağlamamıştır.

İfade özgürlüğü alanında son yıllarda görülen ciddi gerileme devam etmiştir. Milli güvenlik ve terörle mücadele ile ilgili ceza kanunlarının uygulanması, AİHS ve diğer uluslararası standartlarla çelişmeye ve AİHM içtihadından uzaklaşmaya devam etmiştir. Devlet kurumları tarafından uygulanan kısıtlayıcı tedbirler ile adli ve idari yollarla baskının artırılması, ifade özgürlüğünün kullanılmasını zayıflatmaya devam etmiştir. Gazeteciler, insan hakları savunucuları, avukatlar, yazarlar, muhalif politikacılar, öğrenciler, sanatçılar ve sosyal medya kullanıcılarına karşı açılan ceza davaları ve mahkûmiyetler devam etmiştir.

Toplanma ve örgütlenme özgürlüğü konusunda daha fazla gerileme gerçekleşmiştir. Barışçıl gösterilere yönelik mükerrer yasaklamalar, orantısız müdahaleler ve aşırı güç kullanımının yanı sıra göstericiler hakkında terörle bağlantılı faaliyetler veya toplantı ve gösteri yürüyüşleri kanununa muhalefet suçlamalarıyla soruşturma veya dava açılmış veya idari para cezası uygulanmıştır.

En dezavantajlı grupların ve azınlık mensuplarının haklarının daha iyi korunması gerekmektedir. Romanlar, kayıtlı işlerden büyük ölçüde dışlanmış ve yaşam koşulları ciddi şekilde kötüleşmiştir. Azınlıklara (özellikle lezbiyen, eşcinsel, biseksüel, transseksüel, interseks ve queer (LGBTIQ) bireylere) yönelik toplumsal cinsiyet temelli şiddet, ayrımcılık ve nefret söylemi ciddi endişe kaynağı olmaya devam etmektedir.

Türkiye, **göç ve iltica politikası** alanında bazı ilerlemeler kaydetmiştir. AB-Türkiye Mutabakatı, AB ile Türkiye arasındaki temel işbirliği çerçevesi olmaya devam etmiştir ve AB'nin Türkiye ile göç konusundaki temasları artmıştır. İran kara sınırının gözetim ve koruma kapasitesinin daha fazla güçlendirilmesi konusunda bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Düzensiz göçmenlerin, AB-Türkiye Mutabakatı kapsamında Yunan adalarından dönüşleri, Mart 2020'den bu yana olduğu gibi askıya alınmaya devam etmiştir. 2020 ile kıyaslandığında, 2021'de çoğu rotada düzensiz geçiş yapan göçmen sayısı artmıştır. Söz konusu artışın nedeni kısmen, bölge ülkelerinin 2020'de Kovid-19 küresel salgınını kontrol altında tutmak için aldığı önlemleri kaldırmasıdır. Yunanistan'a düzensiz geçişlerin sayısı Kovid öncesi rakamlara kıyasla azalmış olmasına rağmen, İtalya'ya ve Kıbrıs'ın hükümet kontrolü altındaki bölgelerine düzensiz geçişler son bir yılda önemli ölçüde artış göstermiştir ve yeni kaçakçılık rotaları oluşmuştur. Türkiye, Ekim 2017'de yürürlüğe girmiş olan AB-Türkiye Geri Kabul Anlaşması'nın üçüncü ülke vatandaşlarına ilişkin hükümlerini hâlâ uygulamamaktadır. Genel olarak, Türkiye ve Yunanistan arasındaki yasa dışı sınır geçişlerinin sayısı, AB-Türkiye Mutabakatı'nın kabul edildiği tarihten öncesine kıyasla, kayda değer şekilde düşük kalmıştır.

Türkiye, dünyadaki en büyük mülteci topluluklarından birine ev sahipliği yapmak ve ihtiyaçlarını karşılamak için kayda değer çaba sarf etmeye devam etmiştir. Türkiye'deki Sığınmacılar için AB Mali İmkânı'nın 6 milyar avroluk operasyonel bütçesinden 4,7 milyar avrodan fazlası, Haziran 2022 itibarıyla aktarılmıştır. Mültecilerin ülkede kalış sürelerinin uzamasına ilişkin olarak etkin entegrasyon tedbirlerinin alınmasına ihtiyaç vardır. Göçmenlerin ve mültecilerin kamu sağlığına erişimlerinin iyileştirilmesi gerekmektedir. Vize serbestisinin geri kalan kriterleri yerine getirilmemiştir. Türkiye'nin hâlâ, vize politikasına ilişkin mevzuatını AB müktesebatı ile daha fazla uyumlaştırması gerekmektedir.

Türkiye'nin tek taraflı **dış politikası**, özellikle Türkiye'nin, Suriye ve Irak'taki askerî harekâtları ve AB'nin Rusya'ya yönelik kısıtlayıcı tedbirlerine uyum sağlamaması nedeniyle, AB'nin ortak dış ve güvenlik politikası (ODGP) kapsamındaki öncelikleriyle ters düşmeye devam etmiştir. Türkiye'nin, dış ve güvenlik politikası konusunda AB'nin tutumuyla uyumu, %7 oranıyla (Ağustos 2022 itibarıyla) çok düşük bir seviyede kalmıştır. Yabancı savaşçıların sahada konuşlandırılması da dâhil olmak üzere, Türkiye'nin Libya'ya yönelik askerî desteği ve IRINI Harekâtı'na yönelik sürekli eleştirileri ve Harekât'la işbirliğinde bulunmaması AB'nin BM silah ambargosunun uygulanmasına etkili bir şekilde katkıda bulunmasına zarar vermektedir ve Libya konusunda çelişen yaklaşımlara yol açmıştır. Türkiye, Suriye krizinde kritik önemi haiz bir aktör olmaya devam etmekte; istikrarlı ve müreffeh bir Suriye hedefini AB ile paylaşmaktadır. Ancak askerleri bölgedeki ve Suriye'nin kuzeyinde bulunan diğer yerlerdeki belirli mevcudiyetini sürdürmüştür. Türkiye'nin Suriye'nin kuzeyinden kaynaklanan güvenlik endişeleri, askerî eylemle değil, siyasi ve diplomatik yollarla ve uluslararası insani hukuka tam riayetle ele alınmalıdır.

Rusya'nın Ukrayna'ya karşı saldırı savaşı Türkiye tarafından bir savaş hâli olarak tanınmıştır ve Türkiye Rus saldırganlığını kınamıştır. Türkiye, Montrö Sözleşmesi'ni uygulamış, savaş gemilerinin geçişleri üslere dönüşle kısıtlanmıştır. Türk şirketleri, Ukrayna'ya askerî gereç satmaya devam etmiştir. Türkiye; Ukrayna ile Rusya arasında görüşmeleri kolaylaştırmayı, gerilimi azaltmayı ve ateşkes sağlamayı amaçlamıştır. Türkiye ayrıca Ukrayna tahılının ihracatının kolaylaştırılmasına yönelik diplomatik bir girişimde bulunmuştur; BM ve Türkiye'nin aracılığıyla 22 Temmuz'da İstanbul'da Ukrayna ve Rusya tarafından mutabık kalınan anlaşma, bu anlaşmanın uygulanmasının kolaylaştırılması sürecinde de çaba gösteren Türkiye'nin yapıcı rolü sayesinde mümkün olmuştur. Ancak Türkiye, Rusya'ya yönelik AB yaptırımlarına uyum sağlamaktan imtina etmiştir. Türkiye, Rusya ile ekonomik ve ticari ilişkilerin geliştirilmesi için bir Mutabakat Zaptı imzalamıştır.

Doğu Akdeniz'deki gerginliğin azalmasının ardından Türkiye-AB ilişkilerinde Aralık 2020'den bu yana gözlemlenen olumlu dinamik, Nisan 2022'de Ege'deki gerilimlerin yeniden başlamasına kadar birkaç ay boyunca devam etmiştir. Kasım 2021'de, kısıtlayıcı tedbirler çerçevesinin ikinci defa gözden geçirilmesinin ardından, Konsey süreyi 12 Kasım 2022 tarihine kadar bir yıl daha uzatmıştır. Hâlihazırda, iki şahıs yaptırımlara tabidir. Rapor döneminde Türkiye Doğu Akdeniz'de izinsiz sondaj faaliyeti yürütmemesine rağmen gerilim artmaktadır. Türk savaş gemileri Kıbrıs'ın Münhasır Ekonomik Bölgesi'ndeki araştırma faaliyetlerini yasa dışı olarak engellemiştir. Türkiye'nin, Kıbrıs'ın deniz yetki alanlarındaki askerî tatbikatları devam etmiştir. Tek taraflı adımlarının başta AB olmak üzere, uluslararası toplum tarafından kınanmasına rağmen Türkiye, Kıbrıs'taki Kapalı Maraş'ın daha fazla bölgesinin açılmasına yönelik eylemlerini sürdürmüştür.

Türkiye'nin, BM Şartı'na uygun olarak, tartışmasız bir şekilde iyi komşuluk ilişkilerine, uluslararası anlaşmalara ve gerektiği takdirde Uluslararası Adalet Divanına başvurmak suretiyle anlaşmazlıkların barışçıl şekilde çözümüne bağlı kalması gerekmektedir.

Haziran 2022'de, AB Zirvesi, Türkiye'nin son zamanlarda tekrarlanan eylemleri ve açıklamaları konusunda duyduğu derin endişeyi ifade etmiştir. Zirve, önceki sonuçlarını ve Mart 2021'deki açıklamayı hatırlatarak, Türkiye'nin tüm AB Üye Devletlerinin egemenliğine ve toprak bütünlüğüne saygı duyması gerektiğini yinelemiştir. AB Zirvesi, Türkiye'nin uluslararası hukuka tam olarak riayet etmesini, Doğu Akdeniz'deki bölgesel istikrar için gerilimi azaltmasını ve iyi komşuluk ilişkilerini, sürdürülebilir bir şekilde ve uluslararası hukuka tam riayet ederek geliştirmesini beklediğini vurgulamıştır. AB Zirvesi, Doğu Akdeniz'de istikrarlı ve güvenli bir ortam sağlanmasının ve Türkiye ile işbirliğine dayalı ve karşılıklı çıkarları gözetilen bir ilişki

geliştirilmesinin AB'nin stratejik menfaatine olduğunu defaatle hatırlatmıştır. AB Zirvesi, önceki AB Zirvelerinin sonuçlarında öne sürülen koşulları yerine getirmek kaydıyla ve Doğu Akdeniz'deki gerginliğin azaltılmasının devam etmesi koşuluyla, bazı ortak çıkar alanlarında Türkiye ile kademeli, orantılı ve geri çevrilebilir şekilde işbirliği tesis etmeye hazır olduğunu da teyit etmiştir.

Ekonomik kriterlere ilişkin olarak, Türkiye ekonomisi **çok ileri düzeydedir** ancak rapor döneminde **ilerleme kaydedilmemiştir**. Para politikasının uygulanması, kurumsal ve düzenleyici ortam gibi önemli unsurlarda gerileme yaşanması nedeniyle Türkiye'deki piyasa ekonomisinin düzgün işleyişine ilişkin olarak hâlâ ciddi endişeler bulunmaktadır. Rusya'nın Ukrayna'yı işgalinin olumsuz etkilerine rağmen, ekonomi Kovid-19 krizinin ardından güçlü şekilde toparlanarak 2021'de %11,4, 2022'nin ilk yarısında ise %7'den fazla büyüme kaydetmiştir. Aşırı gevşek para politikası ve politika güvenilirliğinin olmaması lırayı zayıflatmış ve resmi enflasyonu son yirmi yılın en yüksek seviyesi olan %80'in üzerine çıkarmıştır. Belirsizliğin arttığı ve uluslararası rezerv seviyesinin düşük olduğu bir ortamda, ithal mallardaki fiyat artışının dış dengesizlikleri artırması, önemli bir kırılma olmaya devam etmiştir. Bütçe uygulama sonuçları planlanandan daha iyi gerçekleşmiş, ancak kamu borcu artmış ve maliye politikası, artan enflasyonu frenlemeye ve ulusal para birimini desteklemeye yönelik başarısız girişimlerin yükü altında giderek artan bir baskıya maruz kalmıştır.

Özellikle öngörülebilirlik, şeffaflık ve düzenlemelerin uygulanması açısından kurumsal ve düzenleyici ortam kırılma riskini korumaktadır. Ticari uyuşmazlıkların çözülmesinin iyileştirilmesine yönelik bazı önemli adımlar atılmıştır. Kayıt dışı ekonomi kademeli olarak azalmış olsa da, iktisadi faaliyetin hâlâ önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Fiyat belirleme mekanizmalarına yönelik devlet müdahaleleri devam etmektedir. Devlet destekleri mevzuatı uygulama, icra ve şeffaflığa dair uygun kurallardan yoksundur. Bankacılık sektörü büyük ölçüde istikrarlı olmaya devam etmiş ve sermaye yeterliliği standart gerekliliklerin üzerinde kalmıştır. Takipteki krediler azalmış ve kârlılıkta iyileşme kaydedilmiş ancak dolarizasyon ve finansal istikrar riskleri artmıştır. İş gücü piyasası küresel salgının ardından toparlanmıştır, ancak toplumsal cinsiyet bakımından büyük farklılıklar, yüksek oranda genç işsizliği ve ciddi bölgesel farklılıklar gibi kemikleşmiş yapısal zorluklar varlığını korumaktadır.

Türkiye, Birlik içindeki rekabet baskısı ve piyasa güçleriyle baş edebilme kapasitesi bakımından iyi düzeyde hazırlıklı olup sınırlı ilerleme kaydetmiştir. Mesleki eğitimin iyileştirilmesinde kaydedilen bazı ilerlemelere rağmen, eğitim sistemi ile iş gücü piyasasının ihtiyaçları arasındaki uyumsuzluklar devam etmektedir. Araştırma ve geliştirme harcamaları, çok yavaş bir hızda artmaya devam etmiş ancak hükümetin belirlediği hedefin oldukça altında kalmayı sürdürmüştür. Yatırım faaliyetleri, 2021'in ikinci yarısında zayıflamıştır. Enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesine ve yenilenebilir kaynaklardan enerji üretim payının artırılmasına ilişkin ilerleme devam etmiştir. Yerli katkı gerekliliği uygulamalarının genişletilmesi endişe yaratmaktadır. Türkiye, AB-Türkiye Gümrük Birliği taahhütlerine aykırı olarak uygulamaya koyduğu bazı ilave gümrük vergilerini kaldırmıştır; ancak, AB-Türkiye Gümrük Birliği kapsamındaki yükümlülüklerinden büyük ölçüde sapması, ikili ticareti engellemektedir.

Türkiye, **kamu alımları** alanında orta düzeyde hazırlıklıdır ancak rapor döneminde ilerleme kaydedilmemiştir ve AB müktesebatına uyum konusundaki büyük eksiklikler devam etmiştir. Türkiye, ayrımcı yerli fiyat avantajını ve yerli katkı lehine olan offset uygulamalarını sürdürmüştür. Türkiye, **istatistik** alanında orta düzeyde hazırlıklıdır ve rapor döneminde sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Rapor dönemi de dâhil olmak üzere, son birkaç yılda Türkiye İstatistik

Kurumunun yönetim kadrosunda bir çok kez değişiklik yapılması, kurumun güvenilirliğini önemli ölçüde zedelemiştir. Temel ekonomik verilerin güvenilirliği birçok kez sorgulanmıştır. Türkiye, **mali kontrol** alanında oldukça hazırlıklıdır ancak rapor döneminde ilerleme kaydedilmemiştir. Kamu İç Mali Kontrol Politika Belgesi henüz güncellenmemiştir ve Dolandırıcılıkla Mücadele Koordinasyon Birimi (AFCOS) ağı yeniden kurulmamıştır.

Üyelik yükümlülüklerini üstlenebilme yeteneği bakımından Türkiye'nin AB müktesebatıyla uyumu hâlâ çok sınırlıdır ve daha çok amaca özel bir temelde sürdürülmüştür.

İç pazar grubu, AB-Türkiye Gümrük Birliği'nin iyi işleyişi ve Türkiye'nin AB tek pazarına entegrasyonu için kilit niteliktedir. İşçilerin serbest dolaşımı ile iş kurma hakkı ve hizmet sunumu serbestisi alanlarındaki hazırlıklar, birçok mesleğin AB vatandaşlarına kapalı olması nedeniyle başlangıç düzeyindedir. Türkiye, malların serbest dolaşımı alanında iyi düzeyde hazırlıklıdır. Ticarete teknik engeller devam etmektedir. Yabancı sermaye payı ve sermaye hareketleri üzerindeki kısıtlamaların devam etmesi nedeniyle Türkiye, sermayenin serbest dolaşımı alanında orta düzeyde hazırlıklıdır. Türkiye'nin kara paranın aklanması ve terörizmin finansmanını düzenleyen çerçevede geri kalan hususları ele almaya devam etmesi gerekmektedir.

Türkiye, şirketler hukuku alanında çok ileri düzeydedir ve AB müktesebatına uyum sağlanması konusunda daha fazla ilerleme kaydedilmesi gerekmektedir. Türkiye fikri mülkiyet hukuku alanında iyi düzeyde hazırlıklıdır ancak uygulamanın iyileştirilmesi gerekmektedir. Türkiye, rekabet politikası alanında belirli düzeyde hazırlıklıdır. Devlet desteği alanındaki yasal çerçeve, uygulama kapasitesi ve şeffaflık ile ilgili ciddi endişeler devam etmektedir. Türkiye, mali hizmetler alanında iyi düzeyde hazırlıklıdır ve yeni alternatif finansman araçlarının da geliştirilmesiyle bazı ilerlemeler kaydetmiştir. Türkiye, tüketicinin ve sağlığın korunmasına ilişkin mevzuat uyumu bakımından iyi düzeyde hazırlıklı olup özellikle, AB müktesebatına uyum sağlanması ve sektörler arası işbirliğinin güçlendirilmesi konularında bazı ilerlemeler kaydetmiştir.

Türkiye, **rekabetçilik ve kapsayıcı büyüme grubu** çerçevesinde dijital dönüşüm ve medya alanında belirli düzeyde hazırlıklı olsa da gerilemeye devam etmiştir. Türkiye'nin bilim ve araştırma alanındaki hazırlıkları çok ileri düzeydedir ve özellikle 2021-2027 dönemi Ufuk Avrupa Programı'na katılım anlaşmasının akdedilmesiyle birlikte Türkiye rapor döneminde iyi düzeyde ilerleme kaydetmiştir. Türkiye, eğitim ve kültür konusunda orta düzeyde hazırlıklıdır ve özellikle mesleki eğitim ve ulusal yeterlilikler sistemi konuları ve Türkiye'nin AB programlarına katılımı bakımından bazı ilerlemeler kaydetmiştir.

Ekonomi ile ilgili fasıllara ilişkin olarak ekonomik ve parasal politika alanında, fiyat istikrarının sağlanması ve enflasyon beklentilerinin tutturulmasına yönelik yürütülen yetersiz politikanın bir yansıması olarak gerileme devam etmiştir. Merkez Bankası üzerindeki kayda değer siyasi baskı devam etmektedir ve kurumun işleyişi bakımından bağımsızlığının yeniden sağlanması gerekmektedir. Türkiye, işletme ve sanayi politikası alanında sınırlı ilerleme kaydetmiştir ve AB sanayi politikası ilkeleriyle uyumlu olmayan tedbirler ile ilgili başlıca zorluklar hâlâ ele alınmamıştır. Sendikal haklar, gerçek anlamda sosyal diyalog eksikliği ve süregelen kayıt dışı ekonomik faaliyet düzeyleri ile bağlantılı olarak devam eden endişeler neticesinde rapor döneminde sosyal politika ve istihdam alanında ilerleme kaydedilmemiştir.

Türkiye, vergilendirme alanında orta düzeyde hazırlıklıdır ancak rapor döneminde ilerleme kaydetmemiştir ve vergi oranlarının sıklıkla değiştirilmesinden kaçınan ve tüm AB Üye Devletleriyle vergi konusunda bilgi değişimini sağlayan açık bir stratejiye hâlâ ihtiyaç vardır.

Türkiye gümrük birliği alanında iyi düzeyde hazırlıklı olmaya devam etmiştir ancak rapor döneminde özellikle üçüncü ülke menşeli ürünlerin ithalatına uygulanan bazı ilave vergileri kaldırarak sınırlı ilerleme kaydetmiştir. Bununla birlikte Türkiye, AB-Türkiye Gümrük Birliği'ne ilişkin yükümlülüklerinden sapmaya devam etmiştir; bu durum çok sayıdaki ticari sorunu daha da artırmıştır.

Yeşil Gündem ve sürdürülebilir bağlantısallık grubu ile ilgili olarak Türkiye, taşımacılık politikası alanında orta düzeyde hazırlıklıdır. Özellikle, demir yolu taşımacılığının kullanımının önemli ölçüde artırılmasına yönelik bir planın kabul edilmesiyle bağlantılı olarak rapor döneminde sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Türkiye, enerji alanında orta düzeyde hazırlıklıdır ve genel olarak sınırlı ilerleme kaydetmiştir. Yenilenebilir enerjinin yaygınlaştırılması, doğal gaz sektöründe yapılan reformlar ve nükleer güvenlik konusundaki mevzuat uyumunda ilerleme devam etmiştir. Türkiye, Trans-Avrupa ağlarında çok ileri düzeydedir ve Trans-Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı'nın sorunsuz bir şekilde işlenmesiyle özellikle enerji ağlarında bazı ilerlemeler kaydetmiştir. Bulgaristan sınırını İstanbul'a bağlayan Halkalı-Kapıkule demir yolu hattının yapımı devam etmiştir. Türkiye, çevre ve iklim değişikliği alanında belirli düzeyde hazırlıklıdır ancak rapor döneminde, genel olarak ilerleme kaydetmemiştir. Türkiye hem azaltım hem de uyum ile ilgili olarak kritik çevresel ve iklim sınamalarıyla karşı karşıyadır. Daha kapsamlı ve iyi koordine edilmiş çevre ve iklim politikalarının oluşturulmasına ve uygulanmasına ihtiyaç bulunmaktadır. Türkiye'nin hâlâ iklim değişikliği ile ilgili Paris Anlaşması'na katkısını artırması ve uygulaması ve iklim eylemine ilişkin AB müktesebatına uyumunu tamamlaması gerekmektedir.

Kaynaklar, tarım ve uyum grubu ile ilgili olarak Türkiye, tarım ve kırsal kalkınma alanında belirli düzeyde hazırlıklıdır. Türkiye'nin tarım politikası, AB ortak tarım politikası ana ilkelerinden uzaklaşmayı sürdürdüğü için rapor döneminde gerileme devam etmiştir ve Türkiye, AB'den tarımsal ürün ithalatını hâlâ kısıtlamaktadır. Türkiye, AB'ye yapılan gıda ürünleri ihracatı bakımından önde gelmektedir ve gıda güvenliği, veterinerlik ve bitki sağlığı politikası alanında rapor döneminde sınırlı ilerleme kaydetmiştir. Bu alandaki AB müktesebatının tam olarak uygulanması için kayda değer ilave çabalara ihtiyaç duyulmaktadır. Türkiye, balıkçılık alanında orta düzeyde hazırlıklıdır ve başta, yeni su ürünleri kanununun uygulanması, kaynak ve filo yönetimi ile denetim ve kontrol konuları olmak üzere iyi düzeyde ilerleme kaydetmeye devam etmiştir. Türkiye bölgesel politika ve yapısal araçların koordinasyonu alanında orta düzeyde hazırlıklıdır ve IPA II fonlarının kullanılmasının hızlandırılmasına ilişkin olarak bazı ilerlemeler kaydetmeye devam etmiştir. Türkiye, mali ve bütçesel hükümler alanında belirli düzeyde hazırlıklıdır ancak rapor döneminde ilerleme kaydetmemiştir.

Dış ilişkiler grubunda, Türkiye dış ilişkiler alanında orta düzeyde hazırlıklıdır ve özellikle Ortak Gümrük Tarifesi'nden sapmaya devam etmesi nedeniyle rapor döneminde kısıtlı ilerleme kaydetmiştir. AB-Türkiye Gümrük Birliği'ne aykırı olarak AB'nin Genelleştirilmiş Tercihler Sisteminden sapmalar devam etmiştir. Türkiye'nin resmi kalkınma yardımlarının büyük bölümü, Türkiye'nin sınırları içerisinde gerçekleştirdiği Suriye'ye ilişkin faaliyetlere insani destek sağlanmasına yönlendirilmiştir. Türkiye dış, güvenlik ve savunma politikası alanında belirli düzeyde hazırlıklıdır. Genel olarak Türkiye'nin dış politikası, ortak dış ve güvenlik politikası (ODGP) kapsamındaki AB öncelikleri ile ters düşmeye devam etmiştir. Türkiye'nin, AB'nin Rusya'ya karşı uyguladığı kısıtlayıcı tedbirlere uyum sağlamaması, AB-Türkiye Gümrük Birliği kapsamında çift kullanımlı malzemeler dâhil, ürünlerin serbest dolaşımı açısından özellikle endişe vericidir. Bu durum AB'nin kısıtlayıcı tedbirlerinin zayıflatılması riskini doğurmaktadır. Gümrük Birliği'nin işleyişinin devamı için tarafların, mevcut kurallara tam olarak riayet etmeleri ve karşılıklı güveni zedelemekten kaçınmaları gerekmektedir.

Genel olarak, birçok alanda, mevzuatın AB müktesebatı ile uyumu konusunda önemli ilave çabalara ihtiyaç duyulmaktadır. Tüm alanlarda, uygulama ve yürütme konusunda kayda değer iyileştirmeler gerekmektedir. Düzenleyici kurumların bağımsızlığının sağlanması ve idari kapasitenin geliştirilmesi, daha fazla ilerleme kaydedilmesi açısından kilit öneme sahiptir.

2. GRUP 1: KATILIM SÜRECİNİN TEMEL İLKELERİ

2.1. DEMOKRATİK KURUMLARIN İŞLEYİŞİ VE KAMU YÖNETİMİ REFORMU

2.1.1. Demokrasi

Türkiye'deki demokratik kurumların işleyişi ciddi biçimde engellenmeye devam etmiştir. Rapor döneminde, demokratik gerileme ve derin siyasi kutuplaşma devam etmiştir. Cumhurbaşkanlığı sisteminin yapısal eksiklikleri mevcudiyetini korumaktadır. Olağanüstü hâl Temmuz 2018'de kaldırılmış olmasına rağmen, hükûmete sıra dışı yetkiler veren ve olağanüstü hâl kapsamındaki birçok kısıtlayıcı uygulamayı sürdüren bazı yasal hükümler hâlâ yürürlüktedir. Buna ek olarak, olağanüstü hâl kanun hükmünde kararnameleri diğer mevzuatın yeniden düzenlenmesi için kullanılmıştır. Olağanüstü Hâl İşlemleri İnceleme Komisyonu, olağanüstü hâl döneminde kanun hükmünde kararnamelerle ihraç edilen devlet memurlarıyla ilgili dosyaların incelemesini henüz tamamlamamıştır. Türkiye'deki Parlamento, Temmuz 2021'de olağanüstü hâlin bazı kısıtlayıcı uygulamalarının süresini bir yıl daha uzatan bir kanun kabul etmiştir.

Seçimler

Rapor döneminde seçim yapılmamıştır. Nisan 2022'de, AK Parti (Adalet ve Kalkınma Partisi) ile MHP'nin (Milliyetçi Hareket Partisi) milletvekili seçimlerine ilişkin kuralların değiştirilmesine yönelik ortak teklifi Parlamento tarafından kabul edilmiştir. Kanun, seçim barajını kayda değer şekilde %10'dan %7'ye indirmiş ve Parlamento'daki sandalyelerin dağılımının hesaplanmasında kullanılan formülü değiştirmiştir. Kanun, diğer görevlerinin yanı sıra, seçimlerden sonra oyların sayımını ve itirazları denetleyen il seçim kurullarının başkan ve üyelerinin seçilme usullerini de değiştirmiştir. Bu kişiler rastgele seçileceklerdir; bu durum, seçimlerin güvenliğini tehlikeye atabilir.

Mart 2022'de seçim kanununda bazı değişiklikler kabul edilmiştir. Haziran'da Avrupa Konseyi Venedik Komisyonu ve AGİT Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Ofisi (DKIHB) ortak bir görüş bildirmiştir. Görüşte, bu değişikliklerin aceleyle kabul edilmesi ve muhalefet partileri ve sivil toplumla kapsayıcı bir istişare sürecinin noksanlığı eleştirilmiştir. Ortak görüşte, genel seçimlerde barajın Türkiye genelinde kullanılan geçerli oyların %10'undan %7'sine düşürülmesinin olumlu bir gelişme olduğuna dikkat çekilmiş ancak hâlâ yüksek olan bu barajın siyasi temsili engellediği vurgulanmıştır. Yeni seçim kanununun bazı hükümlerinin daha küçük siyasi partilerin Parlamento'da siyasi temsiline engel olduğu da kaydedilmiştir. Yeni mevzuatta il ve ilçe seçim kurullarının başkan ve üyelerinin, deneyimlerinin dikkate alınması yerine kurayla seçilmesi öngörülmektedir. Venedik Komisyonu, il ve ilçe seçim kuruluna başkanlık edecek hâkimlerin rastgele seçilmesinin seçim güvenliğini tehlikeye atacağını ileri sürmüştür.

Türkiye'nin, demokratik medya çoğulculuğunun güvence altına alınması ve tüm siyasi partilere ve adaylara eşit ve adil koşullar sağlanması gibi geriye kalan tavsiyeleri ele alması gerekmektedir. Seçim kanununda, milletvekili dağılımının hesaplanması ile il ve ilçe seçim kurullarının oluşumuna ilişkin olarak yapılan değişiklikler endişe vericidir. Türkiye'de, siyasi partiler kanunu da dâhil olmak üzere, seçim çerçevesinde yapılacak her türlü değişiklik uluslararası standartlara uygun olarak, kapsamlı istişarelerden sonra yapılmalıdır.

Güneydoğu'da, 2019'daki yerel seçimlerden sonra görevlerinden zorla alınıp yerlerine hükümet tarafından atanmış kayyumların getirildiği 48 belediye başkanı görevlerine iade edilmemiştir. Bu durum, yerel demokrasiye zarar verdiği ve seçmenlerin kendi seçimleri doğrultusunda temsil edilmelerini yok saydığı için ciddi bir endişe kaynağıdır. Venedik Komisyonunun, Mart 2019 belediye seçimlerinde altı belediyede, en fazla oyu alan Halkların Demokratik Partisi (HDP) adaylarına mazbata verilmemesi ve bunun yerine mazbataların ikinci sırada yer alan AK Parti adaylarına verilmesine yönelik kararları sorgulayan Haziran 2020 tarihli görüşüne ilişkin hiçbir eylemde bulunulmamıştır. Venedik Komisyonunun da vurguladığı gibi, seçilmiş kişilerin görevden alınması, makamlarını terör eylemlerini destekleyerek istismar etmelerini engellemek gerekçesiyle istisnai olarak gerekçelendirilebilir; ancak, seçimleri yeniden yapmadan, seçilmiş kişilerin yerlerine seçimi kaybetmiş adayların getirilmesi meşrulaştırılmaz.

Parlamento

Cumhurbaşkanlığı sistemi, Parlamento'nun yasama ve denetim işlevlerini büyük ölçüde zayıflatmıştır. Cumhurbaşkanı'na geniş yasama yetkileri verilmiştir ve Cumhurbaşkanı'nın çeşitli politika alanlarında karar alabilmesi Parlamento'nun yasama rolünü kısıtlamaktadır. Rapor döneminde, iki parti arasında anlaşmaya varılmasıyla sonuçlanan siyasi görüşmeler nadiren görülmüştür. Parlamento, hükümetin hesap verebilirliğini sağlayacak araçlardan yoksundur. Siyasi muhalefetin hedef alınması devam etmiştir. Türkiye'nin ikinci büyük muhalefet partisinin (HDP) kapatılma davası devam etmektedir ve geçen yıl boyunca, dokunulmazlığı kaldırılan muhalefet partisi mensubu milletvekillerinin sayısı giderek artmıştır.

Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin ve kararlarının sıklıkla kullanılması nedeniyle, Cumhurbaşkanlığı sistemi Parlamento'nun yasama rolünü zayıflamıştır. Parlamento, Ocak ile Aralık 2021 arasında 732 kanun teklifinden 87'sini kabul etmiştir. Nisan 2022 itibarıyla, geleneksel olarak Cumhurbaşkanlığı kararnameleri kapsamında yer almayan sosyo-ekonomik konulara dair olanlar dâhil, birçok politika konusunda 98 Cumhurbaşkanlığı kararnamesi yayımlanmıştır.

Parlamento'da partiler arası seçim ittifakları devam etmiştir. Parlamento'nun yasama ve gündem belirleme görevleri, iktidardaki AK Parti liderliğindeki ittifakın Meclisteki çoğunluğundan büyük ölçüde etkilenmiştir ve muhalefet partileri meclis tartışmalarını *fülen* etkileyememiştir. Parlamento içerisinde, partiler arası mutabakatla sonuçlanan önemli kamu politikası görüşmeleri nadiren gerçekleşmiştir.

Yürütmenin Parlamento tarafından denetlenmesi hâlâ çok zayıftır. Parlamento, hükümetin hesap verebilirliğini sağlayacak araçlardan yoksundur. Milletvekilleri yalnızca Cumhurbaşkanı Yardımcısı'na ve bakanlara yazılı soru önergesi sunabilmektedir ancak kanun gereği Cumhurbaşkanı'na resmi yoldan soru önergesi yöneltemezler. Cumhurbaşkanlığı kararnameleri Parlamento denetimine tabi tutulmamıştır. Parlamento'nun kamu harcamaları üzerindeki denetiminin kayda değer düzeyde artırılması gerekmektedir.

Yargı, başta Halkların Demokratik Partisi (HDP) olmak üzere, muhalefet partilerinin milletvekillerini terörle bağlantılı suçlarla ilişkili oldukları iddiasıyla sistematik olarak hedef almaya devam etmiştir, bu durum siyasi çoğulculuğa zarar vermiştir. Milletvekili dokunulmazlığı sistemi, muhalefet partilerinin milletvekillerinin görüşlerini ifade özgürlüğü sınırları içinde ifade etmelerine izin veren yeterli yasal korumayı sağlamamıştır. Şu anda, yaklaşık 5.000 HDP üyesi ve yetkilisi cezaevindedir.

Adalet Bakanlığının altı farklı partiden 20 muhalif milletvekilinin dokunulmazlıklarının kaldırılması talebi henüz karara bağlanmamıştır. HDP'li bir siyasetçi, Anayasa Mahkemesinin, haklarının ihlal edildiğine ilişkin kararının ardından Temmuz 2021'de milletvekilliği statüsünü geri kazanmıştır. Ancak, Parlamento Mart 2022'de HDP'li bir başka milletvekilinin dokunulmazlığını kaldırmıştır. İçinde bulunulan yasama döneminde, dört muhalefet milletvekilinin daha milletvekili dokunulmazlığı kaldırılmış ve bu milletvekilleri terörle bağlantılı suçlamalarla tutuklanmışlardır. HDP'nin iki eski eş başkanı ve HDP'li bazı eski milletvekilleri, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin lehlerinde verdiği karara rağmen, hâlâ cezaevinde bulunmaktadır.

HDP aleyhine terör suçlamasıyla açılan kapatma davası Anayasa Mahkemesi'nde görülmektedir. Savcılık, 451 HDP üyesinin siyasetten men edilmesini ve partinin banka hesabının dondurulmasını talep etmiştir. Nisanda HDP, devam eden kapatma davasında Anayasa Mahkemesine savunmasını sunmuş, davanın HDP'yi Türkiye'nin siyasi ortamının dışında bırakmak istediği için siyasi saiklerle açıldığını ileri sürmüştür.

Seçim barajının %10'dan %7'ye düşürülmesine rağmen, **seçimler ve siyasi partilere ilişkin yasal çerçeve** sorunlu olmaya devam etmektedir. Türkiye, AGİT Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Ofisinin ve Venedik Komisyonunun geri kalan tavsiyelerini hâlâ yerine getirmemiştir. Parlamento'da kadınların temsili (%17,32) hâlâ yetersiz düzeydedir.

Yönetişim

Kamu yönetiminin siyasallaşması ile denge ve denetleme mekanizmasının bulunmayışı Cumhurbaşkanlığı sisteminin belirleyici unsurları olmaya devam etmiştir. Düzenleyici kurumların çoğu doğrudan Cumhurbaşkanlığına bağlıdır. Avrupa Konseyi Venedik Komisyonunun Cumhurbaşkanlığı sistemine ilişkin tavsiyeleri hâlâ yerine getirilmemiştir. Hükûmetin, muhalefet partilerinden belediye başkanları üzerindeki baskısı yerel demokrasiyi zayıflatmaya devam etmiştir.

Venedik Komisyonunun 2017 tarihli görüşünde ve Avrupa Birliği Komisyonunun önceki ülke raporlarında da vurgulandığı üzere; Cumhurbaşkanlığı sisteminde, gücün tek bir makamda aşırı yoğunlaşmasının önüne geçilmesi ve yargı bağımsızlığının korunması için gerekli denge ve denetleme mekanizması hâlâ bulunmamaktadır. Cumhurbaşkanlığı sisteminin, kamu yönetiminin yanı sıra, devletin yasama ve yürütme organlarının işleyişi üzerindeki zararlı etkisi devam etmektedir. Etkili bir denge ve denetleme mekanizmasının bulunmayışı ve Parlamento'nun Cumhurbaşkanlığı makamını etkin bir şekilde denetleyememesi nedeniyle, Cumhurbaşkanı'nın siyasi hesap verebilirliği seçimlerle sınırlıdır.

Güvenoyu ve yürütmeye sözlü soru önergesi verilmesi gibi **yürütmenin Parlamento tarafından denetlenmesi** için kullanılan geleneksel yöntemlere başvurulması hâlâ mümkün değildir ve bu durum Cumhurbaşkanlığı sisteminin 2018'de yürürlüğe girmesinden beri devam etmektedir; yalnızca Cumhurbaşkanı Yardımcısı'na ve bakanlara yazılı soru önergesi verilebilmektedir. İdare, mahkemeler ve güvenlik sektörünün tamamı aşırı siyasallaşmıştır. Cumhurbaşkanlığı, kilit kurumların büyük bir kısmını doğrudan kontrol etmektedir. Kamu hizmeti özellikle yönetimin en üst kademelerinde siyasallaşmıştır.

Yasal çerçeve, düzenleyici kurumlar üzerinde usule aykırı bir biçimde siyasi baskı kurulmasına olanak sağlamıştır. Cumhurbaşkanı, hâlen Cumhurbaşkanlığına doğrudan bağlı bulunan düzenleyici kurumların büyük çoğunluğunun başkanlarını atama yetkisine sahiptir. Rapor döneminde, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankasının iki başkan yardımcısı ve Para Politikası Kurulunun bir üyesi görevden alınmıştır.

Kamu Denetçiliği Kurumu temel haklara ilişkin olarak siyasi açıdan önemli meselelerde sessiz kalmıştır. Kamu Denetçiliği Kurumunun resen soruşturma başlatma ve hukuk yolu açık olan dosyalara müdahale etme yetkisi hâlâ bulunmamaktadır.

Yerel yönetimler

Hükümetin muhalefet partilerinin belediye başkanları ve muhalif siyasetçiler üzerindeki yoğun baskısı devam etmiştir. Muhalefet partilerinin belediye başkanlarına yönelik idari ve adli soruşturmalar devam etmiştir. Mahkûmiyeti Yargıtay tarafından onanan CHP İstanbul İl Başkanı'na siyasi yasak getirilmiştir. Kendisinin siyasi parti üyeliği Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından iptal edilmiştir. İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı hakkında 2019'da Yüksek Seçim Kurulu üyelerine hakaret ettiği iddiasıyla açılan dava devam etmiştir. Belediye Başkanı hakkında, belediyede teröristleri istihdam ettiği iddiasıyla idari soruşturma başlatılmıştır.

Güneydoğu'da, yerel demokrasi ciddi şekilde engellenmeye devam etmiştir. 2019 yerel seçimlerinden bu yana, HDP'li 48 belediye başkanı terörle ilgili suçlamalarla görevden alınmıştır. Bunun yanı sıra, Gülen hareketiyle bağlantılı olduğu iddiasıyla CHP'li bir belediye başkanının yerine bir başkası atanmıştır. Valiler, görevden alınan belediye başkanlarının yerinde kayyum olarak bulunmaya devam etmiştir. Belediye meclisleri, çoğu durumda yeni kayyumlar tarafından feshedilmiştir. Yüzlerce belediye meclisi üyesi ve seçilmiş yetkili, terörle ilgili suçlamalarla gözaltına alınmıştır. Bu tür eylemlerle halkın kendi seçimi doğrultusunda temsil edilme hakkı yok sayılmaktadır. Venedik Komisyonuna göre; görevden alınan belediye başkanlarının görevlerine iade edilmesi veya belediye başkan vekillerinin seçilmiş belediye meclisleri tarafından atanması veya seçimlerin yenilenmesi suretiyle seçmenlerin tercihi yeniden yerine getirilmelidir.

İçişleri Bakanlığının seçilmiş yerel yetkililer ile ilgili vesayet yetkilerini düzenleyen yasal çerçeve, Türkiye'nin Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı kapsamındaki taahhütleri doğrultusunda gözden geçirilmemiştir.

Belediye Kanunu, yerel yönetimin halk ve sivil toplum ile yakın ilişki kurmasını öngörmektedir. Meslek örgütlerini, sivil toplum kuruluşlarını ve diğer yerel paydaşları bir araya getirmeyi amaçlayan kent konseyleri pek çok ilde hâlâ faaliyet göstermemektedir. Bazı belediyeler, belediye ihalelerinin canlı yayımlanması gibi yenilikçi çözümlerle şeffaflık ve hesap verebilirlik düzeylerini artırmıştır.

Kadınların yerel düzeyde temsil oranı düşük kalmıştır. 30 büyükşehir belediye başkanının sadece 2'si (%6,6) ve 1.389 belediye başkanının 42'si (%3) kadındır.

Sivil Toplum

Sivil toplum ortamındaki ciddi gerileme devam etmiştir. Sivil toplum sürekli baskıya maruz kalmış ve ifade özgürlüğü, örgütlenme özgürlüğü ve toplanma özgürlüğü kısıtlanarak özgür hareket alanı azalmaya devam etmiştir. Önde gelen insan hakları savunucusu Osman Kavala, şartlı tahliye olmaksızın ömür boyu hapis cezasına (“ağırlaştırılmış müebbet hapis”) ve aynı davada yargılanan yedi sanık ise 18'er yıl hapis cezasına çarptırılmıştır. Bu hüküm AİHM kararına aykırıdır. Olağanüstü hâl kapsamında kapatılan insan hakları örgütlerine, mal varlıklarına el konulması ile ilgili olarak hiçbir hukuk yolu sunulmamıştır.

Kitle İmha Silahlarının Yayılmasının Finansmanının Önlenmesine İlişkin Kanun'un uygulanması, insan hakları savunucularının ve sivil toplumun faaliyetlerine ilişkin kısıtlamalar da dâhil olmak üzere, sivil toplum kuruluşları üzerindeki kısıtlama ve baskıları artırmıştır.

Bütün bu olumsuz gelişmelere rağmen, sivil toplum, sesini duyurmaya devam etmiş, sivil yaşama

katılmış ve gelişmeleri olabildiğince rapor etmiştir. Yürürlüğe konulacak yeni mevzuat ve politikaların bağımsız sivil toplum kuruluşlarıyla etkili bir biçimde istişare edilmesine yönelik sistemli ve kapsayıcı mekanizmalar mevcut olmalıdır.

Demokratik bir sistemin çok önemli bir parçası olan güçlü ve çeşitlilik içeren bir sivil toplum, hükümet ve devlet kurumları tarafından hedef alınmamalı ve işleyişi kısıtlanmamalıdır. Türkiye'deki sivil toplum kuruluşları, özellikle eğitim, kadın hakları, LGBTIQ bireylerin hakları, azınlıklara mensup kişilerin hakları, din ve inanç özgürlüğü, ayrımcılıkla mücadele, etnik ve sosyal hoşgörü konusunda farkındalık yaratma, nefret suçlarını izleme ve mültecilere destek alanlarında olmak üzere, ülkenin karşı karşıya olduğu temel zorluklara ilişkin önemli katkılar sağlamaya devam etmiştir.

İnsan hakları örgütleri, aktivistlerin ve insan hakları savunucularının tutuklanması ve gözaltına alınması da dâhil olmak üzere, giderek artan biçimde adli ve idari baskılarla karşı karşıya kalmıştır. Sık sık açılan adli soruşturmalar ve ağır cezalarla sonuçlanan davalar, sivil toplum açısından giderek daha düşmanca bir ortam oluşmasına yol açmıştır. Terörizmin aşırı geniş kapsamlı tanımı ve yargı tarafından yorumlanması sivil toplum üzerinde endişe verici bir caydırıcı etki yaratmıştır.

Nisan 2022'de, önde gelen insan hakları savunucusu Osman Kavala, hükümeti devirmeye teşebbüs suçlamasıyla (daha önce beraat ettiği davada) şartlı tahliye olmaksızın ömür boyu hapis cezasına çarptırılmıştır. Aynı davada yargılanan, önde gelen insan hakları savunucusu diğer yedi sanık da aynı suçlamalarla 18'er yıl hapis cezasına çarptırılmıştır. Karar, uluslararası toplumun ve birçok AB Üye Devleti'nin sert tepkisine yol açmıştır. Şubat 2022'de, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, AİHM'in 2019 kararını uygulamayı reddetmesi nedeniyle ve Osman Kavala'nın derhal serbest bırakılması için Türkiye aleyhine ihlal prosedürü başlatmaya karar vermiştir. Türkiye'nin, Mahkemenin Kavala davasına ilişkin hükmünü uygulamayı reddetmesi, Avrupa Konseyi üyesi olarak yükümlülüklerine bağlılığı konusunda şüphe uyandırmıştır. İhlal prosedürü bağlamında AİHM, Temmuz 2022'de Türkiye'nin, Mahkemenin Kavala v. Türkiye davasına ilişkin 10 Aralık 2019 tarihinde verdiği Daire kararına uyma konusunda Sözleşme'nin 46(1) maddesi kapsamındaki yükümlülüklerini yerine getirmediğine karar vermiştir. İnsan hakları savunucularına karşı açılan bir diğer sembolik dava olan Büyükada davası hâlâ Yargıtay'da devam etmektedir.

Hükûmete yakın çeşitli medya kuruluşlarında, insan hakları savunucularının, özellikle AB'nin de aralarında olduğu uluslararası bağışçıların fonlarını kabul etmeleri nedeniyle suçlu olarak yansıtılması ciddi endişe kaynağı olmaya devam etmektedir. Cumhurbaşkanı ve bakanlar da dâhil olmak üzere üst düzey kamu görevlilerinin yargılama sürecindeki karalayıcı söylemleri, masumiyet karinesi ilkesine ve adil yargılanma hakkına saygı konusunda ciddi şüpheler uyandırmaktadır.

Kadın siyasetçilerin ve kadın örgütlerinin gözaltına alınma, soruşturma ve tutuklanma gibi baskılarla sık sık karşı karşıya kalmaları; örgütlenme özgürlüğü, ifade özgürlüğü, toplanma özgürlüğü haklarının kullanılması ve siyasi hayata katılım konusunda ciddi bir engel teşkil etmiştir. “Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu’na kapatma davası açılmış, Diyarbakır merkezli Rosa Kadın Derneği yöneticileri düzenli olarak gözaltılara, tutuklamalara maruz kalmış ve Dernek, Mali Suçları Araştırma Kurulu (MASAK) denetimi de dâhil olmak üzere, mükerrer denetimlere tabi tutulmuştur. İstanbul Tarlabası Toplum Merkezine yönelik idari denetimlerin, para cezalarının ve yoğun karalama kampanyasının ardından, Merkez hakkında, çocuklara LGBTIQ ve PKK propagandası yaptığı iddiasıyla kapatma davası açılmıştır.

LGBTIQ sivil toplum kuruluşlarını ve bireyleri hedef alan damgalama, nefret söylemi ve ayrımcı söylem çok etkili olmaya devam etmiştir. Mültecilere insani yardım sağlayan kuruluşlar dâhil olmak üzere, uluslararası hükûmet dışı kuruluşlar Türkiye'deki çalışmalarında zorluklarla karşılaşmaya devam etmiştir. Olağanüstü hâl KHK'ları ile kapatılan sivil toplum kuruluşlarının mal varlıklarına el konulmasına ilişkin olarak etkili bir iç hukuk yolu sunulmamıştır.

Sivil toplum kuruluşlarının çalışmalarını düzenleyen yasal çerçeve net değildir ve uygulamada keyfilik riski taşımaktadır. Danıştayın 2021'de aldığı karara rağmen, bütün derneklerin tüm üyelerinin İçişleri Bakanlığının bilgi sistemine kaydedilmesi hâlâ zorunludur. Bu hukuki yükümlülük, AGİT/Avrupa Konseyinin örgütlenme özgürlüğüne ilişkin kılavuz ilkeleriyle uyumlu değildir.

Risk analizi yapılmasını gerektiren 2020 tarihli Kitle İmha Silahlarının Yayılmasının Finansmanının Önlenmesine İlişkin Kanun, yetkililer tarafından bağımsız insan hakları örgütlerini fişlemek ve bu örgütleri hedef almak için defalarca kullanılmıştır. Bu durum, bir korku ve baskı ortamı oluşturmuş, STK'lar üzerinde meşru faaliyetlerini yürütmelerini engelleyen caydırıcı bir etki yaratmıştır. Venedik Komisyonunun Temmuz 2021 tarihli ve BM Özel Raportörlerinin Şubat 2021 tarihli tavsiyelerinde, hükûmetin mevzuatın belirli yönlerini Türkiye'nin insan hakları yükümlülüklerine uyumu sağlamak için yeniden gözden geçirmesi gerektiği sonucuna varılmıştır. Kanun, sivil toplumun, bağış toplama faaliyetleri de dâhil olmak üzere, örgütlenme ve toplanma özgürlüğünü engellemek için kullanılmamalıdır. Venedik Komisyonunun belirttiği gibi, Türkiye'nin içinde bulunduğu zor güvenlik koşulları tamamen kabul edilse de, alınan tedbirlerde aşırıya kaçılmamalı ve tedbirler orantılı olmalıdır.

Yardım Toplama Kanunu, izinler konusunda sivil toplum kuruluşlarını yardım toplama faaliyetlerinden caydıracak şekilde ağır izin şartları getirmeye devam etmektedir. Her bir yardım toplama faaliyeti için önceden bildirimde bulunma ve uzun süren izin süreçleri de bu şartlar arasında yer almaktadır. Kamu fonları şeffaf bir şekilde dağıtılmamakta ve dağıtım süreci, sivil toplum kuruluşlarının ve diğer paydaşların her aşamada tam olarak katılımına imkân vermemektedir. Mevcut vergi sistemi, vakıfların ve derneklerin işleyişini ve gelişmesini zorlaştırmaktadır. Derneklere yönelik “kamu yararı” statüsü ve vakıflara yönelik “vergi muafiyeti” tanımı belirsizdir ve bu statü, Cumhurbaşkanı tarafından verilmektedir. Türkiye'deki sivil topluma yürürlükteki Türk mevzuatı çerçevesinde mali destek sağlayan yabancı bağışçılar için hareket ortamı giderek daralmaktadır. Hem bağışçılar hem de sivil toplum, iftiralarla ve faaliyetlerinin uluslararası bağışçılar tarafından finanse edilmesinin suç sayılması riskiyle sıklıkla karşı karşıya kalmaktadır.

Sivil toplumla işbirliğine veya yasal çerçevenin geliştirilmesine yönelik kapsamlı bir hükûmet stratejisi de mekanizması da hâlâ bulunmamaktadır. Politika oluşturma süreçlerinin ve izlemenin bir parçası olan istişarelerin çoğu zaman dışında tutulan bağımsız sivil toplum kuruluşlarıyla kamuoyu istişareleri yapılması için yasal bir çerçeve ya da şeffaf ve tutarlı bir uygulama bulunmamaktadır. İşleyen bir demokrasinin temel unsuru olduğu için, tamamen katılımcı bir yaklaşımın sağlanması çok önemlidir. Sonuç olarak, Türkiye'deki yasal, mali ve idari ortam, sivil toplumun gelişmesine daha fazla olanak sağlamalıdır.

Güvenlik güçlerinin sivil denetimi

Cumhurbaşkanlığı sistemi, yürütme erkine güvenlik güçleri üzerinde kapsamlı yetkiler vermektedir. Ancak güvenlik güçlerinin sivil gözetimi konsolide edilmemiştir. Asker, polis ve istihbarat birimlerinin hesap verebilirliği hâlâ çok sınırlıdır. Parlamento'nun güvenlik kurumları

üzerindeki denetiminin güçlendirilmesi gerekmektedir. Askerî harcamaların denetlenmesine yönelik yasal çerçeve iyileştirilmemiştir.

Suçun cezasız kalması kültürü hâlâ yaygındır. Güvenlik personeli, insan hakları ihlalleri ve orantısız güç kullanımına ilişkin iddialar karşısında, gereğinden fazla adli ve idari korumadan yararlanmaya devam etmiştir. Askerî personelin ve komuta kademesinde bulunanların kovuşturulmasına ilişkin hukuki ayrıcalıklar devam etmiştir. Askerî personel tarafından işlendiği iddia edilen askerî suçların soruşturulması, askerî ya da sivil amirlerden ön izin alınmasını gerektirmektedir.

Doğu ve Güneydoğu'daki durum

Güneydoğu'daki durum hâlâ oldukça endişe vericidir. Parlamento, Ekim 2021'de Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Suriye ve Irak'ta sınır ötesi terörle mücadele operasyonları yapmasına ilişkin tezkereyi iki yıl daha uzatmıştır. Türk Hükûmeti, Irak ve Suriye'deki ulusal ve sınır ötesi güvenlik operasyonlarına ve askerî operasyonlara devam etmiştir. AB'nin terör eylemlerine karışan kişi, grup ve kuruluşlar listesinde yer almaya devam eden Kürdistan İşçi Partisi (PKK) tarafından tekrarlanan terör eylemleri nedeniyle sınır bölgelerindeki güvenlik koşulları tehlikeli olmaya devam etmiştir. AB, PKK saldırılarını açık şekilde kınamış ve mağdurların aileleriyle dayanışma içinde olduğunu ifade etmiştir.

Terörle mücadele, hükûmetin meşru hakkı olmakla birlikte, bu mücadelenin, hukukun üstünlüğüne, insan haklarına, temel özgürlüklere riayet edilerek yürütülmesi esastır. Terörle mücadele tedbirlerinin orantılı olması gerekmektedir. Sürdürülebilir bir çözüme ulaşmak için güvenilir bir siyasi barış sürecinin yeniden başlatılması konusunda herhangi bir gelişme kaydedilmemiştir.

PKK lideri Öcalan'ın, ailesi veya avukatları tarafından ziyaret edilmesine izin verilmemiştir. Aralık 2021'de Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, PKK lideri Öcalan'ın da içlerinde yer aldığı "Gurban" davalarına ilişkin olarak bir ilke kararı yayımlamış; bu kararda Türkiye'nin genel tedbirler alması gerektiğini belirtmiş ve yetkilileri, Eylül 2022 sonuna kadar, alınan tedbirlere ilişkin olarak kaydedilen ilerlemeye dair bilgi sunmaya davet etmiştir. Şubat 2022'de Anayasa Mahkemesi, İmralı Cezaevi'nde tutulan Öcalan ile görüşmek isteyen avukatların başvurusunu reddetmiştir. Bu karara karşı AİHM'e itirazda bulunulmuştur.

Diyarbakır'ın Sur ilçesinin altı mahallesindeki sokağa çıkma yasağı kaldırılmıştır. Ancak valilikler, birçok kırsal yerleşimde yeniden askerî güvenlik bölgeleri ilan etmiştir. İnsan hakları örgütleri ve muhalefet partileri, cezaevleri ile emniyet ve jandarma birimlerinde işkence, kötü muamele, keyfi yakalama ve usulî hakların ihlaline ilişkin iddialar da dâhil olmak üzere, güvenlik güçleri tarafından, ciddi insan hakları ihlallerinin gerçekleştirildiğini bildirmeye devam etmiştir.

Sokağa çıkma yasağı sürecinde, Güneydoğu'daki Cizre gibi ilçelerde 2015-2016'da yürütülen güvenlik operasyonları sırasında gerçekleşen sivil ölümlerine ilişkin soruşturmalarda ilerleme kaydedilmemiştir. Bağımsız kaynaklara göre, son 10 yılda Türkiye'de zırhlı araç kazaları ve savaş kalıntıları sebebiyle Kürtlerin çoğunlukta olduğu illerde 67 çocuk hayatını kaybetmiştir. Bu vakalarda suçun cezasız kalması konusunda endişeler mevcuttur.

Doğu ve Güneydoğu'daki valiler, illerinde tüm toplantı, gösteri ve etkinliklerle ilgili olarak sık sık genel yasaklar ilan etmiştir. Bunların en uzununu 2016'dan bu yana Van'da devam etmektedir. Terörle mücadelenin geniş bir biçimde yorumlanması ve Kürt meselesi hakkında çalışan gazetecilerin, siyasi muhaliflerin, baroların ve insan hakları savunucularının haklarına yönelik adli ve idari zorluklar endişe yaratmaya devam etmiştir. Dernekler, Kürtçe yayın yapan basın

kuruluşları ve kültürel haklara ilişkin kuruluşlar hâlen büyük ölçüde kapalı durumdadır. 20 Kürt gazeteci hakkında yasal işlem başlatılmış; Haziran 2022'de Diyarbakır'da 16 kişi tutuklanmıştır. 2016'da basın kuruluşlarının “milli güvenlik için tehdit oluşturdukları” gerekçesiyle kapatılmalarına dayanak oluşturan bir olağanüstü hâl KHK'sı hükmünü ve kapatılan basın kuruluşlarının mal varlıklarına el konulmasının önünü açan hükmü iptal eden 2021'deki Anayasa Mahkemesi kararı uygulanmamıştır.

Kürt öğrencilere ve toplumun diğer üyelerine yönelik bir dizi nefret suçu işlenmiştir. İzmir'de öldürülen bir HDP çalışanı hakkındaki dava devam etmiştir. Ayrıca, HDP parti binalarına yönelik bir dizi nefret saldırısı meydana gelmiştir. Güneydoğu ve Doğu illerindeki on beş baro, Temmuz 2021'de Türkiye genelinde Kürtlere yönelik artan şiddeti kınamış; şiddet ve ayrımcılık diline son verilmesini istemiştir. Kürtlerin Nevruz kutlamaları, HDP'li yöneticiler ve üyeler de dâhil olmak üzere sayısız gözaltına ve yoğun polis mevcudiyetine rağmen gerçekleşmiştir.

HDP'nin kapatılmasına yönelik dava Anayasa Mahkemesinde devam etmiştir. (20'si cezaevinde bulunan) HDP'li 108 üye ve yönetici hakkında “Kobani davası” olarak bilinen dava da devam etmiştir. Terörle ilgili suçlamalarla Doğu'da ve Güneydoğu'daki seçilmiş temsilcilere ve belediye başkanlarına, belediye meclisi üyelerine ve yöneticilerine yönelik yüzlerce yeni gözaltı ve tutuklama gerçekleşmiştir. Savcılığın, neredeyse tüm HDP milletvekillerinin dokunulmazlığının kaldırılmasına yönelik talepleri hâlâ Parlamento'da beklemektedir. HDP eski eş başkanı Selahattin Demirtaş, derhal serbest bırakılmasına dair kesinlik kazanan iki AİHM kararına rağmen hâlen cezaevinde bulunmaktadır. Demirtaş'ın özgürlük ve güvenlik hakkının ihlaline ilişkin Haziran 2020 tarihli Anayasa Mahkemesi kararı da uygulanmamıştır. Nisan 2022'de, dokuz yıl önce paylaştığı sosyal medya mesajları nedeniyle Demirtaş hakkında yeni bir iddianame hazırlanmıştır. Cezaevinde hayatına devam etmesi mümkün olmadığı bildirilen HDP'li eski bir milletvekili ve eş başkanın salıverilmesine yönelik kampanyalar sonuç vermemiştir.

Nisan 2022 itibarıyla, 2019 yerel seçimlerinde HDP'nin kazandığı 65 belediyenin 48'inde seçilmiş belediye başkanlarının yerine kayyum atanmış olup KHK ile görevden alınmaları nedeniyle, seçilmiş diğer altı belediye başkanının yerine AK Partili belediye başkanları atanmıştır. İlk kayyum atamalarının yapıldığı Haziran 2019'dan itibaren 83 belediye eş başkanı gözaltına alınmış olup 39 belediye başkanı tutuklanmıştır. Hâlihazırda, HDP'li sekiz belediye eş başkanı cezaevindedir. Şubat 2022'de AİHM, (eski eş başkan Demirtaş dâhil olmak üzere) HDP'li 40 eski milletvekili hakkında verdiği kararda, bu kişilerin dokunulmazlıklarının kaldırılmasının Türk Anayasası'na aykırı olduğuna ve ifade özgürlüklerinin ihlal edildiğine hükmetmiştir. Avrupa Konseyi Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresinin Türkiye'ye ilişkin Mart 2022 tarihli izleme raporu ve tavsiyelerinin uygulanması gerekmektedir.

2015 ve 2016'da hasar görmüş kültürel, tarihi ve dini miras alanlarında hükümet tarafından finanse edilen inşaat projelerine karşı açılan davalar devam etmektedir. İki kilise, devlet fonu kullanılarak restore edilmiştir. Aleviler için kutsal olmasının yanı sıra, milli parkın bir parçası olan Tunceli dağlarındaki madencilik projesinde olduğu gibi çevresel açıdan olumsuz etkilediği ve kültürel ve dini yerlere zarar verdiği değerlendirilen çeşitli projelerle ilgili gerginlik yeniden yükselmiştir. Bu tür zararların beraberinde getirdiği önemli riskler, bölgede mukim kişiler ve aktivistler tarafından yıllardır dile getirilmektedir.

Kayıp kişiler, toplu mezarların açılması, güvenlik veya kolluk görevlileri tarafından gerçekleştirildiği iddia edilen yargısız infazların tamamının bağımsız şekilde soruşturulması konusunda kapsamlı ve uyumlu bir yaklaşım hâlâ bulunmamaktadır. 1990'lara uzanan zorla kaybedilme vakalarına yönelik soruşturmaların çoğu 20 yıllık zaman aşımına uğramıştır. Kayıp

kişilere ilişkin 1.400'den fazla vakanın yalnızca 16'sı için dava açılmıştır. Bunlardan 14'ü fail olduğu iddia edilen kişilerin beraatıyla sonuçlanmıştır; iki dava sürmektedir ve diğer iki dava ise Yargıtay'dadır. Sınır dışı insan kaçırma ve zorla geri gönderme vakalarının sürekli terörle mücadele ve milli güvenliğin korunması bahanesiyle gerekçelendirilmesine ilişkin endişeler devam etmektedir.

Mülteciler ve yerlerinden olmuş kişiler

Türkiye, dünyadaki en büyük mülteci nüfuslarından birine ev sahipliği yapmaya devam etmektedir. Resmî verilere göre, Mayıs 2022 itibarıyla Türkiye, geçici koruma statüsündeki 3.737.369 Suriyeli mültecinin yanı sıra yasal olarak ikamet eden yaklaşık 108.000 ve Türk vatandaşlığı alan 193.000 Suriyeliye ev sahipliği yapmaktadır. Türk Hükümeti'ne göre, gönüllü olarak Türkiye'den Suriye'ye dönen Suriyeli mültecilerin sayısı 470.000'dir. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliğine göre, Suriyeli mültecilerin yanı sıra Türkiye, Aralık 2021'de Irak, Afganistan, İran ve Somali'den gelenlerin de dâhil olduğu 330.000 sığınmacıya ve mülteciye ev sahipliği yapmıştır.

2021'de Türkiye, başvuruda bulunan 13.227 kişiye (2021'de 8.753 kişi) uluslararası koruma (mülteci statüsü, şartlı mülteci statüsü ya da ikincil koruma) vermiştir. Yetkililer tarafından reddedilen başvuru sayısı 2020'de 10.674 iken, bu yıl 11.908 olmuştur. Birikmiş uluslararası koruma başvurularındaki artış hâlâ yüksektir. Şubat 2022'de Türkiye, bir ilde ikamet eden yabancıların oranını sınırlayan ve yeni uygulamaya konulan “yüzde 25 kuralına” dayanarak birçok ilde uluslararası ve geçici koruma başvuru kaydını resmi olarak kapatmıştır. İnsan hakları örgütleri ve avukatlar, kayda kapalı olanların dışında birçok ilde kayda erişimde zorluk yaşadıklarını bildirmişlerdir. Kayda erişimin önündeki engeller, tüm temel hizmetlere ulaşılmasını sekteye uğratmakta olup idari gözetim ve sınır dışı edilme risklerinin artması nedeniyle başvuranların kırılğanlıklarını artırmaktadır. Refakatsiz çocuklar, sığınma ve göç işlemleri sırasında korunma konusunda risklerle karşı karşıya kalmaya devam etmektedir. Psiko-sosyal yönleri dikkate alan çok disiplinli bir yaş belirleme prosedürü, Avrupa standartlarıyla uyumun geliştirilmesi için gereklidir. İnsani ikamet izni bulunanlar da dâhil olmak üzere, Aralık 2021'de Türkiye'de, yabancı uyruklu 1.314.181 kişinin ikamet izni bulunmaktadır.

Mart 2020'de, kamu sağlığı gerekçesiyle Türkiye tarafından tek taraflı olarak askıya alınan, düzensiz göçmenlerin Yunan adalarından dönüşleri konusunda herhangi bir değişiklik olmamıştır. AB, Türkiye'ye, AB-Türkiye Mutabakatı kapsamında sunulan taahhütlere uygun olarak, iade işlemlerinin yeniden başlatılması için defaatle çağrıda bulunmuştur. Kırılğan Suriyeli mültecilerin Türkiye'den AB Üye Devletlerine yeniden yerleştirilmeleri rapor döneminde devam etmiştir.

Göç ve iltica alanında, özellikle geri gönderme merkezlerindeki insan hakları ihlallerine yönelik tekrarlanan iddialar endişe unsuru olmaya devam etmektedir. Geçtiğimiz yıl, basın ve sivil toplum, insan hakları standartlarını ve Türk mevzuatını ihlal eden politika ve uygulamaları bildirmeye devam etmiştir. STK'lar, idari gözetim altındaki kişilerin geri gönderme merkezlerinde gönüllü geri dönüş formlarını imzalamaya zorlandıklarına, nefret suçlarında ve mülteci karşıtı duyguların sebep olduğu olaylarda artış yaşandığına dair raporlar olduğunu belirtmiştir. Bu raporlar endişe unsurudur. Türkiye'nin, avukat ile sözlü çevirmene erişimin sağlanması ve özellikle aileleriyle birlikte kalan çocuklar başta olmak üzere kırılğan grupların korunması dâhil olmak üzere özellikle insan haklarının korunması bakımından geri gönderme merkezlerindeki uygulamayı, Avrupa standartlarıyla daha fazla uyumlaştırması gerekmektedir (*bkz. Fası 24*). Suriyeli mültecilerin varlığı ile ilgili toplumdaki hoşnutsuzluk, bir seçim konusu ve sürekli bir tartışma unsuru olmaya başlamıştır. Küresel salgının, hâlihazırda kötü ekonomik koşullarda yaşamakta olan mülteciler ve

yerlerinden olmuş kişiler dâhil olmak üzere kırılğan gruplar üzerinde orantısız şekilde olumsuz etkisi olmuştur.

Türkiye, Aralık 2021'de örgün eğitime kayıtlı yaklaşık 742.000 çocukla (bir önceki akademik yıla kıyasla yaklaşık 82.000 fazladır) mültecilere destek olmak ve sağlık hizmetleri ve eğitime daha geniş çaplı erişim sağlamak için kesintisiz bir biçimde önemli çabalar sarf etmiştir. Ancak okul çağındaki 400.000'den fazla mülteci çocuk hâlâ okula gitmemiştir ve eğitim imkânlarına erişimleri bulunmamaktadır. Suriyeli mülteciler, Türkiye'deki Sığınmacılar için AB Mali İmkânı aracılığıyla AB tarafından finanse edilen 181 göçmen sağlığı merkezinde ve Türkiye'deki hastanelerde sunulan ücretsiz sağlık hizmetlerinden yararlanmaya devam etmiştir. AB, ikincil koruma altındaki mültecilerin ve kişilerin sağlık hizmetlerine erişmelerini sağlamak amacıyla 4.000'den fazla sağlık çalışanının istihdam edilmesini desteklemiştir. AB destekli temel sağlık hizmeti verilen kuruluşlarda 22,8 milyon temel sağlık hizmeti verilmiştir. Birçok şehir, mülteci akınından kaynaklanan nüfus artışını karşılamak için belediye hizmetlerini ve altyapısını geliştirmeye devam etmiştir.

1990'larda ve daha yakın tarihlerde Güneydoğu'daki şiddet nedeniyle yerlerinden olmuş kişilerin durumuna ilişkin olarak ilerleme kaydedilmemiştir.

2.1.2. Kamu Yönetimi Reformu

Türkiye, kamu yönetimi reformu alanında **belirli düzeyde/orta düzeyde hazırlıklıdır**. Rapor döneminde **ilerleme kaydedilmemiştir**. Türkiye'nin hâlâ kamu yönetimi ve kamu mali yönetimine ilişkin olarak kapsamlı bir reform gündemi bulunmamaktadır. Reform yapılması yönünde siyasi bir irade hâlâ mevcut değildir. İdarenin hesap verebilirliği yetersizdir ve insan kaynakları yönetiminin iyileştirilmesi gerekmektedir. Politika oluşturma süreci kanıta dayalı yöntemler ve katılımcı mekanizmalardan yoksundur. İdarenin siyasallaşması devam etmiştir. Kadınların kamu hizmetindeki yönetici kadrolarında temsili hâlâ düşüktür. Geçen yılki tavsiyeler uygulanmamıştır ve hâlâ geçerlidir.

Gelecek yıl, Türkiye'nin özellikle:

- AB ilkeleri ve değerleri ile uyumlu bir biçimde ve gerekli siyasi sahiplenmeyi ve desteği alarak, kurumlar arası bir kamu yönetimi reform planı hazırlaması ve benimsemesi;
- Olağanüstü Hâl İşlemleri İnceleme Komisyonunun, her bireyin adil bir idari sürece tabi olma hakkını güvence altına alan etkili bir çözüm yolu sunmasını sağlaması;
- kamu hizmetlerinde üst düzey yönetici kadroları için liyakate dayalı bir atama ve terfi sistemini oluşturması gerekmektedir.

Kamu yönetimi reformuna yönelik stratejik çerçeve

Türkiye'de hâlâ kapsayıcı bir kamu yönetimi reformu **stratejisi** bulunmamaktadır. Kamu yönetimi reformu için siyasi destek ve idari sahiplenme hâlâ eksiktir. Kamu yönetiminin çeşitli veçhelerine ilişkin birtakım planlama ve sektörel politika belgeleri mevcuttur. Ancak, genel bir strateji belgesinin olmaması nedeniyle bunlar yalnızca parçalı bir çerçeve sunmaktadır. Söz konusu sektörel politika belgelerinin çoğunda reform tedbirlerinin tahmini maliyetlerinin belirtilmemesi nedeniyle kamu sektörü reformlarının mali sürdürülebilirliği güvence altında değildir. Ayrıca bunlar, yapılandırılmış bir izleme mekanizmasından yoksundur (*bkz. Fasıl 32 - Mali kontrol*). Kamu yönetimi reformunu koordine etmek, tasarlamak ve izlemek üzere yasal olarak yetkili bir idari birimin kurulması gerekmektedir. Mali planlamanın tutarlılığının sağlanması ve idari hesap

verebilirlik ile ilgili konuların etkin bir şekilde ele alınması için bahse konu birimin, Hazine ve Maliye Bakanlığı ile eşgüdüm içinde çalışması gerekecektir.

Politika geliştirme ve koordinasyon

Cumhurbaşkanlığı sistemi kapsamında **politika oluşturma** sürecinin merkezileşmesi devam etmiştir. Cumhurbaşkanlığı yönetimi, politika oluşturma süreçlerinde öncü bir rol oynamaya devam ederken, bakanlıkların rolü daha da azalmıştır. Cumhurbaşkanlığının baskın rolü nedeniyle kurumlar arası politika geliştirme ve koordinasyon sınırlı kalmıştır. Düzenleyici kurumların çoğu da kanunla Cumhurbaşkanlığına bağlıdır.

Politika oluşturma ve finansal planlama arasındaki bağ hâlâ zayıftır. Politika oluşturmaya ilişkin kamuoyu istişareleri yapılması konusunda yasal bir zorunluluk bulunmamaktadır. Düzenleyici etki analizleri gibi kanıta dayalı politika oluşturma araçları, yürütme ve yasama erki tarafından kullanılmamaktadır. Bu yüzden, Türkiye'de kapsayıcı ve kanıta dayalı politika oluşturma süreci bulunmamaktadır.

Türkiye'deki kamu kuruluşları, kilit hükümet programlarının uygulanmasına ilişkin olarak sistematik *harcama sonrası* izleme ve kamuoyu bilgilendirmesi yapmamaktadır. Bu nedenle, hükümet çalışmalarının kamu tarafından denetlenmesi çok yetersiz kalmıştır.

Kamu mali yönetimi

Türkiye'de hâlâ kapsayıcı bir **kamu mali yönetimi reform programı** mevcut değildir. Yıllık bütçe, orta vadeli bütçenin bir parçası olarak hazırlanmaktadır. Kamu ihale mevzuatı, AB müktesebatı ile uyumlu değildir. Kamu İhale Kanunu'na eklenen çok sayıda muafiyet, kamu harcamalarında şeffaflığı ve hesap verebilirliği sekteye uğratmaktadır (*bkz. Fası 5*). *Harcama sonrası* yeterli izleme mevcut olmadığından, önemli kamu yatırım programları şeffaflıktan yoksundur.

Dış denetime ilişkin olarak, Sayıştayın *harcama sonrası* kontrolleri, Parlamento'nun bütçe denetimine temel teşkil etmeye devam etmiştir. Sayıştay raporları, bütçe harcamaları konusunda kamuoyu için önemli bilgiler sağlamıştır. Sayıştayın, kamu kaynaklarının kötüye kullanıldığına dair denetim bulguları basında da yer bulmuştur. Ancak, konunun ele alınmasında ve Sayıştay denetimi ile ilgili olarak Parlamento tarafından yürütülen takip ve adli takip hususlarında eksiklikler devam etmiştir. Bazı kurumlar, Sayıştayın yetki alanı ve dolayısıyla Parlamento denetiminin dışında tutulmaktadır. Denetim raporlarının Parlamento tarafından yürütülen takibinin ve adli takibinin iyileştirilmesi gerekmektedir.

Parlamento'nun bütçe ile ilgili denetiminin sınırlı olması, **bütçe hususundaki şeffaflığın azalmasına** neden olmuştur. Türkiye Varlık Fonu'nun (TVF) hesap verebilirliği ve şeffaflığı bulunmamaktadır. TVF'nin 2021 yılı denetim raporu, henüz kamuoyu ile paylaşılmamıştır. Mayıs 2022'de kabul edilen yeni kanun, TVF'nin yasal çerçevesinde önemli değişiklikler yaparak, hâlihazırda çok sayıda muafiyet ve istisnayı, TVF'nin kontrol eden hissedarı olduğu şirketleri, fonları ve bunların bağlı kuruluşlarını kapsayacak şekilde genişletmiştir. Bu durum endişe kaynağıdır. TVF'nin yatırımları ve borçlanmaları bütçeye dâhil edilmemektedir. Yıllık bütçe rakamları toplulaştırılmıştır; bu durum bütçe raporlarının analiz edilmesini zorlaştırmaktadır. Vatandaşların bütçeye ilişkin sürece dâhil olma imkânı neredeyse bulunmamaktadır.

Kamu hizmetleri ve insan kaynakları yönetimi

Kamu hizmetinin işlevleri ve **insan kaynakları yönetimi**, önemli ölçüde 1965 tarihli Devlet Memurları Kanunu'na tabidir. Kamu hizmetlerine ilişkin yeni bir mevzuat ihtiyacı hâlâ

bulunmaktadır ancak sistematik olmayan bir yaklaşım etkili olmaya devam etmiştir. Türkiye'de hâlâ genel bir kamu hizmetleri stratejisi ve kamu hizmetleri politikasının uygulanmasına ilişkin genel bir izleme raporu bulunmamaktadır.

Kamu hizmetlerine ilişkin yasal çerçeve, tarafsızlığı, sürekliliği veya **liyakate dayalı işe alım ve terfi** usullerini güvence altına almamaktadır. Birçok vaka, kamu hizmetlerinin giderek artan bir şekilde siyasallaştığını göstermiştir. Rapor döneminde, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasının iki başkan yardımcısı ve Para Politikası Kurulunun bir üyesi görevden alınmıştır. Kamu görevine giriş kadroları için dışarıdan personel alımının ilk aşaması liyakate dayalı olsa da, mülakat aşamasının işleyişi yeterince düzenlenmemiştir, dolayısıyla da siyasi iltimasa açıktır. Üst düzey kamu hizmeti pozisyonları için işe alım usulü tarafsız kriterlerden yoksundur; bu durum atamaları, iltimas ve siyasi müdahaleye açık hâle getirmektedir.

İdarenin hesap verebilirliği

Cumhurbaşkanlığı sistemi, **hesap verilebilirlik kanallarını ciddi şekilde Cumhurbaşkanlığına** toplamıştır. İç kontrol ve denetimin etkin bir biçimde işlememesi nedeniyle merkezi hükümet kurumlarının hesap verebilirliği hâlâ zayıftır ve siyasi iltimasa açıktır. Verimlilik, şeffaflık ve hesap verebilirliğin geliştirilmesi için farklı kurumların görev ve sorumluluklarının netleştirilmesi gerekmektedir.

Kamu kurumlarının, belirledikleri hedeflere ulaşmaları için kullandıkları kaynaklara ilişkin olarak yıllık hesap verebilirlik raporu sunmaları zorunludur. Bununla birlikte, yürütmenin izleme yapması için sistematik bir mekanizma bulunmamaktadır. (*Bkz. Fası 32 - Mali Kontrol*)

Vatandaşların iyi yönetilme hakkı, iç ve dış denetim düzenlemeleri ile resmi olarak temin edilmektedir. Bununla birlikte, iç ve dış denetim mekanizmaları etkili olarak uygulanmamaktadır. Kamu Denetçiliği Kurumu gibi gözetim kurumlarının rolü, resen yetkisinin mevcut olmaması nedeniyle sınırlı kalmıştır (*bkz. Yönetişim*). İç denetimler, kamu hizmetinde görevi kötüye kullanma iddialarının sistematik olarak kavuşturulması için yeterli olmamıştır.

Kamu kurum ve kuruluşlarının sahip olduğu bilgilere erişim hakkı, Bilgi Edinme Hakkı Kanunu ile düzenlenmektedir. Ancak Kanun'un uygulanmasını denetleyen etkili bir izleme mekanizması bulunmamaktadır. Kanun, devlet sırlarının, ticari sırların ve kişisel verilerin korunması gerekçesiyle geniş muafiyetlere imkân vererek kamunun, devletin elindeki bilgilere erişimini sınırlamaktadır.

Olağanüstü Hâl İşlemleri İnceleme Komisyonunun çalışmalarının kalitesine ilişkin ciddi endişeler devam etmektedir. 31 Aralık 2021 itibarıyla Komisyon, dört yıl içerisinde 126.783 başvurunun 120.703'ünü sonuçlandırmıştır. 6.080 başvuru hâlâ sonuçlanmamıştır. Her bir başvurunun münferit olarak incelenip incelenmediğine, ihraç edilenlerin savunma haklarının gözetilip gözetilmediğine ve değerlendirme usulünün uluslararası standartlarla uyumlu olup olmadığına ilişkin ciddi endişeler devam etmektedir. Yüz yüze görüşme olmaması nedeniyle başvuru sahiplerinin usulî hakları konusunda genel olarak eksiklikler söz konusu olmuş; kararlar, kişinin meslekten ihraç edilmesi ile ilgili yazılı belgelere dayanılarak alınmış ve tüm bunlar, İnceleme Komisyonunun ne derecede etkili bir hukuk yolu olarak kabul edilebileceğinin sorgulanmasına yol açmıştır.

Vatandaşlara ve işletmelere yönelik hizmet sunumu

Türkiye'de hâlâ genel idari usullere ilişkin bir kanun bulunmamaktadır. Bürokrasideki yükü azaltmak amacıyla **idari prosedürlerin basitleştirilmesi** gerekmektedir. Söz konusu kanunun

olmaması nedeniyle, vatandaşlar ve işletmeler yasal belirsizlikle karşı karşıya kalmaya devam etmektedir.

Kamu hizmetlerinin genel kalitesini iyileştirmek için merkezi bir politika veya koordinasyon mekanizması bulunmamaktadır. Kurumların çoğu, hizmet sunumu standartlarını yasaların kendilerine tanıdığı yetkiler dâhilinde geliştirmiştir. Ancak, kamu hizmetlerinin genel olarak iyileştirilmesi veya kalitesinin ölçülmesinden sorumlu bir kurum bulunmamaktadır.

2.2. HUKUKUN ÜSTÜNLÜĞÜ VE TEMEL HAKLAR

2.2.1. Fası 23: Yargı ve Temel Haklar

Hukukun üstünlüğü ve insan haklarına saygı, AB'nin kurucu değerleri arasında yer almaktadır. Mevzuat ve uygulamada temel haklara saygı, etkili (bağımsız, kaliteli ve etkin) bir yargı sistemi ve yolsuzlukla etkili mücadelede çok büyük öneme sahiptir.

Türkiye, bu alandaki AB müktesebatının ve Avrupa standartlarının uygulanması konusunda **başlangıç düzeyindedir**. Rapor döneminde **ciddi gerileme** devam etmiştir. Daha önceki raporlarda tespit edilen başlıca meselelere, özellikle de sistemsel olarak yargı bağımsızlığının eksikliği ve insan hakları alanındaki durumun acil olarak iyileştirilmesi ihtiyacı gibi konulara hâlâ değinilmemiştir. 2019 Yargı Reformu Stratejisi (YRS) ve Mart 2021'de açıklanan İnsan Hakları Eylem Planı (İHEP) reforma ihtiyaç duyulan bazı alanları ele alırken, bu alandaki en kritik sorunların çözümüne yönelik somut adımlar içermemektedir.

Yetkililer tarafından hâkimler ve savcılar üzerinde oluşturulan usule aykırı baskı, yargının bağımsızlığı ile kalitesi üzerinde olumsuz bir etki oluşturmaya devam etmiştir. Özellikle, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarının uygulanmasının reddedilmesi ile ilgili olmak üzere, yargının uluslararası standartlara ve Avrupa standartlarına bağlılığı konusundaki endişeler artmıştır.

Yolsuzluk hâlâ yaygındır ve endişe kaynağı olmaya devam etmektedir. Türkiye'nin, yolsuzlukla mücadele çerçevesi kapsamındaki birçok eksikliğin ele alınması konusunda ilerleme kaydetmemesi, yolsuzlukla kararlı bir biçimde mücadele edilmesine yönelik iradenin bulunmadığının göstergesidir.

İnsan haklarının durumu kötüleşmeye devam etmiştir. Gazeteciler, yazarlar, avukatlar, akademisyenler ve insan hakları savunucularının faaliyetlerine ve eleştirel seslere yönelik geniş kapsamlı kısıtlamalar, söz konusu kişilerin özgürlüklerini olumsuz yönde etkilemeye devam etmiştir. Olağanüstü hâlin temel haklara verdiği zararlar ve kabul edilen ilgili mevzuat düzeltilmemiştir. Sınırlı olmakla birlikte, Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumunun bazı olumlu çabaları olmuştur.

Bazı yasal değişikliklere rağmen, Türkiye'nin İstanbul Sözleşmesi'nden çekilmesinin ardından kadına yönelik şiddet ve cinsiyet ayrımcılığı ciddi endişe kaynağı olmaya devam etmiştir. Cinsiyet temelli şiddete yönelik cezalar düşük kalmış; etkili bir caydırıcılık sağlayamamış ve suçun cezasız kalması kültürü hâlâ ele alınmamıştır. Temmuz 2022'de Danıştay, Türkiye'nin İstanbul Sözleşmesi'nden çekilmesine izin veren Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'nin hukuka uygun olduğuna hükmetmiş ve Kararname'nin iptaline yönelik davaları reddetmiştir. Danıştay, kararında Cumhurbaşkanı'nın uluslararası sözleşmelerden çekilme yetkisine sahip olduğuna hükmetmiştir. Söz konusu karar temyiz edilmiştir.

Yargının işleyişi

Türkiye, bu alandaki uyumda **başlangıç düzeyindedir**. Rapor döneminde ciddi **gerileme** olmuş ve yargı sistemindeki yapısal eksiklikler ele alınmamıştır. Yetkililer tarafından hâkimler ve savcılar üzerinde oluşturulan usule aykırı baskı, yargının bağımsızlığı ile kalitesi üzerinde olumsuz bir etki oluşturmaya devam etmiştir. Özellikle Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarının uygulanmamasıyla ilgili olarak, yargının uluslararası standartlara ve Avrupa standartlarına bağlılığına ilişkin endişeler artmıştır. Yargı, muhalif politikacılar aleyhinde yasal işlem başlatmaya devam etmiştir.

2021 İHEP ve 2019 YRS'nin uygulanmasına devam edilmiştir. Ancak, söz konusu iki belge de Türk yargısının önemli eksikliklerini ele almamış olup ülkenin yargı sisteminin genel işleyişinde önemli bir iyileştirme içermemiştir. Hâkim ve savcılarının mesleğe alınmasında ve terfisinde nesnel, liyakate dayalı, yeknesak ve önceden belirlenmiş kriterlerin bulunmaması hâlâ endişe kaynağıdır. Venedik Komisyonunun sulh ceza hâkimliği kurumuna yönelik eleştirilerinin ardından, Temmuz 2021'de itiraz sistemi değiştirilerek söz konusu kararlara bir üst mahkemede itiraz edilebilmesi sağlanmıştır.

Geçen yılki tavsiyeler yerine getirilmemiştir. Gelecek yıl, Türkiye'nin özellikle:

- yargının görevlerini Avrupa standartlarına riayet ederek bağımsız ve tarafsız şekilde gerçekleştirmesine imkân tanıyan siyasi ve hukuki bir ortam oluşturması; yürütme ve yasamanın kuvvetler ayrılığı ilkesine tam olarak riayet etmesi koşuluyla yargısal sorumluluklarını güçlendirmesi ve AIHM içtihadına uygun bir biçimde karar alması gereken Anayasa Mahkemesi kararlarına alt derece mahkemeleri tarafından riayet edilmesini sağlaması;
- yürütmenin rolü ve etkisinin sınırlı olması için Hâkimler ve Savcılar Kurulunun (HSK) yapısını ve üyelerinin seçim sürecini değiştirmesi ve HSK'nin veya üst düzey yetkililerin adli süreçlere müdahalesine karşı güvenceler getirmesi;
- hâkimlerin görev yerlerinin kendi rızaları alınmadan değiştirilmemesi konusunda etkili güvenceler sağlaması;
- Anayasa kapsamında güvence altına alınan yargının bağımsızlığına uygun olarak, hâkimlerin açığa alınmasını, görevin ciddi şekilde kötüye kullanıldığına dair şüphenin sağlam gerekçelere dayandırıldığı vakalarla sınırlandırması ve usulî güvencelere aykırı olarak meydana gelen ihraçların yol açtığı zararı telafi etmek için tedbirler alması;
- disiplin işlemleri sistemini, yürütmenin usule aykırı müdahalesi olmadan nesnel kriterlere dayalı olacak şekilde revize etmesi;
- kişilere karşı alınan idari ve adli tedbirlerle ilgili olarak, görevi kötüye kullanma veya suç iddialarının, somut delile dayalı, bağımsız yargı yetkisi kapsamında tamamen şeffaf usullerle hukuka uygun süreçlere tabi tutulmasını sağlaması;
- tüm adli süreçlerde, usulî güvenceler de dâhil olmak üzere, özellikle masumiyet karinesi, cezai sorumluluğunun şahsiliği, hukuki belirlilik, savunma hakkı, adil yargılanma hakkı, silahların eşitliği ve etkili itiraz hakkını da içeren temel hakların tam olarak gözetilmesini sağlaması gerekmektedir.

Strateji belgeleri

2021 İnsan Hakları Eylem Planı ile 2019-2023 Yargı Reformu Stratejisi'nin uygulanmasına devam edilmiştir. Bugüne kadar, temel haklar konusundaki birkaç yasaya ek olarak altı yargı reformu paketi (YRP) kabul edilmiştir. 6. YRP, diğerlerinin yanı sıra, hâkim yardımcısı ve savcı yardımcısı kadrolarını getirmiş ve Danıştay ve Yargıtaya ilişkin bazı düzenlemelerde değişiklik yapmıştır. Ancak, yargı sistemindeki temel eksiklikleri ele almamıştır. Hükûmetin Aralık 2021'de yayımlanan YRP uygulama raporu, 256 faaliyetten 171'inin (%67) tamamlandığını göstermektedir. Ancak, söz konusu paketin uygulama sonuçlarına ilişkin kanıta dayalı bir değerlendirme bulunmamaktadır. Söz konusu yasal değişiklikler sınırlı sayıda konuyu ele almakta ve uzun zamandır süregelen temel yapısal eksikliklerin ele alınmasında yetersiz kalmaktadır.

Yönetim birimleri

Hâkimler ve Savcılar Kurulunun (HSK) yapısı, yürütmeden bağımsız olmaması ve üyelerinin atanma süreci ile ilgili endişeler devam etmektedir. Anayasaya göre, HSK'nın on üç üyesinden on biri seçimle göreve gelmektedir. Seçilmiş on bir üyeden dördü Cumhurbaşkanı tarafından, yedi üye ise Parlamento tarafından nitelikli çoğunlukla atanmaktadır. Üyelerin hiçbiri meslektaşları tarafından seçilmemektedir. Kalan iki sandalye, resen, yine Cumhurbaşkanı tarafından atanan Adalet Bakanı ve Bakan Yardımcısı'na verilmektedir. Şeffaf bir seçim sürecinin olmadığı dikkate alındığında, HSK'nın bir üyesinin istifası ve yerine başka birinin atanması, yargıdaki siyasi etki ve iltimas ağlarıyla ilgili olarak kamuoyunda bazı soruları gündeme getirmiştir. HSK'nın Avrupa Yargı Kurulları Ağı'na katılımı, bağımsız olmaması nedeniyle, Aralık 2016'dan bu yana askıya alınmıştır.

Hâkimler ve Savcılar Kuruluna ayrılan bütçe, 2021'de 30.209.000 TL iken, 2022'de 72.764.805 TL'ye yükseltilmiştir.

Bağımsızlık ve tarafsızlık

Yargının bağımsızlığı Anayasa'da ve ilgili mevzuatta düzenlenmiştir; ancak özellikle yürütme erkinden kaynaklı olmak üzere yargı sistemi üzerindeki siyasi etki konusunda ciddi endişeler devam etmektedir. Hâkimlerin ihraç edilmesine ilişkin asgari standartlar ve hâkim ve savcılarının görev yerlerinin değiştirilmesine ilişkin yasal güvencelerle ilgili olarak Venedik Komisyonunun Aralık 2016'da tespit ettiği eksiklikler hâlâ ele alınmamıştır. Bu tür görev yeri değişikliklerine itiraz edilebilmekte, ancak genellikle başarısızlıkla neticelenmektedir.

İnsan hakları eylem planı; hâkimlerin sıklıkla görev yerlerinin değiştirilmesinin önlenmesi, hâkim ve savcılar için coğrafi teminat sağlanması, hâkim ve savcılarının disiplin ve terfi sisteminin gözden geçirilmesi ve nesnel kriterlere dayalı iyileştirilmiş bir teftiş sisteminin getirilmesi dâhil olmak üzere yargının bağımsızlığını iyileştirmeye yönelik bazı eylemler içermektedir. Ancak, bu faaliyetlerin birçoğu henüz hayata geçirilmemiştir. Sonuç olarak, 2016 darbe girişiminden bu yana, 3.985 hâkim ve savcı, Gülen hareketiyle bağlantılı oldukları iddiasıyla ihraç edilmiştir ve bunlardan sadece 515'i görevlerine iade edilmiştir. Rapor döneminde, 17 hâkim ve savcı daha ihraç edilmiştir.

Yargı bağımsızlığı, Cumhurbaşkanı da dâhil olmak üzere, yürütme ve yasama erki temsilcilerinin devam eden davalar hakkında kamuoyuna yaptığı açıklamalarla daha fazla zayıflatılmıştır. Bazı kamu görevlileri de, hukukun üstünlüğü ve insan haklarını önemsemediklerini gösteren kamuoyu açıklamaları yapmıştır. Yürütme ve yasama erkini temsilcileri, AİHM ve Anayasa Mahkemesi içtihatlarını alenen eleştirmeye ve açıkça reddetmeye devam etmiştir.

Tutuklu yargılama yoluna sıklıkla başvurulurken, Avrupa standartları bunu en kısa süreyle uygulanması gereken son çare olarak öngörmektedir. Toplu suçlarda gözaltı süresini 12 güne kadar mümkün kılan olağanüstü hâl yetkileri içeren Kanun Temmuz 2022'de yürürlükten kaldırılmıştır. Buna göre, gözaltı süresi 4 günü aşamaz. AİHM, Selahattin Demirtaş ve Osman Kavala ile ilgili kararlar da dâhil, birçok davada, adli makamlar tarafından tutukluluk süresinin uzatılmasına yönelik alınan kararın yeterince gerekçelendirilmediği sonucuna varmıştır. Kasım 2021'de AİHM, 426 başvuru sahibinin Gülen hareketine üye oldukları şüphesiyle tutuklu yargılanmasına ilişkin bir karar yayımlamış ve tutukluluklarının hukuka aykırı olduğuna hükmetmiştir. Savunma hakkının güvence altına alınması için mümkün olan her durumda duruşmalara fiziki katılım sağlanmalıdır. Kovid-19 küresel salgını nedeniyle ara verilen baro seçimleri tamamlanmıştır. Hâkimler ve Savcılar Kurulu, sosyal medya kullanım rehberi yayımlamıştır.

Hesap verebilirlik

Hâkim ve savcıların beş yılda bir malvarlıklarını beyan etme zorunluluğu hâlâ geçerlidir. Güvenilir ve işleyen bir doğrulama sistemine sahip olunması ve gecikmiş veya yanlış mal bildirimlerinin usulünce takip edilmesinin sağlanması önemini korumaktadır. Bu prosedüre uygun hareket edilmemesi durumunda uygulanacak yaptırımlar hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Profesyonellik ve mesleki yeterlilik

Hâkim ve savcılar şeffaf olmayan bir süreçle seçilmeye ve işe alınmaya devam etmiştir. Adalet Bakanlığının yeni hâkim ve savcılarını seçen kurullar üzerindeki kontrolü devam etmiştir. Süreci Adalet Bakanı yönettiği için, Hâkimler ve Savcılar Kurulunun (HSK) seçim kurullarında hiçbir rolü bulunmamaktadır. HSK, hâkim ve savcılarının yıllık değerlendirmelerini de yapmaktadır. Ekim 2019'da hâkim adayları, avukatlar veya noterler için getirilen hukuk sınavı henüz yapılmamıştır. Hâkim ve savcılarının işe alınması ve terfi ettirilmesi için nesnel, liyakate dayalı, yeknesak ve önceden belirlenmiş kriterlerin oluşturulmasına ilişkin sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Terfi sistemine ilişkin olarak HSK'nın Eylül 2021'de kabul ettiği bir dizi kriterin hâlâ uygulanması gerekmektedir.

Yargının kalitesi

Hâkim ve savcı adaylarının hizmet öncesi eğitimleri ile hizmet içi eğitimleri, bağımsız olmaması hâlâ endişe kaynağı olan Türkiye Adalet Akademisi tarafından verilmeye devam edilmiştir. Akademinin bağımsızlığı kanun ile düzenlenmiş olmasına rağmen, yönetimi Cumhurbaşkanı tarafından atanan başkana bırakılmıştır. Akademinin bağımsız olmaması; açıklık, yeterlilik ve tarafsızlık şartlarına uygun eğitim programları düzenleme kapasitesini etkilemektedir. Avrupa Yargı Eğitim Ağı, Akademinin gözlemci statüsünü 2017'den itibaren askıya almıştır.

Temmuz 2022 itibarıyla, Türkiye'de 15.263 (100.000 kişi başına 18,1) tam zamanlı hâkim bulunmaktadır; 2021'deki tam zamanlı savcı sayısı 7.442'dir (100.000 kişi başına 8,9). Avrupa Adalet Etkinliği Komisyonuna (CEPEJ) göre, Avrupa ortalamaları, 100.000 kişi başına 21 hâkim/12 savcı şeklindedir. 22.705 hâkim ve savcıdan 8.233'ü kadındır. 2020'de yargı için ayrılan bütçe yaklaşık 20 milyar TL iken, 2021'de bu bütçe yaklaşık 24 milyar TL'ye yükselmiştir.

Hukuki gerekçe ve somut delillerin eksikliği nedeniyle yargı kararları ve iddianamelerin kalitesine ilişkin endişeler devam etmektedir. Sivil toplum davalarıyla ilgili izleme raporları, siyasi açıdan hassas bazı davalarda, hâkimlerin sanıkların ifadelerini kesmesi veya sanığın ifadesini dinlemeden karar vermesi nedeniyle savunma haklarının ihlal edildiğini ortaya koymaktadır. Özellikle terörle ilgili davalarda, çapraz sorgulaması uygun şekilde yapılamayan gizli tanıklardan veya destekleyici deliller olmaksızın tek bir tanıktan zorla ifade alma uygulaması ele alınmalıdır. Birçok durumda

hâlâ avukatların müvekkillerinin dosyalarına erişimini sınırlamak ve böylece savunma hakkını ihlal etmek için kullanılan kararların gizliliği sistemi gözden geçirilmelidir. Ceza mahkemelerinde daha az deneyime sahip yeni atanan hâkim ve savcılarının görevlendirilmesinin yanı sıra hâkim ve savcılarının sık sık görev yerlerinin değiştirilmesi adaletin kalitesini olumsuz yönde etkilemeye devam etmektedir.

Etkinlik

Yargı reformu stratejisi ile insan kaynaklarının nitelik ve niceliğinin artırılması amaçlanmakla birlikte bu amaca henüz ulaşılmamıştır. Birikmiş dava yükü azalmamıştır. Yargının büyük bir bölümü, davaların gecikmeden sonuçlandırılması için hâlâ ağır baskı altındadır. Özellikle ceza davaları, çoğu zaman aylarca ertelenmektedir ve sanıkların yargılanmak üzere tutuklu bulunduğu davalarda bu gecikmeyle sanığın hakları daha da ihlal edilmektedir. Yüksek mahkemelerdeki dava yükü ile ilgili olarak, 2020'de Yargıtay'daki 263.160 ceza davası ve 90.612 idari dava bir sonraki yıla; 2021 sonunda 296.907 ceza davası ve 76.455 idari dava 2022'ye aktarılmıştır. Danıştay'da 2020'de 134.284 dava bir sonraki yıla aktarılmış; 2021'den ise 128.961 dava aktarılmıştır. Bölge adliye mahkemelerine ilişkin olarak, 2020 yılından toplam 745.416 dava 2021'e aktarılmıştır; mahkemeler 1.986.864 yeni dava almıştır ve 1.032.900 davayı karara bağlamıştır. Anayasa Mahkemesine yapılan bireysel başvurular artmaya devam etmiştir. 31 Aralık 2021 tarihi itibarıyla, bireysel başvurular için sürecin başladığı Eylül 2012'den bu yana, toplam 392.758 bireysel başvuru alınmış ve bunların 311.097'si sonuçlandırılmıştır. 2021'de 66.121 başvuru yapılmış ve 45.321 başvuru sonuçlanmıştır.

Yolsuzlukla mücadele

Türkiye, yolsuzlukla mücadelede **başlangıç düzeyindedir**. Rapor döneminde **ilerleme kaydedilmemiş** ve geçen yılki tavsiyeler yerine getirilmemiştir. Ülkede, taraf olunan Birleşmiş Milletler Yolsuzlukla Mücadele Sözleşmesi'ne uygun yolsuzlukla mücadele birimleri kurulmamıştır. Yasal çerçeve ve kurumsal yapının, yolsuzluk davalarının kovuşturma ve karar aşamalarında usule aykırı biçimde siyasi baskı kurulmasını sınırlandıracak şekilde iyileştirilmesi gerekmektedir. Kamu kurumlarının hesap verebilirliğinin ve şeffaflığının iyileştirilmesi gerekmektedir. Yolsuzlukla mücadele stratejisi ve eylem planının olmaması, yolsuzlukla kararlı bir şekilde mücadele etme iradesinin bulunmadığını göstermiştir. Avrupa Konseyi Yolsuzluğa Karşı Devletler Grubunun (GRECO) tavsiyelerinin birçoğu hâlâ yerine getirilmemiştir. Sonuç olarak, yolsuzluk hâlâ yaygındır ve endişe kaynağı olmaya devam etmektedir. Yolsuzluğa en fazla açık olan sektörlerde, hedefe yönelik risk değerlendirmelerine ve amaca özel eylemlere ihtiyaç vardır.

Gelecek yıl, Türkiye'nin özellikle:

- Birleşmiş Milletler Yolsuzlukla Mücadele Sözleşmesi ve Avrupa Konseyi Sözleşmelerine bağlılık da dâhil olmak üzere, yolsuzlukla mücadele ile ilgili olarak uluslararası yükümlülüklerini etkili bir biçimde yerine getirmesi;
- GRECO tarafından yayımlanan tavsiyeleri, ihtiyaç duyulan mevzuatın da kabul edilmesi yoluyla, etkili bir biçimde yerine getirmesi;
- kamuoyunca yakından takip edilen yolsuzluk davalarındaki başarılı soruşturmalar, kovuşturmalar ve mahkûmiyetlere ilişkin bir izleme mekanizması kurması;

→ yolsuzlukla etkili mücadeleye yönelik net bir siyasi irade ve vizyonu yansıtan, güvenilir ve gerçekçi bir eylem planıyla desteklenen bir yolsuzlukla mücadele stratejisi kabul etmesi gerekmektedir.

Rapor Dönemi Performansı

Türkiye'nin, siyasetçilerin ve kamu görevlilerinin karıştığı, kamuoyunca yakından takip edilen yolsuzluk davaları başta olmak üzere, yolsuzluk davalarındaki soruşturmalar, kovuşturmalar ve mahkûmiyetlere ilişkin rapor dönemi performansı yetersizdir. Yolsuzluk için verilen cezaların daha caydırıcı olması gerekmektedir. Denetim ve teftiş birimleri ile savcılıklar arasındaki işbirliği yetersizdir. İhale usullerinde muafiyetlerin geniş kapsamı ve giderek daha fazla kullanılması, kamu alımlarında dürüstlüğe zarar vermiştir. Hükûmet, büyük altyapı projeleriyle ilgili geniş çaplı bazı kamu-özel sektör ortaklığı ihalelerini az sayıda şirkete vermeye devam etmiştir. Siyasetin finansmanı, yerel idareler, arazi idaresi, imar ve inşaat sektörleri yolsuzluğa özellikle açık olmaya devam etmiştir.

Kurumsal çerçeve

Önleyici tedbirler

Ülkede, işleyiş bakımından bağımsız daimi bir yolsuzlukla mücadele birimi hâlâ bulunmamaktadır. Çeşitli önleyici kurumlar arasındaki koordinasyon düzeyi hâlâ büyük ölçüde yetersizdir. Yolsuzlukla mücadeleye yönelik önleyici tedbirleri koordine etmekten sorumlu Devlet Denetleme Kurulu bağımsız değildir. Yolsuzlukla mücadeleye ilişkin yasal çerçeve, özel sektörde hâlâ zayıftır. Şeffaflık ve yolsuzlukla mücadeleye ilişkin farkındalık yaratmaya yönelik düzenli kampanyalar yapılmamaktadır.

Kolluk

Yolsuzluk soruşturmalarını yürütecek ihtisaslaşmış kovuşturma birimleri kurulmamıştır. Benzer şekilde, yolsuzlukla mücadele ile ilgili davalarda münhasıran karar verecek ihtisaslaşmış mahkemeler yoktur. Yasal çerçeve, hükûmetin, adli kolluk görevlileri üzerinde hukuka uygun olmayan siyasi baskıyı sürdürmesine olanak sağlamaktadır ve bu durum, bağımsız ve etkili bir soruşturma yürütülmesini etkilemiştir. Kurumlar arası işbirliğinin ve kolluk birimleri ile mali istihbarat birimi arasındaki bilgi paylaşımının daha da geliştirilmesi gerekmektedir.

Yasal çerçeve

Türkiye, Birleşmiş Milletler Yolsuzlukla Mücadele Sözleşmesi de dâhil, yolsuzlukla mücadeleye ilişkin uluslararası tüm sözleşmelere taraftır. Ancak, bu sözleşmelerin hükümlerine tam olarak uyum sağlamamaktadır. Yolsuzlukla mücadeleye yönelik önceki stratejiler ve eylem planları etkili bir biçimde uygulamaya geçirilmemiştir. Yolsuzlukla mücadeleye ilişkin daha önceki ulusal stratejilerde öngörülen önemli yasal değişiklikler kabul edilmemiştir. İdari Yargılama Usul Kanunu, Kamu İhale Kanunu, TBMM Üyeliği Etik Kanunu ve Yolsuzluk Olaylarını Yetkili Mercilere Bildirenlerin Korunması Kanunu gibi mevzuata yönelik değişiklikler de bunların arasındadır. Yolsuzluk olaylarını yetkili mercilere bildirenlerin korunmasına ve kamu alımlarına ilişkin yasal çerçevenin hâlâ, ilgili yeni AB müktesebatına uyumlu hâle getirilmesi gerekmektedir.

Rapor döneminde, GRECO'nun tavsiyelerinin uygulanmasına yönelik somut bir ilerleme kaydedilmemiştir. Siyasetin finansmanının şeffaflığına ilişkin daha önceki Üçüncü Değerlendirme Aşaması kapsamında Türkiye, son 10 yılda dokuz GRECO tavsiyesinden yalnızca birini tam olarak uygulamıştır. Hâlihazırdaki Dördüncü Değerlendirme Aşaması kapsamında hazırlanan

milletvekillerinin, hâkimlerin ve savcılarının dürüstlüğü ve etik konusundaki Haziran 2022 tarihli en son ara raporda; 22 tavsiyeden sadece üçünün tam olarak uygulandığı, dokuz tanesinin kısmen uygulandığı ve on tavsiyenin hâlâ uygulanmadığı belirtilmekte olup bu durum Mart 2021 tarihli bir önceki ara raporun yayımlanmasından bu yana gerçek anlamda bir ilerleme kaydedilmemiş olduğunu göstermektedir.

Türk Ceza Kanunu'nun, Avrupa Konseyi Yolsuzluğa Karşı Ceza Hukuku Sözleşmesi'nin standartlarını karşılamayan yolsuzlukla ilgili hükümlerinde hâlâ eksiklikler mevcuttur. Türk Ceza Kanunu'nda yer alan doğrudan rüşvetin tanımı uluslararası standartlarla hâlâ uyumlu değildir. Söz konusu eksiklikler, özellikle, özel sektörde rüşvete ilişkin hükümlerle ilgilidir.

Kamu ihale mevzuatı, AB müktesebatı ile uyumlu değildir. Kamu alımlarına yönelik kanuna çok fazla sayıda muafiyetin dercedilmesi, endişe kaynağı olmaya devam etmektedir. Kamu görevlileri hakkında, görevin kötüye kullanılması iddialarıyla soruşturma açılmadan önce idari amirlerinden ön izin alınmasının zorunlu olması gibi hukuki imtiyazlar, kamu görevlilerini yolsuzlukla ilgili cezai ve idari soruşturmalarda yasal olarak korumaya devam etmiştir. Çıkar çatışmalarına ilişkin önleme, kovuşturma ve cezalandırma ile mal bildirimini, doğrulaması ve ifşasına yönelik yasal çerçeveye hâlen yetersizdir.

Siyasi partilerin mali kontrolü etkisiz kalmıştır. Türkiye'de lobiciliğin düzenlendiği bir mevzuat bulunmamaktadır.

Stratejik Çerçeve

2010-2014 ile 2016-2019 yolsuzlukla mücadele stratejileri ve eylem planlarında yer alan hedeflerin çoğu gerçekleşmemiştir ve yeni bir yolsuzlukla mücadele stratejisi henüz hazırlanmamıştır. Yolsuzlukla mücadele eylem planlarında başlangıçta öngörülen ve yerine getirilmeyen tedbirler takip edilmemiştir. Türkiye'nin, ilgili önleyici kurumlar ve kolluk birimleri arasında yolsuzlukla mücadele konusundaki tüm eylemlerin koordine edilmesi, uygulanması ve izlenmesine yönelik genel mekanizmaları uygulamaya koyması gerekmektedir.

Temel haklar

İnsan hakları alanındaki kötüleşme devam etmiş ve geçen yılki tavsiyelere ilişkin ilerleme kaydedilmemiştir. Olağanüstü hâl sırasında getirilen tedbirlerin pek çoğu hâlâ yürürlüktedir ve bunların Türkiye'deki halk üzerinde ciddi ve yıkıcı etkisi hâlâ devam etmektedir. Yasal çerçeve, insan haklarına ve temel haklara riayet edilmesine ilişkin genel güvenceleri içermektedir ancak mevzuatın ve uygulamasının Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) içtihadı ile uyumlu hâle getirilmesi gerekmektedir.

Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi, Türkiye'nin insan haklarına, demokrasiye ve hukukun üstünlüğüne riayet edip etmediğini izlemeye devam etmiştir. Türkiye'nin özellikle Selahattin Demirtaş ve Osman Kavala davalarında AİHM kararlarını uygulamayı reddetmekte ısrar etmesi, yargının uluslararası standartlara ve Avrupa standartlarına bağlılığı konusundaki endişeleri artırmıştır. Söz konusu endişe, Gezi davasındaki sanıkların ağır cezalara çarptırılmasıyla artmıştır.

2021'de kabul edilen ve birçok alanda reform vaadinde bulunan İnsan Hakları Eylem Planı, uygulanmaya devam etmiştir ancak kritik konuları ele almamasının yanı sıra insan hakları alanındaki genel durumun iyileştirilmesine de katkı sağlamamıştır. Çok sayıda gazeteci, yazar, avukat, akademisyen, insan hakları savunucusu ve eleştirel ses, terör örgütü üyeliği iddiasıyla mahkûm edilmiş veya yargılanmıştır.

Bu bölümde belirtilen ve hâlâ devam eden eksiklikleri gidermenin yanı sıra gelecek yıl,

Türkiye'nin özellikle:

- Türk Ceza Kanunu ve Terörle Mücadele Kanunu'nu ve bunların uygulanma biçimini, Avrupa standartları, AİHS, AİHM içtihadı ve Venedik Komisyonu tavsiyeleri ile uyumlu hâle getirmesi;
- suç iddialarının; bağımsız ve tarafsız yargı yetkisinde, somut delile dayalı olarak ve tamamen şeffaf usullerle yürütülen ve özellikle masumiyet karinesi, ceza sorumluluğunun şahsiliği, hukuki belirlilik, savunma hakkı, silahların eşitliği ilkesi ve etkili itiraz hakkı başta olmak üzere adil yargılanma hakkı ve ilgili usule ilişkin hakların tam olarak gözetilerek hukuka uygun şekilde incelenmesini sağlaması; Olağanüstü Hâl İşlemleri İnceleme Komisyonunun etkili bir iç hukuk yolu olmasını temin etmesi;
- aile içi şiddet, psikolojik ve fiziksel istismar, cinsel taciz, tecavüz, “namus” adına işlenen suçlar, ısrarlı takip ve zorla evlendirme dâhil olmak üzere kadına yönelik her türlü şiddetle etkili bir şekilde mücadele edilmesi amacıyla, hukuki çerçeveyi ve uygulamasını geliştirmesi;
- Kavala v. Türkiye davasında AİHM kararını öncelikli olarak uygulaması gerekmektedir.

Türkiye, **uluslararası insan hakları mekanizmalarının** çoğuna taraftır; bununla birlikte, uygulamada insan haklarının durumu kötüleşmeye devam etmiştir. Türkiye'nin, Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi'nden (“İstanbul Sözleşmesi”) resmi olarak çekildiği gün Cumhurbaşkanı, kadına yönelik şiddetle mücadeleye yönelik yasal, idari ve siyasi araçların geliştirilmesi amacıyla yeni bir eylem planı açıklamıştır. Nisan 2022'de Danıştay, hükümetin İstanbul Sözleşmesi'nden çekilme kararının bozulması için kadın örgütleri, avukatlar ve barolar tarafından yapılan yaklaşık 200 başvuruyu kabul etmiştir. Danıştay savcısı, İstanbul Sözleşmesi'nden çekilme kararının hukuksuz olduğunu değerlendirmiştir. Temmuzda Danıştay, Türkiye'nin İstanbul Sözleşmesi'nden çekilmesine izin veren Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'nin hukuka uygun olduğuna hükmetmiş ve Cumhurbaşkanı'nın uluslararası sözleşmelerden çekilme yetkisine sahip olduğunu belirterek kararın bozulmasını talep eden davaları reddetmiştir. Türkiye, Bütün Kişilerin Zorla Kaybedilmeden Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme'yi ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin İhtiyari Protokolü'nü henüz imzalamamıştır. Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisinin denetim süreci devam etmiştir.

Rapor döneminde, **Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi** (AİHM), 621 adet karar vermiş ve çoğunlukla ifade özgürlüğü, özgürlük ve güvenlik hakkı, mülkiyetin korunması, adil yargılanma hakkı, serbest seçim hakkı, özel hayata ve aile hayatına saygı ile yaşama hakkı ile ilgili olarak 70 davada Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (AİHS) ihlal edildiğine hükmetmiştir. Rapor döneminde, AİHM'in ilgili dairelerine 9.856 yeni başvuru gitmiştir. Haziran 2022'de, Mahkeme'de bekleyen Türkiye'ye ilişkin başvuruların toplam sayısı 17.006'dır. Hâlihazırda, Bakanlar Komitesinin genişletilmiş denetimi kapsamında Türkiye aleyhine 188 dava bulunmaktadır. Mart 2021'de Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi; *Kavala v. Türkiye* davasında AİHM'in; başvuru sahibinin tutuklanmasının ve tutuklu yargılanmasının, başvuru sahibinin bir suç işlediğine dair makul bir şüpheyi destekleyecek delil yokluğunda gerçekleştiğine (Sözleşme'nin 5(1) maddesinin ihlali) ve başvuru sahibini susturma ve diğer insan hakları savunucularını caydırmaya yönelik art niyet taşıdığına (5(1) maddesi ile bağlantılı olarak 18. maddenin ihlali) ve Anayasa Mahkemesinin şikâyeti incelemek için geçirdiği bir yıl ve yaklaşık beş ayın, başvuranın kişisel özgürlüğünün tehlikede olduğu göz önüne alındığında yeterince “hızlı” olmadığına (5(4) maddesinin ihlali) ilişkin bulgularını hatırlatmıştır. Bakanlar Komitesi, başvuru sahibinin derhal serbest bırakılması

çağrısını yinelemiştir. Son olarak, Bakanlar Komitesi, başvuru sahibinin durumunu, serbest bırakılıncaya kadar Komitenin her olağan ve insan hakları toplantısında incelemeye karar vermiş olup bu da her hafta anlamına gelmektedir.

Türkiye'nin Kayıp Şahıslar Komitesinin (KŞK) çalışmalarına katkıda bulunması gerekmektedir. 2006'dan bu yana Türkiye, KŞK'nin iki toplumlu kazı ekipleri için bazı askerî alanlara erişim sağlamaktadır. KŞK, geriye kalan 13 askerî alandaki kazıların sonlandırılması işlemlerine devam etmektedir.

Mart 2022'de Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, 4. devletlerarası dava olan *Kıbrıs v. Türkiye* (2001'deki karar) ile *Varnava ve diğerleri v. Türkiye* (2009'daki karar) davalarını incelemiştir. Bakanlar Komitesi bir kez daha, Türk makamlarının KŞK'ye gerekli tüm yardımı sağlamaya yönelik proaktif yaklaşımlarını sürdürmelerinin ve ilerletmelerinin hâlâ aciliyet taşıdığına altını çizmiştir.

Eylül 2021'deki toplantısında Bakanlar Komitesi, AIHM'in kayıp kişilerin yakınlarının ve Karpaz yarımadasındaki kuşatılmış nüfusun uğradığı manevi zarar ile ilgili olarak toplam 90 milyon avro tutarında tazminat verilmesine karar verdiği 4. devletlerarası dava ile ilgili olarak Büyük Dairenin 2014 tarihli adil tazminat kararına ilişkin bir ara karar kabul etmiştir. Bu ara karar ile Türk makamlarına, tartışmasız yükümlülüklerine uymaları ve borcun daha fazla gecikmeksizin ödenmesi konusunda güçlü bir şekilde çağrıda bulunulmuştur. Mart 2022'de Bakanlar Komitesi, ara karara bir cevap verilmemesini üzüntüyle karşılamış ve Türkiye'ye borçlarını daha fazla gecikmeksizin ödemesi konusundaki çağrısını yinelemiştir.

Mart 2022'de Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, *Varnava ve Diğerleri v. Türkiye* davası ile ilgili olarak da bir ara karar kabul etmiştir. Karar, Türk makamlarının şu ana kadar Mahkeme tarafından belirlenen tutarların ödenmesine ilişkin tartışmasız yükümlülüğüne uymamasından esef duyulduğunu kaydetmiştir. Komite, Türkiye'nin Mahkeme tarafından 2009'da verilen adil tazminatı ödemesine ilişkin tartışmasız yükümlülüğü konusundaki ısrarını yinelemiş ve bu yükümlülüklerin yerine getirilmesinde yaşanan uzun süreli gecikmelerin, mağdurların uğradıkları zararlar nedeniyle tazminattan yoksun kalmaları ve hem Sözleşme'nin Yüksek Sözleşmecî Taraf hem de Avrupa Konseyi Üye Devlet'i olarak Türkiye'nin uluslararası yükümlülüklerine açık bir şekilde riayet etmemesi hususundaki ciddi endişelerini dile getirmiştir.

Nisan 2022 itibarıyla, Kıbrıs'ın kuzey kısmında Taşınmaz Mal Komisyonuna 7.111 başvuru yapılmıştır. Bu başvuruların 1.324'ü uzlaşma yoluyla, 34 başvuru ise mahkeme yoluyla çözümlenmiştir. Taşınmaz Mal Komisyonu, başvuru sahiplerine bugüne kadar toplamda yaklaşık 392 milyon avro tutarında tazminat ödemiştir.

İnsan haklarının teşviki ve uygulanmasına ilişkin olarak, Mart 2021 tarihli **İnsan Hakları Eylem Planı** uygulanmaya devam edilmiştir. İnsan hakları eylem planının uygulanmasına ilişkin kanıta dayalı hiçbir değerlendirme bulunmamaktadır ve Mart 2022'de yayımlanması beklenen yıllık izleme raporu hâlâ açıklanmamıştır. İnsan Hakları Eylem Planı'nda, Türkiye'de insan haklarının endişe verici durumuna ve yargı bağımsızlığının olmamasına zemin teşkil eden kritik konuların ele alınmasına ilişkin tedbirlere yer verilmemiştir.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (TİHEK) ve Kamu Denetçiliği Kurumu başlıca insan hakları kurumlarıdır. Kamu Denetçiliği Kurumu, yalnızca kamu idaresinin verdiği kararlara ilişkin şikâyetleri işleme alırken ve resen hareket etme yetkisi bulunmazken, TİHEK yalnızca Kamu Denetçiliği Kurumunun görev alanı dışında kalan başvuruları kabul etmektedir. Her iki kurumun da operasyonel, yapısal veya mali bağımsızlığını geliştirmek için hiçbir revizyon yapılmamış ve

üye atama sistemi aynı kalmıştır. Akreditasyon için esas alınan Paris ilkelerine uyum konusunda ilerleme kaydedilmemesine rağmen TİHEK, Ulusal İnsan Hakları Kurumları Küresel Ağı'na akreditasyon başvurusunda bulunmuştur.

Her iki kurumun da etkililiği çok sınırlıdır. TİHEK, 2021'de 1.185 başvuru almış (2020'de bu sayı 1.363'tür), cezaevleri dâhil 56 kurumu ziyaret etmiş ve ziyaretler kapsamında hazırlanan 23 rapor kabul etmiştir. Ancak TİHEK, genel itibarıyla, en çok işkence ve kötü muamele iddiasının bildirildiği cezaevlerini ziyaret etmekten kaçınmaktadır. TİHEK'in yeni başkanı, insan hakları meselelerinin ele alınması ve sivil toplumla yapıcı diyalog kurulması konularında kuruma bir miktar dinamizm kazandırmıştır. Ancak TİHEK, sivil toplum kuruluşları tarafından yapılan başvuruları kabul etmemesi ve işkence ve kötü muamele vakalarıyla mücadelede temkinli davranması da dâhil olmak üzere, yasal ve yapısal kısıtlamalar nedeniyle görevini etkin bir şekilde yerine getirmemektedir. 2021'de Parlamento'nun İnsan Hakları İnceleme Komisyonuna toplam 4.464 bireysel ve 1.697 toplu başvuru yapılmış, bunların 2.669'u kabul edilmemiştir.

İnsan hakları savunucuları, bağımsız sivil toplum üzerinde genel olarak caydırıcı bir etki yaratan adli soruşturmalar, davalar, tehditler, izleme, uzun süreli keyfi gözaltılar ve kötü muamele yoluyla ağır baskılarla karşı karşıya kalmıştır. İnsan hakları savunucularına yönelik olarak, hükûmete yakın medya kuruluşları tarafından yapılan karalama kampanyaları ve hedef gösterme olayları ile seçilmiş ve atanmış yetkililerin saldırgan söylemleri, eleştirel görüşlerin alanının daha da daralmasına neden olmuştur. İnsan hakları savunucuları ile sivil ve siyasi aktivistlere hukuki yardım sağlayan avukatlar, görevlerini yaparken engellerle karşılaşmış ve tutuklama, gözaltı ve kovuşturmalara karşı karşıya kalmışlardır.

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi *Kavala* davasını, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 46(4) maddesi uyarınca öngörülen usul çerçevesinde, Mahkeme'nin 2019'da verdiği kararın uygulanmasına ilişkin olarak Türkiye'nin yükümlülüğünü yerine getirip getirmediğinin belirlenmesi amacıyla Şubat 2022'de Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine intikal ettirmiştir. Türk makamları, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi tarafından verilen olağan ara kararlara rağmen Osman Kavala'nın serbest bırakılmasını reddetmeye devam etmiştir. AIHM Büyük Dairesi Temmuz 2022'de; Türkiye'nin, Mahkemenin *Kavala* davasına ilişkin 10 Aralık 2019 tarihinde verdiği Büyük Daire kararına uyma konusunda Sözleşme'nin 46(1) maddesi kapsamındaki yükümlülüklerini yerine getirmediğini onamıştır. Mahkeme, Kavala'nın siyasi saiklerle tutuklandığını ve bu tutukluluğun kendisini susturmaya ve diğer insan hakları savunucularını caydırmaya yönelik bir girişim olduğunu tekrar teyit etmiştir. Kavala'nın, Nisan'da ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasına çarptırılması insan haklarına, temel özgürlüklere ve hukukun üstünlüğüne saygı gösterilmesiyle bağdaşmamaktadır.

İnsan Hakları Derneğinin Irak'ın kuzeyindeki Gara bölgesinde 2021'de 13 Türk vatandaşının ölümüyle ilgili yaptığı basın açıklaması sonrasında derneğin, İçişleri Bakanı tarafından sert bir dille eleştirilmesinin ardından İnsan Hakları Derneği Başkanı hakkında üç yeni dava açılmıştır. Nisan 2022'deki ilk davada, İHD eş başkanı “yasa dışı silahlı örgüte üyelik” suçlamalarından delil yetersizliği nedeniyle beraat etmiştir. Diğer iki dava devam etmektedir. Avukat ve Diyarbakır Barosu Başkanı Tahir Elçi'nin 2015'te öldürülmesi hakkındaki dava devam etmiştir. İstanbul Sözleşmesi'nden çekilmeyi protesto eden birçok kadın insan hakları savunucusu ve aktivisti gözaltına alınmış ve para cezasına çarptırılmıştır.

Yaşam hakkı ile ilgili olarak, güvenlik güçlerinin neden olduğu bildirilen ölümlere ilişkin güvenilir ve etkili soruşturmalar yürütülmesini sağlamaya yönelik adımlar konusunda hâlâ ciddi eksiklikler bulunmaktadır. Haziran 2016'da kabul edilen, güvenlik güçlerine adli açıdan

ayrıcalıklar tanıyan ve suçun cezasız kalması riskini artıran mevzuat hâlâ yürürlüktedir. Yetkililerin, bu mevzuatı AİHM içtihatlarına ve standartlarına uyumlu hâle getirmek için acil tedbirler alması gerekmektedir. Genel olarak, suçun cezasız kalması önemli bir endişe kaynağı olmaya devam etmektedir. Birçok vakada, yetkililer, kamu görevlileri hakkında kovuşturma başlatılmasına izin vermemişlerdir. Darbe girişiminden bu yana birçok ilde güvenlik veya istihbarat birimleri tarafından gerçekleştirildiği iddia edilen adam kaçırmaya ve zorla kaybedilme vakalarına ilişkin yeterli soruşturma yürütülmemiştir. Bağımsız verilere göre, 2021'de en az 2.964 kişinin (2020'de 3.291) yaşam hakkı ihlal edilmiştir. Basında yer alan bazı ölümlerle ilgili güvenilir soruşturmalarda hâlâ yapılmamıştır. Kasım 2020'de Van'da gözaltına alındıktan sonra askerî helikopterle götürülen ve işkence gördüğü iddia edilen bir köylünün ölümüyle ilgili dava Anayasa Mahkemesinde devam etmektedir. Güneydoğuda güvenlik güçlerinin 2015'teki olaylarla bağlantılı olarak neden oldukları bildirilen ölümler, etkin bir şekilde soruşturulmamış ve cezai yaptırıma tabi tutulmamıştır. Danıştay, vatandaşların gösteriler sırasında polis memurlarının videolarını kaydetmelerini önleyen, kolluk görevlilerinin hesap verebilirliğinin zayıflamasına ve delil toplanmasının engellenmesine ilişkin kaygıların daha da artmasına neden olan Nisan 2021 tarihli İçişleri Bakanlığı genelgesini iptal etmiştir.

İşkence ve kötü muameleye ilişkin inandırıcı ve ciddi iddialar artmıştır. Mevcut raporlara göre, gözaltı merkezlerinde, cezaevlerinde, resmi olmayan gözaltı yerlerinde, ulaşım araçlarında ve çoğunlukla gösteriler sırasında olmak üzere sokaklarda işkence ve kötü muamele olayları görülmektedir. Ulusal Önleme Mekanizması (UÖM) rolünü üstlenen Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (TİHEK), İşkenceye ve Diğer Zalimane, Gayriinsani veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi İhtiyari Protokolü (OPCAT) kapsamında temel gereklilikleri karşılamamaktadır ve kendisine yapılan başvuruları henüz etkili bir şekilde incelememektedir. Cezaevi izleme kurullarının daha etkili hâle getirilmesi gerekmektedir. Yetkililer, Avrupa Konseyi İşkencenin Önlenmesi Komitesinin (AİÖK) 2016 ve 2021 raporlarının yayımlanmasına izin vermemiştir. İşkence ve kötü muamele iddialarına ilişkin etkili soruşturmalarda hâlâ yapılmamaktadır. İşkence ve kötü muameleyle ilişkin şikâyetlerin, raporların ve bulguların hızlı, etkili ve tarafsız bir şekilde araştırılması gerekmektedir; failer, başta AİHS ve OPCAT olmak üzere, Türkiye'nin uluslararası yükümlülükleri doğrultusunda yargılanmalı ve mahkûm edilmelidir.

Cezaevi sistemindeki aşırı kalabalıklaşma ciddi endişe kaynağıdır. Ağustos 2022'den itibaren, cezaevi nüfusu 320.000'i aşmıştır ve bu, Avrupa'daki en yüksek sayıdır. Türkiye, bu bakımdan Avrupa Konseyinin en yüksek kalabalıklaşma oranına sahip üyesi olmaya devam etmektedir. İnsan hakları eylem planı cezaevlerinde yaşam koşullarının iyileştirilmesine yönelik bazı önlemler içermesine rağmen, tutukluların haklarına keyfi kısıtlamalar getirilmesi, tıbbi bakım hizmetlerine erişimin reddedilmesi, kötü muamele, açık görüşmelerin sınırlandırılması ve hücre hapsi gibi insan hakları ihlali iddiaları devam etmiştir. İntiharlar ile infaz koruma memurları tarafından çıplak arama ve ayrımcı muamele yapıldığı yönündeki iddialara ilişkin soruşturmalarda sınırlı kalmıştır. Bazı cezaevlerindeki açlık grevleriyle tutukluların hak ihlallerine son verilmesi talep edilmeye devam etmiştir. LGBTIQ bireylerin cezaevi yetkilileri tarafından ayrımcılığa tabi tutulduğuna dair raporlar bulunmaktadır. Adli Tıp Kurumunun, Adalet Bakanlığına bağlı faaliyet göstermesi ve tıbbi raporları genellikle göz ardı etmesi nedeniyle, bağımsızlığı konusunda endişeler bulunmaktadır. Hasta mahkûmların tıbbi bakım hizmetlerine erişim sağlayabilmelerini gerektiren kararların genellikle geciktirilmesi ya da reddedilmesi cezaevlerinde veya tahliyeden hemen sonra ölümlere neden olmaktadır. Ulusal önleme mekanizması olarak hareket etmesi gereken TİHEK ile

cezaevi izleme kurulları, durumu iyileştirmek için etkili bir itici güç sağlamamaktadır. Bu kurulların çalışmaları şeffaf değildir ve ilgili STK'lar ve barolar tarafından denetlenmemektedir.

Kişisel verilerin korunması konusunda, Türkiye'nin hâlâ 2016 tarihli Kişisel Verilerin Korunması Kanunu'nu AB müktesebatıyla uyumlu hâle getirilmesi gerekmektedir. Bu amaçla, Haziran 2021'de bir "bilim komisyonu" kurulmuştur. Veri koruma reformunun Türkiye'nin Eurojust, Europol ve genel itibarıyla AB ile bir dizi politika alanında potansiyel işbirliğini geliştirmesi beklenmektedir. Özellikle Kişisel Verileri Koruma Kurumunun bağımsızlığı ve kolluk birimlerine ilişkin istisnalar bakımından mevzuatın iyileştirilmesi gerekmektedir. Kişisel Verilerin Otomatik İşleme Tabi Tutulması Karşısında Bireylerin Korunması Sözleşmesi'ni Tadil Eden 2018 Protokolü (Avrupa Konseyi Antlaşmaları Serisi No 223) hâlâ imzalanmamıştır ve onaylanmamıştır.

Düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne ilişkin olarak, ibadet özgürlüğüne büyük ölçüde saygı gösterilmeye devam edilmiştir. Özellikle patrikhanelerin, hahambaşılığın, sinagogların ve kiliselerin yasal statüsünün bulunmamasına ilişkin olmak üzere, gayrimüslim ve Alevi cemaatlerin tüzel kişiliğinin olmaması ciddi bir mesele olmayı sürdürmektedir. Venedik Komisyonunun, gayrimüslim dini cemaatlerin hukuki statüsü ve İstanbul'daki Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin "Ekümenik" unvanını kullanma hakkı konusundaki tavsiyeleri henüz uygulanmamıştır. 2013'ten bu yana hazırlanmakta olan ve devletin azınlık vakıfları üzerindeki denetimini seçimlerin her aşamasında artıran yeni Cemaat Vakıfları Seçim Yönetmeliği Haziran 2022'de yayımlanmıştır. Gayrimüslim dini cemaatlerin mülkiyeti ile ilgili davalarda çıkan kararlar hâlâ uygulanmamıştır.

Askerlik hizmetini yapmayı reddetmek firar gerekçesiyle hüküm giyme sonucunu doğurduğundan, askerlik hizmetine ilişkin vicdani retle ilgili yasal hükümlerin olmaması, Yehova Şahitleri ve diğer vatandaşlar için bir sorun olmaya devam etmektedir. Yehova Şahitlerinin haklarının ihlal edildiğine hükmeden henüz uygulanmamış bazı AİHM kararları ve BM tarafından alınmış bir karar bulunmaktadır. Eylül 2021'de Danıştay, 2016 tarihli AİHM kararını müteakip, Mersin'de bulunan Yehova Şahitlerinin ibadet yerini tanımıştır; bu da karar alınmasını bekleyen diğer ibadet yerleri için bir emsal teşkil etmelidir. Tüm din ve inanç gruplarına yönelik ayrımcı unsurların tamamının ortadan kaldırılması amacıyla okul kitaplarının gözden geçirilmesi gerekmektedir.

2020'de camiye dönüştürülen Ayasofya'da, Nisan ve Mayıs 2022'de, iki kez hasar meydana geldiği bildirilmiştir ve bu durum söz konusu tarihi esere gereken özenin gösterilmediğini ortaya koymaktadır. UNESCO Dünya Mirası Komitesi, statü değişikliğinin Ayasofya'nın üstün evrensel değerine olan potansiyel etkisine dair derin endişesini ifade etmiştir ve Türkiye'yi söz konusu eserde daha fazla büyük değişiklik yapılmadan önce uluslararası işbirliği yapmaya ve diyalog kurmaya davet etmiştir. 1971'den beri kapalı durumda olan Heybeliada Rum Ortodoks Ruhban Okulu'nun açılması konusunda adım atılmamıştır.

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, Aralık 2021'de Türkiye'ye, Alevilerin uzun süreden beri karşı karşıya bulunduğu sorunlara yönelik tedbirler alması çağrısında bulunmuştur. Nisan 2022'de Anayasa Mahkemesi, çocuğunun din dersinden muaf tutulması talebi reddedilen Alevi bir babanın başvurusunda, Türk Anayasası'nın ve din ve vicdan özgürlüğünün ihlal edildiğine karar vermiştir. Aleviler nefret suçlarına maruz kalmış ve buna ilişkin müteakip soruşturmalar büyük ölçüde sonuçsuz kalmıştır. Temmuz ve Ağustosta, Ankara ve İstanbul'daki Alevi ibadethanelerine (Cemevleri) ve Alevi dini liderlerine yönelik çeşitli saldırılar düzenlenmiştir. Hükümet saldırıları kınamıştır ve yaşanan hadiseleri tam olarak araştırmayı taahhüt etmiştir. Avrupa standartları ile uyumlu kapsamlı bir yasal çerçeve oluşturulmasına ihtiyaç vardır ve zorunlu din kültürü ve ahlak

bilgisi dersleri ve Alevilerin ibadet mekânları ile ilgili olarak AİHM'in verdiği kararların uygulanması için gereken özen gösterilmelidir.

Hristiyanlara, Protestanlara ve Musevilere yönelik nefret söylemi ve nefret suçları bildirilmeye devam etmiştir (*bkz. Azınlıklar*). Protestanlar, ibadet yerlerinin tanınmasıyla ilgili sorunlarla karşılaşmaya devam etmiştir. Azınlıkların ibadethanelerine ve mezarlıklarına yönelik tahrip ve imha devam etmiştir. Ateistlere ve deistlere yönelik nefret söylemi ve hakaretler devam etmiştir.

Dini tarikatların ve Diyanet İşleri Başkanlığının kontrolündeki yurtlarda ve Kur'an kurslarında kötü muamele ve cinsel istismar haberleri bildirilmeye devam etmiştir. Diyanet İşleri Başkanlığının artan çalışmaları, yetkileri ve etkisi, kamusal hayatın tüm alanlarında devam etmiştir. Mart 2022'de Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun'da değişiklik yapılarak, geniş yetkilere sahip yeni bir Diyanet Akademisi oluşturulmuştur.

İfade özgürlüğü

Türkiye bu alandaki uyumda hâlâ **başlangıç düzeyindedir** ve son yıllarda gözlemlenen ciddi **gerileme** devam etmiştir. Milli güvenlik ve terörle mücadele ile ilgili ceza kanunlarının uygulanışı, AİHS ve diğer uluslararası standartlarla çelişmeye ve AİHM içtihadından uzaklaşmaya devam etmiştir. Muhafif seslerin yayılması ve ifade özgürlüğü, artan baskılardan ve kısıtlayıcı tedbirlerden olumsuz yönde etkilenmiştir. Gazeteciler, insan hakları savunucuları, avukatlar, yazarlar, muhalif politikacılar, öğrenciler, sanatçılar ve sosyal medya kullanıcılarına karşı açılan ceza davaları ve mahkûmiyetler devam etmiştir.

Komisyonun son beş yıllık raporlarında yer alan tavsiyeleri yerine getirilmemiştir. Gelecek yıl, Türkiye'nin özellikle:

- tutuklu yargılanan gazetecileri, insan hakları savunucularını, avukatları, yazarları ve akademisyenleri serbest bırakması;
- bu kişiler aleyhine açılan ceza davalarının AİHS ve AİHM kriterlerine uygun olarak sonuçlandırılmasını sağlaması;
- basın görevini bağımsız şekilde ve misilleme veya işten çıkarılma kaygısı duymaksızın yerine getirebileceği güvenli, çoğulcu ve elverişli bir ortamı sağlaması; bu, devlet ve devlet dışı aktörler tarafından basın kuruluşlarına yönelik sindirme, müdahale ve baskı eylemlerine son verilmesini de kapsamaktadır.
- başta Terörle Mücadele Kanunu, Türk Ceza Kanunu, Kişisel Verilerin Korunması Kanunu, İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun ve Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun olmak üzere, ceza mevzuatını Avrupa standartlarına uygun hâle getirmesi ve ifade özgürlüğünü kısıtlamayacak biçimde uygulanmasını sağlaması;
- hakaret suçu ve diğer benzer suçlarla ilgili ceza hukuku hükümlerinin muhalif kişiler üzerinde baskı kurma aracı olarak kullanılmamasını sağlaması gerekmektedir.

Gazetecilerin sindirilmesi

Yakalama, gözaltı, kovuşturma ve mahkûmiyet yoluyla gazeteciler, yazarlar, avukatlar, akademisyenler, insan hakları savunucuları ve muhalif politikacıların faaliyetlerine ve eleştirel seslere getirilen kısıtlamaların artması, söz konusu özgürlüklerin uygulanmasını olumsuz yönde etkilemeye devam etmiş ve bu durum otosansüre neden olmuştur. Yazarlar ve gazeteciler aleyhine

çok sayıda dava açılmaya devam etmiştir. Eylül 2022 itibarıyla, yargılanmakta veya cezasını çekmekte olan 69 gazeteci ve basın çalışanı cezaevlerinde bulunmaktadır. 2021'de, en az 41 gazeteci (2020'de 48) gözaltına alınmıştır, 35 gazeteci (2020'de 23) toplam 92,5 yıl (2020'de 103) hapis cezasına çarptırılmıştır. Yaptıkları işler nedeniyle gazetecilere ve basın kuruluşlarına yönelik, bazen cinayetle sonuçlanan tehditler ve fiziksel saldırılar 2021'de devam etmiştir. Yolsuzluk haberleriyle tanınan bir gazeteci Şubat 2022'de Kocaeli'de öldürülmüştür. Sivil toplum kuruluşlarının raporlarına göre, Türkiye'de 56 muhalif gazeteci, siyasi saikli gruplar tarafından fiziksel saldırıya uğramıştır. Haziran 2022'de Diyarbakır'da, Kürt yapım şirketlerinden 20 gazeteci ve bir basın çalışanı gözaltına alınmış ve ardından tutuklanmıştır.

Yasama Ortamı

Terörle mücadele, internet ve istihbarî hizmetlerle ilgili hâlihazırdaki mevzuat ve Türk Ceza Kanunu ifade özgürlüğünün önünde engel teşkil etmektedir ve Avrupa standartları ile uyumlu değildir. Mevzuatın seçici ve keyfi olarak uygulanması, hukukun üstünlüğü ve adil yargılanma temel ilkelerini ihlal ettiğinden endişe yaratmaya devam etmiştir.

AİHM'e ifade özgürlüğü ihlali iddialarıyla çok sayıda başvuruda bulunulmuştur. Yürürlükteki mevzuat, ifade özgürlüğünü AİHS'e ve AİHM içtihatlarına uygun şekilde yeterince güvence altına almamakta ve yargıya kısıtlayıcı yorumlarda bulunma imkânı tanımaktadır. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, 2021'de, Türkiye aleyhine uzun süredir devam eden bir dizi ifade özgürlüğü davasına ilişkin bir ara karar kabul etmiş ve Türk makamlarına, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihadı ışığında Türk Ceza Kanunu ve Terörle Mücadele Kanunu'nda daha fazla değişiklik yapması hususunda çağrıda bulunmuştur. Dördüncü yargı paketi ile birlikte “katalog suçlarda” somut delil şartı getirilmesine rağmen, ifade özgürlüğü ile ilgili davalar için, otomatik olarak “tutuklu yargılamayı” gerektiren bir suç kategorisi hâlâ bulunmaktadır.

Ocak 2022'de Cumhurbaşkanı tarafından sosyal medya ve dijital platformlar da dâhil olmak üzere tüm yazılı, görsel ve işitsel medyaya yönelik yayımlanan bir genelge ile “gençlerin kötü alışkanlıklardan ve cehaletten korunması ve milli kültürün yabancılaşmaya ve yozlaşmaya karşı korunması” amaçlanmıştır. Genelge'de, bir yandan yetkililer tarafından yapılacak keyfi yorumlara açık oldukça genel tanımlar kullanılırken diğer yandan Türkiye'de ifade ve basın özgürlüğü üzerinde daha fazla kısıtlayıcı etkisi olacak açık olmayan “adımlarla”, “Anayasa yaptırımlarıyla” ve “gerekli her türlü tedbirle” göz korkutulmaktadır. Türkiye Barolar Birliği, bu genelgenin ifade özgürlüğü üzerindeki olumsuz etkisine dikkat çeken bir başvuruda bulunmuştur.

Danıştay, İçişleri Bakanlığı tarafından Nisan 2022'de yayımlanan ve toplumsal gösterilerde gazetecilerin ve vatandaşların ses ve görüntü kaydı yapmasını yasaklayan genelgenin yürürlüğünü, iletişim ve basın özgürlüğünü kısıtladığı gerekçesiyle ve temel hak ve özgürlüklerin yalnızca yasalarla sınırlandırılması gerektiği gerekçesiyle durdurmuştur.

Uygulama/Kurumlar

Eleştiride bulunan gazetecilerin ve basın kuruluşlarının; terör, kamu görevlilerine hakaret gibi kapsamlı suçlamalarla ve/veya devlete ve hükûmete karşı suç işledikleri iddialarıyla sindirilmeleri, kovuşturulmaları ve hapis cezasına çarptırılmaları devam etmiştir. İddianameler ve suçlamalarda iddia edilen suç ve eylem arasında doğrudan ve güvenilir bağlantı bulunmamaktadır. Basın açıklamalarına veya sendikal faaliyetlere katılma gibi anayasal hakların kullanılması suç sayılmaya ve iddianamelerin gerekçesi olarak kullanılmaya devam etmektedir. Mevcut yasal hükümlerin mahkemeler ve savcılar tarafından yorumlanmasında ve uygulanmasında ifade

özgürlüğü ihlallerine neden olan orantısızlık ile mevzuatın seçici ve keyfi uygulanması endişe yaratmaya devam etmiştir.

Basın İlan Kurumu (BİK), Hükûmeti eleştiren medya kuruluşlarına yönelik olarak kamuya açık reklam yasakları uygulamaya devam etmiştir. Cumhurbaşkanı ve ailesi tarafından gazeteciler aleyhine açılan davalar devam etmiştir. Cumhurbaşkanı, MHP lideri ve İçişleri Bakanı, hükûmeti meşru bir şekilde eleştirenlere karşı kışkırtıcı ve kutuplaştırıcı bir söylem kullanmıştır. Muhalefetteki bir milletvekili hakkında, devletin mafyayla ilişkisi bulunduğuna yönelik iddia hakkındaki eleştirileriyle ilgili olarak iki soruşturma başlatılmıştır.

Türk Ceza Kanunu'nun, azami 4 yıl hapis cezası öngören, Cumhurbaşkanı'na hakaret başlıklı 299. maddesi, çoğunlukla eleştirel sesleri yargılamak amacıyla kullanılmıştır. Bu madde kapsamında Türkiye'de on binlerce kişi hüküm giymiş ve haklarında soruşturma açılmıştır. Bu uygulama AİHM tarafından birçok kez kınanmıştır. 2022'de kesinleşen Vedat Şorli davasında AİHM, 299. maddenin AİHS ilkelerine uygun olmadığına hükmetmiştir.

AİHM, Ocak 2022'de, Türk-Alman gazeteci Deniz Yücel'in özgürlük ve güvenlik, kanunsuz tutukluluk hâlinde tazminat ve ifade özgürlüğü haklarının ihlal edildiğine hükmetmiş ve eleştirel görüşlerini ifade eden kişilerin ihtiyati gözaltında tutulmasının ifade özgürlüğü üzerinde caydırıcı bir etkisi olduğunu belirtmiştir. Anayasa Mahkemesi, ifade özgürlüğü hakkının ihlal edildiğine hükmettiği birçok bireysel başvuruyu karara bağlamıştır.

Anayasa Mahkemesi'nin Temmuz 2019'da verdiği ihlal tespit kararına rağmen, Olağanüstü Hâl Komisyonu, başvuruları almaya başladığı Temmuz 2017'den beri, “Barış Akademisyenleri” ile ilgili tek bir davayı incelememiştir.

Kamu Yayın Kuruluşları

Kamu hizmeti yayıncısı olan Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (TRT), Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı ile Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) ise Kültür ve Turizm Bakanlığı ile ilişkilendirilmiştir. Hükûmetin resmi çizgisini yansıtan TRT'nin yayın politikasında bir değişiklik olmamıştır. Üyeleri Parlamento tarafından, sivil toplum veya basın meslek örgütleri ile istişare yapılmaksızın seçilmeye devam edilen RTÜK'ün bağımsızlığı ve tarafsızlığına ilişkin endişeler devam etmiştir. RTÜK'ün HDP'li üyesi hâlen cezaevinde bulunmaktadır. RTÜK, “toplumun ulusal ve ahlaki değerlerine, genel ahlaka ve ailenin korunması ilkelerine aykırı” yayın yaptıkları yönündeki yoruma açık gerekçelerle bağımsız televizyon ve radyo kanallarını para cezasına çarptırmaya ve yayınlarını askıya almaya devam etmiştir.

RTÜK, 2021'de, Hükûmeti eleştiren bağımsız kanallara 71 idari para cezası vermek suretiyle toplamda 21.500.000 TL ödenmesine karar vermiştir. 2021'de hükûmet yanlısı medya kuruluşlarına ceza verilmemiştir. RTÜK, Şubat 2022'de, Deutsche Welle Türkçe, Euronews Türkçe ve Voice of America haber sitelerinden 72 saat içerisinde lisans başvurusunda bulunmalarını istemiştir. Söz konusu basın kuruluşlarının üçü de bu karara uymayacaklarını bildirmiştir. Euronews'in lisans gerektirecek içeriği kaldırdığı gerekçesiyle, RTÜK Nisan 2022'de, Euronews'in artık lisans almasına gerek kalmadığını duyurmuştur. RTÜK, Haziran 2022'de Voice of America ve Deutsche Welle'nin Türkçe yayın yapan internet sitelerine erişim yasağı kararı almıştır. Bu karar, Türkiye'de basın özgürlüğünün ve bilgiye erişimin daha fazla kısıtlanmasına yönelik bir girişimdir.

Ekonomik faktörler

Tekelleşmeyi önlemediği gibi adil rekabeti de temin etmeyen Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun ile ilgili herhangi bir gelişme kaydedilmemiştir. Türk basın kuruluşlarının medya sahipliği konusunda şeffaflığının bulunmaması nedeniyle yayın politikalarının bağımsızlığı zedelenmektedir ve birkaç holding grubu hükûmete yakın durumdadır. Devletin reklam bütçesinin adil bir şekilde dağıtılmasını, hesap verebilir ve şeffaf olmasını sağlamak için önlemler alınmalıdır.

İnternet

Türkiye'de açık ve özgür internet ortamı için şartlar mevcut değildir. İktidardaki koalisyonun tutumuyla uyumlu olmayan görüş beyan eden çok sayıda internet sitesi ve sosyal medya kuruluşuna erişim çoğu kez engellenmekte, görüşlerini beyan eden kişiler tacize uğramakta ve zaman zaman da kovuşturmaya maruz kalmaktadır.

Emniyet Genel Müdürlüğü, Mart 2022'de, Ukrayna'daki savaş nedeniyle artan yemeklik yağ fiyatlarına ilişkin “kışkırtıcı” ve “yanıltıcı” tweetler attıkları gerekçesiyle söz konusu “Twitter hesaplarına karşı yasal işlem başlattığını” duyurmuştur. RTÜK Başkanı da, “gıda fiyatlarıyla ilgili yanıltıcı yayınlara” karşı gerekli adımların atılacağını duyurmuştur. Yasaklanan internet sitelerine veya sulh ceza hâkimlerinin verdiği kararlara dayanılarak kaldırılan internet içeriklerine ilişkin resmi istatistikler mevcut değildir.

Türkiye, temel demokratik ilkeleri, temel hakları ve insan haklarını güçlendiren güvenilir internet kriterlerini karşılamadığı için AB, ABD ve benzer anlayıştaki ülkeler tarafından başlatılan, internetin geleceğine dair bildiriye imzalamaya davet edilmemiştir.

Meslek örgütleri ve çalışma koşulları

Gazeteciler temsil bakımından, gazeteci meslek örgütleri ve hükûmet yanlısı birlik olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Türkiye’de gazetecilik, ücretlerin düşük, yargı baskısı riskinin yüksek ve iş güvenliğinin yetersiz olması nedeniyle güvencesiz ve riskli bir meslek olmayı sürdürmüştür. Çalışma koşulları istikrarsız, sendikal haklar yetersiz olmaya devam etmektedir ve iş mevzuatı gerektiği şekilde uygulanmamaktadır. Basın kartı almanın güçlüğü ve keyfi akreditasyonlar başlıca sorunlar olmaya devam etmektedir. Araştırmacı gazetecilik ve siyasi açıdan hassas meseleler, editoryal baskıya, otosansüre ve yargı baskısına maruz kalmaya devam etmektedir (*bkz. Fası 10 - Dijital dönüşüm ve medya*).

Mevzuat ve uygulamasının, Türk Anayasası, Avrupa standartları veya Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmelerle uyumlu olmadığı **toplanma ve örgütlenme özgürlüğü** alanında daha fazla gerileme olmuştur. Yasaklamalar, orantısız güç kullanımı ve barışçıl gösterilere karşı yapılan müdahalelerin sayısı ile terörle bağlantılı faaliyetler veya Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'nu ihlal suçlamalarıyla açılan soruşturmalar, davalar ve idari para cezalarının uygulanmasında artış yaşanmıştır. AİHM içtihadının gecikmesizin uygulanması ve ilgili ulusal mevzuatın gözden geçirilmesi gerekmektedir.

Kitle İmha Silahlarının Yayılmasının Finansmanının Önlenmesine ilişkin Kanun'un uluslararası insan hakları standartları ile uyumuna ilişkin olarak, Temmuz 2021'de Avrupa Konseyi Venedik Komisyonu, söz konusu Kanun'un Türkiye'nin örgütlenme özgürlüğünü tehdit eden bir dizi hüküm içerdiğini tespit etmiştir. Ekim 2021'de, İçişleri Bakanlığı, Dernekler Yönetmeliği'nde değişiklik yapan ve STK'ların bakanlık tarafından yürütülen bir risk analizine dayalı olarak denetlenmesini

gerektiren bir genelge yayımlamıştır. İnsan Hakları Derneği söz konusu yönetmeliğe itiraz etmiştir. Sivil toplum temsilcileri, bu tür düzenlemelerin genelge yoluyla değil yalnızca kanunla yapılması ve fişleme amacı taşımaması gerektiğini vurgulamıştır. Mart 2022'de, İçişleri Bakanlığı, Mali Eylem Görev Gücü (FATF) tavsiyelerine atıfta bulunarak birçok bağımsız insan hakları STK'sına mektup göndermiştir. Mektupların yazılış şekli, söz konusu STK'ların bilgileri olmadan orta-yüksek risk grupları şeklinde kategorize edildiklerini göstermektedir. Bu durum, sivil toplum aktörlerinin daha fazla suçlu hâle getirilmesine yol açabilecektir. Ayrıca, bu tür risk analizlerinin kapsamı ve sınırlarını belirleyen bir mevzuat ve STK'ların itiraz edebilme hakkını düzenleyen bir usul bulunmamaktadır. Uluslararası finansman alanlar dâhil olmak üzere, birçok insan hakları STK'sı denetimlere maruz kalmıştır. Örgütlenme özgürlüğü ile ilgili olarak Venedik Komisyonunun Temmuz 2021 tarihli tavsiyeleri, STK'ların yardım toplama faaliyetlerine ilişkin olanlar dâhil olmak üzere, uygulanmalıdır.

Görevden alınan memurların yaptıkları gösteri yürüyüşleri dâhil olmak üzere, insan hakları, çevre hakları ile siyasi ve sosyo-ekonomik haklara ilişkin protestolar veya gösteri yürüyüşleri bazı illerde çeşitli vesilelerle yasaklanmıştır. 2010'dan bu yana izin verilen İstanbul'da Barış Günü, Dünya Kadınlar Günü ve "Ermeni Soykırımı Anma Günü" vesilesiyle olanlar da dâhil olmak üzere, birçok büyük çaplı toplanmalar yasaklanmıştır. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu, idarenin, toplantıları ve gösteri yürüyüşlerini, soyut, takdire bağlı ve keyfi kriterler temelinde yasaklamasına olanak tanımaktadır. Onur ayını kutlayan tüm etkinlikler ve yürüyüşler, 2021'de olduğu gibi 2022'de de yasaklanmıştır. İstanbul'da Boğaziçi Üniversitesi 9. onur yürüyüşü ve Orta Doğu Teknik Üniversitesi'ndeki onur yürüyüşü de Haziranda yasaklanmıştır. Haziranda İstanbul onur yürüyüşü için toplanan yüzlerce insan, polis müdahalesinin ardından gözaltına alınmıştır. Gözaltına alınanların sayısı, önceki tüm İstanbul onur yürüyüşlerinde gözaltına alınanların sayısını aşmıştır.

Cumhurbaşkanı tarafından rektör atanmasına yönelik protestolara katıldıkları gerekçesiyle, Boğaziçi Üniversitesi öğrencilerine ve mezunlarına açılan iki dava devam etmektedir. Öğrenciler, polis ve özel güvenlik yetkililerinin şiddetine sıklıkla maruz kalmış ve yıl içerisinde birçok defa gözaltına alınmıştır.

Örgütlenme özgürlüğü ile ilgili olarak, birçok insan hakları savunucusu gözaltına alınmış veya tutuklanmış olup başta Güneydoğu'dakiler olmak üzere birçok STK'ya ve İnsan Hakları Derneği gibi önde gelen STK'lara polis baskınları düzenlenmiştir. İstanbul'da, Cumartesi Anneleri grubunda yer alan zorla kaybedilme mağdurlarının yakınlarına ve 46 insan hakları savunucusuna açılan dava devam etmektedir.

Anayasa Mahkemesi, Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile kabul edilmiş olan, Devlet Denetleme Kurulunun (DDK) dernek yöneticilerini açığa alma yetkisini iptal etmiştir. Söz konusu olumlu karara rağmen DDK, yöneticilerin derneklerden uzaklaştırılmalarını teklif etmeye devam etmiştir. İnsan Hakları Derneği'nin, Ekim 2018'de kabul edilen ve derneklere tüm üyelerini ilgili makamlara açıklama zorunluluğu getiren yönetmeliğin iptali için açtığı davanın temyiz süreci, Danıştay'ın Eylül 2021'de yönetmeliği iptal etmesiyle sonuçlanmıştır. Ancak mevzuat değişikliğinin ardından, üyelerin kimlik bilgilerinin talep edilmesi uygulamasına devam edilmiştir.

Siyasi dernekler ile ilgili olarak, Yeşiller Partisi'nin kurulmasına yönelik talep, 2020'den bu yana İdari Mahkeme'de beklemektedir. Yargıtay, Ekim 2021'de partinin itirazını kabul ederek davayı tekrar yerel mahkemeye göndermiştir. İnsan ve Özgürlük Partisi'nin kurulmasına ilişkin dilekçe, yasal sürecin tamamlanmasının ardından dört yıldır Anayasa Mahkemesi'nde beklemektedir.

İşçi hakları ve sendikal haklara ilişkin konular, *Fasıl 19 - Sosyal politika ve istihdamda* ele alınmaktadır.

Mülkiyet hakları ile ilgili olarak, Olağanüstü Hâl İşlemleri İnceleme Komisyonu, el koymalarda etkili bir çözüm yolu sunmamaktadır. İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Mart 2021'de Taksim Gezi Parkı'nın mülkiyetini devralan Vakıflar Genel Müdürlüğüne (VGM) dava açmıştır.

Anayasa Mahkemesi, Kartal Belediyesinin kamulaştırmasının ardından Kartal Surp Nişan Ermeni Kilisesinin mülkiyet haklarının ihlal edildiğine karar vermiştir. Güneydoğu'da, kültürel ve dini mirasın restorasyonu ve kentsel konut inşaatı devam etmektedir. 2016'da Sur'da yapılan kamulaştırmaya yönelik açılan davalar devam etmektedir. Keldani Katolik Kilisesi ve Surp Giragos Ermeni Kilisesinin restorasyon çalışmaları tamamlanmıştır. Vakıflar Kanunu'nun azınlıklara uygulanması ile ilgili olarak, mülkiyet iadesine yönelik birçok temyiz başvurusu beklemektedir. Mor Gabriel Manastırı Süryani Ortodoks Kilisesi Vakfının orman arazileri ile ilgili davası, AİHM Büyük Dairede beklemektedir. Mor Gabriel Manastırının arazi mülkiyeti ile ilgili diğer davaları devam etmiştir.

Diğer gayrimüslim cemaat vakıflarının henüz iade edilmemiş taşınmazları vardır. Gökçeada (İmbros) ve Bozcaada'daki (Tenedos) mülkiyet haklarına ilişkin olarak, Avrupa Konseyinin 1625 (2008) sayılı İlke Kararı'nın tam olarak uygulanması gerekmektedir. Daha kapsamlı bir çerçeve sağlamak amacıyla gayrimüslim azınlıkların mülkiyet haklarına ilişkin mevzuatın ve mülkiyet haklarına ilişkin tüm hususları kapsayan diğer mevzuatın acil olarak gözden geçirilmesi gerekmektedir.

Ayrımcılıkla mücadele mevzuatı, hâlâ Avrupa standartları ile uyumlu değildir ve fiiliyatta tam olarak uygulanmamaktadır. Nisan 2021 tarihli Güvenlik Soruşturması ve Arşiv Araştırması Kanunu'nun uygulanmasına ilişkin ciddi endişeler devam etmiştir. Kamu görevlileri, nesnel kriterler olmaksızın görevden alınmaya devam etmiştir. İstihdamda, yoruma açık hukuki gerekçelerle, kamu görevlileri aleyhine ayrımcılık ve fişleme ihbarları devam etmiştir. Etnik, dini ve cinsel yönelim dâhil olmak üzere toplumsal cinsiyet kimliği temelli çok sayıda ayrımcılık ve nefret suçu ihbarında bulunulmuştur. Ayrımcılıkla mücadele mevzuatının uygulanmasından sorumlu olan TİHEK, 2021'de kabul ettiği 180 yeni başvurudan yalnızca 62'sini sonuçlandırmıştır. Okul ders kitaplarının, özellikle azınlıklar, laiklik, din ve toplumsal cinsiyet eşitliği ile ilgili bazı içerikler açısından hâlâ gözden geçirilmesi gerekmektedir. Türkiye, AİHS'in yanı sıra AB müktesebatı ile uyumlu olarak, cinsel yönelim ve toplumsal cinsiyet kimliği gerekçelerini kapsayan, ayrımcılıkla mücadeleye ilişkin bir kanunu ivedilikle kabul etmelidir. Ayrımcılığın genel olarak yasaklanmasını öngören AİHS'in 12 No.lu Protokolü'nün onaylanmasına veya İrkçılık ve Hoşgörüsüzlüğe karşı Avrupa Konseyi tavsiyelerinin uygulanmasına yönelik herhangi bir adım atılmamıştır. Nefret söylemi de dâhil olmak üzere nefret suçları ile mücadeleye yönelik mevzuat, uluslararası standartlarla uyumlu değildir ve cinsel yönelim, etnik köken, yaş ya da toplumsal cinsiyet kimliğinden kaynaklanan nefret suçlarını kapsamamaktadır. Bilgisayar sistemleri aracılığıyla işlenen ırkçılık ve yabancı düşmanlığına yönelik fiillerin suç sayılmasına ilişkin Avrupa Konseyi Siber Suçlar Sözleşmesi'nin İhtiyari Protokolü'nün onaylanmasına yönelik ilerleme kaydedilmemiştir.

Toplumsal cinsiyet eşitliği alanındaki gerileme ile kadın ve kız çocuklarının hakları ile ilgili gerileme devam etmiştir. Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi'nden ("İstanbul Sözleşmesi") çekilmeye yönelik Mart 2021 tarihli Cumhurbaşkanlığı kararının iptali ile ilgili davalar hâlâ devam etmektedir. Temmuzda Danıştay, Türkiye'nin İstanbul Sözleşmesi'nden çekilmesine izin veren

Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'nin hukuka uygun olduğuna hükmetmiş ve kararın bozulmasını talep eden davaları reddederek Cumhurbaşkanının uluslararası sözleşmelerden çekilme yetkisine sahip olduğu yönünde görüş vermiştir. Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Dördüncü Ulusal Eylem Planı (2021-2025) uygulanmaya devam etmektedir ancak raporlara göre 2021'de 339 kadın öldürülmüştür. Türkiye, bu alanda konunun boyutunu ve mahiyetini değerlendirecek kapsamlı bir veri toplama sisteminden yoksundur. Kanıta dayalı politika ve stratejiler için şiddetin yaygınlığına ilişkin verilerin toplanması faydalı olacaktır. Temmuz 2021'de kabul edilen dördüncü yargı paketi, özellikle failerin eski ya da hâlihazırdaki eşlerini hedef aldıkları kadına yönelik bazı şiddet suçlarının cezasını belirgin şekilde artırmıştır. Kadına yönelik suçların faillerine karşı adli ve idari bakımından caydırıcı bir politika olmaması endişe kaynağı olmaya devam etmiştir. Yargının kararlı bir yaklaşımının olmaması ve mevcut destek hizmetlerinin bulunmaması, yetkililerin olumsuz söylemleriyle daha da kötüleşmiştir. Nisan 2022'deki Anayasa Mahkemesi kararı, koruyucu ve önleyici tedbir kararlarını erkeklerin haklarının kısıtlandığı gerekçesiyle bozduğu için kadınların korunmasını sınırlandırmaktadır. Türkiye, ulusal mevzuatının uygulanmasını iyileştirmeli ve aile içi şiddet vakalarının soruşturulması ve kovuşturulmasının iyi uygulamalar doğrultusunda yapılmasını sağlamalıdır. Benzer şekilde, şiddete maruz kalanlara ve şiddet tanıklarına sunulan özel hizmetlerin uluslararası standartlara uygun olmasını sağlamalıdır.

Ayrıca, kadınların karar alma, politika ve istihdama katılımlarının sürekli düşük düzeyde olması endişe konusudur. Toplumsal cinsiyet ideolojisi/eşitliğine yönelik artan muhafazakâr tutum, kadınların sosyo-ekonomik koşullarını kötüleştirmiştir. Kötüleşen ekonomik koşullar, kadın işsizliğinin, yoksulluk ve açlığın artmasına yol açmıştır.

Bağımsız kadın örgütlerine karşı nefret söylemi artmıştır. İçişleri Bakanlığının, terör bağlantılı oldukları iddiasıyla hak temelli kadın örgütlerini ve feministleri hedef alan açıklamaları, söz konusu derneklerin varlığını tehdit etmeye devam etmiştir. Kadın yürüyüşlerinde polis şiddeti ile karşılaşmış ve “Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu” adlı önde gelen kadın platformunun kapatılmasına yönelik dava açılmıştır.

Çocuk adalet sistemindeki sorunlar da dâhil olmak üzere, **çocuk haklarının** durumunun iyileştirilmesine yönelik çabaya ihtiyaç bulunmaktadır. Eylül 2022 itibarıyla, 147 adliyede 152 adli görüşme odası kurulmuştur ve adliyelerde Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Dairesi Başkanlığına bağlı yerel hizmet birimleri kurulmaya devam etmektedir. Ancak, çocuk adalet sistemindeki sorunlar devam etmektedir. Çocukların, çoğunlukla uzun süreli ve bazı durumlarda da çocuklara özel olmayan kurumlarda, terör örgütü üyesi olma suçlamasıyla gözaltına alınmasına ve tutuklanmasına devam edildiğine ilişkin endişeler devam etmektedir. Çocuk mahkemelerinin sayısı hâlâ yetersizdir. Çocuklara yönelik hürriyeti bağlayıcı olmayan tedbirlerin iyileştirilmesine acilen ihtiyaç duyulmaktadır. Hüküm giyen çocukların adli yardıma erişimi sınırlıdır. Mülteci çocuklar ve aileleri ulusal çocuk koruma sistemine erişimde belirli zorluklar yaşamaktadır. Özellikle mülteciler arasında olmak üzere, çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılması için tutarlı çabalara ihtiyaç vardır. Çocuk yaşta yaptırılan evliliklerin ve çocuklara karşı toplumsal cinsiyet temelli şiddetin tespit edilmesi ve müdahale edilmesi konusunda rapor döneminde sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Türkiye, çocuk yaşta, erken ve zorla yaptırılan evliliklerle mücadele edilmesi amacıyla etkili bir ulusal eylem planını ivedilikle kabul etmeli ve çocuk yaşta yaptırılan evliliklerin zararlı etkileri konusunda kız çocuklarının farkındalıklarını artırmalıdır. Sivil toplum örgütleri, ensest vakalarının yaşandığını bildirmiştir. Roman çocukların ve sosyo-ekonomik altyapısı düşük olan yerlerdeki çocukların eğitim-öğretime katılım oranı, Kovid-19 küresel salgını ve ekonomik zorluklar nedeniyle önemli ölçüde düşmüştür.

Koruyucu aile ve evlat edinme hizmetleri istikrarlı bir şekilde yaygınlaşmaya devam etse de, aile merkezli bakım almayan çocuklar çoğunlukla ev benzeri küçük kuruluşlarda bakım almaktadır. Türkiye, çocuklara yönelik geniş kapsamlı bakım veren bütün kurumlarını kapatmıştır ve bu kapsamda söz konusu hizmetlerin kurumsal yapının dışına çıkarılması stratejisini etkili bir şekilde sürdürmektedir.

Cumhurbaşkanı, **engelli haklarına** ilişkin olarak Türkiye'nin “2030 Engelsiz Vizyon Belgesi”ni Aralık 2021'de açıklamıştır. İlk 3 yıl için “2030 Engelsiz Vizyon Belgesi'nin uygulama aracı olacak Engelli Hakları Ulusal Eylem Planı'na yönelik hazırlıklar başlamıştır. Türkiye'nin engellilerin durumuna ilişkin nicel ve nitel çalışmalarla belge birikimini artırmaya ihtiyacı vardır. Ülkede, BM Engelli Hakları Sözleşmesi'nde öngörülen bağımsız bir uygulama ve izleme çerçevesi hâlâ yoktur. Engellilere ücretsiz bakım ve eğitim hizmetleri sunan 128 engelsiz gündüz bakım merkezi devlet tarafından işletilmektedir. Kamu binalarına erişimde zorluk, engelli bireylerin topluma ve sivil yaşama katılmalarını ve çeşitli kamu hizmetlerinden yararlanmalarını önleyen ciddi bir engel olmaya devam etmektedir.

Türkiye'nin, engellilere ilişkin politikalarını tematik politika alanları çevresinde ana takımlaştırması ve bu alanda faaliyet gösteren bağımsız STK'ların etkili katılımları ile bu politikaları izlemesi gerekmektedir. Türkiye'nin ruh sağlığına ilişkin mevzuatı kabul etmesi ve ruh sağlığı kurumlarının izlenmesinden sorumlu bağımsız bir yapı tesis etmesi gerekmektedir. Koruyucu aile ve evlat edinme de dâhil, toplum temelli bakım hizmetlerinin devlet korumasına muhtaç engelli çocukları da kapsayacak şekilde genişletilmesi gerekmektedir. Bağımsız yaşama hakkının kullanılmasına yönelik kamu farkındalığı ve fırsatlar artırılmalıdır.

Türkiye, özel gereksinimli çocuklara yönelik kapsayıcı eğitim uygulamalarına ilişkin ulusal kapasitesini artırmaya devam etmiştir. Eğitim veren personelin sayısı ve okul yaşındaki çocuk nüfusu dikkate alındığında bu tür çabaların artırılmasına ihtiyaç vardır.

Lezbiyen, eşcinsel, biseksüel, transseksüel, interseks ve queer bireylerin (LGBTIQ) temel haklarının korunmaması ciddi endişeleri artırmaya devam etmiştir. Mevcut mevzuat, cinsel yönelim veya toplumsal cinsiyet kimliğinden kaynaklanan nefret söylemini ve nefret suçlarını kapsamamaktadır. Seçilmiş veya atanmış devlet görevlileri tarafından LGBTIQ topluluğuna yönelik nefret söylemleri ve karalama kampanyaları artmıştır. LGBTIQ bireylere karşı ayrımcılık, sindirme ve şiddet eylemleri devam etmiştir. LGBTIQ bireylere karşı nefret söylemi ve nefret suçları etkili bir şekilde kovuşturulmamıştır. LGBTIQ bireylerin öldürülmesi vakalarına odaklanan birkaç davada karar hâlâ açıklanmamıştır. LGBTIQ bireylere yönelik saldırılarda endişe verici artış yaşanmıştır. Trans bireylerin, cinsiyet değiştirme ameliyatları ile sağlık ve sosyal hizmetlere erişimleri hâlâ sorunludur. LGBTIQ hükümlülerin, ayrımcılığa ve hücre hapsi uygulamasına maruz kaldıkları bildirilmiştir. LGBTIQ faaliyetleri ve onur yürüyüşleri yasaklanmış veya birkaç ilde polis tarafından engellenmiştir.

Anayasa Mahkemesi, trans bir kadının isim değişikliği talebinin yerel mahkeme tarafından reddedilmesinin özel hayata saygı hakkının ihlali olduğuna hükmetmiştir. Mayıs 2019'da üniversite kampüsünde düzenlenen onur yürüyüşüne katılan Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) öğrencileri aleyhinde açılan dava, Ekim 2021'de bütün sanıkların beraat etmesiyle sonuçlanmıştır. Söz konusu dava, bölge adliye mahkemesinde temyizdedir. 2021 İstanbul Onur Yürüyüşüne katılan LGBTIQ toplulukları aleyhindeki dava, Şubat 2022'de sekiz aktivistin beraatiyle sonuçlanmıştır. Diyanet İşleri Başkanı'nın homofobik konuşmasını eleştirmesi nedeniyle Ankara Barosu aleyhine açılan dava devam etmektedir.

Usulî haklarla ilgili olarak, mevzuat, Avrupa müktesebatı veya Avrupa standartlarıyla uyumlu değildir. Usul kurallarına riayet etmemesi nedeniyle, adil yargılanma hakkını ve masumiyet karinesini ihlal ettiği gerekçesiyle AİHM, Türkiye'yi kınayan kararlar almaya devam etmiştir. Ayrıca, hüküm giymiş çocukların adli yardıma erişimleri sınırlıdır ve bu, haklarında ceza takibatı bulunan çocuklara usule ilişkin güvenceler sağlanmasına ilişkin AB standartları ile uyumlu değildir. Ceza Muhakemesi Kanunu ve Terörle Mücadele Kanunu dâhil olmak üzere, temel özgürlükleri kısıtlayan birçok hükmü değiştiren 2018 tarihli Kanun'un uygulanması, Temmuz 2024'e kadar uzatılmıştır. Bununla birlikte, terörle ilgili bazı soruşturmalarda yargılama öncesi azami tutukluluk süresinin, azami 4 günlük süre öngören AİHM standardı ile çelişecek şekilde 12 güne kadar uzatılması uygulaması 31 Temmuz 2022 tarihinde sona ermiştir. Bu tarih itibarıyla, yargılama öncesi tutukluluk süresi azami 4 günü aşamaz. Avukatlar, özellikle de İnsan Hakları Savunucuları ile sivil ve siyasi aktivistlere hukuki destekte bulunanlar, görevlerini yerine getirirken baskı ve dış müdahaleler de dâhil olmak üzere önemli engellerle karşılaşmışlardır. Bazı davalarda bu kişiler, kolluk görevlileri tarafından kötü muameleye maruz kalmıştır. Bu tür müdahaleler, olağanüstü hâl kapsamında çıkarılan kanun hükmünde kararnameyle meslekten ihraç edilen avukatların, avukatlık mesleğine kabul edilmelerinin reddedilmesini de içermekte olup bu durumun, Anayasa Mahkemesinin kişilerin mesleklerini icra etme haklarının ihlali olduğunu belirten Temmuz 2020 tarihli kararı akabinde bazı istisnaları bulunmaktadır.

Adalet Bakanlığı, Barolar Birliği ve sivil toplum kuruluşları, kamuyu hukuki konulara ve ilgili usullere ilişkin bilgilendirmiştir. Bununla birlikte, düşük okur-yazarlık oranlarının da olumsuz etkisiyle kırsal kesimde ve dezavantajlı gruplar arasında adli yardım konusundaki farkındalık sınırlı kalmıştır.

İnsan Hakları Eylem Planı, mağdur hakları konusunda kapsamlı faaliyetler içermektedir ve hâkimler, savcılar, sosyal hizmet uzmanları ile adli görüşme odası koordinatörlerine yönelik olarak Mağdur Hakları Daire Başkanlığı ve UNICEF işbirliğiyle çeşitli eğitim ve seminerler sunulmuştur.

Azınlıklara yönelik nefret söylemi ve nefret suçu ciddi bir sorun olmaya devam etmektedir. Azınlıkların ibadethanelerine ve mezarlıklarına yönelik tahrip ve imha eylemlerinin etkili bir şekilde soruşturulması ve kovuşturulması gerekmektedir. Ders kitaplarının, kalan ayrımcı atıfların silinmesi için gözden geçirilmesi konusunda herhangi bir adım atılmamıştır. Azınlıklar, dini kurumlarının yasal statüsünün olmaması, dillerinin korunmaması, eğitim-öğretim desteği ve din adamlarının eğitiminin verilmemesi, azınlık dillerinde medyanın giderek azalması ve vakıflara mülkiyet haklarının kullanılması konusunda çıkarılan zorluklarla karşılaşmaya devam etmiştir. Azınlık kiliselerinin, sinagoglarının, patrikhanelerinin, manastırlarının ve hahambaşlıkların tüzel kişiliğinin olmaması, örgütlenme özgürlükleri ile mülkiyet hakları açısından engel teşkil etmektedir. Azınlık okulları, kamu kaynaklarından faydalanmamaktadır. Ermeni, Rum, Musevi ve Süryani cemaati üyeleri tarafından yayımlanan gazetelere Basın İlan Kurumu (BİK) tarafından teşvik sağlanması gerekmektedir. Patrik seçimlerine devlet müdahalesinin engellenmesi yönündeki Anayasa Mahkemesi kararı uygulanmamaktadır. 2007'de Ermeni gazeteci Hrant Dink'in öldürülmesinde dahli olan kamu görevlileri aleyhindeki dava Yargıtay'da devam etmektedir. "Ermeni Soykırımını Anma Günü", İstanbul Valiliği tarafından yasaklanmıştır. Şırnak'ta 2020'de Keldani Katoliği çiftin öldürülmesi/ortadan kaybolması ile ilgili olarak Nisan 2022'de bir dava açılmıştır. Bir kültürel miras anıtı olan Büyükada'daki (Prinkipo) Rum Yetimhanesinin restorasyon çalışmaları devam etmektedir. Azınlıkların dil, din, kültür, kültürel miras ve temel hakları Avrupa standartlarına uygun şekilde tam olarak gözetilmemiş ve korunmamıştır. Azınlıkların karar alma sürecine katılımlarının desteklenmesi ve kamu yönetiminde temsil edilmelerinin sağlanmasına yönelik mekanizmalar mevcut olmalıdır. Venedik

Komisyonunun 2010'da vurguladığı üzere, Türkiye reform sürecine devam etmeli ve gayrimüslim cemaatlerin bütün haklarını kullanmaları ve tüzel kişilik kazanmaları konusunda karşılaştıkları tüm engellerin ortadan kaldırılması için yasal düzenlemeler yapmalıdır.

Romanlarla ilgili olarak, Türkiye'nin; AB'nin Roman Vatandaşlara Yönelik Strateji Belgesi'ne uygun olarak ve Roman vatandaşların eşitlik ve katılımlarını artırmak amacıyla 2022 sonrasında kapsayan yeni bir ulusal strateji ve eylem planı kabul etmesi gerekmektedir. Roman vatandaşların içerilmesinin farklı tematik politika alanlarına ana akımlaştırılması gerekmektedir. Roman Vatandaşlara Yönelik Ulusal Temas Noktasının yetkisinin ve koordinasyon kapasitesinin bu amaç doğrultusunda artırılması ve yeniden tanımlanması gerekmektedir. Romanların yapısal sorunları ve yaşam koşullarındaki kötüleşme (yaşam maliyetindeki artıştan dolayı), özellikle Türkiye'nin doğu ve güneydoğusunda yaşayanlar açısından Kovid-19 küresel salgını nedeniyle şiddetlenmiştir. Kovid-19 küresel salgını sonrası dönemde madde bağımlılığının, Romanların yoğun olarak yaşadığı bölgelerde, çocukları da etkileyecek şekilde yaygınlaştığı bildirilmektedir. Madde bağımlılığının, özellikle sosyal ve ekonomik etkenler göz önünde bulundurularak, ele alınması için bütüncül bir yaklaşıma ihtiyaç duyulmaktadır. Çocuk işçiliğinin ve erken yaşta evlilik uygulamasının ortadan kaldırılması için Roman çocukların eğitim sistemine dâhil edilmesinin güçlendirilmesi gerekmektedir. Okul öncesi eğitim, ortaöğretim ve yükseköğretim düzeylerinde okula devam etme oranları özellikle düşüktür. Düşük gelirli ailelerin çocuklarına sahte engellilik raporları düzenlenmesi şeklindeki yaygın uygulama nedeniyle özel rehabilitasyon destek sisteminin kötüye kullanılması devam etmiştir. Bağımsız Roman STK'ları, politika oluşturma sürecinin tüm aşamalarına ve Roman vatandaşlar stratejisinin planlanması, uygulanması, takibi/izlenmesine dâhil edilmelidir. Romanların çoğu, sosyal güvenlik sistemine sınırlı erişim sağlayarak kayıt dışı, riskli işlerde çalışmaktadır. İş gücü piyasasında ayrımcılıkla mücadele edilmesi ve sosyal güvenlik sistemine erişimin teşvik edilmesi için daha fazla yapısal çabaya ihtiyaç duyulmaktadır. 2021 yazından bu yana çeşitli valiliklerin, çoğunluğu Roman kökenli olan kaçak çöp toplayıcılarına yasak getirmesi, ailelerin geçinmek için ihtiyaç duydukları geliri daha da azaltmıştır. Genel olarak, barınma konusu iyileştirilmemiştir ve konut fiyatlarındaki ani artışlar, özellikle kırılgan Roman ailelerini etkilemektedir. Romanlara karşı ön yargı ve nefret söylemi ile mücadele edilmesi için politika tedbirlerine ihtiyaç duyulmaktadır. TİHEK ve Kamu Denetçiliği Kurumunun bu alanda çabalarını hızlandırması ve kapasite oluşturması gerekmektedir. Şimdiye kadar herhangi bir AB-Türkiye Ortak Roman Semineri düzenlenmemiştir.

Kültürel haklara ilişkin olarak, kamu hizmetlerinin Türkçe dışındaki dillerde sunulmasına imkân tanıyacak mevzuata yönelik gelişme kaydedilmemiştir. İlk ve orta dereceli okullarda ana dilde eğitim imkânının önündeki yasal kısıtlamalar devam etmiştir. Devlet okullarında Kürtçe ve Çerkezce seçmeli dersler sunulmakla birlikte, bu kurslar için asgari 10 öğrenci olması koşulu engel teşkil etmektedir. Kürtçe, Arapça, Süryanice, Zazaca ve Çerkezce üniversite programları bulunmaktadır. Öğretmenlerin sınırlı sayıda atanması veya atama yapılmaması, kısıtlayıcı bir etken olmaya devam etmektedir. Valilerin artan yetkileri ve keyfi sansür uygulaması, hâlihazırda Kovid-19 küresel salgını ile olumsuz etkilenen sanat ve kültür alanını olumsuz etkilemiştir. Seçilmiş belediyelerin, bu illerde dil ve kültür kurumlarının oluşturulmasını teşvik etmeye yönelik önceki çabaları karşılık bulamamıştır. 2016 darbe girişiminden bu yana, Kürt kültür ve dil kurumları ile Kürt medya kuruluşlarının ve çok sayıda sanat alanının genellikle kapalı kalması, kültürel hakların daha da daralmasına yol açmıştır. (Bkz. *Fasıl 26 - Eğitim ve kültür*).

2.2.2. Fası 24: Adalet, Özgürlük ve Güvenlik

AB'nin sınır kontrolü, vizeler, ikamet ve çalışma izinleri, dış göç ve iltica ile ilgili ortak kuralları bulunmaktadır. Schengen işbirliği, AB içinde sınır kontrollerinin kaldırılmasını gerektirmektedir. Üye Devletler ayrıca, AB adalet ve içişleri ajanslarının desteğiyle örgütlü suçlar ve terörizmle mücadelede ve adli, polis ve gümrük konularında Türkiye ile işbirliği yapmaktadır.

Türkiye, adalet, özgürlük ve güvenlik alanında **orta düzeyde hazırlıklıdır**. İran ile kara sınırının gözetim ve koruma kapasitesinin daha fazla güçlendirilmesi ile ilgili olarak **bazı ilerlemeler** kaydedilmiştir. Düzensiz göçmenlerin, AB-Türkiye Mutabakatı kapsamında Yunan adalarından dönüşleri, Mart 2020'den itibaren askıya alınmıştır. Yunanistan'a düzensiz geçişlerin sayısı Kovid öncesi rakamlara kıyasla azalmış olmasına rağmen, İtalya'ya ve Kıbrıs'ın hükümet kontrolü altındaki bölgelerine düzensiz geçişler son bir yılda artış göstermiştir ve yeni kaçakçılık rotaları oluşmuştur. Türkiye, Ekim 2017'de yürürlüğe girmiş olan AB-Türkiye Geri Kabul Anlaşması'nın üçüncü ülke vatandaşlarına ilişkin hükümlerini hâlâ uygulamamaktadır. Türkiye, yaklaşık dört milyon mülteciye ev sahipliği yapmak ve bu mültecilerin ihtiyaçlarını karşılamak için kayda değer çabalar sarf etmeye devam etmiştir. Türkiye'nin kişisel verilerin korunmasına ilişkin mevzuatını Avrupa standartlarıyla uyumlu hâle getirmesi gerekmektedir. Geçen yılki tavsiyelerin birçoğu yerine getirilmemiştir ve hâlâ geçerlidir. Gelecek yıl, Türkiye'nin özellikle:

- başta Yunanistan'dan Türkiye'ye dönüşler ile tüm Üye Devletlere olan düzensiz geçiş rotalarının engellenmesi olmak üzere, Mart 2016 tarihli AB-Türkiye Mutabakatı'nı tam olarak uygulaması ve AB-Türkiye Geri Kabul Anlaşması'nın tüm hükümlerini Üye Devletlerin tamamı bakımından uygulaması;
- Europol ile Türkiye arasında kişisel verilerin değişimine ilişkin olarak AB ve Türkiye arasında uluslararası bir anlaşmanın akdedilmesi için kişisel verilerin korunmasına ilişkin mevzuatını Avrupa standartlarıyla uyumlu hâle getirmesi;
- terörle mücadele mevzuatını ve uygulamalarını, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihadı ve AB müktesebatı ve uygulamaları doğrultusunda gözden geçirmesi gerekmektedir; orantılılık ilkesine uygulamada riayet edilmelidir;
- ulusal ve uluslararası düzeydeki sınır hizmetleri arasındaki koordinasyonu artırmak amacıyla sınır yönetimine ilişkin bir strateji ve eylem planını kabul etmesi ve uygulaması gerekmektedir.

Örgütlü suçlarla mücadele

Türkiye, örgütlü suçlarla mücadele alanında **belirli düzeyde hazırlıklıdır**, ancak genel olarak bu alandaki **ilerleme sınırlıdır**. Geçen yılki tavsiyelerin büyük bölümü henüz yerine getirilmemiştir: Gelecek yıl, Türkiye'nin özellikle:

- tehdit değerlendirmesini, politika oluşturulmasını ve uygulanmasını kolaylaştırmak amacıyla uygun toplu istatistikleri toplaması ve kullanması; suç şebekelerinin çökertilmesine ve suçtan kaynaklanan mal varlıklarına el konulmasına ilişkin izleme mekanizmasını iyileştirmesi;
- terörle mücadele konusundaki yasal çerçeve ve uygulamaları AB müktesebatı doğrultusunda iyileştirmesi gerekmektedir. Türkiye'nin ayrıca FATF'nin "gri" listesinden çıkmak için, henüz yerine getirilmemiş tavsiyeleri ele almaya devam etmesi;
- Kara Paranın Aklanmasına ilişkin Direktif'in 32 A maddesi doğrultusunda, tam olarak aktif merkezi bir banka hesabı kaydının (BAR) oluşturulduğunu göstermesi;

- siber suçlara ve tanık korumaya ilişkin mevzuatını iyileştirmesi;
- AB müktesebatı ile uyumlu bir Mal Varlığı Geri Alım Birimi kurması;
- Eurojust ile işbirliğine yönelik uluslararası bir anlaşma akdetmesi;
- özellikle kırılgan grupları hedef alan insan ticaretinin önlenmesine yönelik çabaları artırması; kırılgan topluluklarda yer alanlar başta olmak üzere, insan ticareti mağdurlarının erken tespitini, bu mağdurlara destek ve yardımı iyileştirmesi; insan ticareti mağdurlarına uygun sığınmaevlerinin kapasitesini artırması; insan ticareti mağdurları ile temasa geçmesi muhtemel uzmanların eğitimlerinin kapsamını genişletmesi gerekmektedir.

Kurumsal yapılanma ve mevzuat uyumu

İçişleri Bakanlığına bağlı Jandarma Genel Komutanlığı ve Emniyet Genel Müdürlüğü olmak üzere iki ana kolluk birimi ile çeşitli örgütlü suç türleriyle mücadele eden **uzmanlaşmış birimler** bulunmaktadır. Sahil Güvenlik Komutanlığı da göçmen kaçakçılığının ve insan ticaretinin önlenmesi bakımından önemli bir güçtür. Türkiye'nin mali istihbarat birimi, Hazine ve Maliye Bakanlığına bağlı Mali Suçları Araştırma Kuruludur (MASAK). Siber suçlar, Emniyet Genel Müdürlüğüne bağlı Siber Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı ile merkezi düzeyde Jandarma Genel Komutanlığına bağlı Asayiş Başkanlığı ve 30 ilin jandarma komutanlıkları tarafından ele alınmaktadır. Türkiye'de, tanıkların sindirme ve tehditlere karşı korunmasına yönelik güvenceler sunan bir tanık koruma sistemi bulunmaktadır.

Operasyonel kapasite, yeni personel alımları ve eğitimleri vasıtasıyla güçlenmeye devam etmiştir. Türkiye'de her 100.000 kişi başına 466 polis memuru olmak üzere toplam 316.509 polis bulunmaktadır; AB'de bu rakam ortalama 333'tür (Eurostat, 2018-2020). Zorunlu askerlik görevlerini yapanlar hariç, jandarma personelinin toplam sayısı 167.957'dir; bu rakam 100.000 kişi başına 737 jandarma personeline tekabül etmektedir. Nisan 2021 ve Nisan 2022 arasında, 3.055 personel görevden alınmıştır. Bu sayılara, Gülen hareketi ve PDY ile bağlantılarından dolayı görevden alınan personel dâhildir.

Örgütlü suçlarla mücadele ve polis işbirliğine ilişkin **yasal çerçeve**, AB müktesebatı ile kısmen uyumludur. Kara paranın aklanması ve terörizmin finansmanı ile mücadeleyi düzenleyen yasal çerçevenin; Mali Eylem Görev Gücü (FATF) ve Venedik Komisyonunun, Kitle İmha Silahlarının Yayılmasının Finansmanının Önlenmesine İlişkin Kanun hakkındaki tavsiyeleri doğrultusunda iyileştirilmesi gerekmektedir. Tanık Koruma Kanunu'nun kapsamının, her türlü ağır suçu içerecek şekilde genişletilmesi ve usul kurallarının iyileştirilmesi gerekmektedir. Türkiye'nin kişisel verilerin korunmasına ilişkin mevzuatı AB müktesebatıyla henüz uyumlu olmadığı için, Europol ile ağır suçlar ve terörizmle mücadele konusunda yetkili Türk makamları arasında kişisel verilerin değişimine dair AB ve Türkiye arasında bir uluslararası anlaşma hâlâ yapılamamıştır. Türkiye, Avrupa Konseyi Siber Suç Sözleşmesi'ne (Budapeşte Sözleşmesi) taraf olmakla birlikte, Mayıs 2022'de imzaya açılan gelişmiş işbirliği ve elektronik kanıtların açıklanmasına ilişkin İkinci Ek Protokol'ü henüz imzalamamıştır. Birleşmiş Milletlerin 74/247 sayılı Karar'ı temelinde, siber suçlar hakkında bir Birleşmiş Milletler sözleşmesine yönelik müzakereler ile ilgili olarak, Türkiye'nin oylamadaki tutumu, AB ve Üye Devletlerinin tutumlarıyla her zaman uyumlu olmamıştır (salıncak oylama modeli).

2016-2021 Organize Suçlarla Mücadele Ulusal Strateji Belgesi doğrultusunda 2019-2021 Organize Suçlarla Mücadele Ulusal Eylem Planı'nda yer alan faaliyetler, %100'lük bir tamamlanma oranıyla yerine getirilmiştir. 2022-2027 Organize Suçlarla Mücadele Ulusal Strateji

Belgesi yeni taslağı ve 2022-2024 Organize Suçlarla Mücadele Ulusal Eylem Planı henüz onaylanmamıştır.

Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu, 2011'den bu yana, INHOPE (Uluslararası İnternet İhbar Merkezleri Birliği) üyesidir ve çocuklara yönelik cinsel istismar materyalleri ile mücadele edilmesine yönelik olarak diğer ihbar merkezleri ile işbirliği yapmaktadır. MASAK, kara paranın aklanması ve terörizmin finansmanının soruşturulması ve önlenmesi amacıyla ulusal mali istihbarat birimleri arasında işbirliği ve istihbarat paylaşımını kolaylaştıran Mali İstihbarat Birimleri Egmont Grubu üyesidir. Türkiye, Sınırışan Örgütlü Suçlara Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi ile Suç Gelirlerinin Aklanması, Araştırılması, El Konması ve Müsaderesi ile Terörizmin Finansmanı Hakkındaki Avrupa Konseyi Sözleşmesi'ne (CETS No. 198) taraftır. Türkiye, Avrupa Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığını İzleme Merkezi (EMCDDA) Yönetim Kuruluna ve Ajansın Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı Avrupa Bilgi Ağına (Reitox) üyedir. Türkiye, DEAŞ karşıtı Uluslararası Koalisyonun aktif bir üyesidir ve Yabancı Terörist Savaşçılar Çalışma Grubunun eş başkanlığını yürütmektedir.

Uygulama ve yürütme kapasitesi

2021'de, 41.128 örgütlü suç davası (Türk Ceza Kanunu'nun 314, 315 ve 220. maddeleri) ceza mahkemesinde karara bağlanmıştır. Söz konusu davaların 17.145'i mahkûmiyetle sonuçlanmıştır ve 21.645 kişi hüküm giymiştir (2020'de 17.305 davada 21.043 kişi hüküm giymiştir). Örgütlü suçlar, siber suçlar, göçmen kaçakçılığı ve insan ticaretiyle mücadele edilmesi amacıyla Jandarma Genel Komutanlığı ve Emniyet Genel Müdürlüğü (EGM) tarafından toplam 666 operasyon gerçekleştirilmiştir.

2021'de, 20.197 siber suç davası (Türk Ceza Kanunu'nun 243/1, 244, 103 ve 226. maddeleri) ceza mahkemesinde görülmüştür. 7.791 davada, 7.807 kişi hüküm giymiştir. Ateşli silah kaçakçılığına ilişkin olarak, rapor döneminde Jandarma Genel Komutanlığı tarafından 5.761 ve Emniyet Genel Müdürlüğü tarafından 3.306 küçük ve hafif ateşli silaha el konulmuştur. 2021'de, 655 ateşli silah kaçakçılığı davası (Türk Ceza Kanunu'nun 12. maddesi) ceza mahkemesine taşınmıştır; söz konusu davaların 285'i sonuçlanmıştır ve 480 kişi hüküm giymiştir.

Türkiye, Küresel Örgütlü Suç Endeksi'nde (193 ülke arasında 12. sırada) üst sıralarda yer almaktadır; dolayısıyla, ateşli silah kaçakçılığı ve uyuşturucu ticareti, insan ticareti, göçmen kaçakçılığı, yüksek riskli suç şebekeleri, çevre suçları, mal varlığına karşı örgütlü suçlar, taklitçilik ve suç gelirleri ile kara paranın aklanması ve mal varlıklarını geri alma başta olmak üzere, Suç Tehditlerine Karşı Avrupa Çok Disiplinli Platformunun (EMPACT) birçok önceliği bakımından dikkatleri üzerine çekmektedir.

Türkiye'de son yıllarda silahlı şiddet artarken, kişilerin sahip olduğu ateşli silahların oldukça büyük bir bölümü, Ateşli Silahlar ve Bıçaklar ile Diğer Aletler hakkında Kanun'un yetersiz uygulanması nedeniyle ruhsatsızdır.

Temmuz 2004'ten bu yana Europol ve Türkiye arasındaki işbirliği, Stratejik İşbirliği Anlaşması'na dayanmaktadır. 2016 itibarıyla bir Türk irtibat görevlisi Europol'de görevlendirilmiştir. Türkiye'de, 17 AB Üye Devleti'nin 30 irtibat görevlisi bulunurken, Türkiye'nin altı AB Üye Devleti'nde 8 irtibat görevlisi vardır. Avrupa Birliği Kolluk Eğitimi Ajansı (CEPOL) ile 2010'dan bu yana bir İşbirliği Anlaşması bulunmaktadır. Jandarma ve EGM'ye yönelik değişim programları ve eğitim programları yürütülmektedir. AB Üye Devletleri tarafından düzenlenen kurslara katılımın yanı sıra EGM, CEPOL ile ortak çalıştaylar ve çalışma ziyaretleri gerçekleştirilmektedir.

Türkiye insan ticareti konusunda önemli bir transit ve hedef ülke olmaya devam etmektedir. Türk makamları tarafından tespit edilen mağdur sayısı 2020'de 282 iken 2021 sonu itibarıyla 403'e yükselmiştir. Nisan 2022 itibarıyla, 147 insan ticareti mağduru tespit edilmiştir. İnsan ticaretinin temel amacı cinsel sömürüdür, bunu iş gücü sömürüsü takip etmektedir. 2021'de, 81 insan ticareti davası (Türk Ceza Kanunu'nun 80. maddesi) Türk ceza mahkemelerine taşınmıştır. Söz konusu davaların 23'ü mahkûmiyetle sonuçlanmıştır. İnsan ticareti ile suçlanan 68 kişi, asliye ceza mahkemelerinde hüküm giymiştir.

Ankara ve Kırıkkale'de Göç İdaresi Başkanlığı (GİB) tarafından yönetilen iki sığınmaevi bulunmaktadır. Bu sığınmaevlerinin insan ticareti mağdurlarına ev sahipliği yapma kapasitesi, 90 kişiden 42 kişiye düşmüştür. İnsan ticareti mağdurlarına ev sahipliği yapma ve hizmet sunma kapasitesinin artırılmasına acil ihtiyaç duyulmaktadır. Türkiye, ilgili Avrupa Konseyi Sözleşmesi'ni uygulayarak insan ticaretiyle mücadele ve insan ticaretinin önlenmesi yönündeki yetkinliğini iyileştirmek için Avrupa Konseyi ile birlikte çalışmıştır. AB tarafından finanse edilen bu girişim kapsamında Türkiye, kolluk görevlilerine, hâkim ve savcılara insan ticaretiyle mücadele konusunda eğitim verilmesini sağlamış ve insan ticareti riski ve suçu konusunda belediyelerin gerçekleştirdiği farkındalık yaratılmasına yönelik faaliyetleri desteklemiştir.

Çocuklar da dâhil olmak üzere, Suriyelilerin ve diğer mültecilerin sayısının fazla olması, bu kişileri, zorla çalıştırma şeklinde sömürülme açısından kırılgan hâle getirmektedir. Küresel salgın sonrasında ekonomik bir çare mekanizması olarak, 12 yaş gibi erken bir yaşta yapılan evliliklerle ilgili raporlama yapılmış ve bu durum kız çocuklarını ev hizmetlerinde çalışma ve seks ticaretine karşı kırılgan hâle getirmiştir.

Türkiye'nin, kolluk birimlerine, savcılara ve hâkimlere mağdur odaklı bir yaklaşım benimsenmesi konusunda verilen eğitimlerin kapsamını genişleterek kurumsallaştırması ve özellikle kırılgan mülteci ve sığınmacı nüfusu arasındaki mağdurları daha çok tespiti etmesi gerekmektedir. İnsan ticareti mağdurlarının tespitinin teşvik edilmesi ve bu mağdurlara korunma ve hizmet sağlanması amacıyla sivil toplumla ortak hareket edilmesi gerekmektedir. İnsan ticareti suçunun kovuşturulmasındaki eksikliğin nedenleri ve dava koşulları ve ilgili kişilerin kırılganlık durumlarının gerektirmesi hâlinde mağdurların, video bağlantısı yoluyla mahkemeye çıkarılabilmelerinin sağlanmasına yönelik tedbirler tespit edilmelidir. İnsan ticareti konusunda Avrupa Konseyi İnsan Ticaretine Karşı Eylem için Uzmanlar Grubu (GRETA) tarafından talep edilen yeni bir eylem planı henüz hazırlanmamıştır.

Uyuşturucu alanında işbirliği

Kurumsal yapılanma ve mevzuat uyumu

Türkiye'nin kurumsal alt yapısında bir değişiklik olmamıştır. Uyuşturucu ile Mücadele Yüksek Kurulu, ulusal düzeyde koordinasyon ve izlemeden sorumludur. 2018-2023 Uyuşturucu ile Mücadele Ulusal Strateji Belgesi ve Eylem Planı uygulanmaktadır ve sivil toplum, uygulama sürecine yakından dâhil olmaktadır. Strateji Belgesi ve Eylem Planı'nın uygulanmasında yer alan tüm bakanlar, Yüksek Kurulun üyesidir. Araştırma kurulu, madde bağımlılığı konusunda araştırmalar yürütmekte ve bilim kurulu ise, madde suistimali konusunda çalışmalar ve eğitimlere yönelik tavsiyeler sunmaktadır. Türkiye bir taraftan uyuşturucu arzı ve uyuşturucu talebinin azaltılması konularını ele alırken, AB uyuşturucu politikasının aksine, zararın azaltılmasına yönelik müdahaleleri desteklememektedir.

Türkiye Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi (TUBİM), Avrupa Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığını İzleme Merkezinin (EMCDDA) ulusal odak noktasıdır. Türkiye'nin,

EMCDDA ile birlikte 2007'den bu yana yürürlükte olan bir katılım anlaşması bulunmaktadır. TUBİM, ulusal ve uluslararası düzeyde izleme görevine sahip olup yıllık Türkiye Uyuşturucu Raporu'nu hazırlamaktadır. TUBİM, yeni psikoaktif maddeler konusunda Ulusal Erken Uyarı Sistemi ile ilgili olarak veri toplamakta, risk değerlendirmesi yapmakta ve tavsiyeler sunmaktadır. 53'ü 2021'de, 20'si de 2022'nin ilk çeyreğinde listeye giren toplam 991 yeni psikoaktif madde kanun kapsamına dâhil edilmiştir. Kişisel verileri izleme ve raporlama amacıyla şifreleyen ve anonim hâle getiren anlık veri akışı sistemi işler haldedir. Tıbbi ilaç olarak ve endüstriyel amaçlı olanlar da dâhil olmak üzere, bu öncüllerin üretimi, bulundurulması, satışı, satın alınması, nakliyesi, kullanımı, tüketimi, dağıtımı, ithalatı, ihracatı ve yasal kullanımı için ruhsat ve izinleri veren Sağlık Bakanlığına bağlı Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu, ilaç öncüllerinin kontrol edilmesinden sorumludur.

Uygulama ve yürütme kapasitesi

Türkiye, uyuşturucunun Asya ve Avrupa arasındaki geçiş rotası olmaya devam etmektedir. 2021'de Türk kolluk birimleri, diğerlerinin yanı sıra, skunk dâhil 64.125 kg kenevir (2020'de 93.741 kg), 2.841 kg kokain (2020'de 1.961 kg), 22.202 kg eroin (2020'de 13.783 kg), 5.528 kg metamfetamin (2020'de 4.162 kg), 7.618.013 ekstazi tableti (2020'de 11.096.244) ve 13.790.648 kaptagon tabletinin (2020'de 2.875.183) ele geçirildiği operasyonlar gerçekleştirmiştir.

2021'de savcılık tarafından Türk Ceza Kanunu'nun 188/3 maddesi ile bağlantılı olarak, yasa dışı uyuşturucuyla bağlantılı suçlar nedeniyle 85.036 (2020'de 75.907) şüpheliyi kapsayan toplam 64.073 dava (2020'de 54.325) açılmıştır; bu şüphelilerden 24.990'ı (2020'de 18.478) hüküm giymiştir. Sağlık Bakanlığı, uyuşturucunun önlenmesi alanında 81 ilde 207 Danışmanlık Merkezi ile hizmet vermektedir. 2021'de yedi yeni Merkez faaliyete geçmiştir. 2021'de Uyuşturucu ile Mücadele Danışma ve Destek Hattı 71.326 kere aranmıştır.

Uyuşturucu bağımlılığının tedavisi için 81 ilde 137 tedavi merkezi bulunmaktadır. Bu merkezlerin 58'inde yatarak tedavi yapılırken, 11 tedavi merkezi özel olarak çocuklara ayrılmıştır. Geri kalan 79 merkezde ayakta tedavi hizmeti verilmektedir ve bunların 9'u sadece çocuklar için ayrılmıştır. Tedavi merkezlerine kabul edilmek için başvuranların bekleme süresi, hâlihazırda 1-3 gün arasında değişmektedir.

Terörle mücadele

Türkiye, terörle mücadele edilmesine yönelik çabalarını sürdürmüş ve bunun sonucunda terör faaliyetlerinde azalma ve güvenlik durumunda iyileşme kaydedilmiştir. Ülke, çeşitli terörist grupların tehditleriyle karşı karşıya kalmaya devam etmiştir. AB, Türkiye'de gerçekleşen ve terör şiddeti içeren her türlü eylemi kınamıştır. Türkiye, PKK ile mücadeleye ve Gülen hareketinin çökertilmesine öncelik vermiştir. PKK, hâlâ AB'nin terör faaliyetlerine karışan kişi, grup ve kuruluşlar listesinde. Türkiye'nin teröre karşı mücadelesi meşru hakkıdır. Bununla birlikte, terörle mücadele edilmesine yönelik çabalar, hukukun üstünlüğü ve temel hak ve özgürlükler ile uyumlu olmalı; siyasi muhalefetin ve görüş ayrılıklarının susturulması için kullanılmamalıdır. Terörle Mücadele Kanunu'nda ve uygulamada, AB standartları ile uyum sağlayacak şekilde değişiklik yapılması, hâlâ gerçekleştirilmemiş önemli bir reformdur.

Kurumsal yapılanma ve mevzuat uyumu

Kurumsal altyapıda bir değişiklik olmamıştır; İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü bünyesinde terörle mücadeleden sorumlu uzmanlaşmış bir polis birimi bulunmaktadır. Kurumsal kabiliyetler oldukça gelişmiş durumdadır. Terör ve terörizmin finansmanı, iki ayda bir düzenli olarak toplanan Milli Güvenlik Kurulunda ele alınan yüksek öncelikli suçlardır.

Türkiye, Ekim 2021'de Mali Eylem Görev Gücü (FATF) tarafından artırılmış izleme kapsamındaki yetki alanları listesine (“gri liste”) eklenmiştir. Bu kararın ardından aday ülke statüsünü haiz olması, FATF tarafından tespit edilen eksikliklerin ele alınmasına yönelik AB’ye üst düzey siyasi taahhüdü ve AB müktesebatı ile tam uyum hedefinden dolayı, Türkiye, AB'nin yüksek riskli üçüncü ülkeler listesine eklenmemiştir. AB'nin ve FATF'nin endişe duyduğu konulara ilişkin olarak Türkiye'nin ne şekilde hareket ettiği, Ortaklık Anlaşması çerçevesinde yakından izlenmektedir. Ülkenin, FATF'nin gri listesinden çıkarılmak için henüz yerine getirilmemiş tavsiyeleri ele almaya devam etmesi gerekmektedir. Henüz yerine getirilmemiş FATF tavsiyelerine uyum sağlanması konusunda ilerleme sağlanamaması, Türkiye'yi, AB'nin kara paranın aklanması/terörizmin finansmanı ile mücadele rejimlerinde stratejik eksiklikleri bulunan yüksek riskli üçüncü ülkeler listesine dâhil edilme riskiyle karşı karşıya bırakacaktır.

Aralık 2020'de kabul edilen Kitle İmha Silahlarının Yayılmasının Finansmanının Önlenmesine İlişkin Kanun, STK'ların denetiminde risk temelli, orantılı bir yaklaşım sürdürülmesini amaçlayan Dernekler Yönetmeliği'nde Eylül 2021'de yapılan değişikliklere rağmen endişe yaratmaya devam etmektedir. Tarafsız sivil toplum kuruluşlarına, özellikle keyfi ve tekrarlanan denetimler şeklinde yapılan baskılar daha da artmıştır. Terörle mücadele için alınan her türlü tedbirin, başta uluslararası insan hakları hukuku olmak üzere, Türkiye'nin uluslararası hukuk kapsamındaki yükümlülüklerine uygun olması büyük önem taşımaktadır.

Uygulama ve yürütme kapasitesi

Temmuz 2021'de, kapsayıcı nitelikteki Türkiye’de Suç Gelirlerinin Aklanması ve Terörizmin Finansmanı ile Mücadelede ve Müsadere Uygulamalarında Etkinliğin Artırılması Strateji Belgesi (2021-2025) açıklanmıştır. Strateji Belgesi, diğerlerinin yanı sıra, henüz yerine getirilmemiş FATF tavsiyelerini ele almayı amaçlamaktadır. MASAK, rapor döneminde kurumsal kapasitesini geliştirmeye devam etmiş ve sağlam bir izleme mekanizması oluşturmuştur. Şüpheli işlem bildirimleri sayısı ve MASAK tarafından incelenen dosya sayısı son yıllarda önemli ölçüde artarak, 2022'de 515.627'ye (2020'de 250.597) ulaşmıştır. Kolluk birimleri, savcılık ve MASAK arasındaki kurumlar arası sistematik işbirliği iyileşmiştir. Sonuç olarak, kara paranın aklanmasıyla ilgili kovuşturmalar, son yıllarda önemli bir artış göstermiştir.

Hükûmet, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Yaptırımlar Komitesi tarafından belirlenen kuruluş ve kişilerin varlıklarını, bir günden az bir zamanda dondurmaya devam etmiştir. Yerli mal varlıklarını dondurma aracı da caydırıcı şekilde uygulanmıştır. 2021'de, 1.155 kişi, 16 dernek ve kuruluşun varlıkları, yerli mal varlıklarını dondurma mekanizması vasıtasıyla dondurulmuştur.

Türkiye’de kişisel verilerin korunmasına ilişkin Avrupa standartları ve AB müktesebatı ile uyumlu bir kanunun bulunmaması ve Türkiye ile AB arasında terör suçlarının tanımı ve terör suçlarına verilen cezalar bakımından farklılıkların olması nedeniyle, terörle mücadele alanında AB Üye Devletleri ve AB kurumları ile polis ve adli işbirliği sınırlı kalmıştır. Türkiye, şiddete varan aşırıcılığı ve teröre yol açan radikalleşmeyi etkin bir biçimde önleme ve bununla mücadele etme çabalarını temel haklarla tam uyum içinde sürdürmelidir.

Cezai ve hukuki konularda adli işbirliği

Hukuki ve ticari konularda adli işbirliği; Milletlerarası Özel Hukuk ve Usul Hukuku Hakkında Kanun, genelgeler ve uluslararası sözleşmelerle düzenlenmektedir. Türkiye, uluslararası sözleşmelerin birçoğuna taraftır. Türkiye’nin hâlâ, başta 30 Haziran 2005 tarihli Yetki Anlaşmalarına dair Lahey Sözleşmesi olmak üzere, birçoğu Lahey Uluslararası Özel Hukuk Konferansı tarafından hazırlanan medeni hukuk alanındaki ilgili uluslararası sözleşmelere katılım

sağlaması gerekmektedir. Türkiye, Şiddet Suçları Mağdurlarının Zararlarının Tazmin Edilmesine ilişkin Avrupa Sözleşmesi'ni hâlâ onaylamamıştır. 2021'de, Hukuk Usulüne Dair Sözleşme kapsamında, AB Üye Devletleri on bir adli yardım talebinde bulunurken Türkiye 210 talepte bulunmuştur. Hukuki ve Ticari Konularda Yabancı Ülkelerde Delil Sağlanması Hakkında Sözleşme kapsamında, AB Üye Devletleri 120 adli yardım talebinde bulunurken Türkiye 1.816 talepte bulunmuştur.

Cezai konularda adli işbirliğini düzenleyen temel mevzuat, 2016'dan bu yana yürürlüktedir ve Türkiye, bu konudaki uluslararası sözleşmelerin birçoğuna katılım sağlamıştır. Mevzuat, cezai konularda uluslararası adli işbirliğinin hızlandırılmasına yönelik yeni mekanizmalar içermektedir ve bu durum olumlu sonuçlar vermeye başlamıştır. Video konferans imkânının başlamasının ardından, adli yardım talepleri için ifadelerin video konferans yoluyla alınmasını sağlamaya yönelik gerekli altyapı oluşturulmuştur. Yeni "rıza dayalı iade" usulü kapsamında bir suçlunun iadesi, yaklaşık bir yıl süren klasik iade usulünün aksine, artık ortalama 1-2 ay sürmektedir. Hükümlülerin nakli ile ilgili olarak, "doğrudan infaz" usulünün getirilmesi, yerel mahkemelerin ulusal mevzuata uyma yükümlülüğünün kaldırılmasına yol açmıştır. 2021'de, yeni usul kapsamında, diğer ülkelerden toplam 22 hükümlü Türkiye'ye nakledilirken Türkiye'den diğer ülkelere bir hükümlü nakledilmiştir. Ancak, cezai konulardaki yargı kararlarının karşılıklı tanınması ilkesinin sorunsuz olarak uygulanabilmesi için adalet sisteminin bağımsızlık ve hesap verebilirliğinin önemli ölçüde güçlendirilmesi gerekmektedir.

2021'de, 1.126 hâkim ve savcı adayına uluslararası adli yardıma ilişkin eğitimler verilmiştir.

2021'de AB Üye Devletleri tarafından Türkiye'nin, suçluların iadesine ilişkin altı talebi kabul edilirken, 37 talebi reddedilmiş ve 133 talebi sonuçlanmamıştır. AB Üye Devletleri, suçluların iadesine ilişkin dokuz talepte bulunmuş ve bunlardan hiçbirini sonuçlanmamıştır. AB Üye Devletleri, sekiz hükümlünün Türkiye'ye naklini kabul ederken Türkiye, beş hükümlünün AB Üye Devletlerine naklini kabul etmiştir. Eurojust ile adli işbirliğini koordine etmek ve takip etmek üzere Türkiye, beş temas kişisi görevlendirmiştir. Türkiye, Eurojust ile çevrim içi bir koordinasyon toplantısına katılmıştır. Terörizm, siber suçlar, göçmen kaçakçılığı, yasa dışı uyuşturucu kaçakçılığı ve dolandırıcılıkla ilgili olarak Türkiye, 2020'de 20, 2021'de 15 Eurojust davasına müdahil olmuştur. Bununla birlikte, Kişisel Verilerin Korunması Kanunu, Avrupa standartlarıyla henüz uyumlu değildir ve bu durum, Eurojust ile işbirliğine ilişkin olarak AB ile anlaşma yapılmasına yönelik müzakerelerin başlatılmasını engellemektedir. Avrupa Savcılık Ofisi ile de işbirliği ilişkisi kurulmalıdır.

Düzenli ve düzensiz göç

Kurumsal yapılanma ve mevzuat uyumu

Önceki Göç İdaresi Genel Müdürlüğü yapılandırılarak Başkanlık statüsüne yükseltilmiştir. Kurum, İçişleri Bakanlığı bünyesinde faaliyet göstermeye devam etmektedir. Kurumun bütçesi, ulusal para birimi bazında 2021'e kıyasla %50 (toplam devlet bütçesinin %30'luk artışından daha fazla) artmıştır. Göç İdaresi Başkanlığı (GİB), bir bölümü AB tarafından finanse edilen sınırlı sayıda psikolog, sosyal hizmet uzmanı, sözlü çevirmen ve avukatı istihdam etmeye devam etmiştir. Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nda öngörülmesine rağmen GİB, yurt dışındaki Türk konsolosluklarında henüz yurt dışı teşkilatını kurmamıştır.

Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nda yapılan değişikliğin Aralık 2019'da yürürlüğe girmesini müteakip idari gözetime alternatifler getiren yönetmelik hâlâ kabul edilmemiştir.

Türkiye, Ulusal Gönüllü Geri Dönüş Mekanizmasının işleyişini iyileştirme çabalarını sürdürmüş ve gönüllü geri dönüş için uygun başvuruların incelenmesinde yer alacak GİB ve Kızılay personeline yönelik kapasite geliştirme faaliyetlerine devam etmiştir.

Uygulama ve yürütme kapasitesi

AB-Türkiye Mutabakatı, AB ile Türkiye arasındaki temel işbirliği çerçevesi olmaya devam etmiştir ve AB'nin göç konusunda Türkiye ile temasları yoğunlaşmıştır. Rapor döneminde, göç ve güvenlik konulu üst düzey diyalog da dâhil olmak üzere bir dizi üst düzey temas gerçekleştirilmiştir. Türkiye Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü, AB'nin çağrısına da yanıt vererek, Irak'tan başlayarak Belarus üzerinden AB'nin doğu sınırlarına yönelik düzensiz göçü durdurmak için hızlı önlemler almış ve böylece Belarus tarafından AB'ye örgütlü göçmen kaçakçılığıyla mücadelede yardımcı olmuştur.

Uluslararası Göç Örgütüne (IOM) göre, 2021'de Doğu Akdeniz'de 111 göçmen hayatını kaybetmiştir. 2022'de, 31 Temmuz itibarıyla, Doğu Akdeniz'de 64 göçmen hayatını kaybetmiştir. 2020'de 40 olan Türkiye'den Yunanistan'a günlük ortalama düzensiz geçiş sayısı, 20 olmuştur. 2022'de, 31 Temmuz itibarıyla, Türkiye'den Yunanistan'a günlük ortalama düzensiz geçiş sayısı, 30 olmuştur. Yunanistan'a gelenler arasında ilk sırayı Türk düzensiz göçmenler alırken, bunu Afganlar ve Suriyeliler izlemiştir. 2021'de, Kıbrıs'a düzensiz geçişlerin sayısı (2020'de 5.800 olan geçiş sayısına kıyasla) 11.600'e ulaşmıştır; bunların çoğu, Türkiye'den Kıbrıs'ın hükümet kontrolü dışındaki bölgelerine geldikten sonra Yeşil Hattı geçmiştir. 2022'de, 31 Temmuz itibarıyla, Kıbrıs'ın hükümet kontrolü altındaki bölgelerine 11.137 geçiş yapılmıştır. Yeşil Hat üzerinden geçişlerde bildirilen artış, özellikle Afrika ülkelerinden (Nijerya, Kongo Demokratik Cumhuriyeti) gelen kişiler için, işgal edilmiş bölgede kurulan sözde "üniversitelerden" alınan "öğrenci izinleri" kullanılarak belirli bir yöntem oluşturulduğunu göstermektedir. Söz konusu kişiler, kaçakçılık şebekelerinin yardımıyla, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin etkin kontrolü altındaki bölgeye geçmektedir.

İtalya ile ilgili olarak, düzensiz geçiş deniz rotası, Türkiye'den geçişlerin sayısında önemli bir artışla hâlâ oldukça faaldir (2020'de 4.200 iken 2021'de 12.900'e yükselmiştir; 2022'de, 31 Temmuz itibarıyla 6.225 geçiş gerçekleşmiştir). 2020'de aynı dönemdeki 18.421 geçişe kıyasla, 2021'de, Türkiye'den AB'ye geçiş yapan toplam düzensiz göçmen sayısı, 21.295 olurken bunlardan 7.443'ü Yunanistan'a, 12.916'sı İtalya'ya ve 936'sı Bulgaristan'a geçiş yapmıştır.

1 Ocak - 31 Temmuz 2022 tarihleri arasında Türkiye'den AB'ye 13.163 düzensiz göçmen geçiş yapmıştır ve bu rakam, 2021'in aynı dönemine kıyasla %76'lık bir artışa karşılık gelmektedir. Deniz rotası ile İtalya'ya geçişlerde, önemli bir artış olurken (%82'ye varan), Yunanistan'a geçişler %67 oranında artmıştır. Benzer şekilde, Yeşil Hat üzerinden Kıbrıs'a geçiş sayısı 1 Ocak - 31 Temmuz arasında, 2021'deki aynı döneme kıyasla %144 oranında artmıştır.

Türkiye'de yakalanan düzensiz göçmen sayısı, 2020'de 122.302 iken 2021'de 162.996'ya ulaşmıştır. Son yıllarda olduğu gibi, düzensiz göçmenler arasında en sık Afganistan, Suriye ve Pakistan uyruklular yakalanmıştır. Türk Sahil Güvenlik Komutanlığının (S.G.K.) denizde kurtardığı düzensiz göçmen sayısı 2020'de 20.380 iken 2021'de 23.676'ya çıkmıştır. S.G.K. Afganistan'daki istikrarsızlığın ardından, yetkililerin İran'dan gelen düzensiz göçle mücadelesini desteklemek amacıyla araçlarını Van Gölü'nde konuşlandırmıştır. Türk yetkililer, Avrupa Sınır ve Sahil Güvenlik Ajansına (Frontex) karşı düşmanca bir söylem kullanmış ve Ajansı, Ege Denizi'ne gelişlerin önlenmesine karıştığı iddiasıyla suçlamıştır.

Türk yetkililer, 16 Haziran'a kadar 118.252 düzensiz göçmeni yakalamıştır ve bunlardan yaklaşık 16.700'ü S.G.K. tarafından gözaltına alınmıştır. En çok yakalananlar, Afganistan, Suriye ve

Pakistan uyruklular olmaya devam etmiştir. Hükûmete göre, 2021'de kolluk kuvvetleri tarafından 7.918 göçmen kaçakçısı yakalanmıştır ve bu rakam, 2020 ile kıyaslandığında (4.425 yakalama) önemli bir artışı yansıtmaktadır. Bu kişilerden sadece 1.946'sı adli makamlar tarafından tutuklanmış olup bu durum göçmen kaçakçılığı suçuyla mücadele çalışmalarına zarar vermiştir.

AB-Türkiye Geri Kabul Anlaşması'nın tam olarak uygulanması konusunda ilerleme kaydedilmemiştir. Türkiye, Schengen alanına seyahat eden vatandaşları için vize şartı kaldırılmadığı sürece, üçüncü ülke vatandaşları ile ilgili hükümleri uygulamayacağı yönündeki tutumunu sürdürmüştür. AB Üye Devletleri, Türk vatandaşları için 500 geri kabul talebi iletmıştır; 336 talep, Türkiye tarafından kabul edilmiş, 127 talebin ise etkili bir şekilde geri kabulü yapılmıştır.

Mart 2020'de, düzensiz göçmenlerin Yunan adalarından dönüşleri, kamu sağlığı gerekçesiyle Türkiye tarafından tek taraflı olarak askıya alınmış ve bu durumda Haziran 2022 itibarıyla herhangi bir değişiklik olmamıştır. Komisyon ve Yunanistan, Türkiye'ye, AB-Türkiye Mutabakatı kapsamında sunulan taahhütlere uygun olarak, dönüş işlemlerinin yeniden başlatılması için defaatle çağrıda bulunmuştur. Türkiye'ye dönüşlerin yeniden başlatılması, bölgede düzensiz göç ve göçmen kaçakçılığı ağları ile etkili bir şekilde mücadele edilmesi için kilit unsur olmaya devam etmektedir. 2016 ve 2020 arasında, "Bire Bir" mekanizması kapsamında, Yunanistan'dan Türkiye'ye aralarında 412 Suriye vatandaşının da bulunduğu, 2.140 kişinin geri kabulü yapılmıştır. Yunanistan ile Türkiye arasındaki İkili Geri Kabul Protokolü askıda kalmaya devam etmiştir. Türkiye, Bulgaristan'dan gelen üçüncü ülke vatandaşlarının geri kabulünü ikili sınır anlaşması veya AB-Türkiye Geri Kabul Anlaşması kapsamında yapmamıştır.

"Bire Bir" mekanizması altında Türkiye'den AB'ye yeniden yerleştirmeler kapsamında, 4.225 Suriyeli mülteci, 2021'de sekiz AB Üye Devleti'ne yeniden yerleştirilmiştir. Ayrıca, İstanbul'daki Avrupa Birliği İltica Ajansı tarafından yürütülen Yeniden Yerleştirme Desteği İmkânı, 2.557 yeniden yerleştirme adayının işlemlerini kolaylaştırmıştır. 4 Eylül 2022 itibarıyla, "Bire Bir" mekanizması kapsamında Türkiye'den AB'ye yeniden yerleştirilen Suriyeli mültecilerin toplam sayısı 35.330'a ulaşmıştır. Aynı zamanda, Hükûmet verilerine göre, 2016 ve 2022 arasında, 503.000 Suriyeli mülteci, Türkiye'den Suriye'ye gönüllü olarak geri gönderilmiştir. Bunların yaklaşık 125.000'i, geri göndermelerin gönüllü olup olmadığı bakımından Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) tarafından izlenmiştir. Haziran 2022'de, *Akkad v. Türkiye* davasında AİHM, geçerli ikamet izni bulunan bir Suriye uyruğunun gönüllü geri dönüş bahanesiyle, Suriye'ye zorla geri gönderilmesinin Türk hukukunu ve AİHS'i ihlal ettiğine karar vermiştir. AİHM, insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamele yasağı, özgürlük ve güvenlik hakkı ve etkili başvuru hakkı ihlalleri bulunduğu ve ayrıca geçici koruma statüsü hâlâ geçerli olan bir kişinin, Suriye'ye geri gönderilmesinin Sözleşme'ye aykırı olduğuna hükmetmiştir. Mahkeme, gönüllü geri dönüş sürecinde, özellikle BMMYK veya mevzuatta belirtilen STK'ların mevcudiyeti, avukattan yararlanma hakkı ve işlemler hakkında bilgilendirilme hakkı olmak üzere, usule ilişkin temel güvencelerin bulunmadığına dikkat çekmiştir.

2020'deki 41.379 kişiye kıyasla Türkiye, 2021'de 46.653 düzensiz göçmenin üçüncü ülkelere iadesini etkili bir şekilde gerçekleştirmiştir. 2018'den bu yana iade edilen toplam düzensiz göçmen sayısı 248.349'a ulaşmıştır. Bu iadelerin hiçbiri, Türkiye ve üçüncü ülkeler arasında yürürlükte olan geri kabul anlaşmaları kapsamında gerçekleştirilmemiştir. Türkiye, rapor döneminde, herhangi bir yeni geri kabul anlaşması imzalamamıştır.

Ağustos 2021'de Afganistan'da yaşanan olayların ardından çok sayıda Afgan uyruğunun Türkiye'ye gelme olasılığı, Hükûmeti İran'dan gelen düzensiz göçe yönelik kararlı önlemler

almaya sevk etmiştir. Türkiye, kendi topraklarına göçmen kabul etmeyeceğini Birleşmiş Milletler Genel Kurulu da dâhil olmak üzere çeşitli vesilelerle duyurmuştur. Hükûmete göre, 2021'de doğu ve güney illerinde, Türk güvenlik kuvvetleri tarafından, 451.096 düzensiz göçmenin Türkiye topraklarına girişi engellenmiştir. Bunların yaklaşık 120.000'ini İran kaynaklı düzensiz giriş teşebbüsleri oluşturmuştur. Buna karşılık olarak, hak grupları, geri göndermeme ilkesinin ihlal edildiği iddiasına ve geri itmelere ilişkin endişelerini dile getirmiştir. Kabil'de Taliban'ın kontrolü ele almasını müteakip beş aylık bir aranın ardından, Türkiye'den Afganistan'a geri gönderme işlemlerine Ocak 2022'de yeniden başlanmıştır. 2021 itibarıyla, Türkiye, hükûmete göre, 120.000'i kayıtsız olduğu tahmin edilen 300.000 Afgan vatandaşı ev sahipliği yapmaktadır. Yakalanan Afgan düzensiz göçmen sayısı 2020'de 50.000 iken 2021'de 70.000'e yükselmiştir, ancak yine de 2019'daki rekor sayı 201.000'den az olarak gerçekleşmiştir. 2022'de, 16 Haziran 2022 itibarıyla 56.813 Afgan düzensiz göçmen yakalanmıştır.

Türkiye'de göçmenlere karşı olumsuz bakış açısı giderek artmakta olup medyada ve STK'lar tarafından mültecilere ve sığınmacılara yönelik çok sayıda nefret saldırısının ve ölüme varan linç vakalarının olduğu bildirilmiştir. Suriyeli mültecilerin varlığına ilişkin olarak halkın memnuniyetsizliği bir seçim malzemesi ve devamlı bir tartışma konusu hâline gelmiştir.

Toplam 20.000 kişi kapasitesi bulunan geri gönderme merkezlerinin sayısı hâlâ 30'dur. Medya, sivil toplum kuruluşları ve barolar tarafından, özellikle bilgiye, iltica prosedürlerine ve adli yardıma erişimle ilgili olmak üzere, geri gönderme merkezlerindeki hak ve hizmetlere erişimle ilgili yaşanan yaygın zorlukların yanı sıra insan hakları ihlalleri vakalarına ilişkin iddialar bildirilmiştir. 2021'de, birçoğu geri gönderme merkezlerinde iade prosedürlerine tabi olan 160.000'den fazla göçmen yakalanmıştır. Aynı dönemde, yalnızca 849 göçmen (2020'de 945) ücretsiz adli yardımdan yararlanmıştır. Ücretsiz adli yardım programına ek olarak, 16.003 göçmen geri gönderme merkezlerindeki avukatlarına erişebilmiş ve avukatlarıyla görüşmüştür. Geri gönderme merkezlerinde göçmenlerin bildiği dillerde etkili şekilde bilgilendirmenin yapılmaması, gözaltında iken haklara erişimin önünde önemli bir engel olmaya devam etmektedir. Özellikle çocuklu ailelerin gözaltına alınması ihtimali ile ilgili olarak CPT standartlarına uyum mümkün olduğunca geliştirilmelidir.

Türkiye'de yasal olarak ikamet eden yabancıların sayısı, 2020'de 886.653 iken, Haziran 2022'de 1.426.985 olmuştur. İkamet izni hamilleri arasında Irak, Türkmenistan ve İran vatandaşları ilk üç sırada gelmektedir. Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik saldırısını müteakip Türkiye, Türk vatandaşlığına hak kazanmak için gereken asgari gayrimenkul yatırımı tutarını 250.000 dolardan 400.000 dolara yükseltmiştir. Ayrıca hükûmet, yabancıların emeklilik sisteminde en az üç yıl kalmak şartıyla ve yetkililer tarafından belirlenen özel emeklilik fonlarına en az 500.000 dolar katkıda bulunmak suretiyle, Türk vatandaşlığı için başvurmasına imkân veren yasal değişikliği de yürürlüğe koymuştur. Bu tür programlar güvenlik, kara para aklama, vergi kaçakçılığı, terörizmin finansmanı, yolsuzluk ve örgütlü suçların ülkeye sızması açısından riskler oluşturmaktadır. Türkiye bir aday ülke olarak, vatandaşlık verme yetkilerini kullanırken AB'nin hedeflerine ulaşılmasını tehlikeye atabilecek her türlü işlemde kaçınılmalıdır.

İltica

Kurumsal yapılanma ve mevzuat uyumu

Göç İdaresi Başkanlığı (GİB) sığınma ile ilgili tüm işlemlerden sorumlu ana kurumdur. Yeni kurulan Uluslararası Koruma Genel Müdürlüğü bünyesinde, Geçici Koruma Daire Başkanlığı, Uluslararası Koruma Daire Başkanlığı, Menşe Ülke Araştırmaları Daire Başkanlığı, Yeniden

Yerleştirme ve Gönüllü Geri Dönüş Daire Başkanlığı ve İnsan Ticareti Mağdurlarını Koruma Daire Başkanlığı oluşturulmuştur. Statü belirleme süreçleri, İl Göç İdaresi Müdürlükleri (İGİM'ler) ve vaka iş yükünü azaltmak amacıyla, sırasıyla 2018 ile 2019'da kurulan Ankara ve İstanbul'daki Uluslararası Koruma Büroları (Karar Merkezleri) tarafından gerçekleştirilmektedir. Mülteci statüsünün tespitine ilişkin kararlar idari ve adli temyiz usullerine tabi olmakla birlikte, STK'lar ve avukatlar; kararların niteliğine, gerekçeli bildirimlerine, temyiz için adli yardıma erişim konusundaki farkındalığa ve söz konusu adli yardıma erişimle ilgili zorluklara ilişkin endişelerini bildirmektedir.

Bu alandaki **mevzuat** AB müktesebatıyla kısmen uyumludur. Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu; Mültecilerin Hukuki Statüsüne ilişkin 1951 Cenevre Sözleşmesi'nin New York Protokolü'nde yer alan çekinceyi (coğrafi sınırlama) devam ettirmektedir ve bu durumda Türkiye'de uluslararası koruma talep eden kişilerin büyük bir çoğunluğu mülteci statüsünü almak üzere müracaat edememekte, yalnızca "şartlı mülteci" statüsü ve ikincil koruma için başvuruda bulunabilmektedir. Şartlı mülteci statüsü, şartlı mülteci statüsü tanınmış bir kişinin ülkedeki kalış süresini, "üçüncü bir ülkeye yeniden yerleştirildiği" tarih ile sınırlandırmaktadır. Geçici Koruma Yönetmeliği kapsamında, Suriyelilere kanunla özel bir mülteci statüsü verilmektedir. Ancak İçişleri Bakanlığı Şubat 2022'de, yeni gelen ve kaydı olmayan Suriyelilerin geçici koruma statüsünü otomatik olarak kazanmayacağını duyurmuştur. Bakanlığın duyurusuna göre, ekonomik gerekçelerle ülkesinden kaçmak, Geçici Koruma Yönetmeliği'ne göre geçici koruma başvurularının reddedilmesi için veya geçici koruma statüsünün kaldırılması için geçerli bir sebep oluşturulmamasına rağmen Suriye'den ekonomik saiklerle göç hareketlerini sınırlamak ve gelme nedenlerini tespit etmek üzere Suriyeliler, önce kamplara yerleştirilecek ve geçici korumaya gereksinim duyup duymadıklarına ilişkin bir değerlendirmeye tabi tutulacaklardır.

Uygulama ve yürütme kapasitesi

Geçici koruma altındaki 3,6 milyon Suriyeli ve uluslararası koruma altında bulunan veya uluslararası koruma için başvuruda bulunan 330.000'in üzerinde Suriyeli olmayan mülteci ile Türkiye, dünyadaki en yüksek mülteci nüfuslarından birine ev sahipliği yapmayı sürdürmüştür. Rapor döneminde sığınmacıların sayısı biraz azalmış, 2020'de 31.334 olan uluslararası koruma başvurusu sayısı, 2021'de 29.256'ya düşmüştür. 29.256 başvurudan 21.926'sı Afganlar, 4.961'i Iraklılar ve 1.032'si İranlılar tarafından yapılmış olup bu durum 2020'ye benzer bir örnek ortaya koymaktadır. 2021'de Türkiye, başvuruda bulunan 13.227 kişiye uluslararası koruma (mülteci statüsü, şartlı mülteci statüsü ya da ikincil koruma) vermiştir; bu rakam 2020'de 8.753'tür. Yetkililer tarafından reddedilen başvuru sayısı 2020'de 10.674 iken, bu yıl 11.908 olmuştur. Sonuçlandırılmayı bekleyen uluslararası koruma başvurularının kümülatif toplamı 304.970'tir. Bu, yıllar içinde azalmamış ve kayda değer ölçüde birikmiş bir iş yüküdür. Yıl sonunda uluslararası korumaya ilişkin olarak karar kategorilerinin ve görülmekte olan davaların bir dökümünü de içeren kamuya açık veri bulunmamaktadır.

Komşu bir ülke olmamasına rağmen, Ukrayna'daki savaş nedeniyle Türkiye'ye gelen Ukraynalıların sayısı Mart 2022'de 20.000 iken Nisan 2022'nin başında 78.000'e yükselmiştir. Şubat 2022'de Türkiye, Türkiye genelindeki mülteci nüfusunu dengelemek amacıyla 16 ilde (Ankara, İstanbul, İzmir, Bursa gibi büyük iller de dâhil) geçici koruma başvurularını almayı resmi olarak durdurmuştur. Söz konusu uygulama, Haziran 2022'de, yabancı sayısının toplam nüfusun %20'sini aştığı bölgelerde herhangi bir kategoride kayıt alınmasını yasaklayacak şekilde revize edilmiştir. Sığınmacıların "kapatılan" bir ilde kaydına izin verilmediğinde, sığınmacılar genellikle destekleyici belgelerle resmi olarak başka bir ilde de sevk edilmemektedir. STK'lar ve avukatlar,

resmi olarak "kapatılan" illerin dışındaki illerde de, son derece kırılğan vakalar hariç, uluslararası koruma kayıtlarının fiilî olarak durdurulmuş olduğundan müteaddit kereler söz etmiştir. Kayıt ile ilgili bu tarz engeller, diğer gerekli hizmetlerin tamamına erişimi aksatmakta ve yakalanmaları hâlinde sığınmacıları düzensiz hâle getirmektedir.

Türkiye'deki Suriyelilerin yaklaşık yarısı, İstanbul, Gaziantep, Hatay ve Şanlıurfa olmak üzere dört ilde kayıt altında olup geri kalanı Türkiye genelinde çeşitli illerde ikamet etmektedir. 50.736 Suriyeli yedi geçici barınma merkezinde kalmaktadır; bu rakam 2020'de 57.321 olarak gerçekleşmiştir. 2021'nin sonunda Türk vatandaşlığı verilen Suriyeli sayısı 193.293 olmuştur. Göç İdaresi Başkanlığı 2021'de, Geçici Koruma altındaki Suriyelilere ilişkin verilerin doğrulanmasına, ilk kayıt sırasında alınan bilgilerin güncellenmesine ve eksik olanların tamamlanmasına devam etmiştir. Ek olarak, Göç İdaresi Başkanlığı, getirilen %20 kuralı çerçevesinde, Suriyeliler için bir adres doğrulama uygulaması başlatmıştır. Bu uygulama sonucunda, resmi olarak kayıtlı oldukları adreslerin dışındaki yerlerde ikamet ettiklerinin tespit edilmesi gerekçesiyle, 600.000'den fazla Suriyelinin geçici koruma statüsünün devre dışı bırakıldığı bildirilmiştir. Göç İdaresi Başkanlığı, bu kişileri mevcut ikamet adreslerini beyan etmek ve böylece koruma statülerini yeniden kazanmak üzere kendi il müdürlüklerine başvurmaya davet etmiştir. Statünün devre dışı bırakılması, pratikte eğitim ve sağlık gibi hizmetlere erişimin olmadığı anlamına gelmektedir. Haziran 2022'ye kadar 150.000'den fazla Suriyeli statülerini yeniden kazanmıştır.

Kırılğan sığınmacıları tespit etmeye yönelik kilit mekanizmalardan biri, İl Göç İdaresi Müdürlüklerinde (İGİM'ler) bulunan ve sığınmacıların özel ihtiyaçlarına göre görüşme ve sevk yapan koruma masalarıdır. 2021'de koruma masaları, 146.472 sığınmacıyı belirlemiş ve sevk işlemlerini yapmıştır.

2021'de refakatsiz 3.870 çocuk, çeşitli kurumlar tarafından Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına (ASHB) sevk edilmiştir. Refakatsiz çocuklar özellikle, kolluk birimleri de dâhil olmak üzere farklı kurumlar tarafından yürütülen ilk kimlik ve yaş değerlendirme süreçlerinde koruma riskleriyle karşılaşmaya devam etmektedir. Çocuklar, iki yıla varan geniş bir yaş aralığı sonucu verebilen kemik röntgeni için hastaneye sevk edilmektedir. Bütünsel yaş değerlendirme süreçlerinin yokluğunda, 16-18 yaşına işaret eden sonuçların yetişkin olarak kaydedilmesi eğiliminin olduğu bildirilmektedir. Avrupa standartları ile uyumu artırmak için, yaş değerlendirme prosedürlerine ilişkin olarak, psiko-sosyal yönleri de dikkate alan çok disiplinli bir yaklaşım gereklidir.

Göç İdaresi Başkanlığı, geçici ve uluslararası koruma başvurularına ilişkin verileri kapsayan ve fotoğraf ile parmak izleri formatında biyometrik verileri içeren devlet veri tabanı GöçNet'i kullanmaktadır. GöçNet'e polis ve jandarmanın da erişimi vardır.

Uluslararası koruma başvuru sahipleri, şartlı mülteci statüsü sahipleri ve geçici koruma altındaki kişiler (Suriyeliler), çalışma izni için başvuruda bulunabilmektedir. Ancak, mülteci ve sığınmacıların büyük çoğunluğu, düşük istihdam edilebilirlik (düşük eğitim ve beceri düzeyleri), dil engelleri ve bilgi ve hizmetlere sınırlı erişim nedeniyle, özellikle kayıtlı istihdama olmak üzere iş gücü piyasasına etkin şekilde erişememektedir. Kovid-19'un Türk ekonomisi üzerindeki etkisi durumu daha da kötüleştirmiştir; hane halklarının %76'sından fazlası, hane halkı üyelerinden birinin küresel salgın nedeniyle işini kaybettiğine dair bildirimde bulunması suretiyle, AB tarafından finanse edilen Sosyal Uyum Yardım Programı kapsamında nakit desteği almıştır. Uzun süreli bu mali güvensizlik nedeniyle, çocuk işçiliğinde, ruh sağlığı sorunlarında ve aile içi şiddet vakalarında artış gözlenmiştir. Türkiye'de özellikle 15-18 yaş grubunda yer alan yaklaşık 426.000 Suriyeli çocuk okula gitmemektedir.

2020'nin sonuna kadar, Türkiye'deki Sığınmacılar için AB Mali İmkânının 6 milyar avroluk operasyonel bütçesinin tamamı taahhüt edilerek sözleşmeye bağlanmış ve 4,7 milyar avrodan fazlası Haziran 2022 itibarıyla aktarılmıştır. AB Mali İmkânı, temel ihtiyaçların karşılanması, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimin artırılması amacıyla, kırılgan gruplar, çocuklar ve kadınlar da dâhil olmak üzere, Türkiye'deki mülteciler ve onlara ev sahipliği yapan halk için hem insani yardım hem de kalkınma yardımı sağlamaktadır. AB Mali İmkânı kapsamında AB ayrıca, 2020'de mültecilere insani yardım sağlanmaya devam edilmesi için 535 milyon avro taahhüt etmiştir. 2021'de Komisyon, mültecilerin temel ihtiyaçlarını, Türkiye'deki mülteciler için nitelikli kapsayıcı eğitimi ve yükseköğretime erişimin yanı sıra göç ve sınır yönetimini desteklemek üzere ilave 860 milyon avro taahhüt etmiştir. Söz konusu fon, 2021-2023 döneminde Türkiye'deki mültecilere yönelik AB yardımını sürdürmek amacıyla AB tarafından aktarılan ek 3 milyar avronun bir kısmını oluşturmuştur.

Göç İdaresi Başkanlığı ve Avrupa Birliği İltica Ajansı (EUAA), 2019-2021 İşbirliği Yol Haritasını uygulayarak işbirliğine devam etmiştir. EUAA'nın Göç İdaresi Başkanlığına desteğinin, kapasite geliştirme desteği ve iltica, kabul, yeniden yerleştirme ve kurumsal değişim alanlarındaki en iyi uygulamalar konusunda birimler arası bilgi alışverişi imkânı sunan yeni 2022-2023 Yol Haritası çerçevesinde devam etmesi planlanmaktadır.

Vize politikası

Türkiye; Terörle Mücadele Kanunu, kişisel verilerin korunması hakkında mevzuat, AB-Türkiye Geri Kabul Anlaşması'nın uygulanması, Europol'e ilişkin olarak AB ile uluslararası bir anlaşmanın akdedilmesi, Avrupa Konseyi Yolsuzluğa Karşı Devletler Grubunun (GRECO) yolsuzlukla mücadeleyle ilişkin tavsiyelerinin uygulanması ve tüm AB Üye Devletleriyle adli işbirliği olmak üzere vize serbestisi yol haritasında yer alan tamamlanmamış altı kriterin yerine getirilmesinde ilerleme kaydetmemiştir. AB ve Türkiye arasında Europol'e ilişkin uluslararası bir anlaşma akdedilmesine yönelik müzakereler devam etmektedir.

Türkiye, ilgili makamların düzensiz göçle mücadele kapasitesini artırmak amacıyla bir dizi ülkede (özellikle Afrika kıtasında) diplomatik temsilcilikleri tarafından verilen bandrol tipi vizeler için biyometrik parmak izi alınması uygulamasını başlatmıştır. Türk makamları, Rusya'nın Ukrayna'yı işgal etmesini müteakip Ukrayna vatandaşlarının Türkiye'ye giriş ve ikametine ilişkin kuralları gevşetmiştir.

Türkiye'nin, vize politikasını, AB'nin vize politikasıyla daha uyumlu hâle getirmesi gerekmektedir. Bu uyum, Türkiye'nin vize yükümlülüklerinin AB'nin vize muafiyeti tanınan ülkeler ve vize uygulanan ülkeler listeleriyle daha uyumlu hâle getirilmesini, sınırlarda vize verilmesine (hâlihazırda 24 ülkenin vatandaşları, varışta vize alabilmektedir) ve elektronik vize uygulamasına tamamen son verilmesini ve diplomatik misyonlarında vize verilmesi ile ilgili işlemlerin AB Vize Kodu'nda öngörülen koşullara ve usullere uygun biçimde yapılmasının sağlanmasını da içerecektir. Türkiye, Kıbrıs vatandaşlarına karşı ayrımcı bir vize rejimi uygulamaya devam ederken, diğer 26 AB Üye Devleti için kısa süreli kalışlarda vize şartını kaldırmıştır.

Schengen ve dış sınırlar

Kurumsal yapılanma ve mevzuat uyumu

Rapor döneminde, yeni mevzuat kabul edilmemiştir. Sınır yönetimine ilişkin konularda faaliyet gösteren devlet kurum ve kuruluşlarının çalışmalarının koordinasyonu, İçişleri Bakanlığına bağlı İller İdaresi Genel Müdürlüğü'nün sorumluluğundadır. Sınır Yönetimi Uygulama Kurulu, 2016'da kurulmasından bu yana beşinci kez olmak üzere Eylül 2021'de bir defa toplanmıştır. Sınır

Yönetimi Uygulama Kurulunun denetleme organı olan Entegre Sınır Yönetimi Koordinasyon Kurulu henüz toplanmamıştır.

İçişleri Bakanlığı, Ulusal Koordinasyon ve Ortak Risk Analiz Merkezinin (UKORAM) gelecekteki çalışmalarının koordinasyonu için 2021 sonbaharında yeni bir birim oluşturmuştur. Ankara'da bulunan UKORAM'a Türk idaresi bünyesindeki çeşitli sınır yönetimi birimlerinden personel atanmıştır. Türkiye'nin “yeşil” sınırındaki sorumlulukları göz önüne alındığında, Kara Kuvvetleri Komutanlığından (Milli Savunma Bakanlığı) personel görevlendirilmelidir. Yukarıda yer alan Yönetmelik'le 2016'da resmen kurulmuş olmasına rağmen, söz konusu merkez rapor döneminde de operasyonel faaliyetlerde bulunmamıştır. UKORAM çeşitli IPA programları kapsamında önemli ölçüde AB fonu almıştır.

Şubat 2021'de, Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile on bir sınır bölgesinde (çoğunlukla ülkenin doğusunda) sınır yönetimi sorumluluklarının bazılarını valilerden devralan Hudut Mülki İdare Amirliği kurulmuştur. Şu ana kadar altı havalimanında (İstanbul, Ankara, İzmir ve Antalya'nın da arasında olduğu) sınır yönetimi hizmetleri çalışmalarının yürütülmesi görevi İller İdaresi Genel Müdürlüğüne yapılan atamayı müteakip altı mülki idare amiri tarafından devralınmıştır. Bu reform, sınır yönetimi konularının koordinasyonunu merkezi düzeyde daha etkin hâle getirmeyi amaçlamaktadır.

Geçen yılki tavsiyelere benzer şekilde Türkiye, sınır yönetimi sistemini AB müktesebatı ile uyumlu hâle getirilebilmek için kurumlar arası ve uluslararası işbirliğini daha fazla geliştirmeli, Entegre Sınır Yönetimi (ESY) Stratejisi'nin kabulünü hızlandırmalı ve 2006 ESY Ulusal Eylem Planı'nı güncellemelidir. Türkiye'nin ayrıca, hâlihazırda Türk Kara Kuvvetleri Komutanlığının sorumluluğu altında olan “yeşil” sınırda sınır gözetimi de dâhil olmak üzere, sınır yönetiminin tüm yönlerinden sorumlu, askerî olmayan bir sınır yönetim birimi kurulmasına yönelik yeni mevzuat çıkarması gerekmektedir.

Türkiye, Ottawa Antlaşması kapsamındaki yükümlülüklerini yerine getirmek amacıyla 31 Aralık 2025 tarihine kadar tüm anti-personel kara mayınlarını temizlemeyi taahhüt etmiştir. Bu süre 2014'ten bu yana birkaç defa uzatılmıştır. Şimdiye kadar toplam 2.949 km'lik kara sınırının sadece nispeten küçük bir bölümü tamamen temizlenmiştir. Türkiye'nin, Suriye, Irak, İran, Ermenistan sınırlarındaki ve ayrıca sınırları içindeki mayınların temizlenmesine yönelik ulusal yatırımını önemli ölçüde artırması gerekmektedir. AB hâlihazırda sınırların temizlenmesine yönelik önemli bir mali destek sağlamaktadır.

Uygulama ve yürütme kapasitesi

Türkiye, ülkenin doğusundaki kara sınırlarında sınır güvenliğinin modernize edilmesi yönünde önemli çaba harcamaya ve mali imkân ayırmaya devam etmiştir. Suriye sınırı boyunca ulusal bütçeden finanse edilerek inşa edilen duvar ve dikenli tel örgünün ardından, modern iletişim ve gözetim ekipmanlarının kurulumu, İran sınırında, kısmen AB tarafından finanse edilerek devam etmiştir. İletişim ve gözetim ekipmanları, batı kara sınırına da kurulmuştur.

Avrupa Sınır ve Sahil Güvenlik Ajansı (Frontex) ile 2020-2022 dönemini kapsayan üç yıllık bir İşbirliği Planı'na dayanan ilişkiler, 2020'de Yunanistan-Türkiye kara sınırında ve Ege Denizi'nde yaşanan olaylardan olumsuz yönde etkilenmiştir ve 2021'de belirgin bir iyileşme göstermemiştir. Bazı medya kuruluşları ve üst düzey hükûmet yetkililerinin Frontex'in çalışmalarına yönelik sert eleştirileri devam etmiştir. Yetkililer, ülkenin batı kara ve deniz sınırlarındaki düzensiz göç akınlarına ilişkin olarak aylık rapor sunmaya devam etmiştir. Türkiye ortak operasyonlara katılmamaktadır. Frontex'in, Ankara'da daimi olarak yerleşik bir irtibat görevlisi bulunmaktadır.

Bulgaristan-Türkiye sınırındaki Kaptan Andrevo/Kapıkule sınır geçiş noktasında, üçlü yapıdaki Polis ve Gümrük İşbirliği Ortak Temas Merkezi çerçevesinde, komşu ülkeler Yunanistan ve Bulgaristan ile işbirliği devam etmiştir.

Türkiye, INTERPOL'ün “Interpol İhbarları”, “Çalıntı ve Kayıp Seyahat Belgeleri”, “Çalıntı Motorlu Araçlar” ve “Çalıntı Deniz Araçları” gibi veri tabanlarına katkıda bulunmaya devam etmiştir. Emniyet Genel Müdürlüğü'nün 81 ildeki yetkili memurları veri tabanı bağlantılarını kullanmaktadır. Göç İdaresi Başkanlığı, Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD), Nükleer Düzenleme Kurumu, Türkiye Atom Enerjisi Kurumu, Ticaret Bakanlığı (Gümrükler Muhafaza Genel Müdürlüğü), Sahil Güvenlik Komutanlığı ve Jandarma Genel Komutanlığından belirli personelin söz konusu veri tabanlarına erişimi bulunmaktadır.

2.3. EKONOMİK KRİTERLER

<i>Tablo 5.1:</i>	2013-18	2019	2020	2021
Türkiye- Temel Ekonomik Göstergeler	ortalama			
Kişi başına düşen GSYH (SGP, %AB-27)	65	59	61	64
Reel GSYH büyümesi	5,6	0,9	1,8	11,0
Ekonomik faaliyet oranı (15+ yaş) (%), toplam¹⁾	51,1	52,9	49,1	51,4
<i>kadın</i>	31,5	34,3	30,8	32,9
<i>erkek</i>	71,2	71,9	67,8	70,3
İşsizlik oranı (15+ yaş) (%), toplam¹⁾	10,3	13,7	13,1	12,0
<i>kadın</i>	12,8	16,4	14,8	14,7
<i>erkek</i>	9,2	12,4	12,4	10,7
İstihdam oranı (15+ yaş) (yıllık büyüme %)	3,2	-2,3	-4,8	7,9
Nominal ücretler (yıllık büyüme %)	13,9	26,2	18,0	19,3
Tüketici fiyat endeksi (yıllık büyüme %)	9,9	15,2	12,3	19,6
Döviz kuru, avro karşısında	3,60	6,35	8,03	10,45
Cari işlemler dengesi (GSYH'nin %'si)	-4,0	0,7	-5,0	-1,7
Net doğrudan yabancı yatırım, DYY (GSYH'nin %'si)	1,1	0,9	0,6	0,9
Genel devlet dengesi (GSYH'nin %'si)¹⁾	-1,5	3,2	-2,9	-2,3
Genel devlet borç stoğu (GSYH'nin %'si)	28,8	32,6	39,7	42 ²⁾

Notlar:

1) Eurostat

2) Hükümet

Kaynak: ulusal kaynaklar

Haziran 1993 tarihli Kopenhag Zirvesi sonuçları doğrultusunda, AB'ye katılım, işleyen bir piyasa ekonomisinin varlığını ve Birlik içinde rekabet baskısı ve piyasa güçleriyle baş edebilme kapasitesini gerektirmektedir.

Son yıllarda ekonomik yönetim, genişleme sürecinde daha merkezi bir rol üstlenmiştir. Komisyonun izleme süreci, Ekonomik Reform Programı uygulaması ve katılım için ekonomik kriterlere uyumun aşağıda yer alan değerlendirmesi olmak üzere iki aşamada gerçekleşmektedir. Genişleme kapsamındaki her ülke, orta vadeli makro-finansal politika çerçevesi ile rekabetçiliği ve kapsayıcı büyümeyi sağlamayı amaçlayan yapısal reform gündemini ortaya koyan bir yıllık Ekonomik Reform Programı (ERP) hazırlamaktadır. Bu ERP'ler, her yıl AB ile Batı Balkanlar ve Türkiye tarafından bakanlar düzeyinde ortaklaşa kabul edilen ülkeye özgü politika tavsiyeleri için temel teşkil etmektedir.

2.3.1 İşleyen bir piyasa ekonomisinin varlığı

Türkiye ekonomisi **çok ileri düzeydedir**, ancak rapor döneminde **ilerleme kaydedilmemiştir**. Para politikasının uygulaması, kurumsal ve düzenleyici ortam gibi önemli unsurlarda gerileme yaşanması nedeniyle Türkiye'deki piyasa ekonomisinin işleyişine ilişkin olarak hâlâ ciddi endişeler bulunmaktadır.

Rusya'nın Ukrayna'yı işgalinin olumsuz etkilerine rağmen, ekonomi Kovid-19 krizinin ardından güçlü şekilde toparlanarak 2021'de %11,4, 2022'nin ilk yarısında ise %7'den fazla büyüme kaydetmiştir. Aşırı gevşek para politikası ve politika güvenilirliğinin olmaması lirayı zayıflatmış ve resmi enflasyonu son yirmi yılın en yüksek seviyesi olan %80'in üzerine çıkarmıştır. Belirsizliğin arttığı ve uluslararası rezerv seviyesinin düşük olduğu bir ortamda, ithal mallardaki fiyat artışının dış dengesizlikleri artırması, önemli bir kırılma olmaya devam etmiştir. Bütçe uygulama sonuçları planlanandan daha iyi gerçekleşmiş, ancak kamu borcu artmış ve maliye politikası, artan enflasyonu frenlemeye ve ulusal para birimini desteklemeye yönelik başarısız girişimlerin yükü altında giderek artan bir baskıya maruz kalmıştır.

Özellikle öngörülebilirlik, şeffaflık ve düzenlemelerin uygulanması açısından kurumsal ve düzenleyici ortam kırılma riskini korumaktadır. Ticari uyuşmazlıkların çözülmesinin iyileştirilmesine yönelik önemli bazı adımlar atılmıştır. Kayıt dışı ekonomi kademeli olarak azalmış olsa da, iktisadi faaliyetin hâlâ önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Fiyat belirleme mekanizmalarına yönelik devlet müdahaleleri devam etmektedir. Devlet desteklerinin sağlanmasında uygun uygulama kuralları, icra ve şeffaflığa ilişkin eksiklikler bulunmaktadır. Bankacılık sektörü büyük ölçüde istikrarlı olmaya devam etmiş ve sermaye yeterliliği standart gerekliliklerin üzerinde kalmıştır. Takipteki krediler azalmış ve kârlılıkta iyileşme kaydedilmiş, ancak dolarizasyon ve finansal istikrar riskleri artmıştır. İş gücü piyasası küresel salgının ardından toparlanmıştır, ancak büyük ölçekte bir toplumsal cinsiyet açığı, yüksek oranda genç işsizliği ve ciddi bölgesel farklılıklar gibi kemikleşmiş yapısal zorluklar varlığını korumaktadır.

Komisyonun 2021 tavsiyeleri henüz uygulanmamış olup hâlâ geçerlidir. Piyasa ekonomisinin işleyişini iyileştirmek için Türkiye'nin özellikle:

- enflasyonu ve enflasyon beklentilerini düşürmek için para politikasını sıkılaştırması ve Merkez Bankasının işlevsel bağımsızlığını yeniden sağlaması;

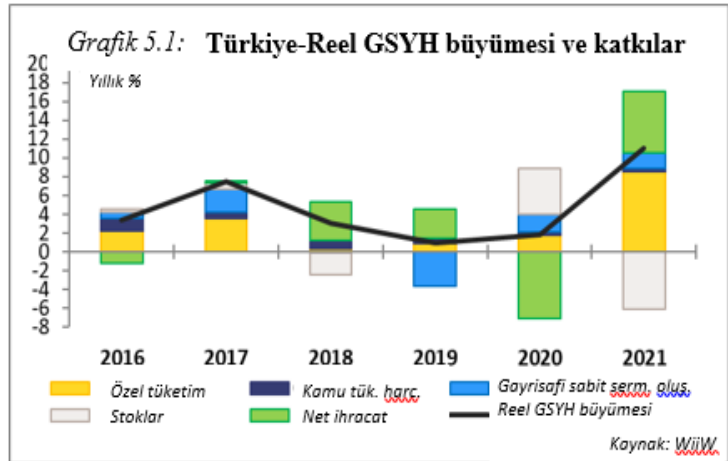
- kırılgan hane halklarına ve firmalara hedefli destek sağlayarak olumsuz şokların etkisini hafifletmek üzere 2022'de mevcut mali alanın bir kısmını kullanması ve politika bileşimini yeniden dengelemesi;
- iş ortamını daha da iyileştirmesi, fiyat belirlemede devlet müdahalelerini azaltması ve devlet desteklerine ilişkin şeffaflık ve kontrolü iyileştirmesi;
- kadınların iş gücü piyasasına katılımını teşvik etmesi ve gençlerin iş gücü piyasasına geçişini iyileştirmesi gerekmektedir.

Ekonomik yönetim

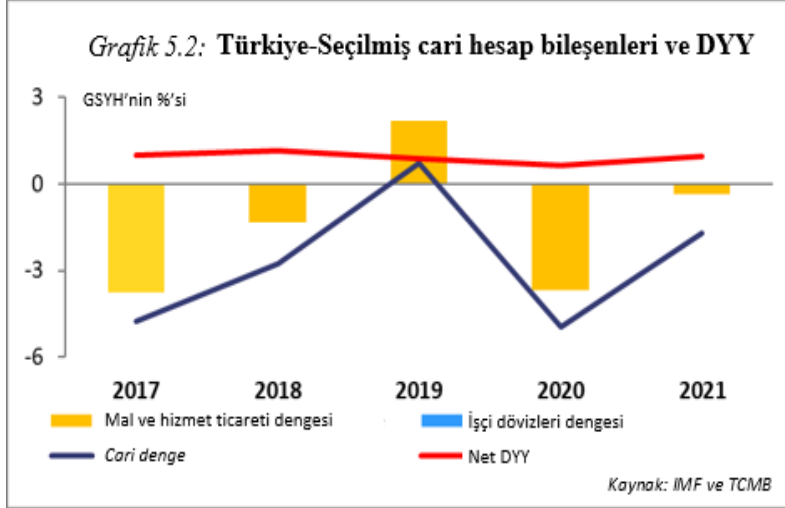
Aşırı gevşek para politikası enflasyonun rekor düzeye yükselmesine neden olmuş ve ekonomik temelleri sarsmıştır. Eylül 2021'den bu yana para politikasında benimsenen daha da genişlemeci duruş, Türk lirasının sert bir şekilde değer kaybetmesine ve enflasyon ve enflasyon beklentilerinde önemli artışa neden olmuştur. Türk lirasını güçlendirmeye ve diğer politika araçlarının yardımıyla enflasyonun yükselişini frenlemeye yönelik çabalar çoğunlukla başarısızlıkla sonuçlanmış ve bu durum ekonomi politikasındaki tutarsızlıkları ortaya çıkarmıştır. Özellikle maliye politikası gittikçe artan bir baskıya maruz kalmıştır. Merkez Bankasının yönetim kadrosunda ve İstatistik Kurumunda sık sık yapılan değişiklikler, politika güvenilirliğini daha da zayıflatmıştır ve ciddi bir endişe kaynağı olmuştur. Temmuz 2021 tarihli Ekonomik ve Mali Diyaloğun sonuçlarında belirtilen politika tavsiyeleri kısmen uygulanmıştır.

Makroekonomik istikrar

Türkiye ekonomisi krizin ardından güçlü bir şekilde toparlanmış ve birçok zorluğa rağmen 2022'nin ilk yarısında büyümeye devam etmiştir. Baz etkileri ve hem iç hem de dış talepteki toparlanmanın olumlu etkisiyle, ekonomik büyüme 2021'de %11,4'e ulaşmış ve böylelikle son 5 yıldaki ortalama büyüme %5'e yaklaşmıştır. Artan enflasyonist baskılara rağmen, toparlanan iş gücü piyasası ve son derece negatif reel faiz oranları, özellikle 2022'nin ilk yarısında güçlü bir şekilde büyüyen ve 2018 döviz krizinden bu yana ilk kez trendin üzerine çıkan hane halkı tüketimini canlı tutmuştur. Güçlü ihracat performansının hız kesmeden devam etmesi ve ithalatın liradaki değer kaybı nedeniyle baskılanmasıyla, net ihracat büyümeye önemli ölçüde olumlu katkı sağlamıştır. Yatırım harcamaları 2021'in ikinci yarısında azalarak 5 yıl önceki seviyesinin altında kalırken, Covid-19 krizinde biriken stokları hızla eritmeye devam etmiştir. 2022'nin başlarında yavaşlama kaydedilse de, Rusya'nın Ukrayna'yı işgalinin olumsuz etkilerine rağmen büyüme ivmesi canlı kalmıştır. Bununla birlikte, artan volatilité ve belirsizlik, ekonomik duyarlılığı olumsuz etkilemiş ve aslında çok güçlü olan imalat sanayii faaliyetlerini sekteye uğratmıştır. 2015'te kaydedilen %68'lik seviyenin altında kalsa da, satın alım gücü standartlarına göre kişi başına düşen GSYH'nin AB ortalamasının %64'üne ulaşmasıyla birlikte Türkiye'nin krizdeki nispeten güçlü performansı reel yakınsamasını güçlendirmiştir.

Son derece olumsuz seyreden dış ticaret hadleri kaynaklı şok, dış dengesizlikleri artırmıştır ve bu durum yüksek belirsizliğin ve zayıf güvencelerin söz konusu olduğu bir durumda büyük bir kırılma olmaya devam etmiştir. 2021'de cari işlemler açığının GSYH'nin %1,7'sine gerileyerek son 5 yılın ortalamasına yaklaşması, enerji başta olmak üzere uluslararası emtia fiyatlarındaki güçlü artışların yıl sonunda bu eğilimi tersine çevirmesiyle kısa ömürlü olmuştur. Mal ihracatında rekor seviyelere ulaşan artış, hizmet ihracatındaki toparlanma ve

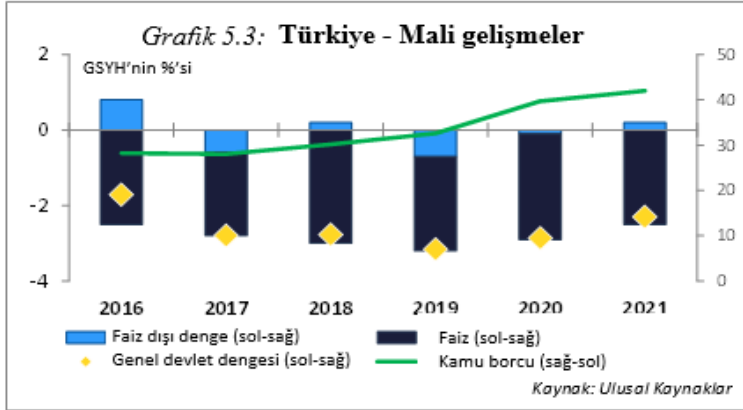
baskılanan ithalat hacmi söz konusu fiyat etkilerini telafi edememiştir. Dış kırılmalıklar, kısa vadeli dış finansmana olan bağımlılık ve çok yüksek ülke risk primi nedeniyle daha da kötüleşmektedir.

Merkez Bankasının Eylül 2021'de para politikasını değiştirmesi nedeniyle, hâlihazırda yüksek bir seviyede olan beş yıllık kredi temerrüt takası primi artmaya başlamış ve küresel finansal koşulların sıkılaşması, Türkiye'nin zayıflayan politika

güvenilirliği ve Ukrayna'daki savaşın olumsuz etkilerine ekonomik olarak maruz kalınmasının bir yansıması olarak Temmuz 2022'de 900 baz puanının üzerine çıkmıştır. Brüt resmi döviz rezervlerinin düşük seviyede olması ve temel para birimleri dışındaki yabancı para birimlerinin söz konusu rezervler içindeki yüksek payı, dış kırılmalıkları artırmaktadır. Ekonominin toparlanmasıyla, son 5 yılda büyük ölçüde değişmeyen dış borcun GSYH'ye oranı 2021'de %55'e düşmüştür, ancak Türk lirasındaki değer kaybına duyarlılığı sürmektedir. Özellikle bankacılık sektörü, şimdiye kadar kısa vadeli dış borcunu çevirmede zorluk çekmezken, finans dışı sektör pozitif bir kısa vadeli net döviz pozisyonuna sahiptir ve bu unsurlar dış kırılmalığı azaltan önemli faktörlerdir.

Aşırı gevşek para politikası ve politika güvenilirliğinin olmaması lirayı zayıflatmış ve enflasyonu son yirmi yılın en yüksek seviyesine çıkarmıştır. 2021'in son çeyreğinde, Merkez Bankası temel politika faizini 500 baz puan indirerek %14'e, Ağustos 2022'de ise yüksek ve artan enflasyona rağmen tekrar indirerek %13'e çekmiştir. Reel faiz oranları ciddi bir şekilde negatif dönmüş ve liranın sert bir şekilde değer kaybetmesine ve piyasada istikrarsızlığa neden olmuştur. Merkez Bankasının büyük ölçekli müdahaleleri ve kur korumalı Türk lirası vadeli mevduat hesabı adı altında özel bir planın uygulamaya konulmasıyla geçici olarak liradaki değer kaybının önüne geçilmiştir. Ancak, Rusya'nın Ukrayna'ya savaş açmasından bu yana yerel para birimi daha fazla değer kaybetmiş ve yıllık tüketici enflasyonu Ağustosta %80,2'ye ulaşmıştır. Yetkililerin sert artışı yumuşatmaya yönelik idari ve vergi politikası çabalarına rağmen, gıda ve enerji fiyatları küresel eğilimlerin de etkisiyle önemli ölçüde artmıştır. Üretici fiyatlarının Ağustosta yıllık %144'e yükselmesiyle birlikte enflasyonist baskılar güçlenmiş ve daha genel bir nitelik kazanmıştır. Piyasa faiz oranlarının Merkez Bankası politika faizinden büyük ölçüde ayrışması nedeniyle para politikası giderek daha etkisiz hâle gelmiş ve bu durum volatilitenin devam etmesi için uygun bir zemin oluşturmuştur.

Bütçe dengesi hedeflenenin altında gerçekleşmiş, ancak artan enflasyon maliye politikası üzerinde gittikçe daha fazla baskı oluşturmuştur. Küresel salgının başlangıcından bu yana, bütçe uygulaması istikrarlı bir şekilde üstün performans göstermiştir. 2021'de GSYH'nin yaklaşık %2,8'i düzeyinde olan merkezi yönetim bütçe açığı, revize edilmiş 2021 hedefinin ve 2020 gerçekleşmesinin (her ikisi de %3,5) önemli ölçüde altında kalmıştır. 2020'de GSYH'nin %2,8'i düzeyinde olan genel devlet bütçe açığı 2021'de %2,3'e gerilemiştir. GSYH yapısının gelir bakımından daha az besleyici olan net ihracata doğru değişmesi nedeniyle toplam bütçe gelirleri, 1,5 baz puan düşerek GSYH'nin %28,2'sine gerilemiştir. Küresel salgın nedeniyle sağlanan bütçe desteğinin azalması ve yüksek enflasyonun çalışanların ücretlerini ve cari transferleri baskılaması nedeniyle toplam harcamalar 2,0 baz puan azalmıştır. Faiz ödemeleri, liradaki güçlü değer kaybını

yansıtarak yüksek bir düzey olan GSYH'nin %2,6'sında kalırken, sermaye harcamaları tarihi ortalamasının çok altında olsa da bir miktar artmıştır. Artan enerji maliyetlerinin bir kısmını karşılamak amacıyla, devlete ait enerji şirketi BOTAŞ başta olmak üzere bütçeden verilen borç ve transferler 2021'in sonunda artmış; 2022'de de hızla devam etmiştir. 2022 bütçe açığı hedefi 278,4 milyar TL (GSYH'nin %3,5'i) olup temel

hedef ulaşılabilir görünse de, söz konusu hedef gerçekçi olmayan makroekonomik varsayımlara dayanmaktadır ve kabul edildiği sırada dahi güncelliğini yitirmiştir. Artan enerji maliyetlerini ele alma, genel fiyat artışını sınırlandırma ve liranın değerini destekleme yönünde çaba sarf edilirken, hem gelir hem de harcama tarafında önemli bütçe etkisi olan bir dizi önlem bütçede dikkate alınmamıştır. Haziranda, bütçe açığı hedefi korunurken, gelir tahminlerini ve harcama planlarını önemli ölçüde artıran bir bütçe revizyonu önerilmiş ve Eylül ayı başında orta vadeli makroekonomik çerçeve güncellenmiştir. Borç yükü kırılganlıkları ve mali riskler artmıştır. Görece düşük bütçe açığı ve borç yönetimi çabalarına rağmen, liranın daha fazla değer kaybetmesiyle, kamu borcunun GSYH'ye oranı 2021'de %42'ye yükselmiştir. Yabancı para cinsinden tahvillerin payının artmasıyla borç kompozisyonu kötüleşmiştir. Türk lirası mevduatlarını teşvik etmek için alınan yeni tedbirlerin, bütçeye doğrudan maliyet getirmekle kalmayıp, aynı zamanda döviz kuru dinamiklerine bağlı olarak potansiyel olarak önemli koşullu yükümlülükleri de beraberinde getirmesi, maliye politikasının şeffaflığını daha da azaltmıştır.

Makroekonomik politika bileşimi, büyük ölçüde büyümeye odaklanmış, ancak finansal ve ekonomik istikrarı gözardı etmiştir. Söz konusu politika bileşimi, 2021'de ve 2022'nin ilk yarısında yaşanan güçlü ekonomik toparlanmaya temel oluşturmuş, ancak aşırı gevşek para politikası çok yüksek enflasyona neden olmuş, lirayı zayıflatmış ve ülke risklerini kötüleştirmiştir. Maliye politikasının bu olumsuz sonuçların bazılarını düzeltmeye yönelik girişimleri, bütçe maliyetinde, kamu borcunda ve mali risklerde artışa neden olmuştur. Buna ek olarak, kurumsal zayıflıklar ve düşük politika güvenilirliği politika bileşiminin etkililiğine zarar vermeye devam etmektedir.

Ürün piyasalarının işleyişi

İş ortamı

Uyuşmazlıkların çözümünü iyileştirmek üzere bazı adımlar atılmış olsa da, Türkiye'nin kurumsal ve düzenleyici ortamı hâlâ kırılğan yapıdadır. Bir iş kurmak nispeten külfetliyken, piyasadan çıkış da maliyetli ve zaman alıcı olmaya devam etmiş ve varlıkların kurtarılabilme oranı düşük düzeyde seyretmiştir. Yeni kurulan işletme sayısı 2021'de %8,3 oranında artmıştır. Buna paralel olarak, tasfiye edilen şirket sayısında %22,5 oranında önemli bir artış kaydedilirken, kapanan şirket sayısı %5,6 artmıştır. Türkiye, ihtisas mahkemelerinin kurulmasını kolaylaştırmak, uluslararası ticari uyuşmazlıklar için Singapur Sözleşmesi'ni onaylamak, konkordato rejiminde değişiklikler yapmak ve mahkeme kararlarına çevrim içi erişim sağlamak suretiyle bazı olumlu adımlar atmıştır. Yetkililer ayrıca mali yeniden yapılandırmaya yönelik yeni usulleri de uygulamaya koymuşlardır. Alternatif uyuşmazlık çözüm mekanizmaları teşvik edilmiş olsa da ticaret alanındaki yargı süreçleri yavaştır ve ticaret mahkemelerindeki dava yükü yüksek seyretmektedir. Türkiye, yeni mevzuatın hazırlanması sırasında ticari kuruluşlar ve sosyal paydaşlarla sistematik bir istişare mekanizmasından hâlâ yoksundur.

Türkiye'nin yargı alanındaki AB müktesebatının ve Avrupa standartlarının uygulanmasına ilişkin hazırlıkları başlangıç düzeyindedir. Yargının sistemsiz olarak bağımsız olmaması ve insan haklarının sistematik olarak ihlal edilmesi başta olmak üzere, daha önceki raporlarda tespit edilen başlıca hususlar hâlâ ele alınmamıştır (bkz. Fesıl 23) ve rapor döneminde ciddi gerileme devam etmiştir. Fikri mülkiyet hakkı uygulaması çok zayıf kalmaktadır. Europol'e göre Türkiye, AB tek pazarını etkileyen korsan ürünlerin ve AB'nin dış sınırlarında ele geçirilen taklit ürünlerin en büyük ikinci kaynağıdır (bkz. Fesıl 7). Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonunun (TMSF) kayyumluğu altındaki şirketlerin devri ve yönetimi hâlâ şeffaf değildir. Bunun yanı sıra, TMSF'nin kayyumluğu altında yönetilen şirket sayısı hâlâ yüksektir. Haziran 2022 sonu itibarıyla Türkiye genelinde 36 ilde toplam 97,2 milyar Türk lirası (GSYH'nin %1'i) aktif değerine sahip ve 32.699 çalışana bulunan 677 şirketin yönetimi Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'ndadır. Şirketlerin Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu yönetiminden çıkarılmasını sağlamak için bir takvim ya da uygun, etkili ve zamanında uygulanan yasal tazminat yolları mevcut değildir.

Kayıt dışı ekonomi hâlâ yapısal olarak yüksektir ve OECD ortalamasının oldukça üzerindedir. Kayıt dışı istihdamın payı %25,8'e düşerken, tarım dışı sektörde bu oran 2022'nin ilk çeyreğinde %16,5 olmuştur. Hükümet, Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı'nı (2019-2021) uygulamaya yönelik çabalarını sürdürmüştür. Gelir İdaresi Başkanlığı, söz konusu eylem planıyla bilhassa, gönüllü uyum düzeyini artırmayı, denetim kapasitesini güçlendirmeyi, mevzuatı gözden geçirmeyi ve düzenlemeyi, kurumlar arası veri paylaşımını geliştirmeyi ve farkındalığı artırmayı hedeflemiştir. Ancak plan, uygulamadaki ilerlemeyi izlemeye yönelik performans göstergelerinden yoksundur.

Devletin ürün piyasaları üzerindeki etkisi

Hükümet kilit sektörlerde fiyat belirleme mekanizmalarına müdahalelerini artırmıştır. Tüketici fiyat endeksi sepetinin çeyreğinden fazlası, fiyatları kamu otoriteleri tarafından belirlenen ya da etkilenen (fiyat sınırlaması yoluyla yapılanlar ve vergi oranlarının uyarlanması dâhil) ürünlerden oluşmaktadır. Temmuz 2021'den bu yana konut kiralardaki yıllık artış %25 ile sınırlandırılmıştır. Yetkililer, petrol fiyatlarından kaynaklanan enflasyonist baskıları frenlemek için eşel mobil sistemini kullanmaya devam etmiştir. Ayrıca, Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu, 2022'nin başından itibaren, tüketim düzeyi esasında elektrik tarife sistemini (kademeli tarife)

uygulamaktadır. Ayrıca, bazı sübvansiyonların kademeli olarak kaldırılmasından önce korunmaya muhtaç tüketiciler için de bir tarife belirleme yetkisi verilmiştir. Yetkililer haksız fiyatlandırma ve stoklama uygulaması iddialarını araştırmak için yoğun fiyat denetimleri yürütmektedir. %2 konaklama vergisi uygulamasına başlanması, Kovid-19 salgınının etkileri ve ekonomik durumun kötüleşmesi gerekçesiyle 2023'e ertelenmiştir. Enflasyonla mücadele kapsamında, 2022 başında KDV'de neredeyse tüm gıda ürünlerinde %18'den %1'e, hijyen ürünlerinde ise %18'den %8'e düşürülmüştür. Kovid-19 aşılarının teslimatı da 31 Aralık 2022'ye kadar %1 KDV'ye tâbidir.

Devlet desteklerinin şeffaflığı ve denetimi zayıf kalmıştır. Devlet destekleri kanununun uygulanmasına ilişkin mevzuat kabul edilmemiştir. Ancak, yasal çerçeve, Devlet yardımı tekliflerini değerlendirmekten ve yeni Devlet yardımı programlarına ilişkin teklif sunmaktan, değiştirilmesini veya iptalini önermekten sorumlu Devlet Yardımları Genel Müdürlüğünü kuran bir Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile değiştirilmiştir. Türkiye henüz resmi olarak kapsamlı bir devlet destekleri envanteri oluşturmamış veya tüm devlet destekleri mekanizmalarını AB müktesebatına uyumlu hâle getirmeye yönelik bir eylem planı hazırlamamıştır. Devlet destekleri denetiminin mevcut yapısının bağımsız ve işlevsel olmadığı düşünülmektedir (bkz. Fasıl 8). Eylül 2022 itibarıyla, desteklenen 45 proje için taahhüt edilen yatırım tutarı 335 milyar TL'ye (GSYH'nın %2,7'si) ulaşmıştır. Karadeniz'deki sondaj faaliyetlerini desteklemeye yönelik tek bir projeye (145,2 milyar TL değerinde) yatırım teşvik tutarı iki katına çıkmıştır. Ancak, genel teşvik programında olduğu gibi, Türkiye bu projelere verilen fiilî desteğe ilişkin verileri yayımlamamıştır. Küçük ve orta ölçekli işletmeler (KOBİ'ler), çok sayıda destek tedbiri ve teşvikinden yararlanmakta olup bunlara ilişkin sistematik izleme eksiklikleri bulunmaktadır. Türkiye Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB), görev alanına giren beş destek programına ilişkin değerlendirmelerde bulunmuş ve internet sitesinde yayımlamıştır.

Özelleştirme ve yeniden yapılanma

Varlık fonu ekonomideki varlığını daha da genişletirken, özelleştirmenin kapsamı sınırlı kalmıştır. Özelleştirme gelirleri 2021'de küçük bir artışla 413 milyon ABD dolarına ulaşmıştır. Özelleştirme İdaresi, 2022'de elektrik üretim tesislerinin, limanların ve gayrimenkullerin özelleştirilmesini hedeflemiştir. Türkiye Varlık Fonu (TVF), finans (büyük ölçekli kamu bankaları ve Borsa İstanbul, konsolide kamu sigorta şirketleri dâhil), telekomünikasyon, petrokimya, gayrimenkul, madencilik, tarım ve ulaştırma sektörlerindeki büyük şirketlerde hisse sahibidir. TVF Mart 2022'de, Türk Telekom'daki pay oranını %61,68'e çıkararak, şirketin en büyük hissedarı ve telekom piyasasındaki en büyük oyuncu konumuna gelmiştir (bkz. Fasıl 8). Kamu bankalarını güçlendirmek ve ekonomik ve finansal istikrarı sağlamak amacıyla TVF, kamu bankalarının çekirdek sermayesini artırmıştır. TVF (kamuya ait) şirketlerin muamelelerine, birleşme ve satın almalara, hukuka aykırı yapılan kontrole ve hissedarların haklarına ilişkin birçok vergi, harç ve kuraldan muaf olmaya devam etmektedir. TVF'nin toplam aktifleri 2019'da 1,5 trilyon TL'den (GSYH'nin %35'i) 2020 sonunda 2,2 trilyon TL'ye (GSYH'nin %44'ü) yükselmiştir.

Finansal piyasaların işleyişi

Finansal istikrar

Bankacılık sektörü, geçmişinden miras kalan bir takım sorunlarla ve artan finansal istikrar riskleriyle karşı karşıya olmasına rağmen büyük ölçüde istikrarlı seyretmiştir. Bankacılık sektörünün sermaye yapısı iyi kalmaya devam etmiştir. Eylül 2021'den bu yana, standart sermaye yeterlilik oranı Temmuz 2022'de 0,7 puan artarak %18,0'e, çekirdek sermaye ise 1 puan artarak

%14'e yükselmiştir. Kamu bankalarının sermaye yeterliliği, Türkiye Varlık Fonu'nun 2022 başında yaptığı büyük sermaye enjeksiyonu (51,5 milyar TL) sonrasında iyileşmiş olsa da Nisandan bu yana belirgin şekilde kötüleşmiş ve bankacılık sistemi ortalamasının oldukça altında kalmıştır. Sermaye yeterlilik oranlarını korumak amacıyla, 252 iş günü ortalama döviz kurunun kullanılması ve gerçeğe uygun değerlendirme muhasebe kurallarının askıya alınması gibi bazı ihtiyati tedbirler gevşek kalmaya devam etmiştir. Takipteki krediler oranı Temmuzda %2,4'e gerilemiştir (kamu bankalarında %1,7) ve kredi zararı karşılığı bankacılık sistemi için %82,5'e çıkmıştır (kamu bankalarında %88,3). Bununla birlikte, yakın izleme altındaki 2. aşama kredilerin payı %10 civarında olup yüksek düzeyde kalmıştır. Temmuzda banka kârlılığı artmış, ortalama aktif kârlılığı %2,0'ye, özkaynak kârlılığı ise %25,2'ye ulaşmıştır; ancak söz konusu oranlar kamu bankalarında belirgin şekilde daha düşük ve reel olarak negatif kaydedilmiştir. Mevduat dolarizasyonu, Ağustosta %54,9'a düşmeden önce, 2021 sonunda %67,1 ile zirve düzeye ulaşmıştır. Ancak, tüm mevduatların bir diğer %16'sını temsil eden kur korumalı mevduatlar dikkate alındığında, asıl dolarizasyon daha yüksek kalmıştır. Bu yeni finansal araç, yalnızca devlet bütçesi için değil, döviz cinsinden mevduata ani geçiş durumunda finansal istikrar için de belirli zorluklar ve riskler barındırmaktadır.

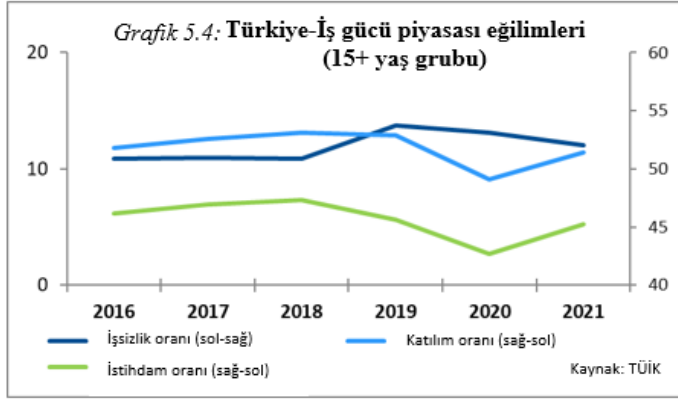
Finansmana erişim

İhtiyati politikalar, kredi büyümesini frenleme yönünde değişim göstermiştir. Küresel salgına bağlı olarak kabul edilen finansal istikrar ve kredi teşvik önlemlerinin çoğu 2021'de kaldırılmış ve bunun sonucunda kredi büyümesi belirgin biçimde yavaşlamıştır. Verilen krediler, 2022'nin başlarında düşük seviyede kalmış ve çok yüksek enflasyon oranı nedeniyle çoğunlukla hane halkı kesiminde reel olarak düşmüştür. Bununla birlikte, finansal olmayan şirketlere verilen krediler güçlü bir şekilde hızlanmış ve Merkez Bankasını, söz konusu kredi büyümesini dizginlemek ve kredi kullanımını ekonomik ve finansal istikrar için daha faydalı gördüğü kullanımlara ve sektörlere yönlendirmek üzere makro ihtiyati tedbirler almaya sevk etmiştir. Tüketici kredilerinde kısıtlamaya gidilerek, bankaların ve finans şirketlerinin Nisan 2022'den bu yana kullandıkları Türk lirası cinsi ticari kredileri için %10 zorunlu karşılık oranı uygulanmış, daha sonra bu oran %20'ye yükseltilmiş ve yıl başından Mayıs sonuna kadar %20'nin üzerinde kredi büyümesi olan bankalar cezalandırılmıştır. KOBİ'lere, ihracata, yatırıma, esnafa, tarıma ve diğer bazı kategorilere verilen krediler bu kuraldan muaf tutulmuştur. Yetkililer, "liralasma" çabalarının bir parçası olarak Haziranda, gelir endeksli senetleri uygulamaya koymuş ve büyük miktarda döviz cinsinden nakit aktifi (altın ve döviz mevduatı dâhil) olan şirketlerin lira cinsinden kredilere erişimine kısıtlama getirmiştir. Haziranda GSYH'nin %62'si düzeyinde olan toplam krediler yılın başından bu yana bir miktar düşüş göstermiştir. Toplam banka aktifleri 2020'de GSYH'nin %121'inden 2021'de %127'sine yükselirken, yabancı sermayeli bankaların toplam banka sektörü aktifleri içindeki payı %25,1'den %25,9'a yükselmiştir. 2021'in büyük bölümünde sabit kaldıktan sonra, ticari krediler ve mevduatlar arasındaki dolar ve lira faiz oranı farkları Kasım ayının sonundan bu yana önemli ölçüde artmıştır.

İş gücü piyasasının işleyişi

İş gücü piyasası küresel salgının ardından toparlanmıştır ancak kemikleşmiş yapısal zorluklar varlığını korumaktadır. Güçlü ekonomik büyüme, iş gücü piyasasını desteklemiş ve 2022'de iş imkânı sayısında yeni zirveler kaydedilmiştir. Aktif iş gücü ve istihdam oranları belirgin bir şekilde kriz öncesi seviyelere yükselmiştir. Tarım sektöründe istihdam azalırken özellikle hizmetler ve sanayi sektöründe güçlü şekilde istihdam yaratılmış ve kazanımları 2022'nin başlarına yayılmıştır. Sosyal güvenlik kaydı olmayan işçilerin sayısı ve payı, 2022'nin başlarında rekor

düzeydeki en düşük seviyelerine gerilemiştir. İşsizlik zirveye ulaşmış ve manşet işsizlik oranı 2018'den bu yana ilk kez Haziranda tek haneli rakamlara düşmüştür. Bununla birlikte, atıl iş gücü, zamana bağlı eksik istihdamı ve potansiyel iş gücünü hesaba katan, %20 düzeyinde

kaydedilen iş gücünün eksik kullanımının bileşik göstergesindeki artıştan da görüldüğü gibi hâlâ yapısal olarak yüksektir. Ekonomik toparlanmaya rağmen, kadınlarda aktif nüfus ve istihdam oranlarının erkeklerin aktif nüfus ve istihdam oranlarının yarısından az olması nedeniyle, erkek ve kadın istihdamı arasında hâlâ önemli bir fark bulunmaktadır. Haziranda, tüm gençlerin (15-24 yaş) neredeyse dörtte biri ne istihdamda, ne eğitim-öğretimde yer

almıştır ve genç işsizlik oranı yılın ikinci çeyreğinde %20'nin altına düşse de çok yüksek düzeyde seyretmeye devam etmiştir. 2021'de %5,8 ile %29,8 arasında değişen işsizlik oranlarıyla, bölgesel iş gücü piyasası farklılıkları düşse de hâlâ ciddi seviyelerdedir. Yılın başındaki yaklaşık %50 zam ve Temmuz başındaki %30'a yakın ikinci bir zamlarla asgari ücretin 2022'de neredeyse iki katına çıkarıldığı konjonktür yanlısı bir ücret politikası izlenmiştir.

2.3.2. Birlik içindeki rekabet baskısı ve piyasa güçleriyle baş edebilme kapasitesi

Türkiye, AB içindeki rekabet baskısı ve piyasa güçleriyle baş edebilme kapasitesi bakımından **iyi düzeyde hazırlıklı** olup **sınırlı ilerleme** kaydetmiştir. Mesleki eğitimin iyileştirilmesinde kaydedilen bazı ilerlemelere rağmen, eğitim sistemi ile iş gücü piyasası ihtiyaçları arasındaki uyumsuzluklar devam etmektedir. Araştırma ve geliştirme harcamaları, çok yavaş bir hızda artmaya devam etmiş ancak hükümetin belirlediği hedefin oldukça altında kalmıştır. Yatırım faaliyetleri, 2021'in ikinci yarısında zayıflamıştır. Enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesine ve yenilenebilir kaynaklardan enerji üretim payının artırılmasına dair ilerleme devam etmiştir. Yenilenebilir enerji üretim sektöründe yerli katkı gerekliliği uygulamalarının genişletilmesi endişe yaratmaktadır. Türkiye, bazı ilave gümrük vergilerini kaldırmıştır; ancak, AB-Türkiye Gümrük Birliği kapsamındaki yükümlülüklerinden büyük ölçüde sapması, ikili ticareti engellemektedir.

Komisyonun 2021 tavsiyeleri tam olarak uygulanmamış olup hâlâ geçerlidir. Rekabet edebilirliği ve uzun vadeli büyümeyi desteklemek için Türkiye'nin özellikle:

- eğitime kaydolmayı artırmaya (özellikle okul öncesi eğitim için) devam etmesi, mesleki eğitim ve öğretimi iyileştirmesi ve eğitim ve öğretimi iş gücü piyasası ihtiyaçlarına yönelik olarak daha iyi uyumlaştırması;
- doğal gaz piyasası reformunu derinleştirmesi ve AB'nin Üçüncü Enerji Paketi'ne uyum sağlanması amacıyla, Doğal Gaz Piyasası Kanunu'nu gözden geçirmesi;
- AB-Türkiye Gümrük Birliği ile uyumlu olmayan tüm korumacı önlemleri kaldırması gerekmektedir.

Eğitim ve inovasyon

Türkiye mesleki eğitimin iyileştirilmesi konusunda bazı ilerlemeler kaydetmiştir. Toplam eğitim harcamalarının GSYH'ye oranı 2020'de %5,4'e ulaşmış ve yıllık %4,5 reel artış sağlanmıştır. Kamu harcamaları, bunun yaklaşık dörtte üçü oranındadır yani 2019'a göre 0,4 baz puan azalarak 2020'de GSYH'nin %4,0'ü olarak gerçekleşmiştir. Öğrenci başına düşen eğitim harcamalarında en yüksek artış yükseköğretimde görülmüştür. 2020-2021 eğitim öğretim yılında ilkokul (ilk 4 yıl) ve ortaokul (ikinci 4 yıl) net kayıt oranları düşerken, lise (son 4 yıl) ve yükseköğretim net kayıt oranları artmıştır. Kovid-19 küresel salgınının okul öncesi eğitime katılım üzerinde olumsuz etkisi olmuştur (bkz. Fasal 26). Türkiye, Dünya Ekonomik Forumu tarafından açıklanan Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi'nde eğitime katılım düzeyi açısından zayıf performans göstermeye devam etmiş ve 2021'de 156 ülke arasında 101. sırada yer almıştır. Mesleki ve teknik ortaöğretimdeki öğrencilerin oranı (5 yıl önceki %35,9 seviyesinden) 2021'de %27,4'e gerilemiştir. Din eğitimindeki öğrencilerin payı lisede %11'e yakın bir oranda genel olarak sabit kalmış, ancak ortaokuldaki payı beş yıl önceki %10,1 seviyesinden %13,7'ye yükselmiştir. İş gücü piyasasının ihtiyaçları ile eğitim sisteminin kazandırdığı beceriler arasındaki uyumsuzluk devam etmektedir. Türkiye, Ulusal Genç İstihdam Stratejisi ve Eylem Planı'nı kabul ederek, mesleki eğitimi iyileştirme ve ne eğitimde ne istihdamda olan gençlerin (NEET) oranını 2023'ün sonuna kadar %20'ye düşürme çabalarını artırmıştır.

Araştırma ve geliştirmeye (Ar-Ge) yapılan yatırımlar artmaya devam etse de Türkiye, Avrupa İnovasyon Skor Tablosunda hâlâ geridedir. 2013'te GSYH'nin %0,8'i olan Ar-Ge harcamaları 2020'de yaklaşık %1,1'e yükselmiş olmakla birlikte, bu oran hükümetin 2023 için belirlediği %1,8 hedefinin ve AB ortalaması olan %2,3'ün altında kalmıştır. Ar-Ge harcamalarında en büyük paya (%65) sahip olan özel sektör, Türkiye'deki Ar-Ge çalışmalarının arkasındaki ana itici güç olmaya devam etmekle birlikte, araştırma kurumlarıyla işbirliğini daha fazla güçlendirebilir. Türkiye, ilk Ulusal Yapay Zekâ Stratejisini (2021-2025) Ağustos 2021'de kabul ederek, inovasyon odaklı ekonomiye geçişe yönelik artan ilgisini göstermiştir. 2021 Küresel İnovasyon Endeksi'nde Türkiye'nin toplam puanı bir yılda önemli ölçüde iyileşmiş ve 132 ülke arasında 41. sırada yer almıştır. Ancak Avrupa İnovasyon Skor Tablosuna göre, Türkiye'nin AB'ye göre inovasyon performansı 2020'de %74'ten 2021'de %55'e belirgin bir düşüş göstermiştir. 2021'de yerli patent başvuru sayısı 2020 yılına göre %2,9 artarken, Türkiye'nin toplam uluslararası patent başvuruları aynı dönemde %13,1 azalmıştır. Ulusal araştırma ve inovasyon kapasitesini artırmaya yönelik eylem planının uygulanması, Türkiye'nin Ufuk 2020'de daha iyi performans göstermesine olumlu katkıda bulunmuştur. Ekim 2021'de AB Komisyonu ve Türkiye, 2021-2027 dönemi için Ufuk Avrupa Programı'na katılım anlaşmasını imzalamıştır.

Fiziki sermaye ve altyapı kalitesi

İnşaat sektöründe devam eden zayıflığa rağmen, yatırımlar bir miktar toparlanmıştır. Yatırım faaliyetleri 2021'in ilk yarısında güçlü olsa da o zamandan bu yana oldukça baskılanmıştır. Toplam yatırım 2021'de tarihi ortalamaya yakın bir seviyede gerçekleşmiş ve GSYH'nin %28,1'ini oluşturmuştur. İnşaatın toplam yatırım içindeki payı 2021'de %43'e düşmüştür ve bu oran on yıldan uzun bir sürenin en düşük seviyesini oluşturmaktadır. Hükümet, Mayıs 2022'de emlak sektörünü canlandırmak için bir dizi yeni kredi paketi açıklamıştır. Diğer taraftan, makine ve teçhizat yatırımlarının payı 2021'de %46'ya çıkarak yeni zirvelere ulaşmıştır. Kamu yatırımları GSYH'nin %4'üne yakın bir oranda yıllardır büyük ölçüde istikrarlı seyretmiştir ancak 2019'dan bu yana keskin bir şekilde %3'ün altına gerilemiştir.

Enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi iyileşmiş ve yenilenebilir kaynakların kullanımı artmış olsa da, enerji sektöründeki rekabet ve fiyatlandırma mekanizması sorunları mevcudiyetini korumaktadır. Kamuya ait bir gaz şirketi olan BOTAŞ'ın ayrıştırılmasının yeniden askıya alınmasıyla doğal gaz piyasasına ilişkin reformlarda sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Bunun bir sonucu olarak, BOTAŞ, gaz ticareti, boru hattı ve LNG altyapısından oluşan dikey entegre yapısını ve pazardaki hâkim konumunu korumuş; bu nedenle şeffaf, maliyet tabanlı ve ayrımcı olmayan bir fiyatlandırmaya engel olunmuştur. Türkiye, Güney Gaz Koridoru'nun (GGK) bir parçası olarak Azerbaycan'dan Avrupa'ya Trans-Adriyatik Doğal Gaz Boru Hattı'na (TAP) bağlanmak suretiyle doğal gaz ileten Trans-Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı'nın (TANAP) sorunsuz çalışmasını sağlayan güvenilir bir transit ülke olmaya devam etmiştir. Yenilenebilir enerji ile ilgili olarak, Türkiye, yerli ve yenilenebilir kaynakların kullanımını en üst düzeye çıkarmaya yönelik çabalarını sürdürmüş ve ülkenin kurulu güç bileşimindeki yenilenebilir enerjinin payını 2021 sonunda %53'e yükseltmiştir. Özel yatırımlar, 2030'a kadar uzatılan tercihli tarife garantisi sayesinde yenilenebilir enerji tesislerindeki büyümeyi yönlendirmeye devam etmiştir. Türkiye'deki yerli katkı gerekliliği uygulamaları, DTÖ ve AB-Türkiye Gümrük Birliği kurallarına aykırı olması ve AB'nin ve diğer uluslararası şirketlerin Türkiye enerji piyasasındaki rekabet gücünü etkilemesi nedeniyle endişe yaratmaya devam etmektedir.

Kovid-19 küresel salgınının, Türkiye ekonomisinin dijital dönüşümünde önemli bir hızlandırıcı etkisi olmuştur. 2021'de GSYH içindeki payı %2,8'le düşük kalsa da, bilgi ve iletişim sektörü son iki yılda önemli ölçüde büyümüş ve büyüme oranları 2020 ve 2021'de sırasıyla %14,5 ve %21,8 olarak kaydedilmiştir. 2019'da 76,6 milyon ve 2020'de 82,4 milyon olan geniş bant internet abone sayısı 2021'de 88,2 milyona ulaşmıştır. Mobil geniş bant penetrasyon oranı hafifçe artmakla birlikte hâlen OECD ortalamasının altındadır. Evde internet erişimine sahip hanehalkı payı 2020'deki %90,7 (2019'da %88,3) oranından 2021'de %92,0'a yükselmiştir. Aynı dönemde, 16-74 yaş arası bireylerin 2020'de %79 olan (2019'da %75,3) internet kullanım oranı 2021'de %82,6'ya yükselmiştir. 2021'de e-devlet hizmetlerinden yararlananların oranı %58,9'a ulaşmıştır. 4.5G abone sayısı 2021'de 80,2 milyona yükselmiş olup bunun 61,9 milyonu aktif kullanıcı olmuştur. İşletmelerin %14'ünün Kovid-19 küresel salgını sırasında e-satışa başlaması veya e-satışlarını artırmasıyla birlikte iş dünyasındaki dijitalleşme de hızlanmıştır.

Sektör ve işletme yapısı

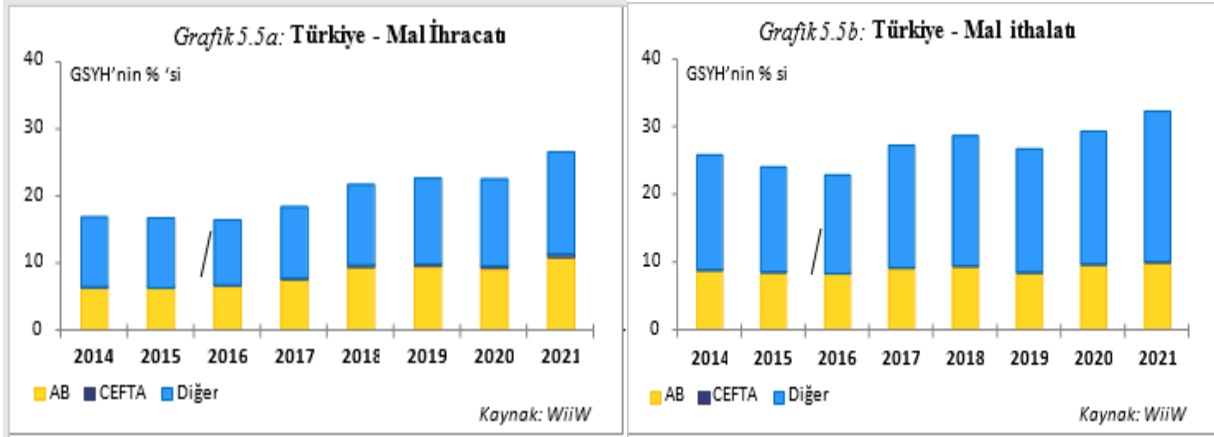
Hizmet sektörü, 2021'in ikinci çeyreğinden itibaren küresel salgın kaynaklı kısıtlamaların kaldırılmasıyla önemli ölçüde toparlanarak ekonomiye hâkim olmaya devam etmiştir. 2021'de hizmet sektörü faaliyetlerinde çift haneli artış kaydedilirken, konaklama, eğlence, bilgi ve iletişim sektörleri en hızlı büyüyen sektörler olmuştur. Kredi tahsis faaliyetlerinin yavaşlamasıyla finans ve sigorta faaliyetleri daralmıştır. Hizmetler, 2020'deki seviyesine göre 0,6 baz puan düşmüş ve 2021'deki istihdamın %55,3'ünü oluşturmuştur. Daha önce ekonomik büyümeyi yönlendiren temel sektörlerden biri olan inşaat sektörü, 2018'den bu yana yavaşlamış ve 2021'de GSYH içindeki payı %5,1'e düşmüştür. Ancak inşaat sektörünün toplam istihdam içindeki payı, 2020 yılına göre 0,4 puan artarak %6,2'ye yükselmiştir. Tarım sektörü 2020'de %6,7 olan GSYH içindeki payının 2021'de %5,5'e gerilemesine rağmen, iş gücünün %17,2'sini (2020 seviyesine göre 0,5 baz puan düşüşle) istihdam ederek önemli bir sektör olmaya devam etmektedir.

Küçük ve orta ölçekli işletmeler (KOBİ'ler) ekonominin bel kemiğidir. KOBİ'ler Türkiye'nin iş gücünün yaklaşık dörtte üçünü istihdam etmekte ve ekonomideki toplam katma değer yarısından fazlasını üretmektedir. Türkiye, çoğunlukla KOBİ'leri hedef alan çeşitli ekonomik destek programlarını uygulamaya devam etmiştir. Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme

ve Destekleme İdaresi Başkanlığı KOSGEB, şirketlere Ar-Ge, inovasyon, ürün geliştirme, uluslararasılaşma, girişimcilik ve yüksek teknoloji ve stratejik ürünlere yapılan yatırımlar için destek sağlamaktadır. Ayrıca Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) tarafından uygulanan KOBİ destek programları da bulunmaktadır.

AB ile ekonomik bütünleşme ve fiyat rekabet gücü

AB ile ekonomik bütünleşme, yüksek kalmasına rağmen gerilemiştir. Türkiye, AB'nin en büyük altıncı ticaret ortağı iken AB, Türkiye'nin açık ara en büyük ticaret ortağıdır. AB'nin Türkiye ihracatındaki payı 2021'de %41,3 seviyesinde büyük ölçüde sabit kalırken, Türkiye'nin AB-27 menşeli ithalatının payı %33,4'ten %31,5'e düşmüştür. AB'nin Türkiye'deki doğrudan yabancı yatırım (DYY) girişlerindeki payı 2020'de %52'den 2021'de %34'e düşmüş, ancak 2022'nin ilk yarısında yeniden toparlanmıştır.

AB'nin toplam DYY stokundaki payı 5 yıl önceki %60 seviyesinden 2020 ve 2021'de yaklaşık %50'ye düşmüştür. Ticarete açıklık, mal ihracatındaki büyümenin hız kesmeden devam etmesi ve hizmet ihracatının toparlanmasıyla birlikte 2021'de bir önceki yıla göre 10 baz puan artmış ve ilk kez GSYH'nin %70'ini aşarak belirgin bir şekilde yükselmiştir.

Türkiye, AB-Türkiye Gümrük Birliği içinde serbest dolaşımda olan ve AB menşeli olmayan çok sayıda ürüne uyguladığı ek gümrük vergilerinin bir kısmını kaldırmıştır. Ancak, AB-Türkiye Gümrük Birliği kurallarına aykırı olarak çok sayıda ek gümrük vergisi hâlâ yürürlüktedir. İthalat gözetimi ve aşırı gümrük kontrolleri gibi tarife dışı engeller, ticaret akımlarını aksatmaya devam etmiştir. DTÖ temyiz kararının ardından Türkiye, ilaç sektöründeki tutarsız yerelleştirme ve önceliklendirme önlemlerini artık kaldırmalıdır.

2.4. KAMU ALIMLARI, İSTATİSTİK, MALİ KONTROL

Fasıl 5: Kamu alımları

AB kuralları, tüm Üye Devletlerde kamu sektörünün mal ve hizmet alımlarının ayrımcılık yapılmaksızın ve eşit muamele temelinde AB şirketlerinin tamamına açık ve şeffaf olmasını temin eder.

Türkiye, kamu alımları alanında **orta düzeyde hazırlıklıdır** ancak rapor döneminde **ilerleme kaydedilmemiştir** ve AB müktesebatına uyum konusundaki büyük eksiklikler devam etmiştir. Türkiye, ayrımcı yerli fiyat avantajını ve yerli katkı lehine olan offset uygulamalarını sürdürmüştür. 2021 raporundaki tavsiyeler uygulanmamıştır.

Gelecek yıl, Türkiye'nin özellikle:

- Kamu ihale mevzuatını, kamu hizmetleri, imtiyazlar ve kamu-özel sektör ortaklıklarını kapsayacak biçimde 2014 AB Kamu Alımları Direktifleri ile daha uyumlu hâle getirecek ve şeffaflığı artıracak şekilde tadil etmesi;
- rekabeti ve şeffaflığı sınırlayan müzakere usulünün aşırı düzeyde kullanılmasından kaçınması;
- AB müktesebatıyla uyumsuz olan istisnaları kaldırması ve ayrımcı yerli fiyat avantajlarından ve offset uygulamalarından kaçınması gerekmektedir.

Kurumsal yapılanma ve mevzuat uyumu

Yasal çerçeve ile ilgili olarak, Türkiye'nin kamu alımları mevzuatı, Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma'nın ilkelerini geniş ölçüde yansıtmaktadır. Ancak, zorunlu yerli fiyat avantajları ve offset uygulamaları, malların yerli piyasada üretilmemiş olması durumunda, ihale makamlarının telafi edici önlem talep etmesine imkân vermektedir ve bu durum, ayrımcı nitelikte olup AB müktesebatı ile çelişmektedir.

Kamu İhale Kanunu (KİK), 2014 AB Kamu Alımları Direktifleriyle kısmen uyumludur. Sayısı giderek artan bir istisna listesiyle, kamu alımları kurallarının kapsamı sınırlanmaktadır. Ayrıca, sektöre özgü birçok kanun, şeffaflığı kısıtlamaktadır. Mal ve hizmet alımları için Devlet Malzeme Ofisinin kullanılması kamu kurum ve kuruluşları için zorunludur. Devlet Malzeme Ofisinin 33,5 milyon TL'nin altındaki alımlarının, Kamu İhale Kanunu'ndan muaf olması nedeniyle, söz konusu zorunlu merkezi alım sisteminin uygulanması da gerçekte istisna kapsamını genişletmektedir. Mal ve hizmetlere uygulanan eşik değerler de AB'dekinden yüksektir.

Türkiye'de kamu-özel ortaklığı faaliyetlerinin koordinasyonunu, gözetimini ve izlenmesini kapsayan tek bir çerçeve hâlâ bulunmamaktadır. Türkiye'nin, şeffaflığı ve etkinliği artırmak amacıyla imtiyazlara ve kamu-özel ortaklığına ilişkin daha tutarlı bir yasal çerçeve sağlaması gerekmektedir. Ayrıca, kamu ihalelerinde siyasi etki iddialarının önüne geçmeye yönelik olarak, kamu-özel ortaklığına ilişkin bilgiler kamuya şeffaf bir biçimde paylaşılmamaktadır; böyle bir şeffaflık koşullu mali yükümlülüklerin daha iyi değerlendirilmesini de sağlayacaktır.

2021'de kabul edilen ve sürdürülebilir tüketim ve üretime kayda değer katkı sağlayacak Türkiye Yeşil Mutabakat Eylem Planı'nda, yeşil satın almaya geçişe ilişkin stratejiler bulunmamaktadır.

Türkiye'nin 11. Kalkınma Planı (2019-2023), kamu alımlarını bir destek aracı olarak kullanmak suretiyle, özellikle kimyasallar, ilaçlar ve tıbbi cihazlar, elektronik, makine ve elektrikli ekipman, otomotiv ve demir yolu hizmeti sektörlerinde yerli üretimi artırmayı amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda, “orta ve yüksek teknolojili sanayi ürünleri” için %15'lik zorunlu yerli fiyat avantajı devam etmekte olup offset uygulamaları teşvik edilmektedir. Yerli fiyat avantajının uygulandığı uluslararası ihalelerin oranı yüksektir ve bu oran 2017'deki %37'den 2021'de %45'e yükselirken, bu tür ihalelerin toplam değeri ise aynı zaman diliminde %44'ten %50'ye yükselmiştir. Uluslararası isteklilere karşı rekabeti bozucu yerli fiyat avantajı mal alımlarının %63'üne, yapım işlerinin %40'ına, danışmanlığın %21'ine ve hizmet ihalelerinin %79'una uygulanmıştır ve bu oranlar toplam değerinin sırasıyla %46, %57, %33 ve %84'üne tekabül etmektedir.

Eğitime ve sektörde deneyime bakılmaksızın, Cumhurbaşkanı'nın doğrudan başkanı ve üyeleri atamakla yetkilendirilmesi, Kamu İhale Kurumu (KİK) bünyesindeki Kamu İhale Kurulunun işlevsel bağımsızlığını zedeleme potansiyeline sahiptir.

Uygulama ve yürütme kapasitesi

Kamu alımları piyasasının büyüklüğü 2017'de GSYH'nin %7,5'i iken 2019'da %3,3'üne düşmüş; ancak 2020'de az bir yükselişle %3,4'e çıktıktan sonra 2021'de GSYH'nin %4,1'ine ulaşarak bu gidişatı tersine çevirmiştir.

İhale kararlarının izlenmesi ve uygulanması tatmin edici düzeydedir. KİK, performansın değerlendirilmesi ve kamu ihale sisteminde iyileştirmelerin yapılmasını mümkün kılacak şekilde, altı ayda bir istatistikleri yayımlamaktadır. İhale makamlarının, kamu alımı süreçlerini yönetme kapasitesi gelişmeye devam etmiştir. Elektronik ihale sistemi, yaygınlaşmış ve 30.198 ihaleye (2020'de 17.359) ulaşmıştır.

Dürüstlük ve çıkar çatışması kuralları da dâhil olmak üzere, yolsuzluk ve hileli uygulamaların tespit edilip haklarında işlem yapılmasını sağlayan mekanizmalar bulunmaktadır. Ancak, (değer ve rakam bakımından) tüm ihalelerin dörtte birinden fazlasına karşılık gelen pazarlık usulünün uygulanması geçtiğimiz beş yıl içinde ciddi bir artış göstermiştir. İhale makamları, bu usulü uygularken öngörülemeyen bazı durumlarda takdir yetkisini kullanabilmektedir; bu yetki tarafsız olarak ölçülememekte ve eşik değerlerden bağımsız olarak rekabeti ve şeffaflığı kısıtlamaktadır. 2021'de, pazarlık usulünün kullanıldığı ihalelerin %90'ında (değer bakımından) bu durum yaşanmıştır. Şeffaflığı ve rekabeti kısıtlayan söz konusu uygulamanın böylesine yaygın kullanımı, kamu ihalelerinde siyasi etki olduğu yönünde iddialara yol açmıştır. Türkiye'nin sözleşme performansını değerlendirmeye ve bağımsız bir ihale makamı veya kuruluşu tarafından sözleşme yönetiminin ve kamu alımları süreçlerinin ekonomiklik, etkinlik ve etkililik unsurları bakımından incelenmesine yönelik araçlar geliştirmesi gerekmektedir. Türkiye'nin ayrıca, alım sürecindeki uygulamalarda dürüstlüğe ilişkin olası sorunlara işaret eden bir risk göstergesi sistemi geliştirmesi gerekmektedir.

Şikâyetlerin etkili şekilde incelenmesi sistemi

Hukuk yollarına başvurma hakkı, Anayasa'da yer almaktadır ve şikâyetlerin ele alınması bakımından kurumsal yapılanma ve mekanizma Kamu İhale Kanunu'nda belirtilmiştir. Şikâyetlerin incelenmesi sistemi, şikâyetlerin ve yaptırımların etkin, hızlı ve yeterli bir biçimde uygulanmasını ve çözüme kavuşturulmasını sağlamaktadır. Ancak, AB Şikâyetlerin İncelenmesi Direktifi ile daha fazla uyum sağlanması gerekmektedir. Türkiye'nin bu amaç doğrultusunda, Kamu İhale Kurumundan ayrı olarak, tamamen bağımsız bir kamu alımları inceleme kurulu oluşturması ve kurul üyelerinin bağımsızlığını sağlaması gerekmektedir.

Kamu İhale Kurulunun uygulama kapasitesi, 330 personel ile istikrarlı kalmaya devam etmektedir. Kamu İhale Kuruluna, 2020'deki 2.316 (ihalelerin %3,53'ü) şikâyete kıyasla, 2021'de, 2.343 (ihalelerin %3,25'i) şikâyet gelmiştir. Atanma politikası ve Kurulun KİK'in bir parçası olması endişe unsuru olmaya devam etmiştir. Kamu İhale Kurulunun tamamen bağımsız olması, muhtemel çıkar çatışmalarını ortadan kaldıracak ve şeffaflığı temin edecektir.

Fasıl 18: İstatistik

AB kuralları, Üye Devletlerin, Avrupa İstatistik Uygulama İlkelerine uygun olarak ve mesleki bağımsızlık, tarafsızlık, güvenilirlik, şeffaflık ve gizlilik ilkelerine dayanarak iyi kalitede istatistik üretebilmelerini gerektirmektedir. İstatistiki bilginin yöntemi, üretimi ve yayımlanması konularına ilişkin ortak kurallar bulunmaktadır.

Türkiye, istatistik alanında **orta düzeyde hazırlıklıdır** ve rapor döneminde **sınırlı ilerleme** kaydetmiştir. Geçen yılki tavsiyeler sınırlı düzeyde uygulanmıştır. Türkiye, AB müktesebatına daha fazla uyum sağlama çabalarını sürdürmüş ve özellikle yıllık ulusal hesapların zamanlılığı ve aşırı açık prosedürü metodolojisine bağlılığı konularındaki uyumunu artırmıştır. Ancak Rapor dönemi de dâhil olmak üzere, son birkaç yılda Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) yönetiminde sık sık yapılan değişiklikler, kurumun güvenilirliğini önemli ölçüde zedelemiştir. Temel ekonomik verilerin güvenilirliği birçok kez sorgulanmıştır.

Gelecek yıl, Türkiye'nin özellikle:

- TÜİK başkanının atanma ve görevden alınma gerekçeleri konusunda, mesleki veya bilimsel bağımsızlığı zedeleyen nedenler içermeyen şeffaf, profesyonel kriterlerin oluşturulmasını da içerecek biçimde, TÜİK'in inanılabilirliğini, makroekonomik istatistiklerde güvenilirliğini ve kamuoyu güvenini sağlaması;
- ulusal hesapları Avrupa Hesaplar Sistemi 2010 (ESA 2010) ile tam olarak uyumlu hâle getirme çabalarına hız vermesi;
- tarım, göç ve iltica istatistiklerini iyileştirmesi;
- TÜİK ve diğer veri sağlayıcıları arasında koordinasyonu güçlendirmeye devam etmesi gerekmektedir.

İstatistiki altyapı konusunda, Türkiye'nin istatistik mevzuatı Avrupa İstatistik Uygulama İlkelerine dayanmaktadır. Beş yıllık resmi istatistik programı (2022-2026) Aralık 2021'de kabul edilmiştir. Kamu kuruluşlarının idari kayıtlarının kullanımının artırılmasına ve Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) ile diğer veri sağlayıcıları arasındaki işbirliğinin geliştirilmesine yönelik çabalar devam etmiştir. Kovid-19 küresel salgını sırasında yeni alternatif veri toplama yöntemleri benimsenmiştir. İstatistik ofisindeki kayıtlar düzenli olarak güncellenmektedir. Ana sınıflandırmalar AB müktesebatıyla uyumludur.

TÜİK, Hazine ve Maliye Bakanlığının ilişkili kuruluşudur. Hazine ve Maliye Bakanı tarafından üstlenilen İstatistik Konseyi başkanlığı görevi, TÜİK Başkanına devredilmiştir. Ancak kurum başkanı da dâhil olmak üzere, TÜİK bünyesindeki atama ve ihraç prosedürlerinin şeffaflığı endişe uyandırmaya devam etmektedir. Rapor dönemi de dâhil olmak üzere, son birkaç yılda yönetim kademesinde sık sık yapılan değişiklikler, kurumun güvenilirliğini önemli ölçüde zedelemiştir.

Önemli **makroekonomik istatistiklerin** güvenilirliği konusundaki endişeler giderek artmaktadır. İdari kayıtların ulusal muhasebe sistemine entegrasyonuna yönelik çabalar devam etmiştir. Türkiye, ulusal hesapların zamanlılığını iyileştirmiş ve çoğu çıktı, harcama ve gelir değişkeni için bu hesapları bildirmiştir. Ancak Türkiye, istihdam verilerini ESA 2010'a göre oluşturamamıştır. Türkiye'nin GSMH hesaplamalarının ESA 2010 ile tamamen uyumlu olmasını sağlamanın yanı sıra, GSMH envanterini Eurostat'ın en son GSMH Envanter Rehberi'yle uyumlu hâle getirerek güncellemesi gerekmektedir. Çeyreklik ulusal hesapların aktarılması hâlâ tamamlanmamıştır. Türkiye 2009-2020 finans dışı sektör hesaplarının tamamına yakını aktarmıştır. Son aşırı açık prosedürü (EDP) bildirim tabloları Nisan 2022'de iletilmiştir. Türkiye, Eurostat'ın metodolojik rehberinin uygulanmasında, verilere ilişkin kapsamlı açıklayıcı notların temin edilmesinde ve genel devlet sektörünün sınırlandırılmasında bazı ilerlemeler kaydetmiştir. Aşırı açık prosedürü bildiriminin ve kamu maliyesi istatistiklerinin zamanında ve daha yüksek bir kalitede aktarılması için hâlâ daha fazla çabaya ihtiyaç vardır. Türkiye, uluslararası mal ticareti alanında oldukça uyumlu istatistikler üretmektedir. Çeyreklik ödemeler dengesini ve uluslararası yatırım

pozisyonunu raporlamaya devam etmiştir. Uyumlaştırılmış tüketici fiyat endeksine ait aylık veriler sağlanmıştır.

Türkiye, **iş istatistikleri** oluşturulmasında idari verilerin kullanımını yaygınlaştırmaya devam etmektedir. Kısa dönemli istatistikler, AB müktesebatıyla kısmen uyumludur. Araştırma ve geliştirme istatistikleri ise, Türkiye 2020 verilerini sağlamadığı halde, büyük ölçüde uyumludur. Bilgi ve iletişim teknolojilerine ilişkin yıllık anketler, AB standartlarını büyük ölçüde karşılamaktadır. Demir yolu ve deniz yolu taşımacılığı ile bölgesel taşımacılık istatistikleri büyük ölçüde uyumluysa da kara yolu yük taşımacılığı konusunda daha fazla ilerlemeye ihtiyaç bulunmaktadır. Turizm istatistiklerinin AB müktesebatı ile daha fazla uyumlaştırılması gerekmektedir. Yabancı kontrollü girişim istatistikleri Eurostat'a henüz iletilmemiştir.

Sosyal istatistikler alanında, büyük ölçüde idari kayıtlara dayanarak hazırlanan 2021 birleşik nüfus sayımı sonuçları kısmen açıklanmıştır. Gelir ve yaşam koşulları anketi AB müktesebatına uygun olarak yürütülmekte ve verileri Eurostat'a gönderilmektedir. Sosyal koruma istatistikleri, AB standartları ile büyük ölçüde uyumludur ve iş gücü piyasası istatistikleri tam olarak uyumludur. TÜİK, yeni müktesebat uyarınca sunması gereken iş gücü anketi (LFS) verilerini henüz Eurostat'a sunmamıştır. Aylık sonuçlar doğrudan LFS'den tahmin edilmeye başlamıştır. Ancak, 2021'de aylık işsizlik oranları Eurostat'a düzenli biçimde aktarılmamıştır. Türkiye emek maliyet endeksi verilerini düzenli olarak sağlamaktadır ancak yetersizdir. Kazanç Yapısı Anketi, AB mevzuatı ile uyumlu olarak her dört yılda bir yapılmaktadır. Ağustos 2021'de, Türkiye, açık iş anketi için çeyreklik verileri aktarmaya başlamıştır. Eğitim ve mesleki eğitim verileri mevcuttur. Halk sağlığı istatistikleri mevcuttur ancak sağlık harcamaları ve parasal olmayan sağlık hizmetleri verileri alanında daha fazla ilerleme kaydedilmesi gerekmektedir. Adalet sisteminin işleyişine ve cezaevi istatistiklerine ilişkin bazı veriler sağlanmaktadır. Türkiye, Eurostat'ın uluslararası göç ve ülke dışına göç istatistiklerine ilişkin veri toplama çalışmalarına katkıda bulunmaya düzenli olarak davet edilmektedir ancak şu ana kadar bu tür istatistikleri göndermemiştir.

2001'den bu yana **genel tarım sayımı** yapılmamıştır. Bitkisel üretime, süt ve süt ürünleri dâhil olmak üzere en kritik hayvansal üretime ilişkin istatistikler mevcuttur. Çoğu bitkisel ürün ve şarap için arz denge tabloları da mevcuttur. Tarımsal ekonomik hesaplar, AB müktesebatı ile hâlâ tam olarak uyumlu değildir. 2016 yılı Tarımsal İşletme Yapı Araştırması sonuçları, Eurofarm sistemine henüz iletilmemiştir.

Enerji istatistikleri AB müktesebatı ile büyük ölçüde uyumludur. Geleneksel aylık ve yıllık enerji istatistikleri düzenli olarak aktarılmaktadır. Son dönemde ortaya çıkan bazı yıllık veri derlemeleri Eurostat'a aktarılmamaktadır. Enerji fiyatı verileri Eurostat'a düzenli biçimde yüksek kalitede gönderilmektedir. **Çevre istatistikleri** alanında, atık ve su istatistikleri üretilmektedir ancak su kaynakları, su çıkarma ve atıkların geri dönüştürülmesi istatistikleri konusunda daha fazla ilerlemeye hâlâ ihtiyaç bulunmaktadır. Sera gazı emisyonu, çevre vergileri, malzeme akışı ve çevrenin korunmasına ilişkin maliyetler konusunda istatistikler mevcuttur.

Fasıl 32: Mali Kontrol

AB, gelir ve harcamaların sağlam mali yönetimini geliştirmek, yönetsel hesap verebilirliği ve kamu fonlarının dış denetimini artırmak amacıyla ulusal yönetim sistemlerinin reformunu teşvik etmektedir. Mali kontrol kuralları, ayrıca AB fonlarının yönetiminde dolandırıcılığa karşı AB'nin mali çıkarlarını ve sahteciliğe karşı da avroyu korumaktadır.

Türkiye, mali kontrol alanında **iyi düzeyde hazırlıklıdır**. Rapor döneminde **ilerleme kaydedilmemiştir**. Kamu İç Mali Kontrol politika belgesi henüz güncellenmemiştir. Dolandırıcılıkla mücadele koordinasyon birimi (AFCOS) ağı henüz yeniden tesis edilmemiştir. İç denetimin amacı, yetkisi ve sorumluluğu, Bakanlıklarda iç denetim birimlerinin bulunmasına yönelik yasal bir zorunluluk olmaması nedeniyle sekteye uğramaktadır. Geçen yılki tavsiyeler yerine getirilmemiştir. Gelecek yıl, Türkiye'nin özellikle:

- kapsamlı bir kamu mali yönetim stratejisinin hazırlanmasını kolaylaştırmak amacıyla yeni bir Kamu Harcamaları ve Mali Hesap Verebilirlik (PEFA) çalışması düzenlemesi ve Kamu İç Mali Kontrol politika belgesi ile eylem planını güncellemesi;
- AFCOS ağını yeniden tesis etmesi ve ulusal bir yolsuzlukla mücadele stratejisi kabul etmesi;
- belediyeleri ve kamu iktisadi teşebbüslerini tek hazine hesabına alacak düzenlemeleri yeniden gözden geçirmesi gerekmektedir.

Kamu iç mali kontrolü (KİMK)

Stratejik çerçeve kısmen uygulanmaktadır. Kamu İç Mali Kontrol politika belgesinin güncellenmesinde 2012'den bu yana ilerleme kaydedilmemiştir. Türkiye'nin hâlâ kapsayıcı bir kamu yönetimi reformu ve kamu mali yönetimi stratejik çerçevesi bulunmamaktadır. Kamu mali yönetimi ile ilgili hedefler, farklı planlama belgelerinde ve stratejilerinde yer almaktadır ve reformların uygulanmasını koordine edecek ve düzenli izleme ve raporlamayı temin edecek bir mekanizma bulunmamaktadır.

Türk idaresi, **yönetmelik hesap verebilirlik** ve yetkilendirme unsurlarını sonuç odaklı bir performans yönetim sistemi ile birleştiren tek tip bir yönetim yapısına sahiptir. Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol (KMYK) Kanunu tüm kamu kurumları için geçerlidir ve mali kontrol unsurlarını tanımlamaktadır. KMYK Kanunu, Hazine ve Maliye Bakanlığının koordinasyon görevini üstlendiği, idari görevler ve harcama yetkililerine yetki devri de dâhil olmak üzere, kamu kurumu üst yöneticilerinin ilgili sorumluluklarını belirlemektedir. Raporlama yapıları, karar alma sorumluluklarının devredilmesi ve iç kontrolün işleyişi de dâhil olmak üzere mevzuatın uyumlaştırılması ve yönetmelik hesap verebilirliği ele almak üzere daha fazla çaba sarf edilmesi gerekmektedir. Kamu Harcamaları ve Mali Hesap Verebilirlik çalışması gibi Kamu Mali Kontrol (KMK) tanı araçlarının kullanılması, Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol (KMYK) mevzuatının uygulanmasındaki mevcut eksikliklerin daha iyi belirlenmesine ve ele alınmasına yardımcı olabilecektir.

KMYK Kanunu, büyük oranda uluslararası standartlarla uyumlu bir şekilde işleyen **iç kontrol** alanını düzenlemektedir. İç kontrol sistemlerinin tam olarak uygulanması, kapasite ve sahiplenme sorunlarından olumsuz etkilenmeye devam etmektedir. Risk yönetiminin uygulanması alanındaki çalışmalara devam edilmelidir. Usulsüzlük vakalarının izlenmesi ve raporlamasında daha fazla iyileştirme yapılması gerekmektedir. Türkiye'nin tek hazine hesabı bulunmaktadır, ancak yerel idarelerin ve kamu iktisadi teşebbüslerinin bu kapsama alınması endişeleri artırmaktadır.

İç denetim uygulaması, uluslararası standartlara uygun olarak KMYK Kanunu'nda düzenlenmektedir. Bir iç denetim rehberi ve etik davranış kuralları ile merkezi uyumlaştırma birimi tarafından hazırlanan kılavuzlar mevcuttur, ancak bunlar 2013'ten bu yana güncellenmemiştir. İç Denetçilerin Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik kabul edilmiştir ve iç denetçilerin sayısının artırılması ve eğitimlerinin sağlanmasına yönelik çaba gösterilmiştir. Ancak, Bakanlıklarda iç denetim birimlerinin bulunmasına yönelik yasal bir

zorunluluk yoktur; yalnızca iç denetçiler görev almaktadır ve iç denetim birimi amirlerinin, birim amirleri olarak resmi statüleri bulunmamaktadır. Denetim Komitesi rolünü üstlenen herhangi bir kurum bulunmamaktadır ve denetçiler, doğrudan Bakan Yardımcılarına veya üst yöneticilerine rapor vermektedir. Söz konusu raporlama düzenlemeleri, denetçilerin işlerini planlamada ve yürütmedeki bağımsızlığını tehlikeye atmaktadır. İç denetimin planlanması ve tavsiyelerinin uygulanması konusunda veriler genel olarak eksiktir. İç denetim tavsiyelerinin uygulanmasında sistematik bir izleme mekanizması bulunmamaktadır. Mevzuatta ve iç denetim ve teftiş kuruluşları arasındaki uygulamada mevcut olan açıklık eksikliği, iç denetim fonksiyonunun etkililiğine zarar vermektedir.

İki Merkezi Uyumlaştırma Birimi (MUB), KİMK uygulamasına ilişkin standartları belirlemek, izlemek ve raporlamakla görevlidir. Mali Yönetim ve Kontrol Merkezi Uyumlaştırma Birimi, standartları ve metodolojiyi tanımlar, bu alanda kamu idarelerine rehberlik, eğitim ve genel koordinasyon sağlar ve iç kontrol kalite incelemeleri yapmaz. İç Denetim Koordinasyon Kurulu İç Denetim Merkezi Uyumlaştırma Birimidir; özellikle kamu idarelerinin iç denetim sistemlerini izler, iç denetim standartları geliştirir ve kılavuzlar yayımlar. İç Denetim Merkezi Uyumlaştırma Birimi, İç Kontrol Kalite İncelemeleri hakkında taslak bir kılavuz hazırlamıştır ve bir kamu idaresinde pilot uygulamayı tamamlamıştır. İç Denetim Koordinasyon Kurulu, Cumhurbaşkanı tarafından dört yıllık bir süre için atanan yedi üyeden oluşur ve şu anda tamamen Hazine ve Maliye Bakanlığına bağlıdır. Bağımsızlığını sağlamak ve yetkisini yerine getirmek amacıyla kapasitesini, organizasyon yapısını ve kaynaklarını güçlendirmek için çaba gösterilmelidir.

Dış denetim

Anayasal ve yasal çerçeve Sayıştayın bağımsızlığını teminat altına almaktadır. Sayıştay Kanunu, Uluslararası Yüksek Denetim Kurumları Örgütü (INTOSAI) ile uyumludur. Kanun, Sayıştaya oldukça geniş kapsamlı bir denetim yetkisi sağlamak ve sorumluluklarını yerine getirmede tam takdir yetkisi vermektedir. Hâlihazırda Cumhurbaşkanı'nın başkanlığını yürüttüğü ve Sayıştayın doğrudan denetimine tam olarak tabi olmayan Türkiye Varlık Fonuna (TVF) ilişkin mali disiplin, şeffaflık ve hesap verebilirlik hususlarında endişeler mevcuttur. TVF portföyünde bulunan bazı şirketler Sayıştay tarafından denetlenmekte olup TVF faaliyetlerinin bir kısmı dış denetime tabi değildir. TVF, bağımsız bir denetim firması ve Cumhurbaşkanı tarafından atanan denetçiler tarafından denetlenmektedir. TVF'nin denetim raporları, Parlamento'nun Plan ve Bütçe Komisyonuna sunulmaktadır. Geçen yıla ilişkin denetim raporu TVF internet sitesinde yayınlanmamıştır. Mali tablolara eşlik eden bir açıklama bulunmamaktadır; bu durum tam şeffaflık açısından endişe yaratabilir. TVF'nin yasal çerçevesi, kapsamı ve işlemleriyle ilgili endişeler devam etmektedir. Türkiye Varlık Fonu Yönetimi Anonim Şirketinin (TVFYAŞ) Kurulmasına Dair Kanun'da yapılan son değişiklikler muafiyetler ve istisnalar getirmiştir. Bu yeni unsurlar, TVF veya TVFYAŞ'nin hâkim hissedarı olacağı şirketler, fonlar ve bunların bağlı ortaklıkları için geçerli olacaktır. Ayrıca, TVF'nin İstanbul Finans Merkezinde (İFM) oynayacağı kilit rol, İFM işlemleri ve yönetimi hakkında da endişe doğurmaktadır. Bunlar, Sayıştaya karşı sorumlu olmayacak olan, TVF'nin bir yönetici şirketi tarafından gerçekleştirilecektir.

Sayıştayın denetim ve yargı fonksiyonları mevcuttur. 2021'de, 865 denetçi dâhil olmak üzere 1.920 personel görev yapmışken, 2020'de 830'u denetçilerden oluşan 1.874 personel görev yapmıştır. Sayıştay, özellikle risk temelli denetimin geliştirilmesini ve insan kaynakları kapasitesinin güçlendirilmesini öngören 2019-2023 Stratejik Planı'nı uygulamaktadır. Sayıştay, kamu işletmeleri denetim, performans denetimi, denetim raporlama ve yerel yönetim şirketlerinin denetimi rehberlerini güncellemiştir.

Sayıştay, **denetim çalışmalarının kalitesini** iyileştirmiştir ve şu anda uluslararası standartlara göre “paranın karşılığı” performans denetimlerini yapmaktadır (3’ü 2021’de tamamlanmıştır ve Sayıştayın internet sitesinde yayımlanmıştır). Sayıştay, genel uygunluk bildirimini yanı sıra dört denetim raporunu (Dış Denetim Genel Değerlendirme Raporu, Faaliyet Genel Değerlendirme Raporu, Mali İstatistikler Değerlendirme Raporu ve KİT Raporu) yıllık olarak Parlamento’ya sunmaktadır. Sayıştay raporları, Parlamento tarafından yalnızca bütçe görüşmeleri esnasında ele alınmaktadır.

Denetim işinin etkisine ilişkin olarak, Sayıştay denetim işinin bir parçası olarak denetlenen kurumun iç kontrol ortamını değerlendirmekte olup bu durum KİMK’in gelişmesine katkıda bulunmaktadır. Kamu İktisadi Teşebbüslerine ilişkin Sayıştay raporları, Parlamento’nun Kamu İktisadi Teşebbüsleri Komisyonu tarafından incelenirken, diğer denetim raporları Parlamento’nun Plan ve Bütçe Komisyonu tarafından incelenmektedir. Sayıştay raporları, Kamu İktisadi Teşebbüslerine ilişkin raporlar hariç olmak üzere her yıl elektronik ortamda yayımlanmaktadır. Sayıştay tavsiyeleri, denetlenen kuruluşlar tarafından sistematik ve hızlı bir şekilde uygulanmalıdır. Sayıştay ile Hazine ve Maliye Bakanlığı arasında kurulan çalışma grubu işler durumdadır. Sayıştay denetim bulgularına ve tavsiyelerine ilişkin olarak Parlamento denetiminin artırılmasına hâlâ ihtiyaç duyulmaktadır. Bütçe ve denetim konularının ayrı ayrı tartışılmasına ihtiyaç vardır. Sayıştay ile Parlamento arasında yalnızca kamu kurumlarının performansını ve harcamalarını görüşmeye yönelik bir çalışma grubunun oluşturulması bu bakımdan faydalı olabilir.

AB’nin mali çıkarlarının korunması

AB müktesebatına uyum iyi düzeyde olmakla birlikte Türkiye, mevzuatını, ceza hukuku yoluyla Birlik’in mali çıkarlarını etkileyen dolandırıcılık suçu ile mücadeleye ilişkin yeni AB direktifi ile uyumlu hâle getirmelidir. Devlet Denetleme Kurulu (DDK) **dolandırıcılıkla mücadele koordinasyon birimi** (AFCOS) olarak belirlenmiştir, ancak diğer ilgili makamları içeren bir AFCOS ağının yeniden tesis edilmesi gerekmektedir. Türkiye’nin ayrıca bir ulusal yolsuzlukla mücadele stratejisi kabul etmesi gerekmektedir. Türkiye, 2006-2021 arasında çevrim içi usulsüzlük yönetim sistemi üzerinden Komisyona, 67’si 2021’de olmak üzere 740 vaka bildirmiştir. Türkiye, soruşturmalar sırasında “**Avrupa Birliği Komisyonu ile işbirliğine**” ilişkin performansını önemli ölçüde güçlendirmeli ve usulsüzlükleri ve şüpheli dolandırıcılık vakalarını bildirmeye devam etmelidir.

Avronun sahteciliğe karşı korunması

Türkiye’nin bu alanda AB müktesebatına uyum düzeyi yüksektir. Avro banknotları ve madeni paralar dâhil olmak üzere, sahte paranın teknik analizi Merkez Bankasının ilgili birimi tarafından gerçekleştirilmekte olup madeni avrolar dâhil olmak üzere sahte madeni paraların teknik analizi Darphane ve Damga Matbaası Genel Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilmektedir. Sahte paraları piyasadan çekmeyen kredi kuruluşlarına mali cezalar uygulanmaktadır. Geçmişte Türkiye, Pericles 2020 Programı eylemlerinin birkaçında yer almıştır.

3. İYİ KOMŞULUK İLİŞKİLERİ VE BÖLGESEL İŞBİRLİĞİ

Kıbrıs

Rapor döneminde, Türkiye Doğu Akdeniz'de izinsiz sondaj faaliyeti yürütmemesine rağmen gerilim artmaktadır. Türk savaş gemileri, Ekim 2021 ve Ocak 2022'de Kıbrıs'ın Münhasır Ekonomik Bölgesi'nde arama faaliyeti yapılmasını engellemiştir. Rapor döneminde Türkiye, Kıbrıs'ın Münhasır Ekonomik Bölgesi'nde bazı bölgeleri kapsayan sismik araştırmalar ve bilimsel araştırma faaliyetleri gerçekleştirmek üzere çok sayıda NAVTEX yayımlamıştır. Türkiye'nin, Kıbrıs'ın deniz yetki alanlarında askerî tatbikatları devam etmiştir. Ayrıca, Türk askerî uçakları ve insansız hava araçları tarafından Lefkoşa uçuş bilgi bölgesinde ve Kıbrıs Cumhuriyeti ulusal hava sahasında gerçekleştirilen ihlaller hız kesmeden devam etmiştir. Uluslararası Sivil Havacılık Teşkilatı (ICAO) tarafından tanınmayan Ercan (Timbu) Havalimanı, Haziran 2022'de Türkiye'nin yerel havalimanı olarak belirlenmiştir. Türkiye, Geçitkale'deki askerî amaçlı insansız hava aracı üssü ile İskele Boğazı'ndaki deniz üssünü geliştirerek işgal edilmiş bölgede askerleştirmeyi artırmaya devam etmiştir. Bunun yanı sıra Türkiye'nin Kıbrıs balıkçı gemilerine yönelik tacizleri de devam etmiştir.

Kasım 2021'de, kısıtlayıcı önlemler çerçevesinin ikinci defa gözden geçirilmesinin ardından, Avrupa Birliği Konseyi, uygulamayı 12 Kasım 2022 tarihine kadar bir yıl daha uzatmıştır. Hâlihazırda, iki şahıs yaptırımlara tabi durumdadır.

AB, ilgili BM Güvenlik Konseyi Kararları uyarınca ve AB'nin üzerine inşa edildiği ilkeler ile AB müktesebatı doğrultusunda, Kıbrıs meselesinin siyasi eşitliğe dayalı iki toplumlu, iki kesimli bir federasyon temelli kapsamlı çözümüne yönelik tam bağlılığını sürdürmektedir. Avrupa Birliği sürecin desteklenmesinde aktif bir rol oynamaya devam edecektir. Bununla birlikte, Türkiye, ilgili BM Güvenlik Konseyi Kararlarına aykırı olarak, defalarca iki devletli çözümü savunmuştur.

Uluslararası düzeyde kınamalara ve BM Güvenlik Konseyinin 550 (1984) sayılı Kararı'nda öngörüldüğü üzere eski mukimleri dışındaki kişilerin Maraş'ın herhangi bir bölgesine yerleşmesinin kabul edilemez olmasına rağmen, Türkiye, Kapalı Maraş'ın tamamını açma planına devam etmiş, sahada yeni bir oldu bitti yaratmıştır. Bu amaçla, kapalı alanda tüm sahil şeridi boyunca, yol yapım ve inşaat çalışmalarının devam etmesinin yanı sıra kamera izleme sistemi kurulmuştur. Kapalı Maraş sahil kesiminin yeni bir bölümü daha açılmıştır. Renovasyon çalışmalarından sonra, Bilal Ağa Mescidi, Pertev Paşa Türbesi ve Kıbrıs Millet Bahçesi açılmıştır. Yeni bariyerler ve sınır kontrol noktaları kurulmuş ve Türk ordusu bölgede müdafaa amaçlı bir vaziyet almıştır. Rapor döneminde, BMGK'nın 789 (1992) sayılı Kararı'nı ihlal edecek şekilde Kıbrıs'ta konuşlu Birleşmiş Milletler Barış Gücü Misyonu'nun (UNFICYP) faaliyetlerine ilave kısıtlamalar getirilmiş, UNFICYP'nin yönergesi uyarınca görevlerini yerine getirebilmesine karşı durulmuştur. Bu gelişmeler, müzakerelerin yeniden başlatılması ve Kıbrıs meselesine kapsamlı bir çözüm bulunması ihtimalini baltalamaya devam etmiştir.

Müzakere Çerçeve Belgesi ve Konsey bildirimlerinde vurgulandığı üzere, Türkiye'den, ilgili BM Güvenlik Konseyi Kararları uyarınca ve AB'nin üzerine inşa edildiği ilkeler ile AB müktesebatı doğrultusunda Kıbrıs meselesine, BM çerçevesinde adil, kapsamlı ve uygulanabilir bir çözüm bulmayı amaçlayan müzakereleri aktif olarak desteklemesi beklenmektedir. Türkiye'nin, ilgili BM Güvenlik Konseyi Kararları doğrultusunda, dış veçheleri de dâhil olmak üzere Kıbrıs meselesinin BM öncülüğündeki çözümüne yönelik görüşmelere ilişkin taahhüdünü bir kez daha teyit etmesi önem arz etmektedir. Adada gerilimi artırabilecek ve görüşmelere geri dönülmesine zarar verebilecek tek taraflı eylemlerde bulunulmamalıdır. Maraş konusunda, Türkiye, 20 Temmuz

2021 tarihinde ilan edilen tek taraflı eylemler ile Ekim 2020'den bu yana, ilgili BM Güvenlik Konseyi Kararları ile çelişen tüm adımları derhal geri almalıdır. AB, Maraş'ın statüsünün önemini vurgulamakta ve 550, 789 ve 1251 sayılı Kararlar başta olmak üzere, BM Güvenlik Konseyi Kararlarına tam uyum çağrısında bulunmaktadır.

Türkiye, Kıbrıs Cumhuriyeti'ni tanımayı reddetmeye devam etmiştir. Konsey ve Komisyonun müteaddit çağrılarına rağmen Türkiye, Avrupa Topluluğu ve Topluluğa Üye Devletler tarafından 21 Eylül 2005'te yapılan Bildiri'de ve Aralık 2006 ile Aralık 2015 tarihli olanlar da dâhil, Zirve sonuçlarında belirlenen yükümlülüklerini hâlâ yerine getirmemiştir. Türkiye, Ortaklık Anlaşması'na Ek Protokol'ü tam olarak ve ayrımcılık yapmaksızın uygulama yükümlülüğünü yerine getirmemiş olup Kıbrıs Cumhuriyeti ile doğrudan taşımacılık bağlantılarındaki kısıtlamalar da dâhil, malların serbest dolaşımı önündeki tüm engelleri kaldırmamıştır.

Türkiye, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü'nün (OECD) de aralarında bulunduğu çeşitli uluslararası kuruluşlara katılım başvurularını veto etmeye devam etmiştir.

Sınır ihtilaflarının barışçıl çözümü

Doğu Akdeniz'deki gerginliğin azalmasının ardından Türkiye-AB ilişkilerinde Aralık 2020'den bu yana gözlemlenen ilerlemiş dinamik, Nisan 2022'de Ege'deki gerilimlerin yeniden başlamasına kadar birkaç ay boyunca devam etmiştir. Türkiye ve Yunanistan, kıta sahanlığının sınırlandırılmasına ilişkin müzakerelerin başlatılmasına yönelik ortak bir paydada buluşulması amacıyla iki taraf arasında kayda değer bir iletişim kanalı vazifesi gören ikili istikşafî görüşmelerin 64. turunu Şubat 2022'de gerçekleştirmiştir. Söz konusu doğrudan görüşmeler bir öncelik meselesi olarak devam etmelidir. Yunanistan Başbakanı ve Türkiye Cumhurbaşkanı, 13 Mart 2022 tarihinde İstanbul'da bir araya gelmiş ve pozitif gündem oluşturmaya karar vermişlerdir. Ancak Türkiye Cumhurbaşkanı, 23 Mayıs 2022 tarihi itibarıyla Yunanistan Başbakanı ile görüşmeyi reddetmiş ve 2022 sonbaharında yapılması planlanan Yunanistan-Türkiye Yüksek Düzeyli İşbirliği Konseyi toplantısının yapılmayacağını ifade etmiştir.

Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin 3. maddesi kapsamında, Yunan kara sularının Ege Denizi'nde 12 deniz miline olası genişletilmesi, Parlamento'nun Yunanistan'ın kara sularını genişletmeye yönelik tek taraflı eylemin savaş nedeni (*casus belli*) olarak değerlendirileceği yönündeki 1995 tarihli kararı hâlâ değişmediğinden, Yunanistan-Türkiye ilişkilerinde bir yük olmayı sürdürmektedir.

Yunanistan ve Kıbrıs, Türkiye'nin askerî faaliyetlerde bulunmasına ve kara suları ile hava sahalarını tekrarlayan ihlallerine yönelik bildirimde bulunmaya devam etmiştir. Meskûn bölgeler üzerinde yapılan çok sayıda uçuş da dâhil, Türk savaş uçaklarının ve insansız hava araçlarının Ege'de Yunan hava sahasını ağır ve tekrarlayan şekilde ihlal etmesi ve Türkiye'nin Yunan adalarının egemenliğine yönelik tehdit içeren açıklamaları neticesinde, Nisan 2022 itibarıyla Yunanistan ile ilişkiler kötüye gitmiştir.

Haziran 2022 sonuçlarında AB Zirvesi, Türkiye'nin son zamanlarda tekrarlanan eylemleri ve açıklamaları konusunda derin endişe duyduğunu ifade etmiştir. Türkiye, tüm Üye Devletlerin egemenliğine ve toprak bütünlüğüne saygı duymalıdır. AB Zirvesi, önceki sonuçları ve 25 Mart 2021 tarihli açıklamayı hatırlatarak, Türkiye'den, uluslararası hukuka tam riayet etmesini, Doğu Akdeniz'deki bölgesel istikrar için gerilimleri azaltmasını ve sürdürülebilir bir şekilde iyi komşuluk ilişkileri geliştirmesini beklemiştir.

Konsey tarafından ve en son Haziran 2022 tarihli AB Zirvesi sonuçlarında vurgulandığı üzere ve Müzakere Çerçeve Belgesi'nden kaynaklanan yükümlülükleri nedeniyle, Türkiye'nin tartışmasız bir şekilde iyi komşuluk ilişkilerine, uluslararası anlaşmalara ve gerektiği takdirde Uluslararası Adalet Divanına başvurmak suretiyle sorunların barışçıl şekilde çözümüne bağlı kalması beklenmektedir. Başta BM Deniz Hukuku Sözleşmesi (BMDHS) olmak üzere, AB hukuku ve uluslararası hukuka uygun olarak, Türkiye, iyi komşuluk ilişkilerine zarar veren tehditlerden ve eylemlerden kaçınmalı, Kıbrıs Cumhuriyeti ile ilişkilerini normalleştirmeli ve tüm Üye Devletlerin kara suları ve hava sahaları üzerindeki egemenliğine ve ayrıca, doğal kaynak arama ve bunlardan yararlanma hakkı da dâhil olmak üzere bu ülkelerin egemenlik haklarına saygı göstermelidir.

Kasım 2019'da, Türkiye ile Libya Ulusal Mutabakat Hükûmeti arasında imzalanan deniz yetki alanlarının sınırlandırılmasına ilişkin Mutabakat Muhtırası, ilgili bölgede Yunanistan'ın egemenlik haklarını görmezden gelmesi, üçüncü ülkelerin egemenlik haklarını ihlâl etmesi, BM Deniz Hukuku Sözleşmesi ile uyumlu olmaması ve üçüncü devletler bakımından hukuki sonuçlar doğuramamasına rağmen, hâlâ yürürlüktedir.

Bölgesel işbirliği

İyi komşuluk ilişkileri, Türkiye'nin üyelik sürecinin temel unsurlarından birini teşkil etmektedir. Diğer genişleme ülkeleri ile ikili ilişkiler genel olarak olumlu seyretmiştir; ancak başta Yunanistan ve Kıbrıs olmak üzere, komşu AB Üye Devletleri ile ilişkiler zorluk arz etmeye devam etmiştir. Ege Denizi'nde ve Doğu Akdeniz'de yaşanan gerginlikler iyi komşuluk ilişkileri açısından elverişli bir ortam oluşturmamış ve bölgesel istikrarı ve güvenliği zayıflatmıştır.

Türkiye'nin Batı Balkanlar'daki politikası genel olarak AB'nin bölgesel istikrar, Avrupa-Atlantik yapılarıyla bütünleşme ve ekonomik kalkınma konularındaki stratejik hedefleriyle uyumludur. Türkiye, kendine özgü kültürel ve ekonomik bağlarını güçlendirirken, bölgede kendisini bir AB ortağı olarak tanımlamaktadır. Türkiye, rapor döneminde, Batı Balkan ülkelerinin tamamıyla iyi ilişkilerini sürdürmüştür; iyi ve dürüst bir ortak imajını güçlendirmiştir. Türkiye, Gülen hareketinin üyesi olduğu iddia edilen kişilerin bölgede bulunması ile ilgili olarak harekete geçilmesi, bu kişilerin iade edilmesi ve hareketle bağlantılı tüm okulların kapatılmasını talep etmeyi sürdürmüştür. Bu durum bazı ülkelerde gerilimlere neden olmuştur.

Türkiye Cumhurbaşkanı'nın Ocak 2022'de gerçekleştirdiği resmi ziyaretle Türkiye-*Arnavutluk* ilişkileri güçlenmiş; iki ülke, ikili ilişkilerini stratejik ortaklık düzeyine çıkarmaya karar vermiştir. İki lider, düzenli görüş alışverişinde bulunmuş ve Arnavutluk Başbakanı, Ağustos 2022'de 5. İslami Dayanışma Oyunları vesilesiyle Türkiye'yi ziyaret etmiştir.

Türkiye, *Bosna-Hersek*'e yakınlığını sürdürmüş, Türkiye Cumhurbaşkanı Ağustos 2021'de ülkeyi ziyaret etmiştir. Türkiye, üçlü Bosna-Hersek Devlet Başkanlığı Konseyinin tüm üyeleriyle düzenli temaslarına devam etmiştir ve dengeli yaklaşımını sürdürerek ülkenin toprak bütünlüğünü ve istikrarını desteklemiştir. Türkiye, Bosna-Hersek Yüksek Temsilciliğini desteklemektedir. İki ülke, Bosna-Hersek'teki en büyük entegre altyapı projesi olan Saraybosna-Belgrad Otoyol Projesi'nin Bosna-Hersek uzantısının yapımı konusunda bir işbirliği anlaşması imzalamıştır.

Türkiye'nin *Sırbistan* ile ilişkileri tüm alanlarda kayda değer düzeyde gelişmektedir. İki ülkenin Cumhurbaşkanı sık temaslarını sürdürmüştür; Sırbistan Cumhurbaşkanı Ocak 2022'de Türkiye'ye resmi bir ziyaret gerçekleştirerek Türkiye-Sırbistan Yüksek Düzeyli İşbirliği Konseyinin üçüncü toplantısına eş başkanlık etmiştir.

Türkiye, *Kosova** ile güçlü kültürel ve ekonomik bağlara sahiptir ve Kosova'nın tanınması için lobi çalışmaları yapmaya devam etmiştir. Haziran 2021'de Güneydoğu Avrupa İşbirliği Süreci Zirvesi çerçevesinde, yüksek düzeyli ikili toplantılar gerçekleştirilmiş; Kosova Cumhurbaşkanı Şubat 2022'de Türkiye'ye resmi bir ziyaret gerçekleştirmiştir.

Türkiye'nin *Karadağ* ile ilişkileri, ikili işbirliğinin daha fazla geliştirilmesi amacı doğrultusunda istikrarlıdır. Türkiye Cumhurbaşkanı, Ağustos 2021'de ülkeyi ziyaret etmiştir.

Türkiye ve *Kuzey Makedonya*, ekonomi, eğitim ve kültür sektörlerinde etkin angajmanı sürdürmektedir.

4. ÜYELİK YÜKÜMLÜLÜKLERİNİ ÜSTLENEBİLME YETENEĞİ

GRUP 2: İÇ PAZAR

Bu grupta, şunlar yer almaktadır: malların serbest dolaşımı (Fasıl 1), işçilerin serbest dolaşımı (Fasıl 2), iş kurma hakkı ve hizmet sunumu serbestisi (Fasıl 3), sermayenin serbest dolaşımı (Fasıl 4), şirketler hukuku (Fasıl 6), fikri mülkiyet hukuku (Fasıl 7), rekabet politikası (Fasıl 8), mali hizmetler (Fasıl 9) ve tüketicinin ve sağlığın korunması (Fasıl 28). Bu grup, AB-Türkiye Gümrük Birliği'nin iyi işleyişi ve Türkiye'nin AB'nin tek pazarına entegrasyonu için kilit niteliktedir.

İşçilerin serbest dolaşımı ile iş kurma hakkı ve hizmet sunumu serbestisi alanlarındaki hazırlıklar, birçok mesleğin AB vatandaşlarına kapalı olması nedeniyle, başlangıç düzeyindedir. Türkiye, malların serbest dolaşımı alanında iyi düzeyde hazırlıklıdır. Ticarete teknik engeller devam etmektedir. Yabancı sermaye payı ve sermaye hareketleri üzerindeki kısıtlamaların devam etmesi nedeniyle Türkiye, sermayenin serbest dolaşımı alanında orta düzeyde hazırlıklıdır. Türkiye'nin kara paranın aklanması ve terörizmin finansmanı ile mücadeleyi düzenleyen çerçevede önemli konuları ele almaya devam etmesi gerekmele birlikte, uygulamanın STK'ların meşru haklarını kısıtlamaması sağlanmalıdır.

Türkiye şirketler hukuku alanında çok ileri düzeydedir, ancak AB müktesebatına uyum sağlaması için daha fazla ilerleme kaydetmesi gerekmektedir. Türkiye, fikri mülkiyet hukuku alanında oldukça hazırlıklıdır ancak uygulamayı iyileştirmesi gerekmektedir. Türkiye, rekabet politikası alanında belirli düzeyde hazırlıklıdır. Devlet desteği alanındaki yasal çerçeve, uygulama kapasitesi ve şeffaflık ile ilgili ciddi endişeler devam etmektedir. Türkiye mali hizmetler alanında iyi düzeyde hazırlıklıdır ve yeni alternatif finansman araçlarının da geliştirilmesiyle bazı ilerlemeler kaydetmiştir. Türkiye, tüketicinin ve sağlığın korunmasına ilişkin mevzuat uyumu bakımından iyi düzeyde hazırlıklı olup özellikle, AB müktesebatına uyum sağlanması ve sektörler arası işbirliğinin güçlendirilmesi konularında bazı ilerlemeler kaydetmiştir.

Fasıl 1: Malların Serbest Dolaşımı

Malların serbest dolaşımı, pek çok ürünün ticaretinin ortak kural ve usuller çerçevesinde tüm AB'de serbestçe yapılabilmesini temin etmektedir. Ürünlerin ülke kurallarına tabi olduğu durumlarda, malların serbest dolaşımı ilkesi bu kuralların ticarete haksız engeller getirmesine mani olmaktadır.

Türkiye, malların serbest dolaşımı alanında **iyi düzeyde hazırlıklıdır**. Geçen yıl sunulan tavsiyelerin ele alınması bakımından **sınırlı ilerleme** kaydedilmiştir. “Eski Yaklaşım” kapsamında AB müktesebatına uyum devam etmiş ve “Yeni ve Küresel Yaklaşım” konusunda

* Bu ifade, statüye ilişkin tutumlara halel getirmez ve BMGK'nin 1244/1999 sayılı Kararı ve Uluslararası Adalet Divanının Kosova'nın bağımsızlık deklarasyonu hakkındaki görüşü ile uyumludur.

sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Ancak, ticarete teknik engeller devam etmektedir. Türkiye, geçen yıla göre, risk esaslı ithalat kontrol sistemi kapsamında ürün güvenliği kontrollerini azaltmış olsa da, AB ürünlerinin Türkiye piyasasına girişinde gereksiz kontroller ve gecikmeler yaşanmıştır ve ticaretin önüne yeni engeller konulmuştur. AB ürünleri aleyhine ayrımcılık teşkil eden gereklilikler hâlâ mevcuttur ve bu durum, Türkiye'nin Gümrük Birliği kapsamındaki yükümlülüklerini ihlal etmektedir.

Gelecek dönemde, Türkiye'nin özellikle:

- belirli ürünlerin ithalatı için gözetim rejimi, ihracat kısıtlamaları, ön tescil gereklilikleri, uygunluk değerlendirmeleri ve denetimler, lisans gözetimi ve ithalat için diğer belgelendirme gereklilikleri ile AB iyi imalat uygulamaları sertifikalarının kabul edilmemesi gibi malların serbest dolaşımını önündeki, Gümrük Birliği yükümlülüklerini ihlal eden tarife dışı engelleri ortadan kaldırması;
- özellikle beşeri tıbbi ürünler konusunda, yerli katkı gerekliliklerini veya üretimin yerinin değiştirilmesini şart koşan planları yeniden gözden geçirmesi;
- piyasa gözetimi ve denetimi tedbirlerinin kapsamını ve etkililiğini artırması gerekmektedir.

Genel ilkeler

Türkiye'de malların serbest dolaşımına ilişkin çerçeve büyük ölçüde mevcuttur. Ancak, malların serbest dolaşımına yönelik olarak Gümrük Birliği yükümlülüklerini ihlâl eden bir dizi tarife dışı engel hâlâ yürürlükte olduğundan ve bunların bazıları rapor döneminde getirilmiş olduğundan, uygulamayla ilgili zorluklar hâlen mevcuttur. Belirli ürünlerin ithalatı için gözetim rejimi, ihracat kısıtlamaları, ön tescil gereklilikleri, risk esaslı ithalat kontrol sistemi kapsamındaki uygunluk değerlendirmeleri ve denetimler, lisans gözetimi ve diğer belgelendirme gereklilikleri ile AB iyi imalat uygulamaları sertifikalarının kabul edilmemesi ve AB ürünleri aleyhindeki ayrımcılık uygulamaları bu kapsamda yer almaktadır. Ayrıca, yerli üretimi veya yerli katkı gereksinimlerini sağlamaya yönelik planlar, AB ürünleri için fiilî pazara erişim engelleri oluşturmakta ve bu planların, Gümrük Birliği ile uyumlu olmadığı kabul edilmektedir. Türkiye'nin elektronik TAREKS sistemi üzerinden işlenen ithal mallar üzerindeki ürün güvenliği kontrolleri, Gümrük Birliği hükümlerine aykırı olarak AB'den gelen ürünler için ek belge ve bilgi gerektirebilmektedir.

Düzenlenmemiş alan

Türkiye'nin, düzenlenmemiş alanda karşılıklı tanınma konusundaki yasal çerçevesi AB müktesebatı ile uyumludur. Türkiye, 2022 itibarıyla, düzenlenmemiş alanda, yalnızca üç ürün ile ilgili olarak hukuki tasarruf olduğuna ilişkin bildirimde bulunmuştur. Ancak, Türkiye'nin ekonomik açıdan büyüklüğü, yasama faaliyeti ve Gümrük Birliği kapsamında AB ile bağlantısı dikkate alındığında bu sayı yetersizdir.

Düzenlenmiş alan: kalite altyapısı

Türkiye, teknik düzenlemeler, standartlar, uygunluk değerlendirmesi, akreditasyon, metroloji ve piyasa gözetimi ve denetimine ilişkin AB müktesebatına uyumludur. Genel ürün güvenliği, CE işareti (Conformité Européenne- CE mark), uygunluk değerlendirme kuruluşları, onaylanmış kuruluşlar ve uygunluk değerlendirme yöntemlerine ilişkin yönetmelikler de mevcuttur.

Türk **Standartları** Enstitüsü, Avrupa standartlarını ve uluslararası standartları uygulayabilecek kapasiteye ve yeterli personel kaynağı ile finansmana sahip bağımsız bir kuruluştur. 2012'den bu yana Avrupa Standardizasyon Komitesi (CEN) ve Avrupa Elektroteknik Standardizasyon

Komitesinin (CENELEC) tam üyesidir. Türk Standartları Enstitüsü, Nisan 2022 itibarıyla, AB standartlarıyla uyumlu toplam 22.792 ulusal standardı kabul etmiştir. CEN ve CENELEC standartlarına uyum oranı sırasıyla %99 ve %96 olarak devam etmiştir. Yedi iktisadi işletme, Avrupa Telekomünikasyon Standartları Enstitüsünün (ETSI) tam üyesi iken bir iktisadi işletme de gözlemcidir.

Türkiye'de Haziran 2022 itibarıyla 55 **onaylanmış kuruluş**, iki teknik onay kuruluşu ve beş tanınmış üçüncü taraf kuruluş bulunmaktadır. Türk **Akreditasyon Kurumu (TÜRKAK)**, Avrupa Akreditasyon Birliği kapsamında on adet çok taraflı anlaşma imzalamıştır ve OECD İyi Laboratuvar Uygulamaları Çalışma Grubu'nun (OECD-GLP) verilerin karşılıklı tanınması anlaşmasında (MAD) yer almaktadır. Türkiye Ulusal **Metroloji Enstitüsü**, (TÜBİTAK-UME), Avrupa Metroloji Enstitüleri Birliği'nin (EURAMET) üyesidir. TÜBİTAK-UME, Teknik Komiteye başkanlık etmekte ve EURAMET'teki İnovasyon ve Araştırma için Avrupa Metrolojisi Programı (EMPIR) Komitesine katılım sağlamaktadır. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Avrupa Yasal Metroloji İşbirliği Teşkilatına (WELMEC) katılım sağlamaktadır.

Türkiye, **piyasa gözetimi** ve denetimini AB müktesebatına uygun olarak gerçekleştirmekte ve yıllık programını Avrupa Birliği Komisyonuna sunmaktadır. Türkiye, Temmuz 2021'de, Ürün Güvenliği ve Teknik Düzenlemeler Kanunu'na ilişkin yönetmelikler kapsamında piyasa gözetimi ve denetimi ile ilgili yeni bir çerçeve yönetmeliği kabul etmiştir. Ticaret Bakanlığının 2021 yılı için hazırladığı piyasa gözetimi ve denetimi raporuna göre, piyasa gözetimi ve denetimine ayrılan toplam bütçe, 2021 yılının yüksek enflasyon ortamında 2020'ye kıyasla %103 artmıştır. Ancak, aktif olan piyasa gözetimi ve denetimi müfettişlerinin sayısında %33'lük bir azalma olmuştur. 2020'ye kıyasla 2021'de piyasa gözetimi ve denetimi kontrollerine tabi olan ürünlerin sayısında %12'lik bir artış olmuştur. Özellikle teste tabi olan ürünler arasında, ürün güvenliği ile ilgili olmayan bulgu sayısı düşük kaldığı için, piyasa gözetimi ve denetimi risk değerlendirmesi temelinde yapılmamaktadır. E-ticaret bakımından, internet alışverişi hacmi artarken gözetim ve denetim sınırlı kalmıştır. Ticaret Bakanlığının 2021 yılı piyasa gözetimi ve denetimi raporu, güvenli olmayan ürünlere yönelik idari para cezalarının ve tedbirlerin tutarlı bir şekilde uygulanmadığını ortaya çıkarmaktadır. Bu durum, ürün güvenliği mevzuatının uygulanmasına ilişkin endişeleri artırmıştır.

Düzenlenmiş alan: Sektörel mevzuat

Türkiye, **“yeni ve küresel yaklaşım”** çerçevesindeki ürün mevzuatı kapsamında, asansörler konusunda AB müktesebatına uyum sağlamak için bir mevzuatı kabul etmiştir.

Türkiye, **“eski yaklaşım” çerçevesindeki ürün mevzuatı** kapsamında, aerosol kaplar, tıbbi ürünlerin ruhsatlandırılması, beşeri tıbbi ürünler ve kara yolu dışında kullanılan hareketli makinelerle ilişkin AB müktesebatına uyum sağlamak için yeni mevzuat kabul etmiştir. Türkiye ayrıca, AB müktesebatındaki güncellemelere uyum sağlamak için genellikle ilgili mevzuatın hükümlerini ve/veya teknik eklerini güncellemek suretiyle, motorlu araçlar, kozmetikler, biyosidal ürünler ve metrolojiye ilişkin mevzuatta değişiklik yapan mevzuatı kabul etmiştir. Kozmetikler ile ilgili AB müktesebatının uygulanması hususunda, ulusal ürün takip sistemi için karmaşık barkod gereklilikleri dışında, Türkiye'ye özgü gereksinimlerden kaynaklanan sorunlar büyük ölçüde çözülmüştür. Türkiye'nin kozmetikler ile ilgili mevzuatı AB müktesebatı ile henüz uyumlu hâle getirilmemiştir. Türkiye, Gümrük Birliği kurallarına aykırı olarak beşeri tıbbi ürünlere ilişkin AB *iyi imalat uygulamaları* (GMP) sertifikalarını kabul etmemekle birlikte, ruhsat başvuruları için sunulan ve önceliği olan ilaçların GMP dosyalarını belirli koşullar altında yerinde ziyaret olmaksızın değerlendirmiştir. Türkiye, beşeri tıbbi ürünlere ve tarım ve ormancılık traktörlerine

ilişkin yerel üretim şartını dayatan planlara devam etmiştir, bu da AB ürünleri için pazara erişim engelleri oluşturmaktadır. Avrupa Kimyasallar Ajansının (ECHA) kimyasallara ilişkin AB müktesebatını uygulamaya hazır olma konusundaki 2021 araştırması, Türkiye'nin Kimyasalların Kaydı, Değerlendirilmesi, İzni ve Kısıtlanması hakkında Avrupa Parlamentosu ve Konsey Tüzüğü (REACH) ile neredeyse tamamen uyumlu olduğunu göstermiştir, ancak biyosidal ürünlere ilişkin AB müktesebatına daha fazla uyum sağlaması gerekmektedir.

Usule ilişkin tedbirlerle ilgili olarak, polis ve gümrük yetkilileri ile işbirliği hâlinde sıkı bir takip ve izleme sistemi vasıtasıyla **ilaç öncülleri** ile uğraşan iktisadi işletmelere yönelik özel bir lisanslama ve düzenleme sistemi mevcuttur. Türkiye, **ateşli silahları** ruhsatlandırma prosedürleri konusunda AB müktesebatıyla uyumludur. **Kültürel mallara** ilişkin AB müktesebatına uyum açısından ilerleme kaydedilmemiştir.

Fasıl 2: İşçilerin Serbest Dolaşımı

Bir Üye Devlet'in vatandaşları diğer bir Üye Devlet'te çalışma hakkına sahiptir ve kendilerine, diğer işçilerle aynı çalışma koşulları ve sosyal koşullar sağlanmalıdır.

İşçilerin serbest dolaşımı alanındaki hazırlıklar **başlangıç düzeyindedir** ve rapor döneminde **ilerleme kaydedilmemiştir**.

İş gücü piyasasına erişim veya **sosyal güvenlik sistemlerinin koordinasyonu** konularında ilerleme kaydedilmemiştir. Türkiye, bugüne kadar, AB Üye Devletleri ile 15 adet ikili sosyal güvenlik anlaşması imzalamıştır ancak rapor döneminde yeni bir ikili sosyal güvenlik anlaşması imzalanmamıştır. Uluslararası İş Gücü Kanunu'nun uygulamasına yönelik yeni bir yönetmelik, Şubat 2022'de yayımlanmıştır.

Fasıl 3: İş Kurma Hakkı ve Hizmet Sunumu Serbestisi

AB gerçek ve tüzel kişileri, herhangi bir AB Üye Devleti'nde iş kurma ve sınır ötesi hizmet sunma hakkına sahiptir. Düzenlenmiş belirli meslekler için yeterliliklerin karşılıklı tanınmasına ilişkin kurallar bulunmaktadır. Posta hizmetleri aşamalı olarak rekabete açılmaktadır.

İş kurma hakkı ve hizmet sunumu serbestisi alanındaki hazırlıklar **başlangıç düzeyindedir**. Rapor döneminde **ilerleme kaydedilmemiştir**. AB müktesebatına uyum sağlamak için hâlâ kayda değer çabaya ihtiyaç bulunmaktadır. 2021 Raporu'nda yer alan ve hâlâ geçerli olan tavsiyeler uygulanmamıştır.

Gelecek yıl, Türkiye'nin özellikle:

- sınır ötesi hizmet sunumu için Hizmetler Direktifi ile uyum sağlaması ve Tek Temas Noktası oluşturması;
- posta hizmetleri alanında, ulusal mevzuatını AB müktesebatına uyumlu hâle getirmesi;
- mesleki yeterliliklerin karşılıklı tanınması alanında ulusal mevzuatını AB müktesebatına uyumlu hâle getirmesi gerekmektedir.

İş kurma hakkı alanında ilerleme kaydedilmemiştir. Pek çok gereklilik bu hakkı kısıtlamaya devam etmektedir.

Sınır ötesi hizmet sunumu serbestisine ilişkin olarak AB'de kayıtlı hizmet sağlayıcılarına yönelik kayıt, lisanslama ve yetkilendirme gereklilikleri devam etmektedir. Henüz Tek Temas Noktası oluşturulmamıştır.

Posta hizmetleri alanında ilerleme kaydedilmemiştir. Evrensel hizmet sağlayıcısının mektup posta pazarında münhasır yetkiye sahip olması nedeniyle Türkiye, Posta Hizmetleri Direktifi hükümlerine henüz tam uyum sağlayamamıştır. Ulusal mevzuatın, sınır ötesi paket teslimat hizmetlerine ilişkin Tüzük hükümleriyle uyumlu hâle getirilmesine de hâlâ ihtiyaç duyulmaktadır.

Mesleki yeterliliklerin karşılıklı tanınması konusunda, Mesleki Yeterlilik Kurumu tehlikeli ve çok tehlikeli koşullarda çalışan kişilerin ulusal yeterliliklerine ilişkin bir tebliğ yayımlamıştır. Bazı düzenlenmiş mesleklerde karşılıklı tanıma için hâlâ mütakabiliyet şartları aranmaktadır. Vatandaşlık ve dil şartları kaldırılmamıştır. Bu alanda ulusal mevzuatın AB müktesebatı ile uyumlu hâle getirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

Fasıl 4: Sermayenin Serbest Dolaşımı

AB'de sermaye ve yatırımlar bir sınırlama olmaksızın hareket edebilmelidir ve sınır ötesi ödemelere ilişkin ortak kurallar bulunmaktadır. Bankalar ve diğer ekonomik operatörler, kara paranın aklanması ve terörizmin finansmanı ile mücadelenin desteklenmesi amacıyla belirli kurallar uygulamaktadır.

Türkiye sermayenin serbest dolaşımı alanında **orta düzeyde hazırlıklıdır**. Genel olarak, rapor döneminde bu alanda **ilerleme kaydedilmemiştir**. Yabancı sermaye payı üzerindeki sınırlamalar birçok sektörde devam etmektedir. Sermaye hareketlerine ve döviz cinsinden işlemlere getirilen az sayıda kısıtlayıcı kural bulunmaktadır. Türkiye, AB Ödeme Hizmetleri Direktifi ile daha fazla uyum sağlamak için yasal çerçevesini iyileştirmiştir. Türkiye, Ekim 2021'de Mali Eylem Görev Gücü (FATF) tarafından artırılmış izleme altındaki ("gri liste") yetki alanları listesine dâhil edilmiştir. 2021 Raporu'nda yer alan tavsiyeler uygulanmamıştır.

Aşağıda belirtilen eksiklikleri gidermenin yanı sıra, Türkiye'nin özellikle:

- yabancı sermaye payı ve sermaye hareketleri üzerindeki sınırlamaları en aza indirmesi;
- finans sisteminin, kara paranın aklanması ve terörizmin finansmanı amaçları doğrultusunda kötüye kullanılmasını önlemeye yönelik tedbirlerini güçlendirmek suretiyle AB müktesebatına daha fazla uyum sağlaması;
- Venedik Komisyonunun Kitle İmha Silahlarının Yayılmasının Finansmanının Önlenmesine İlişkin Kanun'a ilişkin tavsiyelerini dikkate alarak, FATF'ın gri listesinden çıkarılmak için henüz yerine getirilmemiş tavsiyeleri ele almaya devam etmesi gerekmektedir.

Sermaye hareketleri ve ödemeler konusunda, havacılık ve deniz taşımacılığı, finans sektörü, elektrik piyasası ve gayrimenkul gibi birçok sektörde yabancı sermaye payı üzerindeki kısıtlamalar hâlâ devam etmektedir. Yabancıların gayrimenkul edinimine ilişkin mevzuat şeffaf değildir ve Türkiye-AB Ortaklık Anlaşması'na aykırı olarak, bu mevzuat, tüm AB uyruklulara ayırıcı olmayan bir yaklaşımla uygulanmamaktadır. Komşu ülke vatandaşlarının sınır bölgelerinde taşınmaz mülkiyet edinmeleri ulusal güvenlik sebepleriyle sınırlandırılmaya devam etmiştir. Türkiye, sermaye ya da gayrimenkul yatırımı yoluyla Türk vatandaşlığı edinmek isteyen yabancılar için yeni koşullar getirmiştir. Miktar döviz cinsinden belirlense de, yatırım yapılan dövizin işlemde önce Türkiye'de faaliyet gösteren bir banka aracılığıyla liraya çevrilmesi gerekmektedir. Ağustos 2018 döviz krizinin ardından yerleşik olanların ve banka dışı şirketlerin özellikle döviz ile gerçekleştirilen işlemleri için sermaye hareketlerine getirilen kısıtlamalar devam etmiş ve artırılmıştır. Nisan 2022'de menkul satış sözleşmelerinin (araç satış sözleşmeleri hariç) sözleşme bedelleri döviz cinsinden olsa bile lira olarak ödeme zorunluluğu getirilmiştir. Türk şirketlerinin ihracat gelirlerini 180 gün içerisinde ülkeye getirmesi zorunluluğu da hâlâ

yürürlüktedir. İhracatçı firmalardan yurt dışında elde ettikleri gelirlerin %40'ını Merkez Bankasına satmaları beklenmektedir. Ayrıca, döviz kazandırıcı hizmetler veya işlemlerden elde edilen dövizlerin bankalara satılması hâlinde, bu dövizlerin en az %40'ının daha sonra Merkez Bankasına satılması gerekmektedir.

Ödeme sistemleri konusunda, Türkiye iyi bir standarda ulaşmıştır. Merkez Bankası, ödeme hizmetleri konusunda AB müktesebatına daha fazla uyum sağlamak için yeni bir yönetmelik kabul etmiştir. Düzenleme, ödeme kuruluşları ve elektronik para kuruluşlarının yetkilendirme ve faaliyetlerine, ödeme hizmetlerinin sağlanmasına ve ödeme hizmeti sağlayıcılarına elektronik para ihracına ilişkin usul ve esasları belirlemektedir. Yeni mevzuat, açık bankacılık lisansları için standartlar getirmiştir. Merkez Bankası, Fonların Anlık ve Sürekli Transferi (FAST) sisteminin uygulanmasında iyi düzeyde ilerleme kaydetmiştir. Ocak 2021'de para transferleri için başlangıçta 50 TL olarak belirlenen işlem tutarı limiti, kademeli olarak artarak Şubat 2022'de 5.000 TL'ye yükseltilmiştir. Kripto para ve kripto varlıkların doğrudan veya dolaylı ödeme aracı olarak kullanılması yasaklı kalmaya devam etmiştir.

Türkiye, **kara paranın aklanması ve terörizmin finansmanı** ile mücadele konusunda sınırlı ilerleme kaydetmiştir. Türkiye, Ekim 2021'de Mali Eylem Görev Gücü (FATF) tarafından artırılmış izleme altındaki ("gri liste") yetki alanları listesine dâhil edilmiştir. Bu kararın ardından Türkiye, aday ülke statüsü, FATF tarafından tespit edilen eksiklikleri gidermeye yönelik AB'ye olan üst düzey siyasi taahhüdü ve AB müktesebatı ile tam uyuma yönelik hedefinden dolayı, AB'nin yüksek riskli üçüncü ülkeler listesine alınmamıştır. Türkiye'nin mali istihbarat birimi olan Mali Suçları Araştırma Kurulu (MASAK), sağlam performansını geliştirmeye devam etmiştir. 2020'de 237.531 olan şüpheli işlem bildirim sayısı 2021'de kayda değer bir artışla 504.995'e yükselmiştir. Kara paranın aklanmasıyla ilgili kovuşturmalarda da son yıllarda artan bir eğilim olmuştur. 2013 ve 2018 yılları arasında sadece 70 dava mahkûmiyetle sonuçlanmıştır. Öte yandan, 2018'den bu yana 89 kara para aklama davasında 225 kişi hüküm giymiştir.

Türkiye'nin kara paranın aklanması ve terörizmin finansmanı ile mücadele sisteminin (AML/CTF) iyileştirilmesine yönelik kapsamlı ulusal strateji belgesi Temmuz 2021'de yayımlanmıştır. Hükûmet, rapor döneminde Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Yaptırımlar Komitesi tarafından belirlenen kuruluş/kişilerin varlıklarını, bir günden az bir zamanda dondurmaya devam etmiştir. Hükûmet, ayrıca yerli mal varlıklarını dondurma aracını caydırıcı şekilde kullanmaya devam etmiştir. 2021'de, 1.155 kişi, 16 dernek ve kuruluşun varlıkları, yerli mal varlıklarını dondurma mekanizması vasıtasıyla dondurulmuştur.

Fasıl 6: Şirketler Hukuku

AB'nin, muhasebe, finansal raporlama ve bağımsız denetim için tamamlayıcı kurallar ile birlikte bir şirketin kurulması, tescili ve şirketlerce kamuya açıklanması zorunlu bilgilere ilişkin ortak kuralları bulunmaktadır.

Rapor döneminde yer alan 2021 tavsiyelerinde bir **ilerleme kaydedilmemesine** rağmen, Türkiye şirketler hukuku alanında **çok ileri düzeydedir** ve söz konusu tavsiyeler hâlâ geçerlidir. Gelecek yıl, Türkiye'nin özellikle:

- pay sahiplerinin hakları alanında, uzun vadeli pay sahipliği katılımının teşvik edilmesi de dâhil, şirketler hukuku alanındaki AB müktesebatına uyum konusunda ilerleme kaydetmesi;
- AB müktesebatına daha fazla uyum sağlamak amacıyla küçük ölçekli ve mikro şirketler için finansal raporlama standartlarını kabul etmesi gerekmektedir.

Şirketler hukuku konusunda, rapor döneminde hiçbir yasal adım atılmamıştır. Sınır ötesi şirket birleşmeleri, yurt içi birleşmeler ve bölünmeler ile devralmalar bağlamında bazı önemli konularda uyum sağlanmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Şirketlerin ticaret sicil belgelerinin kamuya açıklanmasıyla ilgili olarak, tüm limited şirketler için yıllık hesapların yayımlanmasını veya şirket belgelerinin ticaret siciline çevrim içi olarak kaydedilmesini gerektiren herhangi bir hüküm hâlâ bulunmamaktadır ve limited şirketlerin kayıt işlemleri bütünüyle çevrim içi olarak tamamlanamamaktadır. Pay sahiplerinin hakları ve uzun vadeli pay sahibi katılımının teşvik edilmesine ilişkin kuralların yanı sıra dijital araçların kullanımı ile sınır ötesi işlemler konularındaki 2019 AB müktesebatı ile daha fazla uyum sağlanması gerekmektedir.

Sermaye piyasalarında borsaya kote edilmiş şirketlere uygulanan **şeffaflık** kurallarına ilişkin olarak, Sermaye Piyasası Kanunu ihraççıların genel sorumlulukları ile uygulama kurallarını düzenlemekte olup bunlar, Sermaye Piyasası Kurulu tarafından yayımlanmaktadır; bu alanda ulusal mevzuatını AB müktesebatına uyumlu hâle getirilmesi amaçlanmaktadır.

Şirket raporlaması ve bağımsız denetim konusunda, Mart 2022’de, Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu (KGGK), yüksek enflasyonlu ekonomilerde büyük ve orta ölçekli teşebbüslerin finansal raporlama standardındaki değişiklikleri yayımlamıştır. Ayrıca, Muhasebeciler için Uluslararası Etik Standartlar Kuruluna uygun olarak, Muhasebe Meslek Mensuplarından Beklenen Rol ve Zihniyetin Teşvik Edilmesine Yönelik Kurullarda ve *Uluslararası Güvence Sözleşmeleri Standardında* Değişiklikler yayımlanmıştır. Ancak, küçük ölçekli ve mikro şirketler için finansal raporlama standartlarına ilişkin AB müktesebatına uyum uzun süredir beklemededir ve finansal olmayan bilgilere veya devlete yapılan ödemelere ilişkin uyum düzeyi hâlâ belirsizdir. Genel olarak, muhasebe ve bağımsız denetim alanındaki AB müktesebatına uyum sağlanması için daha fazla çalışma yapılması gerekmektedir.

Fasıl 7: Fikri Mülkiyet Hukuku

AB, fikri mülkiyet hakları ile telif hakkı ve bağlantılı hakların yasal korunmasına ilişkin kuralları uyumlaştırmıştır. Fikri mülkiyet haklarının yasal korunmasına ilişkin kurallar, örneğin patent ve markaları, tasarımları, biyo-teknolojik buluşları ve ilaçları kapsamaktadır. Telif hakkı ve bağlantılı hakların yasal korunmasına ilişkin kurallar; örneğin kitapları, filmleri, bilgisayar programlarını ve radyo-televizyon yayınlarını kapsamaktadır.

Türkiye mevzuat uyumu ve kurumsal kapasite bakımından **iyi düzeyde hazırlıklıdır**. Rapor döneminde **sınırlı ilerleme** kaydedilmiştir. Çeşitli hedef grupları için eğitim sayısında artış olmuştur, ancak kamunun farkındalığının artırılması ile yargının, polis ve gümrüklerdeki uzmanlaşmış birimlerin sürdürülebilirliğinin sağlanması öncelikli olmaya devam etmektedir. Türkiye menşeli veya Türkiye üzerinden geçiş yapan taklit ve korsan malların miktarı ve çeşitliliği artmıştır. Geçen yılki raporda yer alan tavsiyeler hâlâ geçerlidir.

Gelecek yıl, Türkiye'nin özellikle:

→taklit ve korsan malların çevrim içi satışı da dâhil olmak üzere fikri ve sınai mülkiyet hakları ihlalleri ile etkin bir mücadele sürdürmek için uygulama tedbirlerini geliştirmesi, fikri ve sınai hak ihlallerine bakan mahkemelerdeki uzmanlaşmayı artırması ve ceza yargılamasında arama ve el koyma kararı alınmasına yönelik usullerdeki zorlukları çözmesi;

→ özellikle yargı tarafından ve gümrüklerde hızlandırılmış ve kolaylaştırılmış imha usulleri söz konusu olduğunda yeni Sınai Mülkiyet Kanunu'nun etkin bir şekilde uygulanması ve etkili bir

şekilde yürütülmesi için fikri mülkiyet hakkı sahipleri ile işbirliğini geliştirmesi;

→fikri mülkiyet hakları alanındaki sistemik eksikliklerin analizini kolaylaştırmak amacıyla, özellikle fikri ve sınai mülkiyet haklarının yargıda etkili bir biçimde uygulanmasına ilişkin doğru istatistiksel verilerin toplanmasını ve işlenmesini sağlaması gerekmektedir.

Telif hakkı ve bağlantılı haklar konusunda, telif haklarına ilişkin uzun süredir bekleyen kanun hâlâ kabul edilmemiştir. Telif hakkı ve bağlantılı hakların korunması konusunda eğitim çeşitli hedef grupları için devam etmiştir. Telif Hakları Genel Müdürlüğü, toplu yönetim örgütlerinde (meslek birlikleri) kurumsal yapılanmayı ve şeffaflığı artırmak ve AB müktesebatına uyum sağlamak için meslek birlikleri yönetmeliği yayımlamıştır. Ancak, toplu hak yönetimi ile ilgili sistemsel sorunlar, özerklik eksikliği ve meslek birliklerinin denetimi ile meslek birliklerinin yönetiminde yabancı hak sahiplerine yönelik ayrımcılık devam etmiştir. Özellikle şahsi kopyalama harçlarının adil dağıtılmaması, Covid-19 küresel salgını sırasında lisanslama zorlukları, çevrim içi eğitim istisnalarındaki belirsizlikler, temsil hakkı sorunları, telif hakkıyla korunan materyalin çevrim içi platformlar aracılığıyla ve tanınmış e-ticaret internet sitelerinde izinsiz kullanımı gibi bir dizi sorun çözümsüz kalmaya devam etmiştir.

Sınai mülkiyet hakları konusunda, Türk Patent ve Marka Kurumu (Türk Patent) farkındalığı artırmaya devam etmiştir. Tanınmış ve ünlü markalarla ilgili yapılan başvuruların hukuki durumuna ilişkin belirsizlikler devam etmiştir. Markalar için iptal, itiraz ve hükümsüzlük prosedürleri pahalı olmaya ve uzun sürmeye devam etmiştir.

Yargı süreçleri ile ilgili olarak, uzman ve deneyimli fikri mülkiyet hakları hâkim ve savcılarının sayılarını artırma ve sürdürme çabaları öncelik olmaya devam etmektedir. Daha yüksek yaptırımlar talep etme olasılığı bulunduğu halde, ticari ölçekli fikri mülkiyet ihlalleri için ceza mahkemeleri tarafından caydırıcı para cezaları nadiren verilmektedir. Temyiz mahkemelerindekiler de dâhil, etkin olmayan dava süreçleri, ihtiyati tedbir alınması ve maddi tazminat taleplerinin karara bağlanmasındaki zorluklar ve tutarsızlıklar, depolama ve imha problemleri ve taklit ürünlerin mali yükleri, bilirkişilerin ifadelerinin aşırı kullanımı endişe kaynağı olmaya devam etmiştir.

Hak sahipleri taklitçilik konusunda güçlü kanıtlar sunsalar da, taklit mallara karşı arama ve el koyma kararlarının alınmasındaki zorluklar daha da artmıştır. Uygulayıcı makamların, özellikle polisler ve hâkimlerin, fikri mülkiyet ihlallerine karşı önlemleri, bazı kaynaklar ve eğitime rağmen yeterli olmamıştır. Tanınmış e-ticaret sitelerinde taklit ürünlerin çevrim içi satışları artarken, Türkiye söz konusu ihlalleri durdurmak için uyar-kaldır prosedürü uygulamamıştır. Açık pazarlarda korsanlıkla mücadele yetersiz kalmıştır.

Ocak 2022'de "Sahte, Kaçak veya Yasal Tedarik Zinciri Dışına Çıkmış İlaçlar Hakkında Kılavuz" yayımlanmıştır. Türkiye iç ilaç pazarını düzenlemesine ve denetlemesine rağmen, sahte ilaç, kozmetik ve sağlık ürünlerinin çevrim içi satışı halk sağlığını ve tüketici güvenliğini tehdit etmektedir. Sahte alkollü içeceklerden ölümler devam etmiştir. Türkiye, AB tek pazarını etkileyen korsan ürünlerin ve AB'nin dış sınırlarında ele geçirilen taklit ürünlerin en büyük ikinci kaynak ülkesi olmuştur. Taklitçilik, yiyecek ve alkollü içeceklerden araçlara, araç aksesuarlarından yedek parçalarına kadar geniş bir ürün yelpazesini ilgilendirmektedir. Covid-19 küresel salgınının ardından Türk lirasındaki hızlı değer kaybı ve satın alma gücünün düşmesi, daha ucuz ve sahte mallara talebi artırmıştır.

Kamuoyunda taklitçilik ve korsanlığın meşrulaştırılması, bunların küçük suçlar olduğuna dair köklü inançtan kaynaklanmaktadır. Ancak suçların çoğu, aynı zamanda dolandırıcılık, yolsuzluk, siber suçlar, kara paranın aklanması, uyuşturucu kaçakçılığı ve insan ticaretiyle de bağlantılı olan

örgütlü suç şebekeleri tarafından işlenmektedir. Kamu kurumları tarafından taklitçiliğin ve korsanlığın halk sağlığı ve tüketici güvenliği, hukukun üstünlüğü ve iş gücü piyasası konularında neden olduğu tehlikeler ve fikri mülkiyet hakları yoğun sektörlerin ekonomik faydaları hakkında yürütülecek bilinçlendirme kampanyalarına ihtiyaç vardır. Fikri ve sınai hakları uygulamak ve Türkiye'den AB'ye taklit ticareti durdurmak için daha güçlü bir siyasi irade gerekmektedir.

Fasıl 8: Rekabet Politikası

AB kuralları serbest rekabeti korumaktadır. Şirketler arasındaki kısıtlayıcı anlaşmalara ve hâkim durumun kötüye kullanılmasına karşı anti-tröst kurallarını ve ayrıca etkin rekabeti önemli ölçüde engelleyecek olan şirketler arasındaki yoğunlaşmaya ilişkin kuralları da içermektedir. AB kuralları ayrıca, bir Devlet destekleri kontrolü sistemi de oluşturmaktadır. Rekabetin bozulmasını önlemek amacıyla sadece sınırlı koşullar sağlandığı takdirde hükümetlerin Devlet desteği vermesine müsaade edilmektedir.

Türkiye rekabet politikası alanında **belirli düzeyde hazırlıklıdır**. Geçen yıl sunulan tavsiyelerin ele alınması bakımından **ilerleme kaydedilmemiştir**. Devlet desteği alanındaki yasal çerçeve, uygulama kapasitesi ve şeffaflık ile ilgili ciddi endişeler devam etmektedir.

Aşağıda belirtilen eksiklikleri gidermenin yanı sıra, Türkiye'nin özellikle:

- Devlet desteği kurumsal çerçevesinin bağımsızlığını ve işlevselliğini ve Devlet destekleri kurallarının şeffaf bir şekilde yayımlanmasını sağlaması;
- uygulama mevzuatını gecikmeksizin kabul ederek Devlet Desteklerinin İzlenmesi ve Denetlenmesi Hakkında Kanun'un uygulanmasını sağlaması;
- tüm destek programlarının şeffaf ve güncel envanterini erişime açması gerekmektedir.

Anti-tröst ve birleşmeler

Yasal çerçeve AB müktesebatıyla büyük ölçüde uyumludur. Rekabetin Korunması Hakkında Kanun, Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma'nın 101 ve 102. maddelerini büyük ölçüde yansıtmaktadır. Bu alandaki uygulama mevzuatı büyük ölçüde yürürlüktedir. Mart 2022'de, Türkiye birleşme ve devralmalar hakkında tebliğde değişiklik yapmıştır ve Türkiye'de faaliyet gösteren teknoloji teşebbüsleri için bildirim eşiklerini kaldırmıştır. Sonuç olarak, söz konusu teşebbüsleri kapsayan işlemler, büyüklüklerine bakılmaksızın, Rekabet Kurumu tarafından kapsamlı bir inceleme tabi tutulacaktır.

Kurumsal çerçeveye ilgili olarak, Rekabetin Korunması Hakkında Kanun'un uygulanmasından Rekabet Kurumu sorumludur. Rekabet Kurumunun karar organı olan Rekabet Kurulu yedi üyeden oluşmaktadır. Rekabet Kurumu, Ticaret Bakanlığıyla ilişkili olmakla birlikte, idari ve mali özerkliğe sahiptir.

Rekabet Kurumunun uygulama kapasitesi yeterlidir. 2021'de, genel uygulama etkili olmuştur ve antitröst alanındaki kararların sayısı (74, 2020'de 65), muafiyet/menfi tespit kararlarının sayısı (22, 2020'de 34) ve birleşme/devralma/ortak girişim/özelleştirme sayıları (309, 2020'de 280) bir önceki yıl ile aynı aralıkta kalmıştır. Kurum tarafından rekabet ihlalleri nedeniyle verilen para cezaları (esasa ilişkin para cezaları) son beş yıllık ortalama olan 580 milyon TL'den önemli bir artışla 4,2 milyar TL'ye yükselmiştir. Resen yürütülen soruşturmanın ve ön incelemelerin sayısı artmıştır (2020'de 8'den 2021'de 15'e). Rekabet Kurumu 2021'de ortalama 58 baskın gerçekleştirmiştir. 2021'de, Rekabet Kurumu kararlarına yapılan itirazlar sonucunda çözüme bağlanan 54 kararın %74'ü Türk mahkemeleri tarafından onaylanmıştır.

Devlet desteği

Yasal çerçeve AB müktesebatıyla kısmen uyumludur. Devlet desteği düzenlemelerinin AB-Türkiye Gümrük Birliği'nin unsuru olmayan tarım, balıkçılık ve hizmet sektörlerini kapsamaması gerekmektedir. Devlet Desteklerinin İzlenmesi ve Denetlenmesi Hakkında Kanun, Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma'nın 107 ve 108. maddeleriyle büyük ölçüde uyumludur. Ancak bu Kanun, uygulama mevzuatının ve işlevsel bir kurumsal çerçevenin bulunmaması nedeniyle uygulanabilir değildir. Cumhurbaşkanı, uygulama mevzuatının yürürlüğünü sınırsız süreyle erteleme yetkisine sahiptir. Türkiye'nin hâlâ mevzuatın AB müktesebatına uyumunu sağlayacak bir eylem planı benimsemesi gerekmektedir.

2021'de Türkiye, işlevsel bir organizasyon yapısı oluşturmayı göz ardı ederek devlet destekleri kontrolü uygulamaktan kaçınmıştır ve uygulama mevzuatının yürürlüğe girmesine ilişkin bir çalışma yapmamıştır. Kurumsal çerçeveye ilgili olarak, Haziran 2022'de yeni bir Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile kendisi de devlet yardımı veren Strateji ve Bütçe Başkanlığı altında, Devlet Yardımları Genel Müdürlüğü (DYGM) yeniden kurulmuştur. Politika önerileri oluşturma yetkisi, üyeleri Cumhurbaşkanı tarafından atanan Ekonomi Politikaları Kurulunda kalmıştır. Hazine ve Maliye Bakanlığı bünyesindeki Ekonomik Programlar ve Araştırmalar Genel Müdürlüğünün (EPAGM) devlet yardımları ile ilgili sorumlulukları da yeni kurulmuş olan DYGM'ye devredilmiştir. Yeni kararnameye göre EPAGM, Cumhurbaşkanı tarafından verilecek devlet destekleri ile ilgili görevleri yerine getirmeye devam edecektir. Yeni kararname, DYGM için uygulama mevzuatını bir yıl içerisinde çıkarmayı taahhüt etmektedir.

2021'de, kamu desteğinin seçici olarak sağlandığı proje bazlı yatırım programının uygulanmasında, 152 milyar TL'lik yatırım tutarı içeren 39 projeye ulaşılmıştır. (Eylül 2022 itibarıyla yatırım tutarı 335 milyar TL olan 45 proje) Verilen devlet desteğinin miktarı veya bütçelenen miktarı da dâhil olmak üzere tüm destek planlarını kapsayan şeffaf bir Devlet destekleri envanterinin bulunmaması endişe kaynağı olmaya devam etmektedir.

Serbestleşme

Rekabet ve Devlet destekleri kuralları, kamu iktisadi teşebbüslerine uygulanmaktadır. Ancak özelleştirme sürecine ilişkin yetki, özelleştirme kararları ve usulleri konusunda yetki sahibi olan Cumhurbaşkanı'na aittir. Mart 2022'de Türkiye Varlık Fonu (TVF), Türk Telekomun %55'lik hissesini satın almış ve bu işlem özelleştirmeyi etkili bir biçimde tersine çevirmiş ve telekomünikasyon piyasasının serbestleşmesini önemli ölçüde azaltmıştır.

Fasıl 9: Mali Hizmetler

AB kuralları bankacılık, sigortacılık, tamamlayıcı emeklilik, yatırım hizmetleri ve menkul kıymet piyasalarında faaliyet gösteren finansal kuruluşlar arasında adil rekabet koşullarının ve bu kurumların istikrarının sağlanmasını amaçlamaktadır. Söz konusu kurallar, bu kuruluşların yetkilendirilmesi, faaliyetleri ve denetlenmesine ilişkin düzenlemeleri içermektedir.

Türkiye mali hizmetler alanında **iyi düzeyde** hazırlıklıdır. Yeni alternatif finansman araçlarının da geliştirilmesiyle rapor döneminde **bazı ilerlemeler** kaydedilmiştir. Türkiye bankacılık sektörünün dijital dönüşümünün hızlandırılmasına ve sigortacılık sektörünün güçlendirilmesine yönelik önemli adımlar atmıştır. 2021 Raporu'nda yer alan tavsiyelerin bir kısmı uygulanmıştır.

Gelecek yıl, Türkiye'nin özellikle:

→ banka yönetişimi ve denetimini, kriz yönetimini ve çözümleme çerçevesini daha da güçlendirmesi;

- varlık kalitesi incelemesinin şeffaflığını iyileştirmesi;
- Türk sermaye piyasalarının gelişimini ve bunların uygun bir şekilde denetlenmesini desteklemeye devam etmesi gerekmektedir.

Bankalar ve finansal gruplar ile ilgili olarak, Kovid-19 küresel salgınının ekonomi üzerindeki etkisini azaltmak için, uygulanan gevşetilmiş ihtiyati tedbirler, özellikle 252 iş günündeki döviz kurunun hareketli ortalamasının kullanılması ve piyasaya göre değerlendirme muhasebe kurallarının askıya alınması ve böylece ilgili kayıpların muhasebeleştirilmesinin ertelenmesi sermaye yeterlilik oranlarını hâlâ korumaktadır. Kredi büyümesinin çok güçlü olduğu bir ortamda, geri dönmeyen kredilerin oranı düşmeye devam ederek Haziran 2022'de %2,5 olmuştur. Kamu bankalarının kriz sırasında daha zayıf sermaye ve karlılık pozisyonları pahasına genişlemesi nedeniyle, bankacılık sistemindeki ikilik devam etmiştir. Kamu bankaları son yıllarda birkaç kez yeniden sermayelendirilmiştir. 2022'nin başında, kamu bankalarını yeni bir kredi genişlemesi döngüsüne öncülük etmeye hazırlamak amacıyla yeniden (52 milyar TL) sermayelendirilmişlerdir. Bankacılık sektörünün sermaye yeterlilik oranı 2022'nin başında iyileşerek %20,4'e ulaşırken, Mayıs ve Haziran aylarında bir miktar gerileyerek %18'e düşmüştür. Haziran 2022'de, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK), kredi büyümesini yavaşlatmak için çeşitli tedbirler almıştır. Temmuz 2021'de BDDK, bankacılık sektörünün varlık kalitesini ve varlık yönetim şirketlerinin kapasitesini iyileştirerek finans sektörünü güçlendirmeyi amaçlayan yeni yönetmelikler kabul etmiştir. BDDK'ya bankalardan belirli koşullar altında, sorunlu krediler için strateji oluşturmasını ve çözümleme birimleri kurmasını talep etme yetkisi verilmiştir. Bununla birlikte, Türkiye'nin şeffaf bir üçüncü taraf varlık kalitesi incelemesi yürütmesi ve takipteki kredilerde artış olması durumunda daha kapsamlı bir çözümleme planı uygulaması gerekmektedir.

Türkiye, dijital bankacılık ve açık bankacılık hizmetleri alanlarında yeni düzenlemeleri yürürlüğe koyarak finans sektörünün dijitalleşmesi yolunda önemli adımlar atmaya devam etmiştir BDDK, bankaların fiziksel şube olmaksızın dijital kanallar üzerinden hizmet vermelerini sağlayan bir yönetmelik kabul etmiştir. Yönetmelik, aynı zamanda finansal teknoloji şirketlerinin ve diğer işletmelerin finansal ürünler sunmasına olanak sağlayan hizmet bankacılığı modelini de tanıtmıştır. Sermaye Piyasası Kurulu, finansal kiralama, faktoring, finansman ve tasarruf finansman şirketlerinin uzaktan kimlik tespiti ve elektronik ortamda sözleşme ilişkisinin kurulmasına ilişkin yeni yönetmelikler kabul etmiştir.

Türkiye **sigortacılık ve bireysel emeklilik** konusunda iyi düzeyde ilerleme kaydetmiştir. Mayıs 2021'de Sigortacılık Kanunu'nda yapılan değişiklikle Özel Riskler Yönetim Merkezi kurulmuştur. Söz konusu Merkez, teminat bulmakta zorlanılan riskler için teminat sağlamayı amaçlamaktadır. Sigortacılıkta tahkime ilişkin yönetmelikte değişiklik yapılarak, sigortacılıkta tahkime ilişkin görev ve yetkiler Hazine ve Maliye Bakanlığından Sigortacılık ve Bireysel Emeklilik Düzenleme ve Denetleme Kurumuna (SEEDK) devredilmiştir. Kasım 2021'de sigortacılık ve özel emeklilik sektörlerinin iç sistemlerine ilişkin olarak iç kontrol, risk yönetimi, aktüerya ve iç denetim sistemleriyle ilgili usul ve esasları belirleyen yeni bir yönetmelik kabul edilmiştir. Ocak 2022'de, bireysel emeklilik sisteminde, sisteme devlet katkısının yükseltilmesi, 45 yaş üstü çalışanların sisteme kayıt olabilmeye imkân tanınması ve sistemden ayrılmaya gerek kalmadan birikimlerin çekilebilmesi için daha fazla esneklik sağlanması gibi önemli değişiklikler hayata geçirilmiştir.

Mali piyasa altyapısıyla ilgili olarak, İstanbul'u küresel bir finans merkezi hâline getirmeyi amaçlayan İstanbul Finans Merkezi Kanunu Haziran 2022'de kabul edilmiştir. Aralık 2021'de, BIST 100 endeksindeki kayıplar %5'e ulaştığında Endeks bazlı devre kesici sistemi uygulamaya

alınmıştır ve borsadaki tüm sektörlerde işlemler geçici olarak askıya alınmıştır. Öte yandan, şirketlerin daha sürdürülebilir iş modelleri benimsemesini teşvik etmek amacıyla Borsa İstanbul Sürdürülebilirlik Endeksi metodolojisi Ekim 2021'de güncellenmiştir.

Menkul kıymet piyasaları ve yatırım hizmetleri alanında bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Türkiye sermaye piyasasını derinleştirmek ve ürünlerini çeşitlendirmek için bazı adımlar atmıştır. Sermaye Piyasası Kurulu, proje finansman fonu ve projeye dayalı menkul kıymetler tebliğini Temmuz 2021'de yayımlamıştır. Türkiye borçlanmaya dayalı kitle fonlamasını düzenlemeyi amaçlayan tedbirler de almıştır. Kurul, Haziran 2022'de Borsa İstanbul bünyesinde bir emtia piyasası kurulduğunu duyurmuştur. Şubat 2022'de çevresel sürdürülebilirliğe katkı sağlayan sermaye yatırımlarının finansmanının teşvik edilmesi için bir rehber yayımlanmıştır.

MIR kartlarının artan sayıda Türk bankası tarafından kabul edilmesine bağlı olarak Rus ödeme sistemi MIR Türkiye'de yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanmış ve Rus vatandaşları ve işletmeleri ile ikili alışverişi kolaylaştırmıştır.

Fasıl 28: Tüketicinin ve Sağlığın Korunması

AB kuralları, ürün güvenliği, tehlikeli taklitler ve ayıplı ürün sorumluluğuna ilişkin olarak tüketicilerin ekonomik çıkarlarını korumaktadır. AB ayrıca, tütün kontrolü, kan, doku, hücre, hasta hakları ve bulaşıcı hastalıklar gibi konularda yüksek düzeyli ortak standartlar sağlamaktadır.

Türkiye, tüketicinin ve sağlığın korunmasına ilişkin mevzuat uyumunda **iyi düzeyde hazırlıklıdır**. Türkiye, “bulaşıcı hastalıklar” ve “kan” konularında AB müktesebatına uyum sağlama ve tüketicinin korunmasında paydaşlarla yapıcı bir diyalog kurulması konusunda geçen yıla ait tavsiyelerin bir kısmının uygulanmasında **bazı ilerlemeler** kaydetmiştir.

Gelecek yıl, Türkiye'nin:

- tüketici haklarının uygulanmasını güçlendirmesi ve tüketici hareketi ve icra organları ile koordinasyonu ve işbirliğini daha da geliştirmesi; bilinçlendirme faaliyetlerini artırması ve dijital ortamdaki ihlallere ve korunmaya muhtaç tüketicilere yönelik daha fazla önlem alması;
- dayanıklı bir sağlık sistemi için halk sağlığına ilişkin sorunların merkez ve taşra düzeyinde ele alınması amacıyla kurumsal/idari kapasitesini, mali kaynaklarını ve uygun teşhis imkânlarını artırmaya devam etmesi;
- sağlık güvenliğini artırmak için sürveyans sistemini güçlendirecek daha fazla ilerleme kaydetmesi gerekmektedir.

Tüketicinin Korunması

Türkiye'nin ulusal mevzuatı, ürün güvenliği ile **ilgili olmayan konularda tüketicinin korunmasına** ilişkin AB müktesebatıyla büyük ölçüde uyumludur. Tüketicilerin şikâyetlerini elektronik ortamda iletmesine ve takip etmesine olanak sağlayan ulusal tüketici bilgi sistemi (TÜBİS) karmaşıktır. TÜBİS hakkında tüketici farkındalığı artırılabilir; tüketiciler özellikle elektronik ürünlerle ilgili sorun yaşamakta ve bu durum haklarını kullanmakta zorluk yaşamalarına sebep olmaktadır. Hem tüketici hareketi hem de tüketiciler ve tüketici STK'ları arasındaki bağlantılar zayıf kalmaya devam etmektedir. Tüketici STK'ların mali ve profesyonel desteği bulunmamaktadır; kanun ve kamu karar alma mekanizmalarına aktif bir şekilde katılım sağlayamamaktadırlar. Tüketici, haklarının uygulanmasında ve seçme hakkını kullanırken sorunlar ve zorluklarla karşılaşmaktadır. Tüketicinin bilinçlenmesi ve eğitimi, sektörel paydaşların işbirliği ve koordinasyonu da zayıf kalmaya devam etmektedir. Tüketici haklarının daha iyi

uygulanmasını sağlamak için Tüketici Hakem Heyetlerinin tam olarak kurumsallaştırılması ve ortak bir hukuki anlayış sağlamak için üyelerin ilgili uzmanlıklarda kapsamlı eğitim almaları gerekmektedir. Tüketici Hakem Heyetleri tarafından 2021'de alınan 630.852 kararın %52'si tüketicilerin lehine %48'i aleyhine olmuştur. Mahkeme dışı ve mahkeme tüketici sistemleri arasındaki işbirliğinin güçlendirilmesi gerekmektedir.

Güvenlikle ilgili tedbirler konusunda, Ulusal Güvensiz Ürün Bilgi Sistemi (GÜBİS) hakkında tüketici bilinci artırılmalıdır. Halk sağlığını ve tüketici güvenliğini tehdit eden taklit ürünlerin e-ticaret siteleri üzerinden satışının düzenli izlenmesine ve daha güçlü düzenleyici araçlara ihtiyaç duyulmaktadır (*bkz. Fasal 7- Fikri mülkiyet hukuku*). Türkiye, Temmuz 2021'de, piyasa gözetimi ve denetimine ilişkin yeni bir çerçeve yönetmeliği kabul etmiştir. Piyasa gözetimi ve denetimi, risk değerlendirmesi temelinde yapılmamaktadır ve e-ticaret konusunda çok sınırlı kalmıştır. Ticaret Bakanlığının 2021 için hazırladığı piyasa gözetimi ve denetimi raporuna göre, piyasa gözetimi ve denetimine ayrılan toplam bütçe, yüksek enflasyon ortamında, 2020 yılına kıyasla 2021'de % 103 artmıştır. Ancak, aktif olan piyasa gözetimi ve denetimi müfettişlerinin sayısında %33'lük bir azalma olmuştur. 2020'ye kıyasla 2021'de piyasa gözetimi ve denetimi kontrollerine tabi olan ürünlerin sayısında %12'lik bir artış olmuştur. (*bkz. Fasal 1-Malların serbest dolaşımı*)

Halk Sağlığı

Halk sağlığı konusunda, Haziran 2022 itibarıyla, Türkiye'de 15 milyon Kovid-19 vakası görülmüş, yaklaşık 100.000 kişi yaşamını yitirmiştir. 2021'de ülke pandemisinin iki zirvesine tanık olmuş ve Şubat 2022'de Omicron varyantının çıkmasıyla belirgin bir artış gözlemlenmiştir. Bu tarihten itibaren Kovid-19 vakalarının sayısı yoğun bakım ünitelerinin doluluk oranıyla birlikte azalmaktadır. Toplam nüfusun %64'ü iki doz aşı olmuştur. Küresel salgının yol açtığı ek iş yükünün dikkate alındığının bir göstergesi olarak söz verilen sağlık çalışanlarının maaşlarına yönelik zamlar yürürlüğe girmemiştir. Küresel salgın, pandemik bakımın önceliklendirmesi ve Kovid-19'un yayılımının yavaşlatılması için alınan azaltma/mesafe politikaları nedeniyle özellikle etkilenen ruh sağlığı rutinleri veya anne ve çocuk sağlığı hizmetleri gibi bazı alanlarda ek sağlık hizmeti sağlanmasına duyulan ihtiyacı vurgulamıştır. Gebelik takiplerinin devamlılığının sağlanması ve HIV taşıyan bireylerin ilaca erişiminin kolaylaştırılmasının yanı sıra, küresel salgın sürecinde genel cinsel sağlık ve üreme sağlığı hizmetlerinin devamlılığına yönelik merkezi bir planlamanın olmaması, Türkiye'nin küresel salgınla mücadelede sağlık stratejisi açısından önemli bir eksikliği olduğunu göstermektedir.

Türkiye, tüm ölümlerin %87'sine neden olan ve %18'lik bir olasılıkla 70 yaşına gelmeden ölme olasılığını içeren **bulaşıcı olmayan hastalıkların** artan yüküyle karşı karşıya kalmaktadır. Kovid-19'un neden olduğu sosyal kısıtlamalar ve ekonomik bozulma, fiziksel egzersiz eksikliği, artan stres seviyeleri ve sigara, uyuşturucu kullanımı ile alkol tüketimi gibi olası olumsuz başa çıkma mekanizmaları risk faktörlerini artırmıştır. **Tütün** bu hastalıklar ve bulaşıcı solunum yolu hastalıkları için bilinen bir risk faktörüdür.

Kovid-19 salgını süresince, **bulaşıcı hastalıkların** ele alınmasında iyi düzeyde ilerleme kaydedilmiştir. Türkiye, Avrupa Hastalık Önleme ve Kontrol Merkezi (ECDC) tarafından yönetilen viral solunum yolu hastalıkları sürveyans ağlarının bir parçasıdır ve bazı ECDC faaliyetlerinden vazgeçmiş olmasına rağmen, söz konusu merkeze çeşitli bulaşıcı hastalıklar hakkında raporlama yapmaktadır. Türkiye, bulaşıcı hastalık salgınlarından kaynaklanan tehditleri tespit etme ve bu tehditlere karşı koyma kapasitesini güçlendirmek amacıyla laboratuvarların teşhis kapasitesinin saha epidemiyolojisi ile uyumunu hızlandırmıştır. Ulusal viroloji referans laboratuvarı sekanslama kapasitesini ve uluslararası işbirliğini artırmış ve küresel salgının dünya

çapında anlaşılmasına katkıda bulunmuştur. Türkiye'nin antimikrobiyal direnç (AMR) konusunda ulusal bir eylem planı vardır ve insanlarda AMR için ulusal bir sürveyans sistemi bulunmaktadır. Sağlık Bakanlığına göre, nüfusun %17'si **ruh sağlığı** sorunlarıyla karşı karşıyadır ve 2020'den bu yana Kovid-19'un zorlukları artırmasıyla birlikte antidepresan tüketimi 5 yılda %56 artmıştır.

Türkiye'de, **insan kaynaklı maddeler alanında**, güvenli kan transfüzyonunun, kanın verimli kullanımının, hasta güvenliğinin ve kan israf oranlarının azaltılmasının temini amacıyla çeşitli araçlar geliştirilmiştir. Ocak 2022'de, seçilmiş iki bölgesel kan merkezine, Avrupa İlaç Ajansı tarafından plazma üretimi konusunda lisans verilmiştir. Merkezi ve yerel düzeyde kan bankaları ve transfüzyon merkezleri ile organ ve doku nakline yönelik yetkili otoritenin uygulama ve denetim kapasitesi yetersiz kalmaya devam etmiştir.

GRUP 3: REKABETÇİLİK VE KAPSAYICI BÜYÜME

Bu grupta, şunlar yer almaktadır: dijital dönüşüm ve medya (Fasıl 10), vergilendirme (Fasıl 16), ekonomik ve parasal politika (Fasıl 17), sosyal politika ve istihdam (Fasıl 19), sanayi politikası (Fasıl 20), bilim ve araştırma (Fasıl 25), eğitim ve kültür (Fasıl 26) ve gümrük birliği (Fasıl 29).

Türkiye, dijital dönüşüm ve medya alanında belirli düzeyde hazırlıklıdır. Yetersiz rekabet, medya finansmanında şeffaflığın olmaması, medya sahipliğindeki yoğunlaşma, yayın politikaları üzerindeki siyasi etki ve düzenleyici makamlarının bağımsız olmaması ile ilgili endişelerin giderilmemesi nedeniyle gerileme devam etmiştir. Türkiye'nin bilim ve araştırma alanındaki hazırlıkları çok ileri düzeydedir ve özellikle, 2021-2027 dönemi Ufuk Avrupa Programı'na katılım anlaşmasının akdedilmesiyle birlikte Türkiye, rapor döneminde iyi düzeyde ilerleme kaydetmiştir. Türkiye, eğitim ve kültür konusunda orta düzeyde hazırlıklıdır ve özellikle mesleki eğitim ve ulusal yeterlilikler sistemleri konuları ve Türkiye'nin AB programlarına katılımı bakımından bazı ilerlemeler kaydetmiştir.

Ekonomi ile ilgili fasıllara ilişkin olarak ekonomik ve parasal politika alanında, fiyat istikrarının sağlanması ve enflasyon beklentilerinin tutturulması bakımından yürütülen yetersiz politikanın bir yansıması olarak gerileme devam etmiştir. Merkez Bankası üzerindeki kayda değer siyasi baskı devam etmektedir ve işleyişi bakımından bağımsızlığının yeniden sağlanması gerekmektedir. Türkiye, işletme ve sanayi politikası alanında sınırlı ilerleme kaydetmiştir ve AB sanayi politikası ilkeleriyle uyumlu olmayan tedbirler ile ilgili başlıca zorluklar hâlâ ele alınmamıştır. Sendikal haklar, gerçek anlamda sosyal diyalog eksikliği ve süregelen kayıt dışı ekonomik faaliyet düzeyleri ile bağlantılı olarak devam eden endişeler ile birlikte rapor döneminde sosyal politika ve istihdam alanında ilerleme kaydedilmemiştir.

Türkiye, vergilendirme alanında orta düzeyde hazırlıklıdır ancak rapor döneminde ilerleme kaydetmemiştir ve vergi oranlarının sıklıkla değiştirilmesinden kaçınan ve tüm AB Üye Devletleriyle vergi konusunda bilgi değişimini sağlayan açık bir stratejiye hâlâ ihtiyaç vardır. Türkiye gümrük birliği alanında iyi düzeyde hazırlıklı olmaya devam etmiştir ancak rapor döneminde üçüncü ülke menşeli ürünlerin ithalatına uygulanan bazı ilave vergileri kaldırarak sınırlı ilerleme kaydetmiştir. Bununla birlikte Türkiye, AB-Türkiye Gümrük Birliği'ne ilişkin yükümlülüklerinden sapmaya devam etmiştir; bu durum çok sayıda ticari sorunu daha da artırmıştır.

Fasıl 10: Dijital Dönüşüm ve Medya

AB, elektronik haberleşme, elektronik ticaret ve görsel-işitsel hizmetler konusunda iç pazarın sorunsuz işleyişini desteklemektedir. Kurallar, tüketicileri korumakta ve modern hizmetlerin evrensel olarak arz edilebilirliğini desteklemektedir.

Türkiye, dijital dönüşüm ve medya alanında **belirli düzeyde hazırlıktır**. Gerileme devam etmiştir. Geniş bant piyasasında rekabet eksikliği ve bilgi ve iletişim teknolojileri operatörleri ile tüketicilerine yönelik aşırı düzeyde vergilendirmenin yanı sıra ücretlendirme ve külfet devam etmiştir. Türkiye'nin, görsel işitsel sektördeki mevzuatı orta düzeyde uyumludur. Medya finansmanında şeffaflığın olmaması, medya sahipliğindeki yoğunlaşma, yayın politikaları üzerindeki siyasi nüfuz, ifade özgürlüğü üzerindeki kısıtlamalar ve düzenleyici makamların bağımsızlığının olmaması ile ilgili endişeler devam etmektedir.

Geçen yılki tavsiyeler yerine getirilmemiştir ve hâlâ geçerlidir. Gelecek yıl, Türkiye'nin özellikle:

- elektronik haberleşme sektöründe; evrensel hizmetleri, yetkilendirmeye ilişkin düzenlemeleri, piyasa erişimini ve geçiş hakkını AB müktesebatına uyumlu hâle getirmesi;
- düzenleyici makamın ve kurul üyelerinin bağımsızlığını güçlendirmesi ve medyada çoğulculuğun sağlanması amacıyla Venedik Komisyonunun tavsiyeleri uyarınca İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun'da değişiklik yapması;
- kamu yayıncısının bağımsızlığını güçlendirmek üzere adımlar atması gerekmektedir.

Elektronik haberleşme ile bilgi teknolojileri alanında, mevzuatın, piyasa erişimi ve evrensel hizmet ile ilgili AB müktesebatıyla uyumlaştırılmasında ilerleme kaydedilmemiştir. Düzenleyici kurumların mali ve idari bağımsızlığının olmaması hâlâ endişe kaynağıdır. Rekabetçi koruma tedbirlerinin sağlanması amacıyla, harcamaların daha şeffaf olması ile rekabetçi ve tüketici dostu bir piyasa geliştirilmesine yönelik daha fazla tahsis yapılması gerekmektedir.

Sabit telefon piyasasındaki rekabet artmıştır. Alternatif sabit telefon operatörlerinin piyasa payı 2021 sonunda %9,8 olmuştur. Geniş bant piyasasında yeterli rekabet eksikliğinin devam etmesi hâlâ endişe kaynağıdır. Mobil geniş bant penetrasyon oranı, OECD ortalaması olan %121,4'e kıyasla, 2021'in üçüncü çeyreğinde nispeten artarak %86,4'e ulaşmıştır. Sabit geniş bant penetrasyon oranı, OECD ortalaması olan %33,8'e kıyasla %25,2 olmuştur. 4,5 G abonelerinin sayısı, 2020'nin son çeyreğindeki 76,5 milyon aboneye kıyasla, 2021 sonu itibarıyla 80,2 milyon abone ile genel olarak istikrarlı kalmaya devam etmiştir.

5G tedarikinde ilerleme kaydedilmezken, sektörün gelişimi ve öngörülebilirliği için ek frekans tahsis edilmesi gerekmektedir. İnternet kullanımı, 2020'de %79 olan orana kıyasla 2021'de %82,6 olmuştur. Ulusal kimlik kartlarına, e-imzalar entegre edilmiştir. E-imza ile tamamlanabilen yasal işlem sayısı artmıştır.

Tüketicilerin haksız sözleşme hükümlerine karşı korunması ile tüketicilerin verilerinin korunması ve e-güvenliğinin en üst düzeye çıkarılması amacıyla Elektronik Haberleşme Sektörüne ilişkin Tüketici Hakları Yönetmeliği'nde değişiklik yapılmıştır. 2021'de, tüketici hakem heyetleri, internet hizmeti abonelik sözleşmelerine ilişkin 51.514, cep telefonu hizmet sözleşmelerine ilişkin 18.436 şikâyet almıştır. Telekomünikasyon sektöründe tüketici haklarının uygulanması hâlâ çok zayıftır. Tüm tüketici şikâyetleri arasında, telekomünikasyon hizmetleri ile ilgili olarak hakem heyetlerine yapılan şikâyetler en üst sıradadır.

E-Devlet Kapısı'ndan sunulan hizmet sayısı Ekim 2021 itibarıyla 6.001'e ulaşmıştır. Sisteme entegre olan kurumların sayısı, Ekim 2021 itibarıyla 791'den 824'e yükselmiştir. E-devlet hizmetini kullanan vatandaşların oranı 2019'da %51,2 iken 2021'in sonunda nispeten artış göstererek %58,9'a yükselmiştir.

Dijital Tek Pazar

E-ticaret işlem hacmi, 2021'de, 2020'ye kıyasla %69 oranında yükselmiştir. Büyük ölçekli e-satıcılar, Türkiye'deki e-ticaret pazarının %79'unu oluşturmaktadır. Kıyafet ve aksesuar, mobilya, züccaciye, tuhafiyeye, yiyecek ve içecekler, ticareti en çok yapılan ürünlerdir.

Temmuz 2022'de, Elektronik Ticaretin Düzenlenmesi Hakkında Kanun'da değişiklik yapılmıştır. Değişiklikler ile, haksız ticari uygulamalara yönelik idari para cezaları da dâhil olmak üzere, tüm katılımcılar için daha iyi pazar erişimi ve eşit fırsatlar sağlanarak e-ticaret pazarında haksız rekabetin ve tekelleşmenin önlenmesi amaçlanmaktadır.

Görsel-işitsel politika alanında, hükûmet yanlısı ana akım medya, enformasyon alanına hâkim olmaya devam etmektedir. Bağımsız bir araştırmaya göre, en büyük 40 medya kuruluşu, ağırlıklı olarak hükûmet ile ilişkili kişilere ait, sanayi ve ticaret alanlarında faaliyet gösteren şirketler tarafından kontrol edilmektedir. Hükûmetle olan ticari bağlar, medyanın bağımsızlığını engellemekte ve otosansüre yol açarak kamusal tartışmanın kapsamını sınırlandırmaktadır.

Cumhurbaşkanı ve hükûmete muhalif kanallara, medya düzenleme makamı olan Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) tarafından ağır para cezaları verilmiştir. Medya kanallarına ayrıca, gaz fiyatlarındaki artış, Gezi davasıyla ilgili mahkûmiyetler, Kuran kurslarında çocuk istismarı veya kadına yönelik şiddetin eleştirilmesi gibi, kamu yararını ilgilendiren konularda haber yapmaları nedeniyle de para cezası verilmiştir. Rapor döneminde, Netflix'e "kamunun milli ve manevi değerleri" ilkelerini ihlal ettiği iddia edilen bir animasyon nedeniyle para cezası verilmiş ve platformdaki iki film yayından kaldırılmıştır. RTÜK ayrıca, Spotify'nın Cumhurbaşkanı, siyasi parti liderleri ve diğer devlet yetkililerine yönelik hakaret içeren çalma listelerini ve içeriği kaldırması kararı almıştır. Hükûmet yanlısı medya, reklam gelirleri ile kayırlırken, RTÜK'ün para cezaları, eleştirel basın kuruluşlarına odaklanmaktadır. Halkların Demokratik Partisi HDP, bu konuda meclis araştırma komisyonu kurulması için önerge sunmuş ancak bu, iktidardaki koalisyon tarafından reddedilmiştir.

Ocak 2022'de basın ve yayın faaliyetleri ile ilgili Cumhurbaşkanlığı genelgesi yayımlanmıştır. Genelge, "gençlerin kötü alışkanlıklardan ve cehaletten korunması, milli kültürün yabancılaşma ile yozlaşmaya karşı muhafaza edilmesi ve ayrıca çocuk ve gençlerin, bedensel ve zihinsel gelişimlerinin olumsuz etkilenmesinin önlenmesini" amaçlamaktadır. Genelge'de, genel tanımlara yer verilmeyle birlikte, açık olmayan tedbirlerin kullanımı ile göz korkutulmaktadır. Bu, ifade ve basın özgürlüğü üzerinde daha fazla kısıtlayıcı etkiye yol açabilir. Türkiye Barolar Birliği'nin, temel hak ve özgürlükleri ihlal ettiği ve otosansüre yol açacağı gerekçesiyle Genelge'nin yürütmesinin durdurulması ve iptali istemiyle Danıştay'a yaptığı başvuru sonuçlanmamıştır.

RTÜK'e göre, yayıncılara (radyo/TV), 2021'de yaklaşık 56 milyon Türk lirasına karşılık gelen 1.661 yaptırım uygulanmıştır. Hükûmete muhalif bağımsız kanallara 71 idari para cezası verilmiş ve basında çıkan haberlere göre bu kanalların toplam 21.500.000 Türk lirası ceza ödemeleri kararı alınmıştır. 2021'de hükûmet yanlısı medya kuruluşlarına para cezası verilmemiştir. RTÜK'ün 236 kararı yayıncılar tarafından mahkemeye taşınmıştır. Bu davalardan 91'i RTÜK lehine, 11'i aleyhine sonuçlanırken, 134 dava hâlâ devam etmektedir. RTÜK, çeşitli medya hizmet sağlayıcıları, gerçek kişiler ve sosyal medya hesapları aleyhine 129 suç duyurusunda bulunmuştur.

RTÜK ayrıca, kurumlar ya da gerçek kişilerin başvurusu üzerine çeşitli mahkemelerce verilen kararlarla 102 yayın yasağı uygulamıştır.

Şubat 2022'de medya düzenleme makamı (RTÜK), Türkiye'de faaliyet gösteren üç yabancı haber sitesine video yayın lisansı başvurusunda bulunmaları için 72 saat süre vermiştir. RTÜK, Nisan 2022'de, bu sitelerden birinin, lisans gerektirecek içeriği kaldırdığı gerekçesiyle, lisans almasına artık gerek kalmadığını duyurmuştur. RTÜK, Haziran 2022'de diğer iki haber sitesinin Türkçe yayın yapan internet sitelerine erişim yasağı kararı almıştır. Bu karar, Türkiye'de basın özgürlüğünün ve bilgiye erişimin daha fazla kısıtlanması doğrultusunda bir girişimdir. Kapsamı, tanımları, lisanslama kriterleri bakımından net olmayan, yargı yetkisine ilişkin tartışmalı hükümler içeren ve internet içeriğine erişimi kısıtlayan, 2019 tarihli Radyo, Televizyon ve İsteğe Bağlı Yayınların İnternet Ortamından Sunumu Hakkında Yönetmelik ile ilgili endişeler giderilmemiştir.

RTÜK'ün bağımsızlığına ilişkin endişeler devam etmektedir. Parlamento'nun, RTÜK'ün dokuz üyesini siyasi parti gruplarının oranını dikkate alarak seçmesine rağmen İYİ Parti ve HDP temsil edilmemektedir. Ayrıca, süreçte sivil toplum veya profesyonel medya kuruluşlarına danışılmamaktadır (*bkz. Siyasi Kriterler - İfade Özgürlüğü*)

Fasıl 16: Vergilendirme

Vergilendirmeye ilişkin AB kuralları, katma değer vergisi ve özel tüketim vergisi ile kurumlar vergisine ilişkin hususları kapsamaktadır. Söz konusu kurallar ayrıca, vergi kaçakçılığını önleme amaçlı bilgi değişimi dâhil olmak üzere vergi idareleri arasındaki işbirliğini düzenlemektedir.

Türkiye, vergilendirme alanında **orta düzeyde hazırlıklı** olup bu alanda **ilerleme kaydedilmemiştir**. Geçmiş yıllardaki tavsiyeler henüz yerine getirilmemiştir ve hâlâ geçerlidir. Finansal hesap bilgilerinin otomatik değişimi ile ilgili olarak, AB'nin vergi alanında işbirliği yapmayan ülkeler listesinin belirlenmesi çerçevesinde, Türkiye'nin istisnasız tüm AB Üye Devletleriyle bilgi değişimini etkin bir şekilde sağlaması gerekmektedir.

Gelecek yıl, Türkiye'nin özellikle:

- AB Üye Devletlerinin tamamı ile otomatik bilgi değişimini etkin bir şekilde yürütmesi;
- vergiye tabi enerji ürünleri yelpazesini AB müktesebatı ile uyumlaştırması;
- kayıt dışı ekonomi ile mücadeleye devam etmesi ve kaydedilen ilerlemeyi performans göstergeleri yoluyla şeffaf bir biçimde ortaya koyması gerekmektedir.

Dolaylı vergilendirme alanında, AB müktesebatına aykırı olarak geniş bir ürün grubu %1 katma değer vergisine (KDV) tabi olmaya devam etmiştir. 2020'de, Kovid-19 küresel salgınına yönelik alınan tedbirlerin bir parçası olarak uygulamaya konulan, uzun bir mal ve hizmet listesi için KDV oranının %8'e düşürülmesi ve Kovid-19 aşılı için %1 KDV uygulaması, öncelikle Eylül 2021 sonuna ve akabinde Aralık 2022'ye kadar uzatılmıştır. Aralık 2019'da getirilen konaklama vergisi uygulaması 2023'e ertelenmiştir. 2021'de, yenilenmiş cep telefonlarında KDV oranı %18'den %1'e indirilmiş olup savunma sanayi projeleri KDV'den muaf tutulmuştur. 2022'de, yüksek ve artan enflasyonla mücadele amacıyla, neredeyse tüm gıda ürünleri ve hijyen ürünleri için KDV sırasıyla %18'den %1'e ve %18'den %8'e düşürülmüştür. Türkiye, vergi yapısı, muafiyetler, özel usuller ile ilgili mevzuatı ve indirimli oranların kapsamını AB müktesebatı ile daha fazla uyumlu hâle getirmelidir.

Sigaraya uygulanan genel vergilendirme oranı AB düzeyine yakın olsa da, sigara üzerinden alınan özel tüketim vergisine dair mevzuat, verginin maktu ve nispi bileşenleri bakımından AB

müktesebatı ile uyumlu değildir. Enerji ürünleri üzerindeki özel tüketim vergisi AB'deki asgari oranların altındadır ve AB müktesebatına aykırı olarak, kömür ve elektrik üzerinden özel tüketim vergisi alınmamaktadır. Jet yakıtı (kerosen) özel tüketim vergisine tabidir ancak %0'lık vergi oranı uygulanmaktadır. Mart 2020'den itibaren, dijital hizmet vergisi (dijital reklam, içerik ve aracı hizmetler üzerinde) %7,5 oranında uygulanmaktadır.

Doğrudan vergilendirme alanında, 2018'de başlayan, yabancı varlıkların iadesine ilişkin vergi affı, Haziran 2022'ye kadar uzatılmıştır. Varlık barışına ilişkin bu tür aralıksız dönemlerin, sürdürülebilir gönüllü vergi tahsilatı üzerinde olumsuz etkileri bulunmaktadır. Nisan 2021'de, Türkiye kurumlar vergisi oranını cari yıl için %20'den %25'e, 2022 yılı için %23'e bir kez daha geçici olarak yükseltmiştir. Bu durum, vergi yapısının öngörülebilirliğine zarar vermektedir. Kurumlar vergisi, hâlihazırda 2018, 2019 ve 2020 için %20'den %22'ye geçici olarak artırılmıştır. Ancak Ocak 2022'de, ithalatçı ve ihracatçı şirketler için kurumlar vergisi bir puan düşürülmüş; Türk lirasının hızla değer kaybetmesinin önüne geçmek için Aralık 2021'de uygulamaya konulan döviz ve altın dönüşümlü kur korumalı TL vadeli mevduat hesabı planını teşvik etmek amacıyla stopaj ve kurumlar vergisinde bazı ilave indirimler sağlanmıştır. Ayrıca Nisan 2022'de, finansal kurumların 2022 yılı kazançlarına %25 oranında kurumlar vergisi uygulanmıştır. Son kurumlar vergisi oranları, AB Üye Devletlerinde geçerli ortalama %22 olan yasal kurumlar vergisi oranının üzerindedir.

Türkiye, 2022 yılı itibarıyla, asgari ücrete tekabül eden tüm ücretlere uygulanan vergi dâhil olmak üzere asgari ücreti gelir vergisinden muaf tutmuştur. 2021'de, yazılı metin, işitsel, görsel veya video formatında içerik paylaşan bireysel sosyal medya üreticileri ile mobil uygulama geliştiriciler, 880.000 TL'ye (2022 dilimi) kadar olan kazançlar için gelir vergisinden muaf tutulmuştur.

İdari işbirliği ve karşılıklı yardımlaşma

İdari işbirliği ve karşılıklı yardım konusunda Türkiye, işbirliği yapmayan ülkeler listesine ilişkin Konsey Kararı'nın Ek II kapsamında yer almaya devam etmiştir. 24 Şubat 2022 tarihli Konsey sonuçlarında, Türkiye'nin kaydettiği ilerlemenin, Ekonomik ve Mali İşler Konseyi'nin (ECOFIN) 22 Şubat 2021 ve 5 Ekim 2021 tarihli kararları kapsamında gerekli olan taahhütlerle hâlâ tam olarak uyumlu olmadığını değerlendirilmiştir. Mutabık kalınan uluslararası standartları karşılama ve yukarıda belirtilen ECOFIN kararlarında belirtilen gerekliliklere tam olarak uyması için Türkiye'nin tüm Üye Devletlerle etkin veri paylaşımına ilişkin teknik çalışmalara başlaması veya devam etmesi yönünde çağrıda bulunulmuştur. Ayrıca Konsey, OECD takvimi ve standartlarına göre tüm Üye Devletlerle etkin otomatik bilgi paylaşımının, Türkiye'nin AB listesindeki kriteri yerine getirmesi ve yukarıda belirtilen Konsey sonuçlarında yer alan gerekliliklere tam olarak uyması için bir koşul olduğunu yinelemiştir.

Özellikle ülke bazlı raporlamaya ilişkin olarak Türkiye'nin, "Matrah Aşındırma ve Kâr Aktarımının Önlenmesi Amacıyla Vergi Anlaşması ile İlişkili Önlemlerin Uygulanmasına Yönelik Çok Taraflı Sözleşme"ye uyumu, AB'nin vergi konusunda işbirliği yapmayan ülkeler listesinin belirlenmesi kapsamında izlenmektedir. Türkiye, talep üzerine bilgi değişimi uluslararası standardının uygulanması için, Vergi Amaçlı Şeffaflık ve Bilgi Değişimi Küresel Forumu tarafından verilen notunu (süresi 2022 sonuna kadar) iyileştirme konusundaki kararlılığını sürdürmüştür. Söz konusu taahhütlere riayet edilmemesi, Türkiye'yi, AB'nin vergi konusunda işbirliği yapmayan ülkeler listesine dâhil edilmesi riskiyle karşı karşıya bırakacaktır.

Uygulama kapasitesi ve bilgisayar ortamına geçiş

Uygulama kapasitesi ve bilgisayar ortamına geçiş konusunda, Gelir İdaresi Başkanlığı elektronik belge yönetim sistemini etkin bir şekilde kullanmaktadır. 2004'te başlatılan e-beyanname uygulaması 2021'de %99,87'ye ulaşmıştır. Bütünleşik bir kamu mali yönetimi bilişim sisteminin kurulmasına ilişkin çalışmalar devam etmektedir. Kayıt dışı ekonomiyle mücadele stratejisi ve eylem planının (2019-2021) uygulanmasına devam edilmiştir.

Fasıl 17: Ekonomik ve Parasal Politika

AB kuralları, merkez bankalarının bağımsızlığını gerektirmekte ve kamu sektörünün merkez bankaları tarafından doğrudan finansmanını yasaklamaktadır. Ayrıca, Üye Devletler ekonomi politikalarını koordine etmekte ve mali, ekonomik ve finansal gözetim sürecine tabi olmaktadır.

Türkiye, ekonomik ve parasal politika alanında **belirli düzeyde hazırlıklıdır**. Para politikasının fiyat istikrarının sağlanması ve enflasyon beklentilerinin çapalanmasında yetersiz kalması nedeniyle rapor döneminde **gerileme** devam etmiştir. Merkez Bankası üzerinde reel faiz oranını büyük ölçüde negatif tutması yönündeki yoğun siyasi baskı devam etmektedir. Türkiye, Ekonomik Reform Programı'nın (ERP) hazırlanmasında ve mali bildirim tablolarının sunulmasında bazı ilerlemeler kaydetmiştir. 2021 Raporu'nda yer alan tavsiyeler kısıtlı olarak uygulanmıştır.

Gelecek yıl, Türkiye'nin:

- Merkez Bankasının işlevsel bağımsızlığını yeniden sağlaması ve para politikası çerçevesinin güvenilirliğini güçlendirmesi;
- fiyat istikrarının sağlanmasına ve enflasyon beklentilerinin – yeniden çapalanmasına daha fazla odaklanarak uygun bir para politikası izlemesi;
- aşırı açık prosedürü kapsamında mali raporlama ve bildirim tablolarını ESA 2010 ile daha fazla uyumlaştırması gerekmektedir.

Para politikası konusunda, son on yılda, Merkez Bankası hükümet ile birlikte belirlediği %5'lik resmi enflasyon hedefinden uzaklaşmıştır. Artan enflasyon ve enflasyon beklentilerinin olduğu bir ortamda, Merkez Bankası, Eylül ve Aralık 2021 arasında temel politika faizini 500 baz puan azaltarak %19'dan %14'e indirmek suretiyle, para politikası duruşunu önemli ölçüde gevşetmiştir. Bu düşük faiz oranı politikası, 2021 sonbaharında lirada güçlü bir değer kaybına yol açmıştır. Döviz piyasası müdahaleleri ile döviz ve altın dönüşümlü kur korumalı TL vadeli mevduat hesap planları dâhil olmak üzere yeni finansal araçların uygulamaya konulması, liranın bir süreliğine istikrar kazanmasına yardımcı olsa da lira 2022'de değer kaybetmeye devam etmiştir. Artan makroekonomik kırılganlıklara, aşırı yüksek enflasyona ve Şubat 2022'de Rusya'nın Ukrayna'yı işgali ile şiddetlenen belirsizliklere rağmen, Merkez Bankası Ağustos 2022'de faiz oranını %13'e düşürmüştür. Yetkili makamlar, döviz kuru ve enflasyon baskılarını sınırlamak için çoğunlukla yeni finansal araçlar ile makro ihtiyati ve diğer tedbirlere başvurmuştur. Bununla birlikte, resmi olarak enflasyon oranı Temmuz 2022'de yıllık bazda %79'u aşarak, yirmi yılın en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Üretici ve tüketici fiyatları arasında giderek büyüyen fark ve devam eden çok yüksek negatif reel faiz oranı, enflasyonun dizginlenebilmesi konusunda önemli endişe unsurları olmaya devam etmektedir. Mevcut para politikası çerçevesi, enflasyon beklentilerinin çapalanması ve piyasa güveninin tesis edilmesinde yetersiz kalmıştır. Ayrıca, döviz rezervlerinin düşük seviyede olması, Türkiye'nin şoklara karşı kırılganlığını artırmakta, bu da risk primini daha fazla yükseltmektedir.

Cumhurbaşkanı, Merkez Bankası üst yönetiminin atama ve görevden alma prosedürleri ile ilgili kapsamlı yetkilere sahiptir. Merkez Bankası Başkanı'nın iki yıldan daha kısa bir süre içerisinde art arda üç defa görevden alınması ve Para Politikası Kurulu başkan yardımcılarının ve üyelerinin görevlerinde sıklıkla yapılan değişiklikler, para politikası üzerinde artan siyasi müdahaleyi yansıtmaktadır. Tutarlı ve şeffaf bir para politikasının olmaması ve enflasyon hedefinden sapma pahasına "liralaşma" hedefine daha fazla odaklanması, Merkez Bankası üzerindeki reel faiz oranlarının oldukça düşük düzeyde tutulmasına yönelik siyasi baskı ile birleştiğinde, bankanın kurumsal ve operasyonel bağımsızlığına ve güvenilirliğine önemli ölçüde zarar vermektedir. Hükûmet tarafından uygulamaya konulan döviz ve altın dönüşümlü kur korumalı TL vadeli mevduat hesap planlarının maliyetleri büyüktür ve bu maliyetler, Hazine ve Maliye Bakanlığı ile Merkez Bankası tarafından yüklenilmektedir. Merkez Bankası Kanunu'na göre, kamu sektörünün Merkez Bankası tarafından finansmanı ve kamu sektörünün finansal kuruluşlara imtiyazlı erişimi yasaklanmaktadır.

Ekonomi politikası alanında, Türkiye kamu maliyesi konusunda bazı ilerlemeler kaydetmiştir. Orta Vadeli Program ve Orta Vadeli Mali Plan tek bir belge altında toplanmıştır. Ayrıca Türkiye, 2021 bütçesinde performans esaslı bütçeleme sistemini kabul etmiş ve program bütçeleme çabalarını güçlendirmeye devam etmiştir. Ancak 2022 bütçesi, güncel olmayan ve iyimser ekonomik varsayımlara dayanmaktadır ve kabul edildiğinden bu yana alınan birçok tedbirin etkisini yansıtamamıştır. Önemli ölçüde farklı makroekonomik durum ve çok daha yüksek enflasyon ortamı nedeniyle Hükûmet, Haziranda ek bütçe teklifinde bulunmuştur. Türkiye, Bütçe Çerçevesinin Gerekliliklerine İlişkin Direktif ile uyumlu değildir ve Türkiye'de sayısal mali kurallar ve bu kurallar ile uyumu takip eden bağımsız bir mali kurul bulunmamaktadır. Ekim 2021'de sunulan, 2020 yılına ilişkin aşırı açık prosedürü (EDP) bildirim tabloları büyük oranda tamamlanmıştır. Ancak, aşırı açık prosedürü bildirim ve kamu maliyesi istatistiklerinin zamanında ve daha yüksek bir kalitede aktarılması konusunda hâlâ iyileştirme yapılabilir. Türkiye, makroekonomik tahminlerinin güvenilirliğini artırmalı ve aynı zamanda alternatif senaryolar sunmalıdır.

2022-2024 Ekonomik Reform Programı zamanında sunulmuştur. Türkiye, yapısal reform önceliklerinin sunumunu daha da geliştirmiş ve yeşil dönüşüm ile dijital dönüşümü destekleyen tedbirleri uygulamaya koymuştur. Bununla birlikte, tanımlama, takvim, tahmini etki, riskler ve kilit performans göstergeleri açısından söz konusu tedbirlerin kalitesinin artırılmasına yönelik ilave çabalara ihtiyaç bulunmaktadır. Temmuz 2021'de gerçekleştirilen Ekonomik ve Mali Diyalog toplantısının sonuçlarında yer alan politika tavsiyeleri, geçen yıla kıyasla daha düşük bir uygulama oranı ile kısmen uygulanmıştır.

Fasıl 19: Sosyal Politika ve İstihdam

Sosyal alandaki AB kuralları, iş hukuku, eşitlik, iş sağlığı ve güvenliği ve ayrımcılıkla mücadeleye ilişkin asgari standartları kapsamaktadır. Söz konusu kurallar aynı zamanda Avrupa düzeyinde sosyal diyalogu da geliştirmektedir.

Türkiye, sosyal politika ve istihdam alanında **belirli düzeyde hazırlıklıdır**. Rapor döneminde **ilerleme kaydedilmemiştir**. 2021 raporundaki tavsiyeler uygulanmamıştır ve dolayısıyla hâlâ geçerlidir. Gelecek yıl, Türkiye'nin özellikle:

→sendikal hakların kullanılmasını sınırlandıran engelleri kaldırması ve sosyal diyalog mekanizmalarını etkili bir şekilde kullanması;

- iş hukuku ve iş sağlığı ve güvenliğiyle ilgili alanlarda, işçi haklarıyla ilgili mevzuatın uygulanmasını iyileştirmesi;
- uygun iş-özel yaşam dengesi politikalarına ve bakım hizmetlerine hız kazandırarak kadın istihdamını teşvik etmesi ve aktif iş gücü piyasası programlarının ve istihdam teşviklerinin etkisini değerlendirmesi gerekmektedir.

Türkiye **iş hukuku** alanında korta düzeyde hazırlıklıdır. 2021'de tarım dışı sektörlerde kayıt dışı çalışma oranı düşmeye devam ederek %17,5'in altına inmiştir. Genel olarak, istihdamın %29'u kayıt dışıdır ve kayıt dışılık oranı kadınlarda erkeklere kıyasla daha yüksektir. Kayıt dışılık oranlarının bu düzeyde olması, uygulamada işçi haklarından tam olarak yararlanılmasını kısıtlamaktadır. Türkiye'de 951 iş müfettişi vardır ve bunlar 2021'de 24.099 teftiş gerçekleştirmişlerdir. Yürürlükteki 45 saatlik yasal sınırın hemen altında bulunan ortalama haftalık çalışma süresi, Avrupa'da en uzun süredir. Uzaktan çalışmayla ilgili yasal çerçevenin de bu açıdan geliştirilmesi gerekmektedir. Türkiye'nin ev hizmetlerinde çalışanların ve platform çalışanlarının durumunun tespitinde bilgi ve belgeye dayalı bir sistem geliştirmesi gerekmektedir. ILO Denizcilik Çalışma Sözleşmesi'nin onay süreci henüz tamamlanmamıştır. Türkiye'nin Çocuk İşçiliği İle Mücadele Ulusal Programının uygulanması ileri bir aşamadır. Ancak çocuk işçiliği, özellikle göçmen kökenli çocuklar arasında, hâlâ yaygındır. Çıkraklık sisteminin, çocuk haklarını kötüye kullanmamasını sağlayacak biçimde iyileştirilmesi gerekmektedir.

İş sağlığı ve güvenliği alanında, başta madencilik sektörü olmak üzere yüksek riskli sektörlerde farkındalığı artırma çalışmalarına 2021'de hız verilmiştir. Türkiye'nin, iş sağlığı ve güvenliği meselelerine yönelik özel bir politika çerçevesi ve ulusal bir sosyal diyalog mekanizması bulunmamaktadır. Resmi kaynaklara göre, iş yerinde yaşamını yitirenlerin bir yıl önce 1.147 olan sayısı 2020'de 1.240'a yükselmiştir.

Sosyal diyalog konusunda ilerleme kaydedilmemiştir. Türkiye, asgari ücret belirleme komisyonu gibi yasal olarak tanımlanmış birkaç istisna dışında üçlü sosyal diyalog mekanizmalarını kullanmamaktadır. Kayıtlı özel sektör çalışanlarının %14,32'si ve sendikalaşmasına izin verilen kamu görevlilerinin % 64,66'sı sendika üyesidir. Örgütlenme özgürlüğü ve sendikalaşma hakkı konusundaki kısıtlamalar devam etmektedir. Bazı sendika yöneticilerinin cezai kovuşturmayla uğraması ve sendika eylemlerine karşı orantısız güç kullanımı devam etmiştir. Türkiye'nin, özellikle kamu sektöründe (ancak bununla sınırlı olmamak kaydıyla) ve Olağanüstü Hâl Soruşturma Komisyonunun çalışmalarını da içerecek biçimde, sendika üyeliğine dayalı ayrımcılığa karşı etkili güvenceler oluşturması gerekmektedir. Özel sektörde toplu sözleşme hakkını teşvik etmek için, sendikalarla ilgili olarak mevcut çifte baraj uygulamasının yeniden gözden geçirilmesi gerekmektedir. Kamu sektöründe, ILO tavsiyelerinin aksine, cezaevi personeli de dâhil olmak üzere, kamu çalışanlarının büyük bir kısmı sendikalarda örgütlenememektedir. Kamu görevlilerinin grev hakkının tanınması ve toplu sözleşmelerin sosyal ve mali haklar ile sınırlı kalmayıp maddi kapsamının daha geniş olması gerekmektedir.

İstihdam politikasıyla ilgili olarak, iş gücü piyasasının durumu bir miktar iyileşmiştir. 2020'de %42,7 olan istihdam oranı (15+), 2021'de %45,2'ye yükselmiştir. Bu oran erkeklerde %59,4'ten %62,8'e, kadınlarda %26,2'den %28'e çıkmıştır. %13,1 olan işsizlik oranı (15+) 2021'de %12'ye düşmüştür. Kadın işsizlik oranı ise %14,7 ile neredeyse aynı seviyede kalmıştır. Atıl iş gücü oranı (15+) 2021'de %24,4'e (erkeklerde %22,1'den %20,6'ya, kadınlarda %31,7'den %31,6'ya) düşmüştür. Kadınların iş gücüne katılımı, önceki yıllara göre bir miktar artış meydana gelmesine rağmen %32,8 ile düşük kalmıştır.

2020'de %24,9 olan genç işsizlik oranı (15-20) 2021'de %22,6'ya düşmüştür. İstihdam, eğitim ve öğretimde olmayan gençlerin (NEET) 2020'de %28,4 olan oranı 2021'de %24,7'ye düşmüştür; ancak, bu oran özellikle kadınlarda (%32,4) hâlâ yüksektir. Türkiye, Ekim 2021'de ilk Ulusal Genç İstihdam Stratejisi ve Eylem Planı'nı (2021-2023) kabul etmiştir. Stratejinin iyi geliştirilmiş sonuç göstergeleri bulunmamaktadır.

Türkiye İş Kurumunda (İŞKUR) iş ve meslek danışmanı sayısı yaklaşık aynı seviyede (2020'deki 4.781'e kıyasla 4.755) kalmıştır. Aktif iş gücü piyasası programlarından yararlanan kişi sayısı %9 artmıştır ancak küresel salgın öncesi seviyelerin hâlâ altındadır ve kapsamı yetersizdir. Programların ve istihdam sübvansiyonlarının etkililiğine ilişkin bilgiler sınırlıysa da 2021 sonuna kadar üç program sonlandırılmıştır. İŞKUR tarafından 2020'de başlatılan yeni danışmanlık modeli kapsamında ulaşılan NEET sayısında %54'lük önemli bir düşüş meydana gelmiştir (2020'de 177.002, 2021'de 80.730). Türkiye, Covid-19 küresel salgınının iş gücü piyasası üzerindeki olumsuz etkilerini hafifletmek amacıyla başlatılan “Sosyal Koruma Kalkanı” programını sona erdirmiştir.

Kayıt dışılık Türkiye'de 2021'de sosyal güvenlik sistemini ve sosyal refahı zayıflatmaya devam etmiştir. Suriyeli mültecilerin kayıtlı iş gücü piyasasına erişiminin sağlanmasına yönelik çabalar devam etmiştir ancak 2020'de Suriyelilere verilen çalışma izni sayısı 63.000'in altında kalmıştır.

Avrupa Sosyal Fonu'nun kullanımına yönelik hazırlıklar bakımından Türkiye iyi düzeyde hazırlıklıdır. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı kapasitesini korumaya devam etmekte ve IPA II kapsamında istihdam, eğitim ve sosyal içerme alanlarını kapsayan bir operasyonel program yürütmektedir. *(IPA fonlarının yönetiminin etkililiği için bkz. Fası 22 - Bölgesel politika ve yapısal araçların koordinasyonu).*

Sosyal içerme ve sosyal korumayla ilgili olarak, Türkiye'nin yoksulluğun azaltılmasına yönelik spesifik bir politika çerçevesine hâlâ ihtiyacı bulunmaktadır. Çok yüksek ve hızla artan enflasyon seviyeleri, nüfusun en kırılgan kesimleri için risk oluşturmaktadır. 2021'de, ankette kalıcı yoksulluk oranı %13,8'e (2020:%13,7) ulaşmıştır. Ciddi maddi yoksunluk oranı %27,2'ye (2020: %27,4) düşmüştür. 2021'de sosyal yardım ödemelerinin toplam tutarı 97,8 milyar Türk lirası veya GSYH'nin %1,74'ü olarak gerçekleşmiştir. Yaşlılar ve çocuklar için toplum temelli bakım hizmetlerinin yaygınlaştırılması gerekmektedir. Asgari gelir planının yokluğunda, başta çocuklar olmak üzere, maddi yoksunluğa açık gruplar, yüksek risk altında kalmaya devam etmiştir.

Türkiye, korunmaya veya bakıma muhtaç kişiler için etkin bir **toplum temelli ruh sağlığı hizmet politikası** izlemektedir. Ruh sağlığı hastanelerindeki ve sosyal bakım kurumlarındaki tecrit ve kısıtlama uygulamalarına son verilmesine yönelik hazırlıklar devam etmiştir. Ulusal Ruh Sağlığı Eylem Planı 2021-2023, toplum temelli ruh sağlığı merkezlerini yaygınlaştırmayı amaçlamaktadır. Korunmaya muhtaç çocuklar için koruyucu aile ve evlat edinme hizmetleri güçlendirilmiştir.

Türkiye'nin **istihdam ve sosyal politikada ayrımcılıkla mücadeleyle** ilgili olarak entegre bir stratejiye ve somut bir eylem planına ihtiyacı devam etmektedir. İnsan hakları kurumlarına yapılan başvurulara ilişkin veriler mevcuttur; ancak istihdam ve sosyal politika alanında ayrımcılık konusunda veri elde etmek için daha fazla çaba sarf edilmesi gerekmektedir. Cinsel yönelim ve toplumsal cinsiyet kimliği temelinde ayrımcılık kanunla yasaklanmamıştır. İstihdamda ayrımcılıkla mücadelede İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (TİHEK) ile Kamu Denetçiliği Kurumunun rolü sınırlı kalmıştır. Engellilerin belirli mesleklerde istihdama erişimi konusunda ayrımcılık içeren mevzuat ve uygulamaların kaldırılması için daha fazla çaba sarf edilmesi gerekmektedir. 2021'de engelli kamu personeli sayısı 62.356'yla %3'lük yasal kotanın altında

kalmıştır. Engellilerin özel sektördeki istihdamı, kısmen sınırlı fiziksel erişilebilirlik, önyargılar ve vasıf uyumsuzluğu nedeniyle, daha da fazla güçlükler içermektedir. Türkiye'nin, makul uyumlaştırma ilkesinin uygulanması da dâhil olmak üzere, engellilerin iş gücü piyasasındaki durumunun tespitinde bilgi ve belgeye dayalı bir sistem geliştirmesi gerekmektedir. Romanlara istihdam konusunda uygulanan ayrımcılık, amaca odaklı politika tedbirleri vasıtasıyla ele alınmamaktadır. İstihdam ve sosyal politika alanında LGBTIQ bireylere uygulanan ayrımcılığın önlenmesi için çaba sarf edilmesi gerekmektedir. (Bkz. Fası 23 - Yargı ve Temel Haklar).

İstihdam ve sosyal politikada **kadın-erkek eşitliği** konusunda, iş gücü piyasasındaki cinsiyet eşitsizliği hâlâ çok yüksek düzeydedir. Daha iyi bir iş-özel yaşam dengesi için mevzuatın iyileştirilmesi gerekmektedir. Kamu sektöründe çalışan anne babaların yarı zamanlı çalışmasına ilişkin uygulama yönetmeliği henüz yürürlüğe girmemiştir. İş-özel yaşam dengesini desteklemek için 2021'de 4.841 yararlanıcıya yarı zamanlı çalışma ödeneği ödenmiştir. Hane içinde çocuk olması durumunda kadın istihdam oranı (18-64 yaş grubu) AB ortalamasının oldukça altında kalmıştır. Kaliteli ve uygun fiyatlı resmi bakım hizmetlerine erişimin yetersiz olması, bakım yükümlülüklerinin üstlenilmesi konusunda toplumsal cinsiyetçi klişelere ve kalıplaşmış ayrımcı yargılara bağlı olarak, kadın istihdamını engellemeye devam etmiştir. Erken çocukluk eğitime kayıt oranı (3-5 yaş arası çocuklar) %28,95 ile hâlâ düşüktür. Çocuklu annelerin istihdamını destekleyen bazı programların uygulanmasına 2021 sonu itibarıyla son verilmiştir. İş yerinde cinsel tacize ilişkin hiçbir resmi veri hâlâ yoktur. Cinsiyete dayalı ücret farkı yüksektir. Karar alma pozisyonlarında kadınların temsili oldukça sınırlı kalmıştır (bkz. Fası 23 - Yargı ve Temel Haklar).

Fası 20: İşletme ve Sanayi Politikası

AB işletme ve sanayi politikası, rekabetçiliği artırmakta, yapısal değişimi kolaylaştırmakta ve küçük ve orta ölçekli firmaları teşvik eden, ticari faaliyetler için elverişli ortam oluşturulmasını teşvik etmektedir.

Türkiye, işletme ve sanayi politikası alanında **orta düzeyde hazırlıklıdır**. Türkiye, rapor döneminde **sınırlı ilerleme** kaydetmiştir ve AB sanayi politikası ilkeleriyle uyumlu olmayan tedbirler mevcudiyetini sürdürmektedir. Başlıca zorluklar, yerelleştirme ve kamu alımları uygulamalarının AB sanayi politikası ilkeleriyle uyumluluğu, büyük yatırımlara yönelik Devlet desteklerinde şeffaflığın olmaması, kayıt dışı ekonominin büyüklüğü, küçük ve orta ölçekli işletmelerin uzun vadeli finansman ihtiyaçları ve mikrofinansla ilişkin yetersiz yasal çerçeve ile ilgilidir. Geçen yılki raporda yer alan tavsiyeler, bazı KOBİ programlarında gerçekleştirilen değerlendirmelerle oldukça sınırlı ölçüde uygulanmıştır.

Gelecek yıl, Türkiye'nin özellikle:

- yerli katkı gereksinimleri ve kamu alımları fiyat primleri gibi sanayi politikası ilkeleriyle bağdaşmayan planları kaldırması ve bunların yerine inovasyonu etkili şekilde teşvik eden önlemler getirmesi;
- 2019'dan 2021'e kadar sektör stratejisinin uygulanmasının sonuçlarının yanı sıra Sanayi Destek Programı kapsamında dağıtılan miktarları yayımlaması;
- KOBİ destek çerçevesinin etkilerine yönelik boşluk ve çakışmaların belirlenmesi için değerlendirme çalışmasına devam etmesi gerekmektedir.

Türkiye, **işletme ve sanayi politikası ilkelerinde**, orta ve yüksek teknoloji sanayi ürünleri için zorunlu olmak üzere, %15'lik yerli fiyat avantajı uygulamaya devam etmiştir. Yerli fiyat avantajının uygulandığı uluslararası ihalelerin yüzdesi 2021'de daha da artmıştır (*bkz. Fası 5*). Tıbbi cihazlar, biyoteknolojik ürünler ve tarım ve ormancılık traktörleri gibi bir dizi sektörde yerleştirme planları uygulanmaya devam etmekte veya hazırlanmaktadır. DTÖ'nün temyiz kararının ardından, Türkiye ilaç sektöründeki tutarsız yerleştirme ve önceliklendirme tedbirlerini kaldırmalıdır. Daha öngörülebilir inovasyon dostu düzenleyici bir ortamda daha güçlü bir araştırma ve inovasyon politikası (*bkz. Fası 25*), daha etkili ve AB ile uyumlu bir stratejik alternatif oluşturabilir.

2019'da kabul edilen Sanayi Stratejisi performans göstergelerinin sonuçları yayımlanmamıştır. Sanayi Stratejisi çerçevesinde, Haziran 2022'de Mobilite Araç ve Teknolojileri Yol Haritası ile Akıllı Yaşam ve Sağlık Ürün ve Teknolojileri Yol Haritası yayımlanmıştır. Türkiye, ciro veya bilanço toplamı için mali eşiği 125 milyon TL'den 250 milyon TL'ye çıkartarak, Mart 2022'de küçük ve orta ölçekli işletmelerin tanımını değiştirmiştir. Mikro ölçekli işletmeler için eşik 3 milyon TL'den 5 milyon TL'ye; küçük ölçekli işletmeler için 25 milyon TL'den 50 milyon TL'ye yükseltilmiş olup çalışan sayısına ilişkin kriterler ise aynı ve AB tanımı ile uyumlu olarak kalmıştır. Türkiye, ihtisas mahkemeleri kurmak, uluslararası ticari uyuşmazlıklar için Singapur Sözleşmesi'ni onaylamak, konkordato rejiminde değişiklikler yapmak ve mahkeme kararlarına çevrim içi erişim sağlamak suretiyle iş ortamını geliştirme konusunda bazı olumlu adımlar atmıştır. Türkiye, Küçük İşletmeler Yasası çerçevesini başarılı bir şekilde uygulamaktadır.

İşletme ve sanayi politikası araçları konusunda Türk mevzuatı, Geç Ödemeler ile Mücadele Direktifi ile hâlâ tam uyumlu değildir. 11. Kalkınma Planı ve Sanayi Stratejisi imalat sektörünün teknolojik dönüşümüne odaklanmaktadır. Türkiye, Teknoloji Odaklı Sanayi Destek Programı kapsamında, makine, bilgisayar, elektronik, optik, elektrik donanımı, tıbbi ilaçlar, kimya ve taşıma araçları gibi stratejik olarak seçilmiş sektörlerde yatırımı desteklemeyi amaçlamaktadır. “Makine alanındaki çağrı” 20 projeyi desteklemiştir. Söz konusu yatırımlara yönelik devlet desteği yeniden tahsis tutarı, AB-Türkiye Gümrük Birliği kapsamındaki yükümlülüklerine rağmen açıklanmamaktadır. 2021'de açılan diğer çağrılarının sonuçları duyurulmamıştır. Türkiye, küçük ve orta ölçekli firmalar başta olmak üzere, şirketleri destekleyen çeşitli programları uygulamaya devam etmiştir. Bilişim ve iletişim teknolojileri sektörünün uluslararasılaşması, hizmetlerin ihracatı ve yurt dışındaki lojistik dağıtım ağları konusunda yeni destek programları hazırlanmıştır. İnovasyon ekosistem desteği birçok program arasında parçalı bir yapıdadır. Bazı bölgelerde akıllı uzmanlaşma stratejileri oluşturulsa da bunların uygulanması hakkında sınırlı bilgi mevcuttur.

Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB) çeşitli teknik destek ve finansman programları yürütmektedir. Olumlu bir gelişme olarak, KOSGEB görev alanına giren beş destek programına ilişkin değerlendirmelerde bulunmuş ve bunları yayımlamıştır. Ağustos 2022 itibarıyla, 81'i faaliyette olan 94 teknoloji geliştirme bölgesi bulunmaktadır. Bu bölgelerde, tamamlanmış 47.456 projeden 1.511 patent alınmıştır (önceki rapor döneminde, tamamlanmış 39.940 projeden alınan 1.277 patent ile kıyaslandığında). Türkiye, COSME Programına, Genç Girişimciler için Erasmus'a, Avrupa İşletmeler Ağına aktif bir biçimde katılmaya devam etmiştir. Türkiye, Tek Pazar Programı'na katılımına yönelik ilgisinin olduğunu ifade etmiştir. Mart 2022'de Ortaklık Anlaşması için resmi müzakereler başlamıştır.

Fasıl 25: Bilim ve Araştırma

AB, araştırma ve inovasyon için önemli düzeyde destek sağlamaktadır. Özellikle, bilimsel mükemmeliyetin mevcut olduğu ve araştırmaya önemli düzeyde yatırım yapan tüm Üye Devletler, AB'nin araştırma programlarından faydalanabilmektedir.

Genel olarak, Türkiye'nin bilim ve araştırma alanındaki hazırlıkları **çok ileri düzeydedir**. Türkiye, rapor döneminde **iyi düzeyde ilerleme** kaydetmiştir. Türkiye, özellikle, 2021-2027 dönemi için Ufuk Avrupa Programı'na katılım anlaşmasını imzalamıştır. Türkiye, katılımını daha da artırmak amacıyla Ufuk Avrupa konusunda farkındalık yaratma çabalarını yoğunlaştırmıştır. Türkiye, önceki raporda belirtilen tavsiyeleri başarılı bir şekilde ele almıştır. Gelecek yıl, Türkiye'nin özellikle:

- ulusal araştırma alanını (TARAL) yeni Avrupa Araştırma Alanı (ERA) ile uyumlaştırmaya yönelik çabalarını sürdürmesi;
- 2021 Avrupa İnovasyon Skor Tablosundaki gerilemeyi telafi etmek amacıyla, özellikle çevre ile ilgili teknolojiler alanında inovasyon faaliyetlerini artırma çabalarını hızlandırması;
- Ufuk Avrupa programından tam olarak istifade edilmesi yoluyla İnovasyon ve AB Misyonları alanında işbirliğini genişletmesi gerekmektedir.

Araştırma ve inovasyon politikası ile ilgili olarak, Ar-Ge harcamalarının GSYH'ye oranı 2019'da %1,06 iken, 2020'de %1,09'a yükselmiştir. Söz konusu rakamlar, Türkiye'nin Sanayi ve Teknoloji Stratejisi'nde 2023'te ulusal harcamalarını %1,8'e yükselteceğine yönelik taahhütlerinden hâlâ uzaktır. Bu yavaş ilerleme, Ar-Ge harcamaları bakımından Türkiye ve AB27 ortalaması (2020'de %2,32) arasındaki farkı hâlâ önemli bir düzeyde tutmaktadır. Tam zaman eşdeğer Ar-Ge personeli toplam sayısı, 2019'daki 182.847'ye kıyasla 2020'de %9 artarak 199.371'e ulaşmıştır. Araştırmada kadın personel sayısının payı %32'de kalmaya devam etmiştir. Bu önemli bir değer olsa da, araştırmada cinsiyet eşitliğini daha fazla teşvik etmeye yönelik çabalar devam etmelidir.

Ulusal araştırma ve inovasyon kapasitesini artırmaya yönelik eylem planının uygulanması, Türkiye'nin Ufuk 2020'nin son döneminde daha iyi performans göstermesine olumlu katkıda bulunmuştur. Bununla birlikte, genel performans beklentilerin altında kalmıştır. **Ufuk Avrupa'dan** daha iyi sonuçlar elde edilmesine yardımcı olabilecek derslerin çıkarılması için Komisyonun sürekli tavsiyelerine rağmen, programın sonuçları hakkında şu ana kadar kapsamlı bir değerlendirme yapılmamıştır. Ekim 2021'de Komisyon ve Türkiye, 2021-2027 dönemi için Türkiye'nin Ufuk Avrupa Programı'na katılımına imkân tanıyan Ortaklık Anlaşması'nı imzalamıştır. Türkiye, katılımını artırmak amacıyla farkındalık yaratma ve programı yaygınlaştırma konusunda çaba sarf etmiştir. Ufuk Avrupa Programı'nın ilk sonuçları, Türkiye'nin performansına yönelik güçlü ve olumlu eğilimin sürdüğünü göstermiştir.

Politika bağlamında, Türkiye bu hedefe katkıda bulunan birçok girişimi kapsayan ulusal bir yol haritası aracılığıyla ERA'ya uyumunu sürdürmüştür. ERA'nın son güncellemesine, özellikle de yeni ERA eylem dizisine uyum sağlamak için daha fazla çaba sarf edilmelidir.

İnovasyon Birliği konusunda, 2022 Avrupa İnovasyon Skor Tablosuna göre, önceki rapor döneminden bu yana AB ortalamasına göre Türkiye'nin performansı değişmemiştir ve Türkiye "gelişmekte olan yenilikçi" olmaya devam etmektedir. Bu olumsuz eğilime karşı koymak ve inovasyon sektörünü yeniden canlandırmak amacıyla, Türkiye dijital geçişin tüm yönlerinde ilerleme kaydetmeye teşvik edilmelidir.

Fasıl 26: Eğitim ve Kültür

AB, finansman sağlanan programlarla eğitim ve kültür alanında işbirliğini ve açık koordinasyon yöntemiyle Üye Devlet politikalarının koordinasyonunu desteklemektedir.

Türkiye eğitim ve kültür konusunda **orta düzeyde hazırlıktır**. Bu fasılda, özellikle mesleki eğitim ve ulusal yeterlilikler sistemi ile ilgili olmak üzere ve Türkiye'nin AB programlarına katılımı bakımından **bazı ilerlemeler** kaydedilmiştir. Türkiye, ulusal kalkınma politikalarındaki kültürün değerini kabul etmekte ve kültürel mirasının tanıtımını ve korunmasını desteklemektedir.

Gelecek yıl, Türkiye'nin özellikle:

- kız çocuklarına ve dezavantajlı grupların çocuklarına özel önem vererek kapsayıcı eğitimi daha da geliştirmesi ve okul terk oranlarını azaltmaya yönelik çalışmaları sürdürmesi ve yakinen izlemesi;
- Türkiye Yeterlilikler Çerçevesinin ve Yükseköğretimde Kalite Kurulunun iyi bir şekilde işlenmesini sağlaması;
- 2005 UNESCO Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesine İlişkin Sözleşme'yi uygulamak için somut adımlar atması gerekmektedir.

Eğitim, öğretim ve gençlik alanında Türkiye 2004'ten bu yana aday ülke olarak AB programlarına katılım sağlamaktadır. 2021'de Türkiye, 2021-2027 döneminde ortak ülke olarak Erasmus+ ve Avrupa Dayanışma Programlarına resmi olarak yeniden katılmıştır. 2021 teklif çağrısı kapsamında, merkezi olmayan projeleri yöneten Türk Ulusal Ajansı tarafından 200'ü gençlik alanında olmak üzere 1.100'ün üzerinde projeye hibe sağlanmıştır. İki programa ilişkin olarak 2021 paketleri kapsamında sağlanan hibe tutarı 103,5 milyon avrodur. 2021'de hibe sağlanan projelerde, daha az fırsata sahip 3.370'in üzerinde katılımcı da dâhil olmak üzere, 40.000'e yakın katılımcının yer alması planlanmaktadır.

Her iki program için yapılan başvuru ve hibe sağlanan proje sayısında 2020'ye göre belirli bir azalma gözlenmektedir. Erasmus+ programı için yapılan başvurular 2020'de 13.079'dan 2021'de 6.754'e düşmüştür. Benzer şekilde, Avrupa Dayanışma Programına yapılan başvurular 2020'de 896'dan 2021'de 519'a düşmüştür. Yapılan başvurulardaki azalma, her iki programın akreditasyona dayalı yeni başvuru sürecinin bir sonucudur. Ek olarak, Kovid-19 küresel salgını her iki program kapsamında devam eden ve planlanan faaliyetleri olumsuz şekilde etkilemiştir. Ayrıca bu durum, programın 2014-2027 dönemi bütçe profiliyle de bağlantılıdır.

Eğitim alanında, Türkiye'deki Erken Çocukluk Eğitiminde, okul öncesi eğitime (5 yaş) net kayıt olma oranı 2019-2020'de %71,22'den 2020-2021'de %56,89'a oldukça belirgin bir düşüş göstermiştir ve Türkiye'deki 3 ile 5 yaş arası çocukların tümü için net kayıt olma oranı %41,78'den %28,35'e düşmüştür. Bunun bir nedeni de, Kovid-19 küresel salgını sırasında ailelerin çocuklarını okul öncesi eğitime göndermekte isteksiz olmasıdır. Türkiye'nin esnek ve topluluk temelli erken çocukluk eğitimi modellerini yaygınlaştırması, kırılgan çocukları dâhil etmek için hedefler ve stratejiler belirlemesi ve erken çocukluk eğitimi hizmetlerinin kalitesini iyileştirmesi gerekmektedir.

İlkokula (ilk dört yıl) net kaydolma oranı 2020'de %93.62'den 2021'de %93.23'e hafifçe azalmış ve aynı dönemde ortaokula (ikinci dört yıl) net kaydolma oranı %95,90'dan %88,85'e kayda değer bir düşüş göstermiştir. Liseye (üçüncü dört yıl) net kaydolma oranı %85,01'den %87,93'e yükselmiştir. Yükseköğretime kaydolma oranlarında da %43.37'den %44,41'e bir artış olmuştur.

Özel eğitime muhtaç öğrencilerin sayısı 2020'de 425.774'den 2021'de 425.816'ya yükselmiştir. Türkiye, özel ihtiyacı olan kişiler için ayrıştırılmış ortamlar yerine kaynaştırma eğitime geçiş için yatırım yapmaya devam etmiştir, ancak Kovid-19 nedeniyle okulların kapanması, bu öğrencilerin eğitime erişimini büyük ölçüde azaltmıştır.

Türkiye'deki 207 yükseköğretim kurumu arasında kalite açısından farklılıklar devam etmekle birlikte, Türkiye, Bolonya süreci kapsamındaki tedbirleri uygulama bakımından ileri bir aşamadır. Yükseköğretim Kalite Kurulunun (YÖKAK) 2015'te yeniden yapılandırılması, Kurulun idari ve mali bağımsızlığının artmasını sağlamıştır, ancak Kurulun operasyonel bağımsızlığı hâlihazırda yeterli değildir. Bunun nedeni, Kurulun günlük faaliyetlerinde, bağımsız olmayan üçüncü tarafların (YÖKAK personeli yerine yükseköğretim kurumlarından atanan akademik personel) varlığıdır. Bolonya sürecini daha fazla güçlendirmek amacıyla, yükseköğretim kurumlarının ilgili makamlar nezdinde akreditasyonu daha güçlü şekilde teşvik edilmelidir.

Teknik ve mesleki eğitim ve öğretim (TVET) alanında, Mesleki Yeterlilik Kurumu (MYK) öncülüğünde, Ulusal Mesleki Yeterlilikler Sistemi'nin operasyonel hâle getirilmesi çalışmalarına devam edilmektedir. Haziran 2022 itibarıyla, onaylanan mesleki standartların sayısı 893'e (Nisan 2021'de 859) ve onaylanan mesleki yeterliliklerin sayısı 586'ya (Nisan 2021'de 574) yükselmiştir. 2021'den bu yana, yetki verilen belgelendirme kuruluşlarının sayısı 255'ten 272'ye ve bireylere verilen MYK Mesleki Yeterlilik Belgesi sayısı 1.602.000'den 2.253.424'e yükselmiştir. MYK Mesleki Yeterlilik Belgesi zorunluluğu getirilen ağır ve tehlikeli meslek sayısı 204'e çıkmıştır.

MYK koordinasyonunda, Türkiye Yeterlilikler Çerçevesi'nin (TYÇ) uygulanmasının izlenmesine devam edilmiştir. Mesleki eğitim, ulusal yeterlilik adaylarının ihtiyaçları ile uyumlu değildir. İlgili mesleklere yönelik olarak, adaylardan beklenen öğrenme çıktılarına uygun olması gereken modüler mesleki eğitim programları sunulmalıdır.

Tehlikeli ve çok tehlikeli meslekler için MYK mesleki yeterlilik belgesi zorunlu hâle getirilmiştir. İlgili maliyetler, 2021 sonuna kadar İşsizlik Sigortası Fonu tarafından karşılanmıştır. Ancak o zamandan bu yana, tehlikeli ve çok tehlikeli meslekler için belge talep eden kişilere herhangi bir mali destek sağlanmamaktadır. Özellikle bu meslekler için kamu desteğinin yenilenmesi hayati önem taşımaktadır. Ayrıca Türkiye'de, Ulusal Mesleki Yeterlilikler Sistemi'nin gereklilikleri doğrultusunda MYK mesleki yeterlilik belgesi zorunluluğu getirilen mesleklerin sayısı daha da artırılmalıdır.

Aralık 2021'de Mesleki Eğitim Kanunu'nda yapılan bir değişiklikle, mesleki eğitim merkezlerindeki öğrencilere ücret ödenmesi uygulaması başlatılmıştır. Ücret ödeme planının yanı sıra, istihdam edilen öğrencilere, işletmede çalışma ve öğrenim görmenin bir arada mümkün olduğu ve finansal olarak desteklendikleri yeni bir esnek yapıda çalışma imkânı sağlanmıştır. Bu durum mesleki eğitim merkezlerini cazip hâle getirmiştir ve öğrenci sayısı artmıştır.

Gençlik alanında, Türkiye 2022'yi Gençlik Katılımı Yılı ilan etmiştir. Gençlik ve Spor Bakanlığı tarafından sağlanan gençlik hizmetleri yaygınlaşmıştır. Türkiye, 2022 Avrupa Gençlik Yılı'na katılım sağlamaktadır. Türk gençlik kuruluşları, her ikisi de Avrupa'daki uluslararası gençlik değişim faaliyetleri için temel finansman kaynağı olmaya devam eden Erasmus+ programına ve Avrupa Dayanışma Programına çok yüksek düzeyde ilgi göstermeye devam etmiştir. Ancak Türkiye'nin bir gençlik stratejisi bulunmamaktadır ve Türkiye, Avrupa Gençlik Stratejisi doğrultusunda sivil katılıma ve gençlerin güçlendirilmesine öncelik vermemektedir.

Kültüre ilişkin olarak, küresel salgın sonrası dönemde, Türkiye'deki kültür sektörü yetersiz ve sürdürülebilir olmayan finansman nedeniyle sorun yaşamaya devam etmiştir. Ayrıca, yetersiz

kültürel altyapı, profesyonellik eksikliği ve sınırlı yönetim kapasiteleri, kamu haricindeki kültürel aktörlerin potansiyellerini tam olarak harekete geçirmelerinin önündeki başlıca engeller olmaya devam etmektedir. Şubat 2022'de Türkiye, resmi emeklilik yaşı doğrultusunda, devlet destekli sanat kurumlarında bulunan altmış beş yaşından büyük opera, bale, tiyatro ve senfoni çalışanlarından hizmet almayı sona erdirmeye kararı almıştır. Yerel makamlar, sanatsal ve kültürel etkinlikleri genel ahlaka aykırılık gerekçesiyle veya gerekçe göstermeksizin iptal etmeye devam etmiştir. Kültür kuruluşları sıklıkla kültürel tesislere ilişkin izinler veya bu yerlerin kiralanmasıyla ilgili engellerle karşılaşmaktadır. Bu çerçevede, Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Desteklenmesine İlişkin 2005 UNESCO Sözleşmesi'nin uygulanmasına yönelik somut adımlar atılması gerekmektedir.

“Küçükler için zararlı/ +18” uyarısı olan kitapların sayısı artmıştır. 2021'de altı yayın “müstehcen” ilan edilmiştir. Söz konusu yayınlar çoğunlukla toplumsal cinsiyet temelli haklar ve cinsiyet kimliği hakkında veya LGBTQI karakterler içeren kitaplar olup bu durum yaygın özgürlüğüne tehdit oluşturmaktadır.

Fasıl 29: Gümrük Birliği

Tüm Üye Devletler, AB Gümrük Birliği'nin bir parçasıdır ve aynı gümrük kural ve usullerine tabidir. Bu durum, mevzuat uyumunu, yeterli uygulama ve yürütme kapasitesini ve bilgisayarlı ortak gümrük sistemlerine erişimi gerekli kılmaktadır.

Türkiye gümrük birliği alanında **iyi düzeyde hazırlıklıdır**. Rapor döneminde **sınırlı ilerleme** kaydedilmiştir. Türkiye, AB'de serbest dolaşımda bulunan veya üçüncü ülkelerden ithal edilen üçüncü ülke menşeli ürünlerin ithalatına uygulanan ilave vergilerin bazılarını kaldırmıştır. Ancak, Türkiye'nin toplam ithalatının büyük bir bölümü, AB-Türkiye Gümrük Birliği'nin temel hükümlerine aykırı olarak, hâlen ek vergilere tabidir. Vergi muafiyeti, serbest bölgeler ve gözetim tedbirleri, yine Türkiye'nin Gümrük Birliği kapsamındaki yükümlülükleriyle açık bir çelişki arz eder şekilde, AB müktesebatıyla tam olarak uyumlu değildir. Geçen yılki tavsiyeler sınırlı düzeyde uygulanmıştır.

Gelecek yıl, Türkiye'nin özellikle:

- yeni mevzuatı AB Gümrük Kodu ile tam uyumlaştırma çabalarına hız vermesi;
- AB müktesebatı doğrultusunda risk temelli kontrolleri ve basitleştirilmiş usulleri uygulamaya koyması;
- AB-Türkiye Gümrük Birliği içinde serbest dolaşımda olan mallara yönelik ilave vergileri ve ithalat ve ihracat kısıtlamalarının tamamını kaldırması gerekmektedir.

Gümrük mevzuatı alanında sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Türkiye, AB'de serbest dolaşımda bulunan veya üçüncü ülkelerden ithal edilen üçüncü ülke menşeli çok sayıda ürünün ithalatına uygulanan ilave vergilerin bazılarını kaldırmıştır. AB'de serbest dolaşımda bulunan ve Türkiye'ye ihraç edilen mallar için ticari savunma durumları haricinde Türk gümrük makamları tarafından menşe belgesi artık yasal olarak gerekli tutulmamasına rağmen, birçok iktisadi işletme menşe belgesi talep etmeye devam etmiştir. Türk makamları, art arda açıklamalarda bulunarak ve kılavuzlar yayımlayarak bu durumun düzeltilmesi yönünde adımlar atmıştır. Ayrıca, 2021'de AB'den gelen yaklaşık 4 milyon birim maldan yalnızca 37 adedi için Türk gümrükleri tarafından menşe belgesi talep edildiği bilgisini Komisyona iletmiştir.

Türk Gümrük Kanunu'nu hâlâ AB Gümrük Kodu'yla uyumlaştırılmamıştır ve güvenlik ve emniyeti sağlamanın yanı sıra yasal ticareti kolaylaştırmak üzere, risk temelli kontrolleri ve basitleştirilmiş usulleri geliştirmek amacıyla daha fazla çaba sarf edilmesi gerekmektedir. İhtisas gümrüklerinin belirlenmesi Gümrük Birliği hükümlerine aykırıdır. Gözetim tedbirleri, serbest bölgeler ve vergi muafiyeti uygulamaları AB müktesebatıyla henüz uyumlaştırılmamıştır.

Buna ek olarak, Türkiye, gözetim rejiminin uygulanmasıyla bağlantılı olarak fazla ödenen tutarları geri almak için mahkeme kararı alma olasılığının önüne geçmek üzere Gümrük Kanunu'nun bir hükmünde değişiklik yapmıştır. Türkiye, hurda bakır ve bazı deri ürünleri üzerindeki ihracat kısıtlamalarını kaldırmamakla kalmamış, aynı zamanda bir dizi ürün için yeni kısıtlamalar getirmiştir. Bu önlemler, geçen yıllarda belirtildiği gibi Gümrük Birliği kurallarını ihlal etmektedir. Türkiye, Gümrük Birliği kurallarına aykırı olarak tatlı mısır ithalatına tek taraflı olarak orantısız yüksek vergiler uygulamaya devam etmiştir.

İdari ve uygulamaya ilişkin kapasite konusunda, sınır kontrollerine ilişkin gümrük uygulama kapasitesini iyileştirmeye yönelik çalışmalar devam etmiştir. Fikri mülkiyet haklarının gümrük uygulamalarının iyileştirilmesi için daha fazla uyum sağlanması ve güçlü çaba gösterilmesi gerekmektedir. Güvenlik ve emniyet tedbirlerini uygulamaya yönelik risk temelli kontrollerin kayda değer düzeyde iyileştirilmesi gerekmektedir. Türkiye, Ortak Transit Rejimi Sözleşmesi'ne katılmasının bir parçası olarak, bilgisayarlı transit sistemini uygulamaktadır. Ancak, tarife bilgi teknolojileri (BT) sistemleri henüz mevcut değildir. İş girişimleriyle uyumlu BT stratejisinin uygulanması ve yasal zemine uygun hâle getirilmiş belgeye dayalı gümrük iş süreçlerinin güncellenmesi gerekliliği devam etmektedir.

GRUP 4: YEŞİL GÜNDEM VE SÜRDÜRÜLEBİLİR BAĞLANTISALLIK

Bu grupta şunlar yer almaktadır: taşımacılık politikası (Fasıl 14), enerji (Fasıl 15), trans-Avrupa ağları (Fasıl 21) ve çevre ve iklim değişikliği (Fasıl 27).

Türkiye, taşımacılık politikası alanında orta düzeyde hazırlıklıdır. Özellikle, demir yolu taşımacılığının kullanımının kayda değer şekilde artırılmasına yönelik bir planın kabul edilmesiyle bağlantılı olarak rapor döneminde sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Türkiye, enerji alanında orta düzeyde hazırlıklıdır ve genel olarak sınırlı ilerleme kaydetmiştir. Yenilenebilir enerjinin yaygınlaştırılması, doğal gaz sektöründe yapılan reformlar ve nükleer güvenlik konusundaki mevzuat uyumunda ilerleme devam etmiştir. Türkiye, Trans-Avrupa ağlarında çok ileri düzeydedir ve Trans-Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı'nın sorunsuz bir şekilde işlemeyle özellikle enerji ağlarında bazı ilerlemeler kaydetmiştir. Bulgaristan sınırını İstanbul'a bağlayan Halkalı-Kapıkule demir yolu hattının yapımı devam etmiştir.

Türkiye, çevre ve iklim değişikliği alanında belirli düzeyde hazırlıklıdır ancak rapor döneminde, genel olarak ilerleme kaydetmemiştir. Türkiye hem azaltım hem de uyum ile ilgili olarak kritik çevresel ve iklim sınamalarıyla karşı karşıyadır. Daha kapsamlı ve iyi koordine edilmiş çevre ve iklim politikalarının oluşturulmasına ve uygulanmasına ihtiyaç bulunmaktadır. Türkiye'nin hâlâ, iklim değişikliği ile ilgili Paris Anlaşması'na katkısını artırması ve uygulaması ve iklim eylemiyle ilgili AB müktesebatına uyumunu tamamlaması gerekmektedir.

Fasıl 14: Taşımacılık Politikası

AB'nin, kara yolu taşımacılığı, demir yolları, iç su yolu taşımacılığı, kombine taşımacılık, hava yolu taşımacılığı ve deniz taşımacılığında teknik ve emniyet standartları, güvenlik, sosyal standartlar ve piyasanın serbestleştirilmesi konularında ortak kuralları bulunmaktadır.

Türkiye, taşımacılık politikası alanında **orta düzeyde hazırlıklıdır**. Rapor döneminde, **sınırlı ilerleme** kaydedilmiştir. Geçen yılki tavsiyelerin bir kısmı yerine getirilmiştir. Türkiye, demir yolu taşımacılığının kullanımını önemli ölçüde artırmak için 2053 Ulaştırma ve Lojistik Ana Planı'nı kabul etmiştir.

Türkiye'nin özellikle:

- 2050 yılına kadar, ulaştırma sektöründen kaynaklanan emisyonların karbonsuzlaştırılması için somut planlar ve hedefler oluşturmayı dikkate alması;
- yeni demir yolu çerçeve yasasının hazırlanmasını tamamlaması ve dördüncü demir yolu paketi ile uyumlu olarak demir yolları reformunun henüz tamamlanmamış düzenleyici yönlerini hızlandırması;
- Türkiye'de, Sürdürülebilir Kentsel Hareketlilik Planları hazırlayan şehirlerin sayısını artırması ve kara yolu güvenliğinde vizyon sıfır yaklaşımını uygulamaya devam etmesi gerekmektedir.

Türkiye, **genel taşımacılık** alanındaki AB müktesebatıyla ilgili olarak, Türk taşımacılık mevzuatının İngilizce dilinde dijital olarak depolanmasına yönelik bir elektronik mevzuat envanter aracı (ELIT) hazırlamakta ve AB müktesebatıyla ilintili olarak eksiklerin sürekli olarak belirlenmesi ve bunların giderilmesi hususunda bir izleme sistemi kurmaktadır. Yerel düzeyde gerçekleşen kayda değer politika geliştirme adımlarına ve belediyelerin sürdürülebilir kentsel hareketlilik planlamasına yönelik artan ilgisine rağmen, kentsel hareketliliğe ilişkin yerel ve merkezi makamlar arasında politikalar konusunda yol göstermenin ve kurumsal koordinasyonun daha fazla geliştirilmesi gerekmektedir.

Kara yolu taşımacılığı konusunda, yasal çerçeve, AB müktesebatına uyum bakımından iyi düzeyde hazırlıklıdır. Birinci Hareketlilik Paketi ile ilgili olarak rapor döneminde ilerleme kaydedilmemiştir. Türkiye, akıllı takograf ile ilgili teknik özelliklere uyum sağlama konusunda herhangi bir adım atmamıştır. Özellikle kentsel alanlarda akıllı ulaşım sistemi (AUS) yapılarının daha da geliştirilmesi gerekmektedir. Türkiye, hedeflerini, AB'nin Aralık 2020'de kabul edilen sürdürülebilir ve akıllı hareketlilik stratejisinin hedefleri ile değerlendirmeli ve eşzamanlı hâle getirmelidir. Türkiye, henüz ulaşım için temiz enerji paketi ile uyum sağlamamıştır.

Türkiye, **demir yolu taşımacılığı** alanında orta düzeyde hazırlıklıdır. Rapor döneminde sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Yeni bir işletim modeli çerçevesinde, kurumsal ve organizasyonel verimliliğe ve etkililiğe odaklanan hâlihazırda demir yollarından sorumlu kurumun yenilenmesi doğrultusunda yapılan düzenlemeler tamamlanmış olup kabul edilmesi beklenmektedir. Yeni bir kapsamlı demir yolu çerçevesi hazırlanmakta ve kapasite tahsisi, güvenlik, araç tescili ve tip onayı ile ilgili düzenlemeler, AB'nin dördüncü demir yolu paketine uyum sağlamak için, AB tarafından finanse edilen teknik bir çalışma kapsamında güncellenmektedir. Demir yolu sisteminin karşılıklı işletilebilirliğine ilişkin düzenleme hâlâ son hazırlık aşamasındadır. Demir yollarından sorumlu kuruma verilmeye devam eden tüm destekler, demir yollarının serbestleştirilmesi sürecinin tam olarak gerçekleştirilmesini engellemektedir. Demir yollarından sorumlu kurumun taşımacılık kolu (TCDD Taşımacılık), bütçe kaynakları ve transferleri için tamamen altyapı yöneticisine (TCDD Altyapı) bağlıdır. Demir yolu düzenleme kurumu, daha az mali kaynak ve insan kaynağı ile Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığına bağlı bir genel müdür yardımcılığı olarak yeniden kurulmuştur. Yeni demir yolu çerçeve kanununun ve mevzuat güncellemelerinin bu temel eksiklikleri gidermesi beklenmektedir.

Türkiye, **deniz taşımacılığı** alanında AB müktesebatına uyum konusunda iyi düzeyde hazırlıklıdır. Rapor döneminde bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Nisan 2022'de liman başkanlığı statüsü, idari açıdan verimliliği artırmak amacıyla yeniden düzenlenmiştir. Türkiye, deniz filosunu enerji verimli ve çevre dostu gemilerle yenilemek için mali destek mekanizmasını iyileştirmiştir. Mekanizma, yeni geminin sevk sistemi için alternatif yakıtlar kullanması durumunda, gemi sahiplerinin geminin hurda değerinin iki buçuk katına kadar hibe almalarına olanak tanımaktadır. Gözden geçirilmiş olan Tehlikeli Yüklerin Deniz Yoluyla Taşınması ve Yükleme Emniyeti Hakkında Yönetmelik Nisan 2022'de yürürlüğe girmiştir. Türkiye, Aralık 2021'de denizcilik simülasyon merkezi eklemek suretiyle Ulusal Deniz Emniyeti ve Acil Müdahale Merkezinin kapasitesini önemli ölçüde artırmıştır. Türkiye, petrol kirliliği ve denizcilik sektöründeki destekler konusundaki yoğun eğitim programına devam etmiştir. Tekirdağ'daki Ulusal Acil Müdahale Merkezinde düzenlenen eğitim, Türkiye'nin komşu ülkelere de açıktır.

Türkiye'nin, **iç su yolu taşımacılığı** alanında ilgili AB mevzuatına uyum sağlaması gerekmektedir. Türkiye'nin sınırlı iç su yolları mevcuttur ve bu konudaki temel uluslararası anlaşmaları imzalamamıştır.

Türkiye, **havacılık** alanında orta düzeyde hazırlıklıdır. Rapor döneminde sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Türkiye, balast operasyonları ve hava seyrüseferine ilişkin bazı düzenleyici tedbirleri uygulamıştır. Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü (SHGM), Mart 2022'de hava taşımacılığında tehlikeli malların taşınmasından sorumlu makam olmuştur. Türk operatörler, sürdürülebilir havacılık yakıtı kullanmak suretiyle belirli rotalarda iç hat uçuşlarına başlamıştır. SHGM, Mart 2022'de havacılık faaliyetlerinden kaynaklanan emisyonların izlenmesi, raporlanması ve doğrulanmasına ilişkin bir yönetmelik yayımlamıştır. SHGM, kurucu kanununda personel sayısını ve bu personelin teknik kapasitesini artırmaya yönelik tedbirler almıştır. AB finansmanı ile kurulan sivil havacılık eğitim merkezi, bu değişikliklerle özel bir kurumsal statü kazanabilecektir. SHGM ve EASA arasındaki çalışma düzenlemelerinin yenilenmesi hâlen beklenmektedir. Türkiye'deki ve Kıbrıs'taki hava trafik kontrol merkezleri arasındaki iletişim eksikliği, Lefkoşa uçuş bilgi bölgesinde hava emniyeti bakımından tehlike oluşturmaya devam etmektedir ve bu durum operasyonel bir çözüm gerektirmektedir.

Kombine taşımacılık konusunda ilerleme kaydedilmemiştir. Kombine Yük Taşımacılığı Yönetmeliği henüz kabul edilmemiştir.

Kıbrıs'ta kayıtlı, Kıbrıs ile ilgisi olan ya da son uğradığı liman Kıbrıs'ta bulunan gemiler ve uçaklara yönelik kısıtlamalar yürürlükte kaldığı sürece, Türkiye bu fasla ilişkin AB müktesebatını tam olarak uygulama konumunda olmayacaktır.

Fasıl 15: Enerji

AB enerji politikası, arz güvenliği, enerji iç piyasası, hidrokarbonlar, yenilenebilir enerji kaynakları, enerji verimliliği, nükleer enerji, nükleer güvenlik ve radyasyondan korunma konularını kapsamaktadır.

Türkiye, bu fasılda **orta düzeyde hazırlıklıdır**. Genel olarak **sınırlı ilerleme** kaydedilmiştir. Yenilenebilir enerji kaynaklarından üretilen enerjinin devreye sokulmasında ilerleme devam ederken, yerli katkı gerekliliği uygulamaları devam etmiştir. Doğal gaz sektörüne yönelik reformlarda ve nükleer güvenlik düzenlemelerine ilişkin sürdürülen mevzuat uyumunda bazı ilerlemeler kaydedilmiştir.

2021 yılı tavsiyeleri çoğunlukla ele alınmamıştır. Gelecek yıl, Türkiye'nin özellikle:

- yasal olarak bağlayıcılığı olan bir plan ve faaliyetlerin ayrıştırılması için bir zaman çizelgesi oluşturmak suretiyle ve doğal gaz piyasası kanununu AB'nin üçüncü enerji paketi ile uyumlu hale getirmek için güncellemek suretiyle doğal gaz piyasası reformunu derinleştirilmesi;
- Akkuyu nükleer santralinde stres testlerini ve nükleer güvenlik konusunda mevzuat uyumunu tamamlaması;
- DTÖ ve AB-Türkiye Gümrük Birliği kurallarına aykırı olduğu için yenilenebilir enerji sektöründe yerli katkı gerekliliği uygulamalarına son vermesi gerekmektedir.

Türkiye, **arz güvenliği** konusunda Trans-Anadolu Doğal Gaz Boru Hattının (TANAP) sorunsuz çalışmasını sağlamak suretiyle güvenilir bir transit ülke olmaya devam etmekte ve Azeri doğalgazını Trans-Adriyatik Doğal Gaz Boru Hattı'na bağlamak suretiyle (TAP) Avrupa'ya iletmektedir. Türkiye, Sıvılaştırılmış Doğal Gaz ithal etme ve kullanma kapasitesini artırmaya devam etmiştir. Türkiye gaz depolama tesislerinin kapasitesini artırmaya devam etmiştir. 2021'de, Türkiye'nin gaz ithalatının yaklaşık dörtte biri 15 ülkeden sıvılaştırılmış doğal gaz olarak gerçekleşmiştir. Bu durum, ülkenin yeterli düzeyde doğal gaz rezervi muhafaza etmesini sağlayarak, 2022'nin başındaki artan talep ve elektrik kesintilerini karşılamasında yardımcı olmuştur.

Türkiye'nin Rusya'dan doğal gaz ithalatına olan bağımlılığı, son yıllarda genel olarak azalmasına rağmen, hâlen kayda değer düzeydedir. Türkiye'nin Rusya ile yaptığı doğal gaz boru hattı sözleşmeleri, 2021'de Türkiye'nin tüm gaz ithalatının yaklaşık %44'ünü (26 milyar metreküp) oluşturmuştur. Bu sözleşmelerin süresi 2026'ya kadar kademeli olarak sona erecektir. BOTAŞ ve Gazprom, Ocak 2022'den itibaren ilave dört yıllık bir zaman dilimi için, süresi dolan 8 milyar metreküp gazın yerine 5,75 milyar metreküp gaz için yeniden görüşmelerde bulunmuştur. Türkiye, Azerbaycan ile 11 milyar metreküplük süresi dolan doğalgaz ithalat anlaşmasını 2024'ün sonuna kadar yenilemiştir.

İç enerji piyasasıyla ilgili olarak, kamuya ait bir gaz firması olan BOTAŞ'ın ayrıştırılmasının yeniden askıya alındığı doğal gaz piyasasına ilişkin reformlarda sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. BOTAŞ, gaz ticareti, doğalgaz boru hattı ve sıvılaştırılmış doğalgaz altyapısından oluşan dikey bütünleşik yapısını ve pazardaki hâkim konumunu korumuştur. Bu durum, şeffaf, maliyet bazlı ve ayrımcı nitelikte olmayan fiyatlandırmaya katkı sağlamamıştır. Başta arz güvenliğiyle ilgili olmak üzere, elektrik piyasası kanununda yapılan değişiklikler kabul edilmiştir.

Hidrokarbonlar konusunda, Türkiye, AB mevzuatıyla ileri düzeyde uyumludur. Bununla birlikte, hidrokarbonların geçişi de dâhil olmak üzere, Açık Denizde Petrol ve Doğal Gaz Faaliyetlerinin Güvenliğine ilişkin Direktif ile daha uyumlu olmalıdır. Türkiye, Sakarya doğalgaz sahasında 450 milyar metreküp civarında doğalgaz bulunduğunun bildirilmesinin ardından Karadeniz'deki arama çalışmalarına devam etmiştir. Türkiye, ilk gaz üretimini 2023'ün sonu itibarıyla gerçekleştirmeyi ve 2025'ten itibaren de ticari olarak gerekçelendirebilir miktarlara ulaşmayı planlamıştır. Türkiye, 2022'de Rusya'dan petrol ithalatını artırmıştır.

Rapor döneminde, Türkiye Kıbrıs'ın Münhasır Ekonomik Bölgesi'nde bazı bölgeleri kapsayacak sismik araştırmalar ve bilimsel araştırma faaliyetleri gerçekleştirmek üzere çok sayıda NAVTEX yayımlamıştır. Türkiye'nin, Kıbrıs'ın deniz yetki alanlarında askerî tatbikatları devam etmiştir. Rapor döneminde, Türkiye, Doğu Akdeniz'de izinsiz sondaj faaliyeti yürütmemiştir. Ancak, Türk savaş gemileri, Ekim 2021 ve Ocak 2022'de bir geminin Kıbrıs'ın Münhasır Ekonomik Bölgesi'nde

arama faaliyetinde bulunmasını engellemiştir. Türkiye, dördüncü sondaj gemisini Mayıs 2022'de teslim almış ve Ağustos 2022'de sondaj faaliyetlerine başlamıştır.

Türkiye, **yenilenebilir enerji** ile ilgili olarak, yerli ve yenilenebilir kaynakların kullanımını en üst düzeye çıkarma stratejisini uygulamaya devam etmiş ve ülkenin kurulu güç kapasitesinde %53, elektrik üretiminde ise %33'lük bir yenilenebilir enerji payına ulaşmıştır. %29'luk oran ile hidroelektrik ve %10'luk oran ile rüzgar enerjisi Türkiye'de kurulu güç kapasitesinin önde gelen yenilenebilir kaynakları olup bunu fotovoltaik ve jeotermal izlemektedir. Özel yatırımlar, 2030'a kadar uzatılan ve Temmuz 2021'den beri Türk lirası olarak ödeme yapılabilen tercihli tarife garantisi sayesinde yenilenebilir enerji tesislerindeki büyümeyi yönlendirmeye devam etmiştir. Türk lirasındaki dalgalanmalar nedeniyle, yatırımcılar için belirsizlikler ve riskler bu tarihten beri artmıştır. Yenilenebilir kaynaklara ilişkin süresi uzatılan destek planı, yerli ekipman kullanımına yönelik ilave mali teşviki sürdürmüştür. Çok azaltılmış olmasına rağmen, bu teşvik bir tür yerli katkı gerekliliğidir. Yerli katkı gerekliliğinin başka bir tipi, büyük ölçüde, yerel ekipman oranı gereksinimlerinin ihale bazında belirlendiği, %55 ile %75 arasında değişen ve yasal olarak üst limiti bulunmayan, devlet-tanımlı yenilenebilir enerji kaynak alanlarında (YEKA) uygulanmaktadır. Türkiye'deki yerli katkı gerekliliği uygulamaları, DTÖ ve AB-Türkiye Gümrük Birliği kurallarına aykırı olduğu ve AB'nin ve diğer uluslararası şirketlerin Türkiye enerji piyasasındaki rekabet gücünü etkilediği için endişe yaratmaya devam etmektedir.

Enerji verimliliği konusunda sınırlı ilerleme kaydedilmiştir ve Türkiye'nin Enerji Verimliliği Stratejisi ve 2018'de kabul edilen Ulusal Enerji Verimliliği Eylem Planı'nın (UEVEP) 2023 takviminin ötesinde politika planlaması konusunda yeterli netlik bulunmamaktadır. AB'nin, zamanında kabul edilmesine yönelik tavsiyesine rağmen UEVEP kapsamında öngörülen ulusal enerji verimliliği finansman mekanizması, hâlâ kurulmamıştır. Türkiye, Enerji Verimliliğini Artırıcı Projeleri (VAP) ve gönüllü anlaşma mekanizmaları aracılığıyla sanayi kuruluşlarının enerji verimliliği projelerine bir miktar finansal destek sağlamıştır. Enerji verimliliği kanununda yapılan son değişikliklerin ardından, VAP'ın kapsamı binalar, tarım ve hizmet sektörlerindeki enerji verimliliği projelerini de kapsayacak şekilde genişletilmiştir.

Nükleer enerji, nükleer güvenlik ve radyasyondan korunma konularında Türkiye, Nükleer Düzenleme Kurumu (NDK) ile ilgili hukuki sorunlara ve personel istihdamına ilişkin sorunlara rağmen düzenleyici çerçevesini geliştirmeye devam etmiştir. Mart 2022'de Nükleer Düzenleme Kanunu yayımlanmıştır. Kanun, diğerleriyle birlikte, daha önce Türkiye'nin Anayasa Mahkemesi tarafından Aralık 2020'de anayasaya aykırı olduğu ifade edilen bir kanun hükmünde kararnameye dayalı olan NDK'nin kurulmasının yasal dayanağını düzenlemektedir. Düzenleyici kurumun iç yapılanması Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile tanımlanmıştır.

Türkiye'nin Akkuyu'da 20 milyar ABD dolarına mal olacağı tahmin edilen ilk nükleer santralinin çalışmaları Rus şirketi Rosatom tarafından finanse edilmektedir. Rosatom tarafından işletilen santralin, ilk reaktörün devreye sokulmasının planlandığı 2023 sonunda faaliyete geçirilmesi beklenmektedir. Her iki yılda bir üç reaktörün daha faaliyete geçmesi beklenmektedir. Dört reaktörden oluşan Akkuyu nükleer santrali Türkiye'nin elektrik tüketiminin yaklaşık olarak %10'unu karşılayacak şekilde tasarlanmıştır.

Türkiye'nin Akkuyu nükleer santraline dönük stres testlerini AB modelini kullanarak yürüteceğine dair vermiş olduğu gönüllü taahhüdü takiben, daha önce öngörülen iki aşamalı yaklaşımdan, daha etkin, tek aşamalı bir yaklaşıma geçilmesi hususunda, Komisyon ve Türkiye Nükleer Düzenleme Kurumu arasında bir anlaşmaya varılmıştır. Bir sonraki adım; Avrupa Birliği Komisyonu ve Türkiye'nin Gözlemci olarak yer aldığı Avrupa Nükleer Güvenlik Düzenleyicileri Grubu

tarafından, Türkiye Ulusal Raporu'nun şeffaf bir emsal değerlendirmesinin yapılması olacaktır. Türkiye'nin hâlâ, Kullanılmış Yakıt İdaresinin ve Radyoaktif Atık İdaresinin Güvenliği Üzerine Birleşik Sözleşme'ye taraf olması ve Avrupa Topluluğu Acil Radyolojik Bilgilerin Değişimi (ECURIE) sistemine üye olması gerekmektedir.

Fasıl 21: Trans-Avrupa Ağları

AB, iç pazarı güçlendirmek ve büyüme ve istihdama katkıda bulunmak amacıyla taşımacılık ve enerji alanlarında, Trans-Avrupa ağlarını teşvik etmektedir.

Türkiye, Trans-Avrupa ağlarında **çok ileri düzeydedir**. Güney Gaz Koridoru'nun (GGK) Avrupa kısmına gaz ileten Trans-Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı'nın (TANAP) sorunsuz bir şekilde işlemesiyle, özellikle enerji ağlarında **bazı ilerlemeler** kaydedilmiştir. Bulgaristan sınırını İstanbul'a bağlayan Halkalı-Kapıkule demir yolu hattının yapımı devam etmiştir. Halkalı-Kapıkule demir yolu hattının yapımının I. Etap inşaatının yapımı %57'ye ulaşmıştır. II. ve III. Etap ihaleleri devam etmektedir. Geçen yılki tavsiyelerin yalnızca bir kısmı yerine getirilmiştir.

Gelecek yıl, Türkiye'nin özellikle:

- AB müktesebatına uygun biçimde şeffaf, maliyet tabanlı ve ayrımcı olmayan bir doğal gaz transit rejimi oluşturması;
- AB ile finansman anlaşmasının bir koşulu olan Yavuz Sultan Selim köprüsü demir yolu bağlantılarının hazırlanmasına yönelik çalışmalara hız verilmesi;
- TEN-T ağlarında uyumu kolaylaştırmak amacıyla AB müktesebatının önemli bölümlerine uyum çalışmalarını hızlandırması gerekmektedir.

Enerji ağlarıyla ilgili olarak, sorunsuz bir şekilde işleyen Trans-Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı'nın (TANAP) Güney Gaz Koridoru'nun (GGK) Avrupa kısmına gaz ilemesiyle enerji ağlarında ilerleme devam etmiştir. Gaz şebekeleri ve İletim Sistemi Operatörü (TSO) işbirliği ile ilgili olarak, Türkiye'nin Ulusal Petrol Kurumu BOTAŞ'ın Avrupa Gaz İletim Sistemi Operatörleri Ağı'na (ENTSO-G) üyeliği hâlen öngörülmemektedir. Devlete ait olan BOTAŞ, piyasa rekabetini engelleyen ticari ve şebeke operatörü işlevleriyle dikey bütünleşik yapısını korumuş olup Türkiye gaz piyasasında hâkim konumdadır. Doğal Gaz Piyasası Kanunu uzun zamandır güncellenmeyi beklemektedir. (*Bkz. Fasıl 15 - Enerji*). Türkiye Elektrik İletim Sistemi Operatörünün (TEİAŞ), Avrupa Elektrik İletim Sistemi Operatörleri Ağı (ENTSO-E) nezdindeki gözlemci üye statüsü yenilenmemiş olmasına rağmen, TEİAŞ ilgili çalışma gruplarının teknik görüşmelerine katılmaya devam etmiştir.

Elektrik şebekelerine ilişkin olarak, Türk elektrik şebekesinin ENTSO-E standartlarına uygun olarak modernizasyonuna ve iyileştirilmesine devam edilmiştir. Enerji depolaması ve diğer yeni teknolojilerden yararlanmak suretiyle, aralıklı yenilenebilir enerjinin artan miktarlarda güvenli bir şekilde entegre edilmesi, Türk elektrik sistemi için önemli bir zorluk olmaya devam etmektedir.

Taşımacılık ağlarıyla ilgili olarak, Türkiye, TEN-T ağ verilerini düzenli olarak taşımacılık bilgi yönetim sistemlerine (TIMS) işlemeye devam etmiştir. Türkiye, Halkalı-Kapıkule demir yolu hattı projesinde üç etabın tamamında ilerlenmesi yönünde çalışmalarına devam etmiştir. AB tarafından finanse edilen sözleşmede, ilerleme %57'ye ulaşmıştır. Ispartakule-Halkalı kesiminin (III. Etap) ihale süreci mahkeme kararıyla iptal edilmiş olup bu durum, AB ile üzerinde anlaşmaya varılan projelerin zamanında tamamlanması hususundaki riskleri artırmıştır. Türkiye, Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası (AİKB) ve Asya Altyapı Yatırım Bankasından (AIIB) finansmanın

kesinleşmesinin ardından, Ispartakule-Çerkezköy (II. Etap) ihalesini sonuçlandırmıştır. Demir yolu izleme kurulunun dördüncü toplantısı Haziran 2022'de gerçekleştirilmiştir. Türkiye'ye, Yavuz Sultan Selim köprüsü bağlantılarına ilişkin hazırlık çalışmalarını, uluslararası finans kuruluşlarını da dâhil ederek hızlandırması için Jaspers teknik desteği sağlanmıştır. Kanal İstanbul projesinin geliştirilme aşamasında olan demir yolu projeleri ile bağlantısı, çevrenin bozulması, teknik zorluklar ve planlanmış altyapı için olası maliyet artışları açısından endişe kaynağı olmaya devam etmektedir.

AB ile Türkiye arasındaki kara yolu bağlantılarının planlanmasında alternatif yakıtlar hususunun geliştirilmesi konusunda hazırlık yapılması gerekmektedir. Ayrıca, kara sınırı geçiş noktalarında artan tıkanıklık nedeniyle ve transit yük akışları için ek erişim noktaları oluşturmak amacıyla, Türkiye, AB ile Türkiye'nin Karadeniz limanları arasındaki deniz bağlantılarında yeni deniz otoyollarının geliştirilmesini öngörmelidir. Son olarak, sınır altyapısının uygulanmasında daha iyi bir koordinasyon, altyapı eksikliklerinin giderilmesine, AB ile Türkiye arasındaki ve ötesindeki trafik akışlarının iyileştirilmesine katkı sağlayacaktır.

Fasıl 27: Çevre ve İklim Değişikliği

AB, iklim ile ilgili güçlü eylemleri, sürdürülebilir kalkınmayı ve çevrenin korunmasını teşvik etmektedir. AB hukuku, iklim değişikliği, su ve hava kalitesi, atık yönetimi, doğa koruma, endüstriyel kirlilik, kimyasallar, gürültü ve sivil koruma konularına ilişkin hükümler içermektedir.

Türkiye bu alanda **belirli düzeyde hazırlıklıdır** ve hem azaltım hem de uyum ile ilgili olarak kritik çevresel ve iklim sınamalarıyla karşı karşıyadır. Genel olarak **ilerleme kaydedilmemiştir**. İklim değişikliği konusunda, Türkiye'nin, Paris Anlaşması uyarınca ulusal olarak belirlenmiş katkısını artırarak, uzun vadeli stratejik karbonsuzlaştırma ve uyum planları ile bunları ulusal düzeyde yansıtabilecek olan gerekli mevzuata yönelik çalışmalara halen devam etmesi gerekmektedir. Atık yönetiminde ve atık su arıtımında kapasitenin artırılması ve mevzuat uyumu ile ilgili olarak olumlu ilerlemeler kaydedilmiştir, ancak mevzuatın yürürlüğe konulması ve uygulanması hâlâ zayıftır. Daha iddialı ve iyi koordine edilmiş çevre ve iklim politikalarının oluşturulması ve uygulanması gerekmektedir. Stratejik planlamaya, büyük yatırımlara ve daha güçlü bir idari kapasiteye de ihtiyaç duyulmaktadır.

Geçen yılki tavsiyelerin yalnızca bir kısmı uygulanmıştır ve söz konusu tavsiyeler büyük ölçüde hâlâ geçerlidir. Gelecek yıl, Türkiye'nin özellikle:

- atık, su ve endüstriyel kirlilikle ilgili direktiflere ilişkin uyumu tamamlaması ve Çevresel Etki Değerlendirmesi Direktifi'nin doğru bir şekilde uygulanmasını sağlaması;
- halkın katılımı ve çevresel bilgiye erişim hakkına ilişkin AB müktesebatına uyumu ve fiilî uygulamayı sağlaması;
- İklim değişikliği ile ilgili Paris Anlaşması'na katkısını artırması ve uygulaması ve iklim eylemiyle ilgili AB müktesebatına uyumunu tamamlaması gerekmektedir.

Çevre

Türkiye **yatay mevzuat** alanında belirli düzeyde hazırlıklıdır. Türkiye, büyük ölçüde AB ÇED Direktifi ile uyumlu bir Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) mevzuatına sahiptir. Ancak, sınır aşan istişarelere dair usuller, ÇED ve Stratejik Çevresel Değerlendirme (SÇD) Direktifleri ile uyumlu değildir. ÇED mevzuatının uygulanmasına ilişkin olarak, çevre üzerinde önemli etkileri olan tartışmalı projelerde mahkeme kararlarının uygulanmaması veya siyasallaşması hususlarında ve çevresel bilgiye erişim hakkına riayet edilmesi konusunda endişeler devam etmektedir.

Karadeniz'i Marmara Denizi'ne bağlayan deniz seviyesinde yapay bir su yolu olan Kanal İstanbul Projesi hususunda, yurt içinde güçlü bir muhalefetin, çevresel ve sosyal endişelerin ve belirsiz finansal ve ekonomik getirilerin varlığı, şeffaf ve kapsamlı bir şekilde ele alınmamıştır. Türkiye, Aarhus ve Espoo Sözleşmelerine hâlâ taraf değildir. Türkiye, bazı sektörlerde SÇD Direktifi ile uyum sağlarken, farklı sektörler için kademeli uygulama devam etmiştir. Çevresel sorumluluk konusundaki uyum hâlâ sınırlıdır. Aralık 2020'de kurulmuş olan Ulusal Çevre Ajansı faaliyete geçmemiştir.

Hava kalitesi konusundaki ulusal mevzuatın, dış ortam hava kalitesi ve ulusal emisyon tavanları konularındaki mevcut AB direktifleri ile uyumlu bir şekilde kabul edilmesi gerekmektedir. Yıllık bazda bazı şehirlerde ciddi hava kirliliği olduğu bildirilmektedir. Hava kalitesinin izlenmesine ilişkin ulusal strateji yürürlüktedir ve planlanmış olan sekiz adet bölgesel izleme ağının tümü kurulmuş ve işler durumdadır.

Atık yönetimine ilişkin yasal çerçeve AB müktesebatı ile kısmen uyumludur. Türkiye, Şubat 2022'de Basel Sözleşmesi'nde 2019'da yapılan değişikliği onaylamıştır. Temmuz 2019'da kabul edilen sıfır atık mevzuatının uygulanmasına devam edilmiştir. Depozito sisteminin uygulanmasına yönelik hazırlıklar 2022'de başlamış olup 2023 ortalarında tümüyle faaliyete geçirilmesi beklenmektedir. Atıkların ayrıştırılması, geri dönüştürülmesi ve tıbbi atıkların arıtılmasına yönelik uyum ve kapasite devam etmiştir. Yerel ve bölgesel düzeyde atık yönetimi planlarının uygulanması için önemli çaba sarf edilmesi gerekmektedir. AB Gemi Geri Dönüşüm Tüzüğü'nün gerekliliklerini kapsayan gemi geri dönüşüm mevzuatı kabul edilmemiştir. AB gemi geri dönüşüm tesisleri listesinde kayıtlı gemi geri dönüşüm tesislerindeki güvenlik, sağlıklı atık yönetimi ve çevresel tehlikeler hususlarında endişeler bulunmaktadır. Bu arada, mevcut tebligat usulü uygulamaları Basel Sözleşmesi ile uyumludur.

Su kalitesi alanında, mevzuat uyumu ileri düzeydedir fakat uygulama ve yürütmenin iyileştirilmesi gerekmektedir. Su konularıyla ilgili sınır ötesi istişareler hâlâ başlangıç düzeyindedir. Türkiye, revize edilmiş AB İçme Suyu Direktifi'ne uyum sağlamamıştır. Sürekli yatırımlar sonucunda atık su arıtma kapasitesi artırılmış ve ülkede kurulan 1.176 atık su arıtma tesisi ile belediye nüfusunun %89'una ulaşılmıştır. Türkiye, 2023'e kadar bu nüfusun %100'üne ulaşmayı amaçlamaktadır. Türkiye'nin AB Deniz Stratejisi'ne hâlâ uyum sağlaması gerekmektedir. Türkiye, Mayıs 2019'da Bakanlar Deklarasyonu ile onaylanan AB deniz havza stratejisi ve Karadeniz için Ortak Denizcilik Gündemi'nin bir parçasıdır. Ortak Denizcilik Gündemi, sağlıklı deniz ve kıyı ekosistemlerine odaklanmak amacıyla Karadeniz'de sürdürülebilir mavi ekonomiyi desteklemek için oluşturulmuş bölgesel bir işbirliği çerçevesidir. Türkiye, Şubat'ta Sürdürülebilir Mavi Ekonomiye ilişkin Bakanlar Deklarasyonu'nu kabul eden, kilit mavi ekonomi sektörlerindeki ortak sorunları ele alma taahhütlerini yeniden teyit eden 42 Akdeniz için Birlik (UfM) ülkesinden biridir.

Türkiye, **doğa koruma** konusunda belirli düzeyde hazırlıklıdır. Çerçeve mevzuat, ulusal biyoçeşitlilik stratejisi ve eylem planının kabul edilmesi ile ilgili ilerleme kaydedilmemiştir. Sulak alanlarda, ormanlarda ve doğal sit alanlarında planlama ve imar hâlâ AB müktesebatı ile uyumlu değildir. Gelecekteki Natura 2000 alanlarının yönetilmesine yönelik kurumsal çerçevenin etkinleştirilmesi ve yeterli kaynağın sağlanması gerekmektedir. Korunan alanların statüsünün gözden geçirilmesi süreci, 2020 boyunca şeffaf olmayan ve katılımcı olmayan bir şekilde devam etmiş ve belirli sayıda potansiyel Natura 2000 alanının statüsünde ve sınırlarında değişikliklere neden olmuştur. Mart 2022'de maden yönetmeliği, zeytinliklerde madencilik faaliyetlerinin yürütülmesine olanak tanıyacak şekilde değiştirilmiş olup bu durum çiftçiler, siyasi partiler,

STK'lar ve halk tarafından ciddi bir biçimde protesto edilmiştir. Danıştay, Nisanda, bu bölgelerdeki madencilik faaliyetlerinin yürütülmesinin geçici olarak durdurulmasına karar vermiştir.

Endüstriyel kirlilik ve risk yönetimi konusunda, AB müktesebatı ile uyum başlangıç düzeyindedir. Avrupa Kirlenici Salınım ve Taşıma Kaydı (E-PRTR) mevzuatı, aşamalı bir yaklaşımla, Aralık 2021'de kabul edilmiştir. Türkiye'nin hâlâ Endüstriyel Emisyonlar Direktifi, Eko-Yönetim ve Denetim Programı (EMAS) ve bazı boya ve verniklerde ve araç boya ürünlerinde organik çözücülerin kullanılmasından kaynaklanan uçucu organik bileşiklerin (VOC) emisyonlarının sınırlandırılmasına ilişkin Direktif'e uyum sağlaması gerekmektedir.

Kimyasallar konusunda, genel mevzuat uyumu ileri düzeydedir ancak uygulama ve yürütme zayıf kalmıştır. Türkiye, Kimyasalların Kaydı, Değerlendirilmesi, İzni ve Kısıtlanması hakkında Avrupa Parlamentosu ve Konsey Tüzüğü (REACH) ile neredeyse tamamen uyumludur. Kayıt süreci, 2021'den 2023'e kadar geçiş süresi olan Kimyasal Kayıt Sistemi aracılığıyla Ocak 2021'de başlamıştır. Türkiye, Kalıcı Organik Kirlenicilere ilişkin son çıkan AB Direktifi'ne uyum sağlamayı amaçlayan mevzuatı Mart 2021'de kabul etmiştir.

Gürültü konusundaki mevzuata uyum çok ileri düzeydedir, ancak yürütme ve uygulamanın iyileştirilmesi gerekmektedir. Birkaç gürültü haritası ve yerel gürültü eylem planı tamamlanmamıştır.

Sivil koruma konusunda, Türkiye'nin AB Sivil Koruma Mekanizması (UCPM) kapsamındaki işbirliği artmaya devam etmiştir. AB Sivil Koruma Mekanizması ve Diğer Müdahale Kapasiteleri (MODEX) tatbikatı Kasım 2021'de Tekirdağ'da başarıyla gerçekleştirilmiş ve işbirliği için bir kilometre taşı olmuştur. Türkiye bu mekanizmayı çalıştırmış ve 2021 yazında meydana gelen büyük orman yangınları için destek almıştır. Ayrıca Sağlık Bakanlığı, Avrupa Sivil Koruma Havuzu'na Acil Sağlık Ekibi kapasitesini bildirmiştir. UCPM'e katılımcı ülke olarak Türkiye, gözden geçirilmiş AB sivil koruma mevzuatı uyarınca, risk değerlendirmesi ve risk yönetimi kapasitesine ilişkin özetini ve afet risklerinin belirli türleri için öncelikli önleme ve hazırlık önlemlerine ilişkin bilgilerini sunmuştur. Türkiye, Ortak Acil Durum İletişim ve Bilgi Sistemi (CECIS) aracılığıyla Avrupa Birliği Komisyonu Acil Durum Müdahale Koordinasyon Merkezi (ERCC) ile bağlantı kurabilmek için Trans Avrupa İdareler Arası Güvenli Bilgi ve Haberleşme Servisleri Ağı (sTESTA) sistemini kurmaya teşvik edilmektedir.

İklim değişikliği

Türkiye, Ekim 2021'de Paris Anlaşması'nın onaylanması ve ülkenin 2053'e kadar net sıfır emisyonu ulaşmayı hedefleyeceğini duyurmasının ardından, beklenenin aksine, rapor döneminde iklim değişikliği konusunda **ilerleme kaydetmemiştir**. Bir iklim kanunu ve Emisyon Ticareti Sistemi mevzuatı hâlâ kabul edilmemiştir. Türkiye, COP27 Konferansından önce, artırılmış bir ulusal olarak belirlenmiş katkı sunma niyetini duyurmuştur. İklim eylemi konusunun diğer sektör politikalarına entegrasyonu sınırlı kalmıştır. Türkiye, Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi kapsamındaki diğer yükümlülüklerine ilişkin olarak, sera gazlarına ilişkin ulusal envanterini en son Nisan 2021'de sunmuştur. Türkiye'nin mevzuatı, Emisyon Ticareti Direktifi ve AB'nin ekonomi genelinde sera gazı emisyonu izleme mekanizması ile uyumlu hâle getirilmemiştir. Türkiye, Yakıt Kalitesi Direktifi'ni hâlâ tam olarak uygulamamaktadır. Ayrıca yeni binek otomobiller için emisyon standartlarına ilişkin uyum sağlanmamıştır. Türkiye'nin Karbon Yakalama ve Depolama Direktifi için bir uyum planı oluşturması gerekmektedir.

GRUP 5: KAYNAKLAR, TARIM VE UYUM

Bu grupta, şunlar yer almaktadır: tarım ve kırsal kalkınma (Fasıl 11), gıda güvenliği, veterinerlik ve bitki sağlığı politikası (Fasıl 12), balıkçılık (Fasıl 13), bölgesel politika ve yapısal araçların koordinasyonu (Fasıl 22) ile mali ve bütçesel hükümler (Fasıl 33).

Türkiye, tarım ve kırsal kalkınma alanında belirli düzeyde hazırlıklıdır. Türkiye'nin tarım politikası, AB ortak tarım politikası ana ilkelerinden uzaklaşmayı sürdürdüğü için rapor döneminde gerileme devam etmiştir ve Türkiye, AB'den tarımsal ürünler ithalatını hâlâ kısıtlamaktadır. Türkiye, gıda ürünleri konusunda AB'nin önde gelen bir ihracatçısıdır ve gıda güvenliği, veterinerlik ve bitki sağlığı politikası alanında sınırlı ilerleme kaydetmiştir. Bu alandaki AB müktesebatının tam olarak uygulanması için kayda değer ilave çabalara ihtiyaç duyulmaktadır. Türkiye balıkçılık alanında orta düzeyde hazırlıklıdır ve başta yeni su ürünleri kanununun uygulanması, kaynak ve filo yönetimi ile denetim ve kontrol konuları olmak üzere iyi düzeyde ilerleme kaydetmeye devam etmiştir.

Türkiye bölgesel politika ve yapısal araçların koordinasyonu alanında orta düzeyde hazırlıklıdır ve IPA II fonlarının kullanımının hızlandırılmasına ilişkin olarak bazı ilerlemeler kaydetmeye devam etmiştir. Türkiye, mali ve bütçesel hükümler alanında belirli düzeyde hazırlıklıdır ancak rapor döneminde ilerleme kaydetmemiştir.

Fasıl 11: Tarım ve Kırsal Kalkınma

Ortak tarım politikası, çiftçileri ve kırsal kalkınmayı desteklemektedir. Bu da güçlü yönetim ve kontrol sistemleri gerektirmektedir. Kalite politikası ve organik tarım için de ortak AB kuralları bulunmaktadır.

Türkiye, tarım ve kırsal kalkınma alanında **belirli düzeyde hazırlıklıdır**. Geçen yılki tavsiyelere ilişkin **gerileme** devam etmiştir: Tarım istatistiklerinin oluşturulması için hâlâ bir strateji belgesi bulunmamaktadır. Türkiye'nin tarımsal destekleme politikası, ortak tarım politikası ilkelerinden uzaklaşmaya devam etmekte olup Türkiye AB'den tarımsal ürün ithalatını kısıtlamaya devam etmiştir.

Gelecek yıl, Türkiye'nin özellikle:

- tarım istatistiklerinin oluşturulması için bir strateji belgesi hazırlaması ve bunu uygulamaya başlaması;
- çapraz uyum standartlarının tanımını da içeren, tarımsal destekleme politikasını AB müktesebatına uyumlu hâle getirecek bir strateji geliştirmesi ve bunu uygulamaya başlaması;
- kırsal kalkınma konusunda AB Katılım Öncesi Yardım Aracı Kırsal Kalkınma Programı (IPARD), yetki devri yapılan IPARD tedbirlerinin 2021-2027 dönemine sorunsuz bir şekilde aktarılmasını sağlaması ve IPARD III programı kapsamında yer alması için yeni tedbirler hazırlaması gerekmektedir.

Yatay konular ile ilgili olarak, Tarım ve Orman Bakanlığı Kovid-19 küresel salgınının olumsuz etkilerini en aza indirmek için çalışmalarını sürdürmüştür. Türkiye, Yeşil Mutabakat Eylem Planı'nda belirlenen hedefler kapsamında, sürdürülebilir tarım eylemlerine ilişkin hazırlık çalışmaları başlamıştır.

Türkiye, özellikle üretimle ilişkili desteği artırmak ve bölge veya havza bazlı bir yönetim modeline geçmeyi hedeflemek suretiyle ortak tarım politikası kapsamında tarımsal doğrudan desteği

düzenleyen ilkelere uzaklaşmaya devam etmiştir.

Türkiye'nin, Entegre İdare ve Kontrol Sistemi'nin (IACS) uygulanması için daha fazla adım atması gerekmektedir. Çiftlik Muhasebe Veri Ağı, 81 ilin tamamını kapsamaktadır ve tarımsal üretim ve kayıt sistemine entegre edilmiştir. Genel tarım sayımı henüz yapılmamıştır ve tarım istatistikleri strateji belgesi henüz kabul edilmemiştir. AB politikalarıyla daha fazla uyum sağlanması için ödemelerin üretimle ilişkisinin kesilmesi ve arazi esaslı ödemelerin iyi tanımlanmış çapraz uyum standartlarıyla ilişkilendirilmesi gerekmektedir.

Ortak piyasa düzeni konusunda ilerleme kaydedilmemiştir. AB'den canlı sığır, sığır eti ve türev ürün ithalatındaki keskin düşüş rapor döneminde devam etmiştir. Türkiye'nin, sığır eti ve canlı hayvan kotalarını kalıcı olarak açarak, AB-Türkiye arasındaki tarım ürünleri ticaretine ilişkin anlaşma kapsamındaki yükümlülüklerini tam olarak yerine getirmesi beklenmektedir. İthalat kotalarının uygun ve şeffaf bir biçimde yönetilmesi gerekmektedir.

Kırsal kalkınma konusunda, 2021-2027 dönemini kapsayan ve 430 milyon avroluk bütçeye sahip AB Katılım Öncesi Yardım Aracı Kırsal Kalkınma Programı (IPARD III) üçüncü programlama çerçevesi Komisyon tarafından kabul edilmiştir. Aynı zamanda, IPARD II Programı'nın uygulaması istikrarlı bir şekilde devam etmiştir.

Kalite politikası konusunda Türkiye, AB müktesebatıyla büyük oranda uyumlu olan coğrafi işaretlerin korunmasına ilişkin mevzuatı uygulamaya devam etmiştir.

Organik tarım konusunda, esaslara ve uygulamaya ilişkin AB müktesebatına uyum çok ileri seviyededir. Sektörü daha da geliştirme ve IPARD III programı kapsamında verilen destek imkânlarından faydalanma potansiyeli bulunmaktadır. Türk Akreditasyon Kurumu, organik tarım kontrol kuruluşlarının akreditasyonunu gerçekleştirmektedir.

Fasıl 12: Gıda Güvenliği, Veterinerlik ve Bitki Sağlığı Politikası

Gıda maddeleri üretimine ilişkin AB hijyen kuralları, yüksek düzeyde gıda güvenliği sağlamaktadır. Tohum kalitesi, bitki koruma ürünleri, zararlı organizmalara karşı koruma ve hayvan beslemenin yanı sıra, hayvan sağlığı ve refahı ile hayvansal gıdaların güvenliği de güvence altındadır.

Türkiye, gıda güvenliği, veterinerlik ve bitki sağlığı politikası alanında **belirli düzeyde hazırlıklıdır**. Hayvanların tanımlanması ve kayıt altına alınması uygulamasına ilişkin **sınırlı ilerleme** kaydedilmiştir. Geçen yılki tavsiyeler yalnızca kısmen dikkate alınmıştır. Gıda işletmeleri, ilgili AB standartlarını karşılayacak şekilde henüz iyileştirilmemiştir. Bu alandaki AB müktesebatının tam olarak uygulanması için kayda değer ilave çabalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Gelecek yıl, Türkiye'nin özellikle:

- gıda işletmelerini AB standartlarını karşılayacak şekilde iyileştirmesi;
- pestisit kalıntılara ilişkin AB'nin maksimum limitlerine uyması ve tekrar eden eksiklikleri etkin bir şekilde ele alması;
- zoonozların ele alınmasında daha fazla ilerleme kaydetmesi gerekmektedir.

Genel gıda güvenliği konusunda, AB müktesebatına uyum sağlanması ve müktesebatın uygulanması bakımından sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Klorpirifos ve klorpirifos-metil ile ilgili yeni standartların uygulanmaya başlandığı 2020'den bu yana, Türkiye'den AB'ye ithal edilen meyve ve sebzelerdeki pestisit kalıntısı bulgularına ilişkin Gıda ve Yem Hızlı Alarm Sistemi

(RASFF) bildirimlerinin sayısı kabul edilemez derecede yüksek kalmıştır. Başta çiğ süt olmak üzere, hayvansal gıdalara yönelik özel hijyen kurallarının uygulanması bir kez daha ertelenmiştir.

Türkiye, **veterinerlik politikasını** AB müktesebatı ile henüz tam olarak uyumlaştırmamıştır. Büyükbaş ve küçükbaş hayvanların tanımlanması ve kayıt altına alınmasına devam edilmiştir. Elektronik kimlik sistemi sığırları da kapsamaktadır. Kedi, köpek ve gelinciklerin kimliklendirilmesine ve kayıt altına alınmasına başlanmıştır.

Türkiye, hayvan hastalıklarına karşı mücadelesine devam etmiştir. Yoğun aşılama neticesinde şap hastalığı mihrakları azalmıştır. Hayvan hareketlerine yönelik sıkı kontrollerin uygulanması neticesinde, Türkiye'nin Bulgaristan ve Yunanistan sınırındaki batı bölgesi, şap hastalığından aşıllı ari bölge olarak kalmaya devam etmiştir. Sığırların nodüler ekzantemi hastalığına karşı aşılama yapılmasına devam edilmiştir. Tarım ürünleri için ticaret rejimine ilişkin Şubat 1998 tarihli AB-Türkiye Ortaklık Konseyi Kararı'yla tam uyum da dâhil olmak üzere, nakledilebilir süngerimsi beyin hastalıkları ve sürveyans sistemleri konusundaki AB müktesebatına tam uyumun sağlanması için hâlâ kayda değer çabaya ihtiyaç duyulmaktadır. Hayvanların nakilleri sırasında refahına ilişkin mevzuatın uygulanması ertelenmiştir ve bu alanda AB müktesebatının tam olarak uygulanması için daha fazla yapısal ve idari çalışmaya gerek duyulmaktadır. Salmonella kontrol programının uygulanmasıyla zoonozlar konusunda bazı ilerlemeler kaydedilmiştir.

Türkiye, **gıda, yem ve hayvansal yan ürünlerin piyasaya arzı** konularındaki eğitim, denetim ve izleme programlarını uygulamaya devam etmiştir. Resmi kontrollere yönelik idari kapasite geliştirilmiştir. Tarımsal gıda işletmeleri için ulusal bir modernizasyon planı oluşturulması konusunda ilerleme kaydedilmemiştir. Gıda işletmelerinin kayıt altına alınmasına ve onaylanmasına yönelik yeni kuralların uygulanması konusunda hâlâ kayda değer çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Hayvansal yan ürünler konusunda da kayda değer çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Denetimlerin finansmanı ile ilgili düzenlemeler henüz AB sistemi ile uyumlu hâle getirilmemiştir.

Etiketleme, gıda katkı maddeleri ve saflık kriterleri, aroma verici maddeler, takviye edici gıdalar ve gıda enzimleri gibi **gıda güvenliği kurallarına** ilişkin bir dizi konuda AB müktesebatıyla uyumda ilerleme kaydedilmiştir. **Yeme ilişkin özel kurallar** konusunda ilerleme sınırlı kalmıştır. **Bitki sağlığı politikasındaki** ilerleme sınırlı kalmıştır. Yeni gıdalar ve **genetiği değiştirilmiş organizmalar** konusunda uyum henüz sağlanmamıştır.

Fasıl 13: Balıkçılık

Ortak balıkçılık politikası, balıkçılık yönetimine ilişkin kuralları belirlemede, canlı deniz kaynaklarını korumakta ve balıkçılığın çevresel etkilerini sınırlandırmaktadır. Av kotalarının belirlenmesi, filo kapasitesi yönetimi, su ürünleri yetiştiriciliğine ve piyasalara ilişkin kurallar ile balıkçılara ve kıyı toplumlarına destek sağlanması da bu kapsam dâhilindedir.

Türkiye, balıkçılık alanında **orta düzeyde hazırlıklıdır**. Yeni Su Ürünleri Kanunu'nun uygulanmasıyla balıkçılık yönetimine ilişkin **iyi düzeyde ilerleme** devam etmiştir. Özellikle Akdeniz Genel Balıkçılık Komisyonu (GFCM) içinde çok taraflı işbirliğine ilişkin geçen yılki tavsiyeler, büyük ölçüde dikkate alınmıştır.

Gelecek yıl, Türkiye'nin özellikle:

→ balıkçılık verilerinin toplanması ve bilimsel stok değerlendirmeleri için veri paylaşımı dâhil olmak üzere, balıkçılık yönetiminin uyumlu hâle getirilmesine yönelik çabalarını yoğunlaştırması;

- balıkçılık ve su ürünleri yetiştiriciliğine ilişkin piyasa politikasını uyumlu hâle getirmeye yönelik çabalarını yoğunlaştırması;
- hem Akdeniz'de hem de Karadeniz'de uyumun artırılması ve av belgelendirme programları (CDS) dâhil olmak üzere yasa dışı, kayıt dışı ve düzenlenmemiş balıkçılık faaliyetleriyle (IUU) etkin bir şekilde mücadele edilmesi amacıyla denizde balıkçılığın kontrol ve denetimini daha da geliştirmesi gerekmektedir.

Kaynaklar ve filo yönetimi konularında bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Rapor döneminde, Balıkçı Gemileri İzleme Sistemi, ticari balıkçılık, geleneksel küçük ölçekli balıkçılık ve su ürünleri yetiştiriciliği hakkındakiler de dâhil olmak üzere, balıkçılık ve su ürünleri yetiştiriciliğine ilişkin uygulama mevzuatının ve teknik düzenlemelerin, değişen su ürünleri kanunuyla uyumlu hâle getirilmesine devam edilmiştir. Balıkçılığı ve balıkçılık filosunu yönetmek amacıyla oluşturulan bilgi sistemleri, işlevsel hâle gelmiş ve izleme, denetim ve gözetime katkıda bulunmuştur. Kurumsal veri toplama ve stok değerlendirme kapasitesi ile altyapısı daha da geliştirilmiştir. Deniz biyoçeşitliliğini korumak amacıyla balon balığıyla (istilacı tür) mücadelede destek programları uygulanmıştır. Yeni balıkçılık koruma alanları belirlenmiştir. Su Ürünleri Kanunu'nda 2019'da yapılan değişiklikle, güçlendirilmiş koruma rejimi gibi bazı **yapısal eylemlere** de imkân sağlanmıştır. Ancak o tarihten bu yana, bu konuda başka bir ilerleme kaydedilmemiştir. Geleneksel kıyı balıkçılığının desteklenmesine yönelik yapısal eylemler yürürlüğe girmiştir.

Denetim ve kontrol ile ilgili olarak, mevzuat uyumu ve Atlantik Ton Balıklarının Korunması Uluslararası Komisyonunun (ICCAT) ve Akdeniz Genel Balıkçılık Komisyonunun (GFCM) kontrol tedbirleri hakkındaki tavsiyelerinin uygulanması konusunda iyi düzeyde ilerleme kaydedilmeye devam edilmiştir. Ticari balıkçılığa ilişkin olarak Ağustos 2021'de getirilen değişiklik ile, balıkçılık kaynaklarının korunması ve sürdürülebilir bir biçimde işletilmesini sağlamak amacıyla, bilimsel, çevresel, ekonomik ve sosyal konular dikkate alınarak balıkçılıkla ilgili yükümlülükler, kısıtlamalar ve yasaklar düzenlenmektedir. Su Ürünleri Kanunu'nda yapılan değişikliklerin uygulanmasıyla yaptırımlar daha da artırılmıştır. Son üç yılda teftiş sayısı artmış ve yasa dışı, kayıt dışı ve düzenlenmemiş balıkçılık (IUU) nedeniyle 400'e yakın balıkçı gemisine el konulmuştur. Balıkçılık denetimlerinde insansız hava araçları gibi yeni teknolojiler kullanılmaktadır.

Piyasa politikası konusunda, Türkiye, üretici örgütlerinden veri akışını kolaylaştırmak için geliştirilen BT araçlarıyla bakanlığın ve balıkçılık üretici örgütlerinin kurumsal kapasitesini geliştirmiştir. Su ürünleri yetiştiriciliğine ve balıkçılığın sürdürülebilir yönetimi için deniz ve iç kesimlerdeki küçük ölçekli balıkçı gemilerine ilişkin veri kalitesinin iyileştirilmesi amacıyla **devlet desteği** sağlanmaktadır.

Uluslararası anlaşmalarla ilgili olarak, Türkiye, bölgesel ve uluslararası platformlarda AB ile işbirliğini sürdürmüştür. AB, ortak balıkçılık politikasının yanı sıra, Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi hükümlerini uyguladığından, Türkiye'nin Sözleşme'yi onaylaması, balıkçılık ve denizcilik politikası konusunda AB ile işbirliğini geliştirecektir.

Fasıl 22: Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu

Bölgesel politika, AB'nin sürdürülebilir ve kapsayıcı ekonomik büyümesine yönelik temel yatırım politikasıdır. Üye Devletler, proje tasarımı ve uygulamasında yeterli idari kapasite ve güvenilir mali yönetim gerektiren bu politikanın uygulanmasından sorumludur.

Türkiye, bölgesel politika ve yapısal araçların koordinasyonu konusunda **orta düzeyde hazırlıklıdır**. Genel olarak, IPA II fonlarının kullanımının hızlandırılması konusunda **bazı ilerlemeler** kaydedilmiştir.

2021 yılı tavsiyeleri hâlâ geçerlidir. Gelecek yıl, Türkiye'nin özellikle:

- bölgesel politikaların uygulanmasında yapısal zayıflıkları ele alması;
- belirlenmiş son teslim tarihine kadar yüksek kalitede sonuçlar sunmak ve fon kaybını önlemek amacıyla, IPA II kapsamında devam etmekte olan operasyonların uygulanmasını hızlandırması;
- IPA III kapsamında AB fonları için önceliklendirme kapasitelerini güçlendirmesi gerekmektedir.

Yasal çerçevede sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Kanıta dayalı politika oluşturma, politika ve program değerlendirme ile etki değerlendirme mekanizmaları henüz mevcut değildir.

Bölgesel Kalkınma Ajanslarının (BKA) performansının ve Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi'nin (BGUS) izlenmesi ve değerlendirilmesine yönelik genel bir çerçeve ve uygun istatistiksel araçların oluşturulması iyileştirilmelidir. BGUS'nin uygulanmasının, ulusal politika oluşturma üzerinde sınırlı etkisi bulunmaktadır ve bölgesel düzeydeki mülahazalar merkezi düzeye hâlâ tam olarak yansıtılmamaktadır. BKA'lardaki ilgili paydaşların sınırlı katılımı ve kısıtlı bütçe, BKA'ların politika oluşturma ve bölgesel kalkınmaya katkıda bulunmadaki rolünü etkilemeye devam etmektedir. Yerel planlamada merkezi düzey katılımı ve devlet bütçesine önemli ölçüde bağımlılık, yerel makamların mali özerkliğini kısıtlamaktadır. Bölgesel kalkınma programları, uzun vadeli önceliklerin, bölgesel uzmanlaşma strateji ve ortaklıkların tanımlanmasını sağlarken, ekonomik kalkınma ve rekabet edebilirliğin yanı sıra iyileştirilmiş ekonomi koordinasyonu, yapısal değişiklikler, yersel uyum ve sosyal içermeyi temin etmelidir.

Kurumsal çerçeveye ilişkin olarak, Yararlanıcı Ülke tarafından Dolaylı Yönetim Sistemi (IMBC) yetkililerinin çalışması Ulusal Yetkilendirme Görevlisi'nin (NAO) koordinasyonunda Ulusal IPA Koordinatörü (NIPAC) tarafından Cumhurbaşkanlığı Ofisinin düzenli gözetimiyle denetlenmeye devam etmektedir. IMBC yetkililerini bir araya getiren Mali İşbirliği Komitesi düzenli olarak toplanmıştır. Bakanlıklar arasında etkin bir koordinasyonun sağlanması, IPA III kapsamında müdahalelerin önceliklendirilmesi ve etkilerin izlenmesi için NIPAC'ın rolünün daha da güçlendirilmesi gerekmektedir. IMBC'deki IPA fonlarının yönetilmesine ilişkin kurumsal yapı ve sistemin, Türkiye Cumhuriyeti ile Komisyon arasında Mali Çerçeve Ortaklık Anlaşması'nın ilgili maddelerine uyumu sağlayan IPA III gerekliliklerine uygun hâle getirilmesi gerekmektedir.

IPA yapılarının **idari kapasitelerine** ilişkin olarak bazı ilerlemeler devam etmiştir. NIPAC ve NAO tarafından oluşturulan eylem planının uygulanması sonuç vermeye devam etmiştir. Programlama, izleme ve değerlendirme faaliyetlerinin kapasiteleri ile Denetim Otoritesinin kapasitesini güçlendirme çabaları sürmüştür. Bununla birlikte, hâlen net bir personeli tutma politikası ve stratejisi mevcut değildir ve IMBC'nin belirli sektörlere ve bazı siyasi gelişmelere yeniden odaklanması, bazı yapılarda personelin motivasyonuna olumlu katkıda bulunmamıştır. IPA programlarının etkin bir şekilde ve zamanında sözleşmeye bağlanmasını ve uygulanmasını sağlamak ve ardıl kontrol ortamında çalışabilmek amacıyla, IMBC yapılarının kapasitelerinin daha fazla güçlendirilmesi gerekmektedir.

Programlamaya ilişkin olarak, 2014-2020 Çok Yıllı Operasyonel Programları (MAAPs) kapsamında IPA II dönemi için tüm IPA yapıları tarafından proje havuzları oluşturulmuştur ve 2021 ve 2022 yılı programlaması için bir dizi proje teklifi sunulmuştur. Yapılar, Avrupa

Sürdürülebilir Kalkınma Fonu Artı (EFSD+) bağlamında yeni mali araçlardan tam olarak istifade ederken, IPA III kapsamında finanse edilmesi gereken yatırım ihtiyaçlarına ilişkin önceliklendirme kapasitelerini güçlendirmelidir. Araçlar arasında koordinasyonun ve tamamlayıcılığın güçlendirilmesi gerekmektedir.

İzleme ve değerlendirme ilişkin olarak, NIPAC 2019'dan bu yana, NAO ve yönetim otoriteleri ile koordinasyon hâlinde ortaklaşa yerinde inceleme planları oluşturmaktadır. Ayrıca NAO, yönetim otoritelerinin planlarının uygulanmasını ve bulgularını takip etmektedir. Tüm yönetim makamları ve NIPAC'ın, kendilerine ait bilgi/yönetim bilgi sistemleri bulunmaktadır ve NIPAC'ın uygulamayı izlemesi için sonuç odaklı izlemeye yönelik teknik destek sağlanmaktadır. Gösterge ve sektör öncelikleri düzeyinde raporlamaya ilişkin olarak bazı ilerlemeler gözlemlenmiştir. Bununla birlikte, sonuç düzeyinde raporlama ve belirlenen hedeflere yönelik ilerleme/başarılar konusunda ilerlemeye ihtiyaç duyulmaktadır.

Mali yönetim, kontrol ve denetim ile ilgili olarak, 2021'in sonunda fon kaybı gerçekleşmemiş olsa da, uygulama ve harcama oranlarının süratle daha fazla iyileştirilmesi gerekmektedir. Denetim Otoritesi kapasitesini güçlendirmiş, yıllık raporlama kalitesini iyileştirmiş ve Komisyon tarafından sağlanan rehberlik ve tavsiyeleri takip etmiştir. Altyapı projelerinin denetlenmesine ilişkin metodolojinin daha fazla geliştirilmesi ve sağlam mali yönetim kurallarına ve sonuçlarına uyum sağlanması da dâhil olmak üzere, performans kontrolü konularında deneyimin artırılması ihtiyacı bulunmaktadır. Denetim kanıtlarının kalitesine sürekli olarak dikkat edilmesi, denetim sonuçlarının güçlendirilmesine katkıda bulunmalıdır. (*bkz. Fası 32*)

Fası 33: Mali ve Bütçesel Hükümler

Bu fasıl, AB bütçesinin finansmanına (“öz kaynaklar”) ilişkin kuralları kapsamaktadır. Bu kaynaklar ağırlıklı olarak; i) her Üye Devlet'in gayrisafi milli gelirine dayanan katkılardan; ii) gümrük vergilerinden; iii) geri dönüştürülmeyen plastik kaynaklardan ve iv) katma değer vergisine dayalı bir kaynaktan oluşmaktadır. Üye Devletlerin, AB bütçesine yapacakları katkıların doğru hesaplanması, tahsili, ödenmesi ve kontrolünü sağlamaya ve bunu yeterli şekilde koordine etmeye yönelik uygun idari kapasiteye sahip olması gerekmektedir.

Türkiye, mali ve bütçesel hükümler alanında **belirli düzeyde hazırlıklıdır**. Rapor döneminde **ilerleme kaydedilmemiştir**. Öz kaynaklar sisteminin doğru bir biçimde uygulanması için somut koordinasyon yapılarının, idari kapasitenin ve uygulama kurallarının zamanı geldiğinde oluşturulması gerekecektir.

Geçen yılki tavsiye ele alınmamıştır. Gelecek yıl, Türkiye'nin özellikle Gayrisafi Milli Gelir (GSMG) envanterini Eurostat'ın GSMG envanter rehberi ile daha uyumlu hâle getirmesi gerekmektedir.

Öz kaynaklar sisteminin uygulanması ile bağlantılı temel politika alanlarında temel ilke ve kurumlar hâlihazırda mevcuttur (*bkz. Fası 16- Vergilendirme, Fası 18- İstatistik, Fası 29- Gümrük Birliği ve Fası 32- Mali Kontrol*). Birlik Gümrük Kodu ile uyumlu gümrük kanunu tasarısı henüz kabul edilmemiş olsa da, işlenmiş tarım ürünleri ve sanayi ürünleri (kömür ve çelik ürünleri hariç) ile ilgili olarak AB ile tesis edilen Gümrük Birliği, Türkiye'nin gümrük mevzuatının AB gümrük müktesebatı ile kayda değer şekilde uyumlu olmasını sağlamaya devam etmektedir. Bu durum, başta gümrük vergileri olmak üzere **geleneksel öz kaynaklardaki** hazırlığı kolaylaştıracaktır.

Katma değer vergisine dayalı kaynak için, KDV matrahını ve ağırlıklı ortalama oranı doğru bir şekilde hesaplamaya yönelik hazırlıklara ihtiyaç duyulmaktadır. KDV ve gümrük vergilerindeki yolsuzlukla mücadele için sıkı tedbirler alınması, gözlem dışı ekonomiyle mücadele için ise kararlı adımlar atılması gerekmektedir. Türkiye, vergi yapısı, muafiyetler, özel usuller ile ilgili mevzuatı ve indirimli oranların kapsamını AB müktesebatı ile daha fazla uyumlu hâle getirmelidir.

Gayrisafi milli gelire dayalı kaynak konusunda, Türkiye'nin, ulusal hesaplarını ve GSMG hesaplamalarını Avrupa hesaplar sistemi (ESA 2010) ile tam uyumlu hâle getirmek ve tahminlerin kapsamlılığını gözlem dışı ekonominin dikkate alınmasını sağlayarak iyileştirmek amacıyla çabalarını sürdürmesi gerekmektedir. GSMG envanterinin Eurostat'ın Envanter Kılavuzu ile daha da uyumlu hâle getirilmesi ve verilerin zamanında iletiminin iyileştirilmesi gerekmektedir.

İdari altyapı konusunda Türkiye'nin, AB müktesebatı ile uyumlu olarak, AB bütçesine yapacağı katkının doğru şekilde hesaplanması, tahmini, muhasebeleştirilmesi, tahsili, ödenmesi, kontrolü ve raporlanmasını sağlayacak tam anlamıyla işlevsel bir koordinasyon yapısını, uygun idari kapasite ve uygulama kurallarıyla birlikte oluşturması gerekmektedir.

GRUP 6: DIŞ İLİŞKİLER

Bu grupta, iki fasıl yer almaktadır: dış ilişkiler (Fasıl 30) ile dış, güvenlik ve savunma politikası (Fasıl 31). Türkiye, dış ilişkiler alanında orta düzeyde hazırlıklıdır ve rapor döneminde sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Ortak Gümrük Tarifesi'nden hâlâ büyük ölçüde sapma mevcuttur. AB-Türkiye Gümrük Birliği'ni ihlal edecek şekilde AB'nin Genelleştirilmiş Tercihler Sisteminden sapmalar devam etmiştir. Türkiye'nin resmi kalkınma yardımlarının büyük bölümü, Türkiye sınırları içerisinde gerçekleştirilen Suriye'ye ilişkin faaliyetlere insani destek sağlanması amacıyla kullanılmıştır.

Türkiye, dış, güvenlik ve savunma politikası alanında belirli düzeyde hazırlıklıdır. Genel olarak Türkiye'nin dış politikası, ortak dış ve güvenlik politikası (ODGP) kapsamındaki AB öncelikleri ile ters düşmeye devam etmiştir.

Fasıl 30: Dış İlişkiler

AB'nin üçüncü ülkelere yönelik, çok taraflı ve ikili anlaşmalar ile müstakil tedbirlere dayanan ortak bir ticaret politikası mevcuttur. İnsani yardım ve kalkınma politikası alanlarında da AB kuralları bulunmaktadır.

Türkiye, dış ilişkiler alanında **orta düzeyde hazırlıklıdır**. Rapor döneminde **sınırlı ilerleme** kaydedilmiştir. Türkiye bazı ilave gümrük tarifelerini kaldırarak gümrük tarifelerini Ortak Gümrük Tarifesi ile kısmen uyumlu hâle getirmiştir. Bununla birlikte, geniş kapsamlı ilave gümrük vergileri nedeniyle Ortak Gümrük Tarifesi'nden hâlâ büyük ölçüde sapılmakta ve AB-Türkiye Gümrük Birliği'ni ihlal ederek AB Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi'nden uzaklaşmaya devam edilmektedir. Türkiye'nin resmi kalkınma yardımları, 17 no'lu Sürdürülebilir Kalkınma Hedefinde yer verilen %0,7 oranının üstünde gerçekleşmeye devam etmiş ve bu yardımların büyük bölümü, Türkiye sınırları içerisinde gerçekleştirilen Suriye'ye ilişkin faaliyetlere insani destek sağlanması amacıyla kullanılmıştır.

Geçen yılki tavsiyelerin yalnızca bir kısmı uygulanmıştır ve söz konusu tavsiyeler hâlâ geçerlidir. Gelecek yıl, Türkiye'nin özellikle:

- gümrük tarifelerini, Ortak Gümrük Tarifesi ile tam olarak uyumlu hâle getirmesi;
- AB'nin Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi ve çift kullanımlı malzemenin ihracatının kontrolü

düzenlemesine uyumunu tamamlaması;

→sınırları dışında daha fazla kalkınma ve insani yardım sağlaması gerekmektedir.

Ortak ticaret politikası konusunda sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. İlave gümrük vergilerinin bazıları kaldırılmıştır. Geriye kalan ilave gümrük vergilerinin sayısı ve geniş kapsamı, daha önce iyi düzeyde olan AB ortak ticaret politikasına uyumun yeniden tesis edilmesi için önemli ölçüde daraltılmalıdır. Ayrıca Türkiye, AB'nin Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi'ne ülke ve ürünler bakımından tam olarak yakınlaşmamıştır. Zayıf kanıtlara dayalı yeni soruşturmaların açılması ve daha hedef odaklı ve daha uygun ticari savunma önlemlerinin (anti-damping gibi) yerine korunma önlemlerine başvurulması endişe konusu olmaya devam etmektedir. Özellikle Doha Kalkınma Gündemi'yle ilgili olmak üzere Dünya Ticaret Örgütü bünyesinde, OECD ve G-20'de, AB ve Türkiye arasında daha yakın bir eşgüdümüne ihtiyaç duyulmaktadır.

Türkiye, **çift kullanımlı malzemenin** ihracat kontrollerine ilişkin olarak, Konvansiyonel Silahlar ve Çift Kullanımlı Malzeme ve Teknolojilerin İhracatının Kontrolüne İlişkin Wassenaar Düzenlemesi ve Füze Teknolojisi Kontrol Rejimi gibi belirli çok taraflı ihracat kontrolü düzenlemelerine ilişkin AB tutumuyla uyum sağlamamıştır. Türkiye, orta ve uzun vadeli ihracat kredileri bakımından AB tutumuyla hâlâ uyumlu değildir.

Üçüncü ülkelerle yapılan ikili anlaşmalar ile ilgili olarak, Türkiye, on yıl önce başlatılan müzakereleri tamamlayarak Ukrayna ile bir serbest ticaret anlaşması akdetmiştir. Türkiye, AB ve Birleşik Krallık arasında yapılan Ticaret ve İşbirliği Anlaşması'nın yürürlüğe girmesinin ardından, Birleşik Krallık ile akdedilen serbest ticaret anlaşmasını uygulamaya devam etmektedir. AB'nin Malezya ile böyle bir anlaşması olmamasına rağmen Türkiye, söz konusu ülke ile serbest ticaret anlaşmasını uygulamaya devam etmiştir. Buna ilaveten Türkiye, Venezuela ve Azerbaycan ile yaptığı anlaşmaları uygulamaya devam etmiştir.

Pan Avrupa Akdeniz Tercihli Menşe Kurallarına Dair Bölgesel Konvansiyon (PEM) ile ilgili olarak, iki AB-Türkiye ticaret anlaşması hâlâ PEM Konvansiyonu'nun mevcut kurallarıyla ilişkilendirilmemiştir: tarım ürünlerine yönelik 1998 rejimi ve Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu kapsamında yer alan ürünlerin ticaretine ilişkin 1996 Anlaşması. (Gözden geçirilen) PEM Konvansiyonu için geçiş menşe kuralları konusunda AB- Türkiye arasındaki görüşmeler devam etmektedir. Tam kümülasyon ve gümrük vergisi geri ödemeleri dâhil olmak üzere tüm konularda henüz bir anlaşmaya varılmamıştır.

Kalkınma politikası ve **insani yardım** alanlarında, 2021'de Türkiye tarafından yapılan resmi kalkınma yardımları, Gayrisafi Milli Hasılanın (GSMH) %0,95 'ine karşılık gelen 6,46 milyar avro tutarındadır. Bu oran önceki yıllara kıyasla düşüş göstermiş olmakla birlikte, 17 no'lu Sürdürülebilir Kalkınma Hedefinde yer verilen %0,7 oranının üstünde gerçekleşmeye devam etmiştir. Bu yardımların büyük bölümü, Türkiye sınırları içerisinde gerçekleştirilen Suriye'ye ilişkin faaliyetlere insani destek sağlanması amacıyla kullanılmıştır.

Fasıl 31: Dış, Güvenlik ve Savunma Politikası

Üye Devletler, AB'nin açıklamalarına uyum sağlamak, eylemlerinde yer almak ve üzerinde uzlaşılabilir yaptırımlar ile kısıtlayıcı tedbirleri uygulamak amacıyla AB'nin dış, güvenlik ve savunma politikası kapsamında siyasi diyalog yürütmelidir.

Türkiye, dış ilişkiler, güvenlik ve savunma politikası alanında **belirli düzeyde hazırlıklıdır**. Türkiye'nin tek taraflı dış politikası, özellikle Suriye ve Irak'ta olduğu gibi çevresinde yaşanan çatışmalarda askerî eylemlere destek vermesi ve AB'nin Rusya'ya yönelik kısıtlayıcı

yaptırımlarına uyum sağlamamış olması nedeniyle AB'nin Ortak Dış ve Güvenlik Politikası kapsamındaki öncelikleriyle çeliştiğinden **gerileme** devam etmiştir. Türkiye'nin ODGP'ye ve Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası'na (OGSP) katılımına olanak sağlayan kurumsal çerçeve mevcut olmakla birlikte, Türkiye %7 oranıyla çok düşük bir uyum seviyesinde kalmıştır.

Yabancı savaşçıların sahada konuşlandırılması da dâhil olmak üzere, Türkiye'nin Libya'ya askerî desteği ve IRINI Harekâtı'na yönelik süreklilik arz eden eleştirileri ve Harekât'la işbirliğinde bulunmaması, AB'nin BM silah ambargosunun uygulanmasına etkili bir şekilde katkıda bulunmasına zarar vermektedir ve Libya konusunda çelişen yaklaşımlara yol açmıştır. Türkiye, Suriye krizinde kritik önemi haiz bir aktör olmaya devam etmektedir ve AB ile, istikrarlı ve refah içinde bir Suriye hedefini paylaşmaktadır. Bununla birlikte, Türk askerleri, Suriye'nin kuzeyindeki bölgelerde belirli mevcudiyetini sürdürmüştür. Geçen yılki tavsiyeler, oldukça sınırlı bir ölçüde ele alındığı için geçerliliğini korumaktadır.

Gelecek yıl, Türkiye'nin özellikle:

- Ortak dış ve güvenlik politikası konusundaki AB açıklamaları ve Konsey kararlarıyla uyumunu kayda değer biçimde geliştirmeye yönelik kararlı adımlar atması;
- Dış ilişkiler ve güvenlik politikası konusunda AB ile siyasi diyalogu daha da geliştirmesi gerekmektedir.

Mayıs 2022'de, kıdemli memurlar düzeyinde dış politika istişareleri gerçekleştirilmiştir. Türkiye Mayıs 2022'de, Suriye'ye ilişkin VI. Brüksel Konferansı'na katılmıştır. Türkiye'nin **ortak dış ve güvenlik politikası** (ODGP) ile **ortak güvenlik ve savunma politikasına** (OGSP) katılımına olanak sağlayan kurumsal çerçeve, hem Dışişleri Bakanlığında hem de Milli Savunma Bakanlığında hâlâ mevcuttur. Türkiye, AB dışındaki en büyük askerî katkıyı sağlayan ülke olarak EUFOR ALTHEA Harekâtı'na katılmaya devam etmiştir.

Ağustos 2022 itibarıyla, Türkiye'nin ODGP'ye uyum seviyesi, 2021'deki %11 seviyesine kıyasla, %7 ile tüm zamanların en düşük seviyesine inmiştir. Genel politika olarak, Türkiye, BM çerçevesinin dışında kalan yaptırımları desteklememektedir; bu yüzden ekonomik yaptırımlar da dâhil olmak üzere AB'nin kısıtlayıcı önlemlerine hâlâ uyum sağlamamıştır. Türkiye, AB Üye Devletlerinin uluslararası kuruluşlara katılımını engellemeye devam etmektedir.

Türkiye, Daimi Yapısal İşbirliği (PESCO) ve Avrupa Savunma Fonu (EDF) gibi AB savunma girişimlerine dâhil olmaya yönelik arayış içerisinde olmaya devam etmiştir. Türkiye'nin AB-NATO işbirliği çerçevesine ilişkin dar yorumu, özellikle bilgi alışverişini sınırlandırmak ve tüm Üye Devletlerin iki kuruluşun müşterek faaliyetlerine kapsayıcı biçimde katılımlarına engel olmak suretiyle, gerçek anlamda bir kuruluştan-kuruluşa ilişkisi tesis edilmesinin önünde engel oluşturmaya devam etmektedir. Finlandiya ve İsveç'in **NATO'ya üyelik başvurularına** yönelik uzun bir itiraz sürecinin ardından, Türkiye 28 Haziran 2022 tarihinde itirazını geri çekmiştir. Parlamento, AB üyesi iki devletin katılımına ilişkin protokolü henüz onaylamamıştır.

Eylül 2021'de gerçekleşen BM Genel Kurulu'nda Türkiye, çok taraflılığa çağrı yaparak, BM Güvenlik Konseyi reformuna ilişkin desteğini dile getirmiştir. Türkiye, Ekim 2021'de sanal ortamda düzenlenen G20 Roma Zirvesi'ne ve Aralık 2021'de sanal ortamda düzenlenen AGİT 28. Bakanlar Konseyine katılmıştır. Birçok uluslararası kuruluşta Türkiye, delil sunmaksızın, terör örgütüyle bağlantılı olmakla suçladığı uluslararası ve Avrupalı STK'ların katılımına karşı çıkmıştır.

Türkiye, kitle imha silahlarının **yayılmasının önlenmesine** ilişkin farklı uluslararası düzenlemelere/araçlara katılım ve uyum sağlamaktadır. Bununla birlikte, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Silahsızlanma Konferansı'na katılımını engellemeye devam etmektedir.

Uluslararası çatışmalar ve krizler bağlamındaki **hibrit tehditlere** ilişkin olarak, sosyal medyada ve ana akım medyada yanlış bilgilerin ve propagandanın yayılması, Türkiye'deki enformasyon ortamında da gözlemlenmiştir. Türkiye, Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik saldırgan tutumu kapsamında, Rus basın kuruluşlarının faaliyetlerini kısıtlamamıştır. Türkiye'nin, dezenformasyonla mücadele ederken, basın özgürlüğünü daha fazla kısıtlamaması, bunun yerine yanlış bilgilerin yayılmasının önlenmesine yönelik yasal çerçeveyi tarafsız ve orantılı bir yaklaşımla uygulaması son derece önemlidir.

Türkiye küresel diplomasi ağı beşinci sıradadır ve genişlemeye devam etmektedir. Geçtiğimiz yıl zarfında, Türkiye, “*bölgesel normalleşme*” olarak tanımlanan politika çerçevesinde uzaklaşılan komşularla bağları yeniden sağlamlaştırmak için kayda değer çaba sarf etmiştir. Türk dış politikasında göze çarpan bu yeniden kalibrasyon, öncelikle mali, ticari ve savunma sanayi işbirliğine odaklanmaktadır.

Rusya'nın Ukrayna'ya karşı saldırı savaşı Türkiye tarafından bir savaş hâli olarak tanınmıştır ve Türkiye Rus saldırganlığını kınamıştır. Türkiye, Montrö Sözleşmesi'nin savaş gemilerinin geçişlerini üslerine dönmesiyle kısıtlayan hükmünü uygulamıştır. Türk şirketleri, Ukrayna'ya askeri gereç satmaya devam etmiştir. Şubat 2022'de, Türkiye ve **Ukrayna**, yeni bir serbest ticaret anlaşması ve savunma sektörü anlaşması da dâhil olmak üzere, imzaladıkları bir dizi ikili anlaşmayla stratejik ortaklıklarını derinleştirmişlerdir. Aynı zamanda, Antalya ve İstanbul'da taraflar arasında gerçekleşen görüşmelerden de görüldüğü üzere, Türkiye, Ukrayna ve Rusya arasındaki görüşmeleri kolaylaştırmayı amaçlamıştır. Ukrayna tahılının ihracatının kolaylaştırılmasına yönelik diplomatik bir girişimde bulunmuştur. Bu kapsamda Türkiye, Birleşmiş Milletler ile birlikte, Ukrayna ve Rusya arasında, 22 Temmuz tarihli Karadeniz Tahıl Girişimi'ni kolaylaştırmıştır ve ticari gemilerin, insani deniz koridorundan güvenli geçişlerinin gözetimi için İstanbul'da Müşterek Koordinasyon Merkezi (MKM) kurulmuştur. 5 Ağustos'ta, Türkiye Cumhurbaşkanı ile Rus mevkidaşı, Soçi'de bir araya gelmiş ve ekonomik işbirliğinin genişletilmesine yönelik bir Mutabakat Zaptı imzalamışlardır. Türkiye Cumhurbaşkanı savaş başladıktan sonra Ukrayna'ya ilk ziyaretini 18 Ağustos'ta gerçekleştirmiş ve Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri ile birlikte Ukrayna Cumhurbaşkanı ile görüşmüştür. Türkiye, Rusya'ya yönelik AB yaptırımlarına uyum sağlamaktan imtina etmiştir. Aynı şekilde, hava sahasını Rusya'nın Suriye'ye giden ve Suriye'den gelen uçaklarına kapatmasına rağmen Rus uçaklarına kapatmamıştır. Türkiye, Rus oligarkları ülkeye yatırım yapmak üzere açıkça karşılamıştır.

Türkiye, **Amerika Birleşik Devletleri (ABD)** için önemli ancak zor bir ortak ve NATO müttefiki olmaya devam etmektedir. Türkiye ve ABD; Ukrayna, Afganistan, Suriye'ye insani yardım ve terörle mücadele faaliyetleri dâhil bölgesel konularda angaje olmaktadır. Başlıca anlaşmazlık hususları, ABD'nin Hasımlarıyla Yaptırımlar Yoluyla Mücadele Yasası'nı (CAATSA) ihlal etmesine rağmen, Türkiye'nin Rusya'nın S-400 hava savunma füzelerine yatırımından vazgeçmeyi reddetmesi; ABD'nin Suriye'nin kuzeyindeki YPG güçlerine verdiği desteğin Türkiye tarafından eleştirilmesi; Türkiye ve Yunanistan arasındaki gerilim; Finlandiya ve İsveç'in NATO üyeliklerine Türkiye'nin onay vermemiş olması ve Türkiye'de insan haklarına saygıyı içermektedir. Nisan 2022'de iki ülke, uygulamaya dönük ikili işbirliğinin geliştirilmesi üzerinde durarak, tüm meselelerin tartışılabileceği yapılandırılmış bir platform olan Türkiye-ABD Stratejik Mekanizması'nı hayata geçirmişlerdir. Türkiye ve **Kanada**, NATO müttefikleri olarak, güçlü ikili

işbirliğine yönelik taahhütlerini yineleyip teyit etmek suretiyle üst düzeyde iletişim kanallarını açık tutmaya devam etmektedirler.

Türkiye'nin bölgedeki yakınlaşma çabaları 2021'de **Mısır** ile başlamış; bunu, **Birleşik Arap Emirlikleri (BAE)** ile yakınlaşma, ekonomik anlaşmaların imzalanması ve Şubat 2022'de BAE Devlet Başkanı'nın kamuoyunda geniş yankı bulan ziyareti izlemiştir. **Bahreyn** ile ilişkiler de ilerlemiş; Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Ocak 2022'de Bahreyn'e resmi bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Son olarak, Cumhurbaşkanı'nın Nisan 2022'de **Suudi Arabistan** ziyaretiyle normalleşme politikası zirveye ulaşmıştır. Söz konusu ziyaretin öncesinde Adalet Bakanı, İstanbul'da Cemal Kaşıkçı'nın öldürülmesine ilişkin yargılamanın Suudi mahkemelerine nakledilmesine karar vermiştir. **İsrail** ile ilişkiler, Türkiye Cumhurbaşkanı ve İsraili mevkidaşı arasında Mart 2022 'de gerçekleşen görüşmeyle yeniden başlatılmış olup bu, 2007'den bu yana İsrail Cumhurbaşkanı tarafından Türkiye'ye yapılan ilk ziyaret olmuştur. Ağustos 2022'de Türkiye ve İsrail, diplomatik ilişkileri tam olarak yeniden tesis etmeye karar vermişlerdir. Türkiye ve **Ermenistan** normalleşme sürecini başlatmış ve dört tur görüşme gerçekleştiren özel temsilciler atamışlar, iki ülkenin Dışişleri Bakanları 2009'dan beri ilk kez Mart 2022'de bir araya gelmiş ve ülke liderleri Temmuz 2022'de, ilk kez telefonda görüşmüşlerdir. Şubatta iki ülke arasında doğrudan uçuşlar başlamış; Temmuzda doğrudan hava kargo ticaretinin başlatılmasına ve ortak kara sınırının üçüncü ülke vatandaşlarının geçişine mümkün olan en yakın zamanda açılmasına ilişkin mutabakat sağlanmıştır.

Türkiye ve **Katar**, çeşitli alanlarda işbirliğine devam etmiş; bölgesel ve uluslararası meselelerde yakın eşgüdümü sürdürmüşlerdir. Türkiye, Taliban geçici hükûmeti ile düzenli olarak görüşmekle birlikte tanıma aşamasına geçmeyerek, **Afganistan** konusunda pragmatik bir yaklaşım benimsemektedir. Türkiye, Afganistan'a insani yardım göndermiş; UNDP Güven Fonu'na 3 milyon dolar katkı sağlamış ve Mart 2022'de Afganistan yardım konferansında ilave 5 milyon dolarlık insani yardım yapacağını duyurmuştur.

Türkiye, **Suriye**'deki siyasi sürece bağlılığını sürdürmüştür ve güvenilir bir siyasi süreç başlatılmadığı sürece Suriye rejimi ile ilişkileri normalleştirmeyi planlamamaktadır. Bunun yanı sıra, Cenevre Sürecini tamamlayıcı şekilde Astana Süreci çerçevesinde Rusya ve İran ile angajmana girmiştir. Türkiye, Anayasa Komitesinin çalışmalarını etkin biçimde desteklemiş, muhalefete destek ve yardım sağlamaya devam etmiştir. Suriye rejiminin İdlib'deki son geniş çaplı harekâtının üzerinden iki yıl sonra Mart 2020'de Rusya ve Türkiye arasında varılan ateşkes, ateşkes ihlallerinin ve askerî gerginliklerin yaşanmasına rağmen, rapor döneminde de geçerliliğini korumaya devam etmiştir. Türk askerleri, bölgedeki ve Suriye'nin kuzeyinde bulunan diğer yerlerdeki belirli askerî mevcudiyetini sürdürmüştür.

Bir tarafta Türk güçleri ve muhalif Özgür Suriye Ordusu birlikleri, diğer tarafta Suriye Demokratik Güçleri (SDG) arasındaki çatışmalar, Suriye'nin kuzeybatısından kuzeydoğusuna kadar belirgin şekilde artmıştır. Türkiye, Suriye'nin kuzeyindeki bölgelerde iskân ve altyapı geliştirmiş; bunları Türkiye'dekilerle bağlantılandırmış ve yerel halka temel hizmetleri sağlamıştır. Bununla birlikte, Türk güçleri ve Türkiye bağlantılı silahlı grupların bulunduğu Suriye'nin kuzeyinde, insan haklarının durumu endişe kaynağı olmaya devam etmiştir. Türk makamları, Suriye Geçici Hükûmeti'nin sahada istikrarı yeniden tesis etmek ve idari yapıları oluşturmak amacıyla yürüttüğü faaliyetleri desteklemiştir. Uluslararası hukukun zorunlu hükümleri kapsamında, Türkiye'nin insan hakları konusunu ele almaya devam etmesi gerekmektedir.

Libya ile olan ilişkilerde Türkiye, Libyalıların öncülüğünde ve sahipliğinde bir siyasi süreç çerçevesinde tam mutabakat sağlanması gerektiğini savunmuş; ülkede hüküm süren siyasi durumun sürdürülemez olduğunu değerlendirmiştir. Ankara; Birleşmiş Milletler ve P3+2'nin kilit aktörleri (Amerika Birleşik Devletleri, Birleşik Krallık, Almanya, Fransa ve İtalya) ile uyum içerisinde, krizin üstesinden gelinmesi için seçim yapılmasını savunmuştur. Türkiye, AB'nin üçüncü devletlerin egemenlik haklarının ihlali olarak gördüğü, Deniz Hukuku Sözleşmesi ile uyumlu olmadığını ve üçüncü devletler bakımından herhangi bir hukuki sonuç doğurmadığını düşündüğü, 2019 tarihli Türkiye-Libya deniz yetki alanlarının sınırlandırılması anlaşmasının geçerli olduğunu ileri sürmeye devam etmiştir. Haziran 2022'de, Parlamento, Türkiye'nin Libya'daki askerî misyonu için izin süresini 18 ay uzatmıştır. Ankara, BM ambargo hükümlerinin, tüm paralı askerlerin, yabancı savaşçıların ve yabancı güçlerin Libya topraklarından geri çekilmesine ilişkin maddelerin ve ateşkes anlaşmasında yer alan askerî eğitimin askıya alınması hususunun meşru hükümet için geçerli olmayacağını iddia etmeye devam etmiştir. Türkiye'nin işbirliği yapmaması, AB'nin, BM ambargosunun etkili bir şekilde uygulanmasına katkısını engellemeye devam etmiştir. Temmuz 2022'de, Türkiye, bir bayrak devleti olarak, IRINI Harekâtı'nın bir gemide denetleme talebine onay vermemiş olup bu IRINI Harekâtı'nın başlangıcından bu yana yaşanan sekizinci hadiseyi teşkil etmiştir.

Türkiye, **İran'a** ilişkin Kapsamlı Ortak Eylem Planı'nın muhafazasını desteklemiş ve AB'nin bu konudaki girişimlerini onaylamıştır. Türkiye, İran ile yüksek düzeyli diyalogunu korumuştur. Suriye ve Kuzey Irak'taki çatışma alanları, İran'dan Türkiye'ye enerji tedariki veya İran'ın Türkiye'deki İsrail vatandaşlarına saldırı girişiminde bulunacağı iddiaları bağlamında İran ile gerilimler fark edilmiştir.

Türkiye, PKK terör örgütü ve bağlantılı gruplarına karşı **Irak'ta** ve Irak'ın yarı özerk Kürdistan Bölgesi'nde terörle mücadele operasyonları düzenlemeye devam etmiştir. Son olarak Nisan 2022'de başlatılan “Pençe Kilit Operasyonu” Irak hükümeti tarafından sert şekilde kınanmış ve bir güvenlik tehdidi olarak nitelendirilmiştir. Irak devlet haber ajansı, Duhok'ta düzenlenen havan topu saldırısı sonucu bölgedeki sivillerin öldürülmesine ilişkin olarak Türkiye'yi suçlamıştır. Türkiye, ticaret ve enerji alanında olumlu ilişkiler geliştirmek için hem Irak federal hükümeti hem de Irak Kürt Bölgesel Yönetimi ile yakın ilişkilerini sürdürmektedir. Irak Cumhurbaşkanı Mart 2022'de Türkiye'yi ziyaret etmiştir.

Orta Asya'da, Türkiye ve AB politikaları bir ölçüde yakınlaşmıştır. Türkiye, kendisini Rusya ve Çin'e alternatif olarak göstermiştir. Türkiye, bağlantısallığa büyük önem vermekte ve bölgedeki ülkelerle yakın ilişkilerini sürdürmektedir. **Kazakistan** ile ilgili olarak, 10 Mayıs 2022 tarihli Ortak Açıklama, bağların güçlendirilmesi ve tüm alanlarda işbirliğinin artırılması amacıyla, ikili ilişkileri “geliştirilmiş stratejik ortaklık” düzeyine çıkarmıştır. Toplam değeri 1,1 milyar dolara ulaşan ticari anlaşmalar da imzalanmıştır.

Mart 2022'de, Cumhurbaşkanı **Özbekistan'**ı ziyaret etmiştir ve savunma işbirliği alanı da dâhil olmak üzere bir dizi anlaşma imzalanmıştır. Şangay İşbirliği Teşkilatı ve Avrasya Ekonomik Birliği ile rekabet etmeyi amaçlayan “Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi”nin adı Türkiye'nin önerisi üzerine Kasım 2021'de “**Türk Devletleri Teşkilatı**” (TDT) olarak değiştirilmiştir. Türkiye, Ermenistan ile normalleşme sürecine ilişkin uyumlu hareket ettiği **Azerbaycan** ile ilişkilerini daha da geliştirmiştir. Türkiye, Ermenistan üzerinden Azerbaycan'a bir ulaşım koridorunun inşasını desteklemekte, enerji ve ticaret işbirliğine vurgu yapmaktadır. Türkiye 3+3 bölgesel işbirliği platformunu desteklemektedir ve Aralık 2021'de düzenlenen toplantıya katılmıştır.

Türkiye, sistematik olarak, Asya'daki kalkınma fırsatlarına ve Avrupa'ya doğru bir eksen hâline gelmeye odaklanmaktadır. Türkiye, Kafkasya, Orta Asya ve kendi toprakları üzerinden Çin ile bağlantısallık girişimlerinin geliştirilmesini amaçlayan çok taraflı Orta Koridor Girişimi'nin parçasıdır. Türkiye, ikinci en büyük ticari ortağı **Çin** ile ticari bağlarını güçlendirmeye devam etmiştir. Türkiye Dışişleri Bakanı, Ocak 2022'de Çin'i ziyaret etmiştir. Türkiye, Çin'de yaşayan ve Türki bir etnik grup olan Uygurlara yönelik muameleye ilişkin görüşlerini, beklentilerini ve hassasiyetlerini dile getirmeye devam etmiştir.

Türkiye Dışişleri Bakanı, Ocak 2022'de **Sri Lanka**'ya resmi bir ziyaret gerçekleştirmiştir ve savunma sanayi ile terörle mücadelede işbirliğinin artırılması konusunda mutabakat sağlanmıştır. Dışişleri Bakanı ayrıca **Güney Kore**'ye de resmi bir ziyarette bulunmuş ve ikili ilişkilerin derinleştirilmesi amacıyla teknik bir çalışma grubu oluşturulmuştur. Türkiye ve **Endonezya** ikili ilişkilerin daha fazla güçlendirilmesi hususunda mutabık kalmışlardır. Düzenli olarak gerçekleşen yüksek düzeyli iletişim ve temaslarla Türkiye'nin **Pakistan** ile ilişkileri güçlü kalmaya devam etmiştir. Pakistan Başbakanı Mayıs 2022'de Türkiye'yi ziyaret etmiştir.

Türkiye, 2021'de **Afrika kıtasına** büyük ilgi göstermiştir. Üçüncü Türkiye-Afrika Ortaklık Zirvesi Aralık 2021'de İstanbul'da gerçekleşmiştir. 16'sı Devlet ve Hükûmet Başkanı düzeyinde olmak üzere toplam 38 Afrika ülkesi Zirve'ye katılmıştır. Zirve'de ortak bir bildiri, eylem planı ve uygulama raporu kabul edilmiştir. 2021 ve 2022 süresince, Türkiye Cumhurbaşkanı, **Angola, Togo, Nijerya, Senegal, Gine-Bissau** ve **Demokratik Kongo Cumhuriyeti**'ne çok sayıda ikili anlaşmanın imzalandığı ziyaretlerde bulunmuştur.

Türkiye **Latin Amerika** ülkeleriyle temaslarını sürdürmüştür. Nisan 2022'de Türkiye Dışişleri Bakanı bölgeyi ziyaret etmiş; Haziran 2022'de **Venezuela** Cumhurbaşkanı Türkiye'yi ziyaret etmiştir.

EK I - TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİ

Katılım müzakereleri çerçevesinde, bugüne kadar 16 fasıl müzakereye açılmış olup bunlardan biri geçici olarak kapatılmıştır. Aralık 2021'de, Genel İşler Konseyi, Türkiye'nin Avrupa Birliği'nden giderek daha fazla uzaklaştığı yönündeki Haziran 2018 tarihli Konsey tutumunu yinlemiştir. Bu nedenle, Türkiye'nin katılım müzakereleri fiilen durma noktasına gelmiştir ve yeni fasılların açılması veya kapatılması öngörülmemektedir. AB Liderleri, hukukun üstünlüğü ve temel haklara ilişkin diyalogun, hâlâ AB-Türkiye ilişkilerinin ayrılmaz bir parçası olduğunu teyit etmişlerdir.

Türkiye'nin **Doğu Akdeniz**'deki tahrik edici eylemlerine yanıt olarak kabul edilen Temmuz 2019 tarihli Konsey sonuçları hâlâ geçerlidir. Konsey; Türkiye ile yürütülen Kapsamlı Hava Taşımacılığı Anlaşması müzakerelerini durdurmaya, AB-Türkiye Ortaklık Konseyi'nin yanı sıra diğer AB-Türkiye Yüksek Düzeyli Diyalog toplantılarını bir süreliğine askıya almaya, Komisyonun 2020 yılı için Türkiye'ye yönelik katılım öncesi yardımın azaltılması önerisini desteklemeye ve Avrupa Yatırım Bankasına, başta devlet destekli olmak üzere, Türkiye'ye borç verme faaliyetlerini gözden geçirme çağrısında bulunmaya karar vermiştir. Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki yetkisiz sondaj faaliyetlerine yanıt olarak AB, mevcut kısıtlayıcı önlemler çerçevesinin süresini uzatmıştır. Söz konusu yaptırımlar çerçevesi kapsamında iki Türk şahıs, hâlâ yaptırım listesinde yer almaya devam etmektedir. Ayrıca, bir Türk denizcilik şirketi, Libya silah ambargosunun ihlali çerçevesindeki yaptırım listesine alınmıştır.

AB Zirvesi, Doğu Akdeniz'de istikrarlı ve güvenli bir ortam sağlanmasının ve Türkiye ile işbirliğine dayalı ve karşılıklı çıkarları gözetilen bir ilişki geliştirilmesinin AB'nin stratejik menfaatine olduğunu defaatle ifade etmiştir. AB Zirvesi sonuçlarında ortaya konan koşullara tabi olmak kaydıyla, AB, bazı ortak ilgi alanlarında Türkiye ile kademeli, orantılı ve geri çevrilebilir şekilde işbirliği tesis etmeye hazırdır. Uluslararası hukuk ihlâl edilerek yeniden tek taraflı eylem veya tahriklerde bulunulması hâlinde, AB, kendi çıkarlarını ve Üye Devletlerin çıkarlarını savunmak amacıyla, ABA'nın 29. maddesi ile ABİA'nın 215. maddesi kapsamındakiler de dâhil olmak üzere, tasarrufunda bulunan tüm araçları ve seçenekleri kullanacaktır. Haziran 2022 sonuçlarında AB Zirvesi, Türkiye'nin son zamanlarda tekrarlanan eylemleri ve açıklamaları konusunda derin endişe duyduğunu ifade etmiştir. Türkiye, tüm AB Üye Devletlerinin egemenliğine ve toprak bütünlüğüne saygı duymalıdır. AB Zirvesi, önceki sonuçları ve 25 Mart 2021 tarihli açıklamayı hatırlatarak, Türkiye'den, uluslararası hukuka tam riayet etmesini; Doğu Akdeniz'deki bölgesel istikrar için gerilimleri azaltmasını ve sürdürülebilir bir şekilde iyi komşuluk ilişkileri geliştirmesini beklemiştir.

Türkiye'deki reformlar ve gelişmeler; rapor döneminde, toplanmaya devam eden alt komiteler ile **Ortaklık Anlaşması** kapsamında kurulan organlar tarafından izlenmeye devam edilmiştir. Komisyon, AB-Türkiye ilişkilerini, AB Dış İlişkiler Servisi ile birlikte, **kapsamlı bir işbirliği** temelinde kilit öneme sahip tüm ortak ilgi alanlarında sürdürmüştür. Ortak ilgi alanlarında yüksek düzeyde angajman artarak devam etmiştir. Siyasi diyalog, kıdemli memurlar düzeyinde gerçekleşmiştir.

Türkiye, AB'nin en büyük altıncı **ticaret ortağı** iken, AB Türkiye'nin en büyük ticaret ortağıdır. Türkiye'nin ticaretini yaptığı beş üründen ikisi AB'den gelmekte ya da AB'ye gitmektedir ve Türkiye'deki doğrudan yabancı yatırımların önemli bir bölümü AB kaynaklıdır. Türkiye, Ekonomik Reform Programı çalışmaları kapsamında, AB'nin Ekonomik ve Parasal Birliği'nin bir parçası olan çok taraflı gözetim ve ekonomi politikasının koordinasyonuna katılım için hazırlanmak amacıyla, Avrupa Birliği Komisyonu ve Üye Devletlerle, Mayıs 2022'de

gerçekleştirilen çok taraflı ekonomik diyaloga katılım sağlamıştır. AB ve Türkiye, G-20 çerçevesinde de eşgüdümü sürdürmektedir.

Gümrük Birliği'ne ilişkin olarak Komisyon, Aralık 2016'da, Gümrük Birliği'nin güncellenmesi için Türkiye ile müzakerelerin başlatılması yönünde bir Tavsiye Kararı kabul etmiştir. Söz konusu Tavsiye Kararı, Üye Devletlerin tutumlarına hanelerle getirmeksizin, değerlendirilme aşamasında olduğu Konseye iletilmiştir. Mart 2021'de AB Liderleri, Gümrük Birliği'nin tüm Üye Devletlere etkili şekilde uygulanmasını temin edecek şekilde, Gümrük Birliği'nin işleyişindeki mevcut zorlukları ele almak üzere Komisyonu Türkiye ile görüşmeleri yoğunlaştırmaya, eş zamanlı olarak Konseyi de Gümrük Birliği'nin güncellenmesine yönelik yetki üzerinde çalışmaya davet etmiştir. Böyle bir yetki, Konsey tarafından, AB Zirvesinin ilave yönlendirmelerine tabi olarak kabul edilebilir. Komisyon, Gümrük Birliği'nin düzgün işleyişini engelleyen meseleleri ele almak üzere, Türkiye ile yoğun temaslarını devam ettirmiştir. Avrupa Birliği Komisyonu ve Türkiye, AB Yeşil Mutabakatı konusunda yoğun temaslarını sürdürmektedir.

Vize, göç ve iltica alanında, Mart 2016 tarihli AB-Türkiye Mutabakatı'nın uygulanması, Avrupa'ya açılan Doğu Akdeniz rotasında düzensiz ve tehlikeli geçişlerin azaltılmasında ve denizde hayatların kurtarılmasında somut sonuçlar vermeye devam etmiştir. Türkiye, 3,6 milyonu Suriyeli olmak üzere yaklaşık 4 milyon mülteciye önemli bir destek sağlama yönündeki kayda değer çabalarını sürdürmüştür. AB-Türkiye Vize Serbestisi Diyalogu kapsamında, vize serbestisinin kalan kriterleri yerine getirilmemiştir. Europol ile ağır suçlar ve terörizmle mücadele konusunda yetkili Türk makamları arasında kişisel verilerin değişimine dair uluslararası bir anlaşma henüz akdedilmemiştir. Ekim 2021 tarihli AB Zirvesinde, Türkiye'ye 2016 yılı Türkiye-AB Mutabakatı'nı Kıbrıs Cumhuriyeti bağlamında da tam olarak ve ayrımcılık yapmaksızın uygulama çerçevesinde bulunulmuştur.

Türkiye ve AB, Türkiye'deki Sığınmacılar için AB Mali İmkânı çerçevesindeki verimli işbirliğini sürdürmüştür. AB Mali İmkânı'nın bütçesi, toplam 6 milyar avrodur. AB Mali İmkânı'nın operasyonel bütçesinin tamamı 2020 sonuna kadar sözleşmeye bağlanmış, Haziran 2022'de 4,7 milyar avrodan fazla harcamaya ulaşılmıştır; kalan miktar AB Mali İmkânı projelerinin uygulanması esnasında aktarılacaktır. Söz konusu AB Mali İmkânı tarafından sağlanan fonlar; insani yardım, eğitim, göç yönetimi, sağlık, belediye altyapısı ve sosyo-ekonomik destek konularına odaklanan projeleri desteklemeye devam etmiştir. 100'den fazla proje uygulamaya konulmuştur. En kırılgan gruplar dâhil olmak üzere, 1,9 milyon mülteci, temel ihtiyaç desteği almaya devam etmektedir ve yaklaşık 740.000 mülteci çocuk, AB Mali İmkânı desteği kapsamında okula kaydolmuştur. Yapımı devam eden 405 okul ile 22,8 milyondan fazla temel sağlık muayenesi sunulması, AB Mali İmkânı kapsamında ele edilen diğer kazanımlar arasındadır. Komisyon, 2020-2023 dönemi için 3,5 milyar avroluk bir ek paket tahsis etmiştir. Söz konusu ek paketin amacı, başta temel ihtiyaçlar, sağlık hizmetleri, eğitim, koruma ve sosyo-ekonomik destek gibi kilit alanlarda olmak üzere, günümüze kadar sunulan desteğin devamlılığının sağlanmasıdır.

İkili mali yardıma ilişkin olarak, Türkiye için Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı (IPA) kapsamındaki projeler, AB Bütçe Otoritesinin politika rehberliğinde uygulanmaya devam etmiştir. IPA III kapsamındaki mali yardım; genişleme stratejisinin temel unsurlarıyla bağlantılı önceliklere ve ayrıca, Covid-19 küresel salgınının yarattığı etkinin ardından daha dayanıklı ve sürdürülebilir ekonomiler ve toplumlar inşa edilmesine odaklanmaktadır.

2021-2027 döneminde Türkiye, **bazı AB programlarına katılım sağlama** yönündeki isteğini ifade etmiş ve Erasmus+, Ufuk 2020 ve Avrupa Dayanışma Programı'na katılım anlaşmaları imzalamıştır.

Daha fazla sayıda programa yönelik katılım anlaşmalarına ilişkin müzakereler devam etmektedir. Türkiye, Avrupa Çevre Ajansına, Avrupa Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığını İzleme Merkezine ve AB Sivil Koruma Mekanizmasına katılım sağlamaktadır. Komisyon, Avrupa Sürdürülebilir Kalkınma Fonu Artı'nın (EFSD+) kapsayıcı üç politika önceliği olan Yeşil Mutabakat, küresel geçitler ile istihdam ve büyüme kapsamındaki yatırımlara daha fazla AB desteği sağlanması amacıyla Türkiye Yatırım Platformunu (TYP) kurmuştur.

İSTATİSTİKİ VERİLER (01.09.2022 itibarıyla)**Türkiye****Temel veriler**

	Not	2009	2016	2017	2018	2019	2020
Nüfus (bin)		71.517 s	78.741 s	79.815 s	80.811 s	82.004 bs	83.155 s
Ülkenin toplam yüzölçümü (km ²)	1)	785.347 w	780.270 sw	780.270 sw	779.972 w	779.972 w	779.972 w

Ulusal hesaplar

	Not	2009	2016	2017	2018	2019	2020
Gayrisafi Yurt İçi Hâsıla (GSYH) (milyon ulusal para birimi)		1.006.373	2.626.560	3.133.704	3.758.774	4.317.787	5.046.883
Gayrisafi Yurt İçi Hâsıla (GSYH) (milyon avro)		465.246	785.619	760.497	658.544	679.132	626.576
GSYH (kişi başına avro)		6.460	9.910	9.470	8.090	8.220	7.510
GSYH (kişi başına Satın Alma Gücü Paritesine (SGP) göre)		11.660	18.536	19.360	19.181	18.466	18.406
GSYH (kişi başına Satın Alma Gücü Paritesine (SGP) göre), AB ortalamasına göre (AB-27 = 100)		48,5	65,7	66,0	63,3	59,0	61,5
GSYH reel büyüme hızı (Geçen yıla göre GSYH hacmindeki % değişim)		- 4,8	3,3	7,5	3,0	0,9	1,8
İstihdam artışı (ulusal hesaplar verileri, geçen yıla göre % değişim)		:	:	:	:	:	:
İş gücü verimliliği artışı: geçen yıla göre çalışan kişi başına GSYH'deki büyüme (hacme göre, % değişim)		:	:	:	:	:	:
Birim iş gücü maliyetindeki artış (geçen yıla göre % değişim)		:	:	:	:	:	:
** Nominal birim iş gücü maliyeti artış endeksindeki 3 yıllık değişim (T/T-3) (2015 = 100)		:	:	:	:	:	:
Çalışan kişi başına iş gücü verimliliği: (SGP'ye göre) çalışan kişi başına GSYH, AB ortalamasına göre (AB-27=100)		:	:	:	:	:	:
Temel sektörler itibarıyla gayrisafi katma değer							
Tarım, ormancılık ve balıkçılık (%)		9,0	7,0	6,8	6,4	7,1	7,5
Sanayi (%)		20,6	22,2	23,3	24,9	24,2	25,6
İnşaat (%)		6,3	9,6	9,6	7,9	6,0	5,9
Hizmetler (%)		64,0 s	61,2 s	60,3 s	60,7 s	62,8 s	60,9 s
Nihai tüketim harcamaları, GSYH içindeki payı itibarıyla (%)		77,2	74,1	73,0	70,8	72,4	:
Gayrisafi sabit sermaye oluşumu, GSYH içindeki payı itibarıyla (%)		22,2	29,1	29,9	29,7	25,9	27,4
Envanterlerdeki değişim, GSYH içindeki payı itibarıyla (%)		0,6	- 1,1	0,8	- 0,3	- 0,8	4,5
Mal ve hizmet ihracatının GSYH'ye oranı (%)		23,4	23,1	26,0	31,2	32,6	28,7
Mal ve hizmet ithalatının GSYH'ye oranı (%)		23,4	25,2	29,7	31,4	30,0	32,5

Genel Devlet Gayrisafi Sabit Sermaye Oluşumu, GSYH içindeki payı itibarıyla (%)		:	:	:	:	:	:
---	--	---	---	---	---	---	---

İş	Not	2009	2016	2017	2018	2019	2020
Sanayi üretim hacmi endeksi (2015=100)		61,4	103,4	112,7	114,2	113,6	115,4
Aktif şirket sayısı (sayı)		2.631.085 w	2.981.381 w	3.100.412 w	3.160.371 w	3.228.421 w	3.304.054 pw
Kurulan şirket oranı: (t) referans döneminde kurulan şirket sayısının t'de aktif olarak faaliyet gösteren şirket sayısına oranı(%)		:	13,0	14,1	13,3	12,9	14,7 w
Kapanan şirket oranı: (t) referans döneminde kapanan şirket sayısının t'de aktif olarak faaliyet gösteren şirket sayısına oranı (%)		13,0	11,2	12,1	:	:	:
KOBİ'lerde çalışan kişilerin tüm çalışanlar içindeki payı (finansal olmayan iş dünyasında) (%)		78,3 sw	74,6 sw	74,2 sw	74,4 sw	73,8 sw	73,9 psw
KOBİ'ler tarafından yaratılan katma değer (finansal olmayan iş dünyasında) (milyon avro)		68.674 sw	130.934 sw	127.683 sw	106.199 sw	110.591 sw	95.591 psw
Toplam katma değer (finansal olmayan iş dünyasında) (milyon avro)		125.443 w	241.711 w	236.088 w	202.005 w	208.171 w	181.255 pw

Enflasyon oranı ve konut fiyatları	Not	2009	2016	2017	2018	2019	2020
Tüketici fiyatları endeksi (TÜFE) (geçen yıla göre % değişim)		6,3 d	7,7 d	11,1 d	16,3 d	15,2 d	12,3 d
** Deflate konut fiyat endeksinde yıllık değişim (2015=100)		:	:	:	:	:	:

Ödemeler dengesi	Not	2009	2016	2017	2018	2019	2020
Ödemeler dengesi: cari işlemler hesabı toplamı (milyon avro)		:	- 24.218,4	- 35.995,3	- 17.585,8	4.777,2	- 31.325,4
Ödemeler dengesi cari işlemler hesabı: ticaret dengesi (milyon avro)		:	- 36.013,9	- 51.370,2	- 33.861,9	- 15.027,1	- 33.188,9
Ödemeler dengesi cari işlemler hesabı: net hizmetler (milyon avro)		:	18.511,9	22.968,3	25.772,7	30.537,6	10.007,4
Ödemeler dengesi cari işlemler hesabı: birincil gelir net dengesi (milyon avro)		:	- 8.289,2	- 9.811,8	- 10.144,2	- 11.466,5	- 8.268,2
Ödemeler dengesi cari işlemler hesabı: ikincil gelir net dengesi (milyon avro)		:	1.572,8	2.218,4	651,9	745,8	136,4
Birincil ve ikincil gelir net dengesi: hükümet transferleri (milyon avro)		:	1.00,3	1.644,7	223,5	547,5	90,9
**Cari işlemler dengesinin GSYH'ye oranı (son 3 yıllık hareketli ortalama) (%)		:	- 3,8	- 3,8	- 3,5	- 2,2	- 2,3
** Mal ve hizmet ihracatının dünyadaki payı (Beş yıllık % değişim)		:	16,6	6,9	5,7	7,0	- 3,1
Net (yurtiçine – yurtdışına) doğrudan yabancı yatırım (DYY) dengesi (milyon avro)	2) 3)	5.041,6 w	9.257,0 s	7.444,8 s	7.805,3 s	5.639,8 s	4.009,8 s
Yurt dışına doğrudan yabancı yatırım (milyon avro)	2) 3)	1.113,4 w	2.517,4	2.321,7	3.049,7	2.653,8	2.839,2
Rapor düzenlenen ülkenin AB-27'deki DYY'si (milyon avro)	2) 3)	:	972,9 w	713,8	1.716,7	1.268,6	1.075,4 w
Rapor düzenlenen ülkedeki doğrudan yabancı yatırım (DYY) (milyon avro)	2) 3)	6.155,0 w	11.774,4	9.766,5	10.855,0	8.293,6	6.849,0

AB-27'nin rapor düzenlenen ülkedeki DYY'si (milyon avro)	2) 3)	:	3.855,0 w	2.555,0	3.094,7	979,4	1.063,1 w
**Net uluslararası yatırım pozisyonu (GSYH'ye oranı) (%)		- 41,5 w	- 39,7 w	- 51,5 w	- 42,2 w	- 41,4 w	- 54,5 w
Bir önceki yılın aynı dönemine göre göçmen işçilerden gelen brüt döviz gelirlerindeki (ulusal para birimi cinsinden) yıllık değişim oranı (%)	4)	0,2 sw	0,1 sw	0,1 sw	0,1 sw	0,0 sw	0,0 sw

Kamu maliyesi	Not	2009	2016	2017	2018	2019	2020
Genel devlet açığı/fazlası, GSYH'ye oranla (%)		- 6,1 w	- 1,3 w	- 2,8 w	- 2,9 w	- 4,4 w	- 4,7 w
Genel devlet borç stoğu, GSYH'ye oranla (%)		:	28,0 w	28,0 w	30,2 w	32,7 w	39,8 w
Toplam devlet gelirleri, GSYH'ye oranla (%)		31,6 w	32,5 w	31,2 w	31,8 w	31,0 w	31,2 w
Toplam devlet giderleri, GSYH'ye oranla (%)		37,7 w	33,8 w	34,0 w	34,7 w	35,4 w	35,9 w

Mali göstergeler	Not	2009	2016	2017	2018	2019	2020
Tüm ekonominin brüt dış borcu, GSYH'ye oranla (%)	2)	42,6 sw	46,7 sw	52,6 sw	55,0 sw	54,8 sw	60,5 sw
Tüm ekonominin brüt dış borcu, toplam ihracata oranla (%)		190,2 w	204,2 w	202,7 w	179,9 w	170,0 w	212,5 w
Para arzı: M1 (banknot, madeni para, gecelik mevduat, milyon avro)		49.690,6 w	103.610,0 w	99.085,3 w	84.551,1 w	108.082,9 w	135.351,0 w
Para arzı: M2 (M1 artı iki yıla kadar vadeli mevduat, milyon avro)		228.237,3 w	380.863,3 w	357.979,4 w	321.665,1 w	367.703,2 w	369.270,6 w
Para arzı: M3 (M2 artı pazarlanabilir araçlar, milyon avro)		240.245,6 w	393.176,4 w	370.812,2 w	330.904,3 w	384.031,8 w	379.829,6 w
Parasal mali kuruluşların ülke mukimlerine verdikleri toplam kredi (konsolide) (milyon avro)	5)	145.332,7 w	410.574,0	377.902,8	349.175,5	406.046,7	406.615,2
** Finans sektörü yükümlülüklerindeki yıllık değişim (%)		:	17,0	20,8	17,6	18,9	38,0
** Özel kredi akışı, konsolide, GSYH'ye oranı (%)	6)	:	7,1 w	9,1 w	2,3 w	3,3 w	10,3 w
** Özel borç, konsolide, GSYH'ye oranı (%)		:	84	84	82	80	89
Faiz oranları: günlük oran, yıllık (%)		9,22	9,32	11,58	17,76	20,52	10,85
Borçlanma faiz oranı (bir yıl vadeli), yıllık (%)		15,63 w	15,79 w	18,12 w	28,97 w	15,84 w	16,46 w
Mevduat faiz oranı (bir yıl vadeli), yıllık (%)	7)	10,31 w	10,33 w	13,53 w	22,31 w	14,56 w	13,51 w
Avro döviz kuru: dönem ort. (1 avro=...resmi para birimi)		2,163	3,343	4,121	5,708	6,358	8,055
Ticaret ağırlıklı efektif döviz kuru endeksi, 42 ülke (2015 = 100)		146,89	92,59	75,92	55,79	49,69	40,22
** Ticaret ağırlıklı efektif döviz kuru endeksinde 3 yıllık değişim (T/T-3), 42 ülke (2015 = 100)		-0,11 s	-0,23 s	-0,29 s	-0,44 s	-0,46 s	-0,47 s
Rezerv varlıkların değeri (altın dâhil)(milyon avro)	2)	53.648,5 w	95.863,5 w	95.361,6 w	78.770,5 w	94.413,6 w	81.664,3 w

Dış ticaret (mallar)	Not	2009	2016	2017	2018	2019	2020
İthalat miktarı: tüm mallar, tüm ortaklar (milyon avro)		100.764	179.468	207.000	188.337	181.038	182.328

İhracat miktarı: Tüm mallar, tüm ortaklar (milyon avro)		73.284	128.792	139.229	142.290	153.201	140.035
Ticaret dengesi: Tüm mallar, tüm ortaklar (milyon avro)		- 27.480	- 50.676	- 67.771	- 46.047	- 27.836	- 42.293
Dış ticaret hadleri (ihracat fiyat endeksi/ithalat fiyat endeksi*100) (sayı)	8)	:	103,6 sw	98,1 sw	94,4 sw	94,5 sw	98,5 sw
AB-27'ye yapılan ihracatın toplam ihracat içindeki payı (%)		40,3 s	39,7 s	40,9 s	43,3 s	42,2 s	41,1 s
AB-27'den yapılan ithalatın toplam ithalat içindeki payı (%)		37,7 s	36,3 s	33,6 s	32,9 s	31,6 s	33,1 s

Nüfus	Not	2009	2016	2017	2018	2019	2020
Nüfusun doğal değişim oranı (doğal büyüme oranı): doğumlardan ölümler çıkarılarak (1000 kişi başına)		12,1	11,2	10,8	10,1 be	9,1 be	:
Bebek ölüm oranı: 1000 canlı doğum başına 1 yaşından küçük çocuk ölümleri		13,7	10,0	9,2	9,3	9,1	:
Doğumda yaşam beklentisi: erkek (yaş)		73,3	75,4	75,7	76,2	76,4	:
Doğumda yaşam beklentisi: kadın (yaş)		78,8	81,0	81,3	81,6	81,8	:

İş gücü piyasası	Not	2009	2016	2017	2018	2019	2020
Ekonomik faaliyet oranı (20-64): 20-64 yaş arası ekonomik olarak aktif nüfusun oranı (%)		54,5	60,9	61,9	62,3	62,2	58,7
*İstihdam oranı (20-64): 20-64 yaş arası istihdam edilen nüfusun oranı (%)		47,8	54,4	55,3	55,6	53,8	51,0
20-64 yaş arası istihdam edilen erkek nüfus (%)		70,4	75,5	76,1	76,0	73,2	70,1
20-64 yaş arası istihdam edilen kadın nüfus (%)		25,8	33,2	34,5	35,2	34,4	32,0
Yaşlı çalışan istihdam oranı (55-64): 55-64 yaş arası istihdam edilen nüfus (%)		28,2	33,4	34,4	35,3	33,6	31,1
Temel sektörler itibarıyla istihdam							
Tarım, ormancılık ve balıkçılık (%)		22,9 s	19,5 s	19,4 s	18,4 s	18,1 s	17,6 s
Sanayi (%)		19,2 s	19,5 s	19,1 s	19,7 s	19,8 s	20,5 s
İnşaat (%)		6,1 s	7,3 s	7,4 s	6,9 s	5,5 s	5,7 s
Hizmetler (%)		51,7 s	53,7 s	54,1 s	54,9 s	56,6 s	56,2 s
Kamuda istihdam edilen 20-64 yaş aralığındaki kişilerin toplam istihdama oranı (%)		13,7 w	13,8 w	13,3 w	15,4 w	16,8 w	17,7 w
Özel sektörde istihdam edilen 20-64 yaş aralığındaki kişilerin toplam istihdama oranı (%)		86,3 w	86,2 w	86,7 w	84,6 w	83,2 w	82,3 w
İşsizlik oranı: işsiz olan iş gücü oranı (%)		12,6	10,9	10,9	10,9	13,7	13,2
Erkeklerde işsizlik oranı (%)		12,6	9,6	9,4	9,6	12,4	12,4
Kadınlarda işsizlik oranı (%)		12,7	13,7	13,9	13,8	16,5	14,9
Genç işsizlik oranı: 15-24 yaş aralığındaki kişilerin toplam işsizlik içindeki payı (%)		22,8	19,5	20,5	20,2	25,2	25,1
Uzun dönemli işsizlik oranı: 12 ay veya daha uzun süre işsiz olan iş gücünün oranı (%)		2,9	2,2	2,4	2,4	3,2	3,3

Azami ortaokul mezunlarının (25-64 yaş aralığındaki) işsizlik oranı (ISCED 0-2) (%)		11,1	9,1	8,9	9,1	12,3	11,8
(25-64 yaş aralığındaki) işsizlik oranı (ISCED 5 & 6) (%) yükseköğretim (ISCED düzeyleri 5-8) (%)		8,1	9,3	9,4	9,8	10,6	10,0

Sosyal uyum

	Not	2009	2016	2017	2018	2019	2020
Ortalama aylık nominal maaş ve ücretler (ulusal para birimi)	9)	1.084 w	2.031 w	2.287 w	2.509 w	2.857 w	3.501 w
Reel maaş ve ücret endeksi: Endeksin TÜFE'ye oranı (2016=100)		:	:	:	:	:	:
GİNİ katsayısı		44	43	43	43	42	43
Yoksulluk açığı		32,1	26,6	26,4	25,8	27,4	27,5
*Okulu terk edenler: 18-24 yaş arası ortaokulu tamamlamamış ve daha fazla eğitim ya da öğrenim görmeyen nüfus oranı (%)		44,3	34,3	32,5	31,0	28,7	26,7

Yaşam standardı

	Not	2009	2016	2017	2018	2019	2020
1000 kişiye düşen özel araç sayısı		98,0	142,0	149,0	151,0	150,0	157,0
1000 kişiye düşen mobil telefon servislerine abonelik sayısı		865,0 w	940,4 w	964,0 w	977,0 w	972,0 w	982,0 w
Mobil geniş bant penetrasyonu (100 kişi başına)		3,4 w	64,8 w	70,5 w	74,5 w	75,0 w	78,5 w
Sabit geniş bant penetrasyonu(100 kişi başına)		9 w	13 w	15 w	16 w	17 w	20 w

Altyapı

	Not	2009	2016	2017	2018	2019	2020
Demir yolu ağı yoğunluğu (çalışır durumdaki hatlar, 1000km ² başına)	10)	11,6 sw	13,0 s	13,1 s	13,2 s	13,3 s	13,3 s
Otoyol uzunluğu (km)		2.036	2.542	2.657	2.842	3.060	3.523

İnovasyon ve araştırma

	Not	2009	2016	2017	2018	2019	2020
Eğitime yapılan kamu harcamaları, GSYH'ye oranı (%)		:	4,7	4,4	4,3	4,4	4,0 sw
*Araştırma ve geliştirmeye yönelik gayrisafi yurt içi harcama, GSYH'ye oranı (%)		0,80	0,94	0,95	1,03	1,06	1,09
Ar-Ge için tahsis edilen merkezi yönetim ödenekleri veya harcamaları (GBAORD), GSYH'ye oranla (%)		0,39	0,35	0,34	0,35	0,35	0,28
Evde internet erişimi olan hane halkı oranı (%)		30,0	76,0	81,0	84,0	88,0	91,0

Çevre

	Not	2009	2016	2017	2018	2019	2020
*Sera gazı emisyonları endeksi, CO ₂ eş değeri (ton, 1990=100)		198,9	252,5	267,2	268,5	266,3	287,4

Ekonominin enerji yoğunluğu (2015 sabit fiyatlarıyla 1 000 avro GSYH başına petrol eş değeri, kg)		196,4	175,0	175,3	167,7	168,4	162,8
Yenilenebilir kaynaklardan üretilen elektriğin toplam elektrik tüketimindeki payı (%)		19,7 w	32,3 w	29,4 w	32,2 w	43,6 w	41,9 w
Kara yolu yük taşımacılığının ülke içi yük taşımacılığı içindeki payı (% ton-km olarak)		94,5 w	95,6 w	95,4 w	94,8 w	94,8 w	95,1 w

Enerji	Not	2009	2016	2017	2018	2019	2020
Tüm enerji ürünlerinin birincil üretimi (bin TEP)		29.595	35.705	36.466	39.909	45.134	43.636
Ham petrolün birincil üretimi (bin TEP)		2.373	2.721	2.695	3.010	3.102	3.274
Katı yakıtların birincil üretimi (bin TEP)		16.738	15.498	15.682	16.547	17.429	15.006
Doğal gazın birincil üretimi (bin TEP)		564	302	292	351	390	363
Tüm enerji ürünlerinde net ithalat (bin TEP)		70.371 s	106.071 s	116.755 s	109.980 s	105.649 s	104.983 s
Gayrisafi iç enerji tüketimi (bin TEP)		99.721	139.634	150.445	148.120	150.123	148.064
Brüt elektrik üretimi (GWh)		194.736	273.694	296.429	303.852	302.796	305.426

Tarım	Not	2009	2016	2017	2018	2019	2020
Tarımsal mal ve hizmetlerin üretim hacmi endeksi (üretici fiyatları) (2010 = 100)		:	:	:	:	:	:
Kullanımdaki toplam tarım arazisi (bin hektar)		:	38.328,0	38.120,0	38.239,0	37.712,0	37.747,0
Hayvancılık: Büyükbaş (bin baş, dönem sonu)		:	14.222,2 p	16.105,0 p	17.220,9 p	17.872,3	18.158,0
Hayvancılık: Domuz (bin baş, dönem sonu)		:	:	:	:	:	:
Hayvancılık: Koyun ve keçi (bin baş, dönem sonu)		:	41.329,2 ps	44.312,3 s	46.117,4 s	48.481,5 s	54.112,6 s
Çiftliklerde mevcut çiğ süt miktarı (bin ton)		:	18.489,2 w	20.699,9 w	22.120,7 w	22.960,4 w	:
Bitkisel üretim: Hububat (pirinç dâhil) (bin ton, hasat edilen ürün)		33.373,0	35.724,9	36.598,8	34.705,8	35.202,1	38.050,8
Hasat edilen bitkisel üretim: Şeker pancarı (bin ton)		16.300,0	19.465,0	21.149,0	18.900,0	18.055,0	23.026,0
Bitkisel üretim: Sebze (bin ton, hasat edilen ürün)		26.784,0	30.267,0	30.826,0	29.987,0	31.041,0	31.120,0

Kaynak: Eurostat ve Türkiye'deki istatistik otoriteleri

: = mevcut değil

b = seride bozulma

d = farklı tanım

e = tahmini değer

p = geçici

s = Eurostat tahmini

w= Türkiye İstatistik Kurumu tarafından ve Kurumun sorumluluğu altında sağlanan ve "olduğu gibi" ve kaliteleri ve AB istatistik metodolojisine bağlılıkları ile ilgili

herhangi bir güvence olmaksızın yayımlanan veriler

* = Avrupa 2020 göstergesi

** = Makroekonomik Dengesizlik Prosedürü (MIP) göstergesi

Dipnotlar:

- 1) Alan değerleri, corine sınıflandırmalarına göre hesaplanır ve LUCAS'a uyarlanır. Corine veri üretim süresi 6 yıldır.
- 2) Avroya çevirmek için kullanılan yıllık döviz kuru ortalaması.
- 3) BPM6 esas alınmıştır.
- 4) 2021 İkinci çeyrek yıl itibarıyla
- 5) Döviz kuru, Merkez Bankasının yıl sonundaki alış kurudur. Veriler, Mikro Finans Kuruluşları tarafından konut sakinlerine verilen kredileri kapsamaktadır. Katılım Bankaları ile Yatırım ve Kalkınma Bankaları dâhildir.
- 6) Veriler, borçlanma senetlerine ve kredilere ilişkindir.
- 7) Aylık verilerin ortalaması. Gecelik mevduat
- 8) Ocak 2021'deki basın açıklamasıyla, genel ticari sisteme göre dış ticaret istatistikleri indekslerin hesaplanmasında kullanılmıştır ve temel alınan yıl 2015=100 olarak güncellenmiştir. Veriler Ocak 2013 itibarıyla verilmektedir. 2015=100'e dayalı indekslerin her sene geri alınmaması nedeniyle talep edilen veri sağlanamamaktadır.

İndeksler Fisher endeksi formülü kullanılarak ve 2015=100 olarak hesaplanmıştır.

- 9) Kaynak: Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması
- 10) Sadece ana hatlar.